370.5
BU
v.25
no.9-10

370.5
BU

Год. XXV. ноемврий и декемврий 1926 г. Кн. 9 и 10.

УЧИЛИЩЕНЪ ПРЕГЛЕДЪ

ИЗДАВА

МИНИСТЕРСТВОТО НА НАРОДНОТО ПРОСВѢЩЕНИЕ

ПОДЪ РЕДАКЦИЯТА НА УЧЕБНИЯ КОМИТЕТЪ

Печатница „Ив. К. Божиновъ"
НА СПАСЪ И НИКОЛА ИВ. БОЖИНОВИ
София — 1926

Умоляватъ се г. г. абонатитѣ на сп. „Училищенъ прегледъ“ да внасятъ абонамента за сѫщото списание въ Българската земледѣлска банка съ вносенъ листъ, по образецъ посоченъ по-долу, като наименованието на учреждението или лицето, което внася сумата, градътъ, селото и околията се означаватъ най-четливо.

Образецъ № А. 1925 година.

(Отрѣзъкъ за вносителя)

МИНИСТЕРСТВО НА НАРОДНОТО ПРОСВѢЩЕНИЕ

фондъ „Училищенъ прегледъ“.

.....

.....

№.....

.....192....г.

Гр. (с.).....2)

Околия.....

Вносенъ листъ

Вносниятъ листъ, надлежно подписанъ отъ банката и подпечатанъ съ печата на сѫщата, служи вмѣсто квитанция.

§§		Сума лева	Сума ст.
.....	Внесена сума въ Българската земледѣлска банка въ.....3) на приходъ на фонда „Училищенъ прегледъ“ за полученото *презъ 192*.....4) *календарна година* списание „Училищенъ прегледъ“ по *абонаментъ* №.....5)	.....	..... 6)
	Всичко . .	.....	6)

Контроленъ №..... **Вносителъ:**.....7)

Провѣрилъ контрольоръ или счетоводителъ:.....

Получихъ напълно сумата лева (словомъ) 8).....

.....

Гр.....192....г. **Касиеръ:**.....

Упѫтвания за попълване вносния листъ:

1) Означава се четливо наименованието на училището (първоначално, основно или прогимназия и пр.)

2) Градътъ или селото, гдето се намира училището, което внася сумитѣ, като се означава и околията.

3) Градътъ или селото, дето се намира Българската земледѣлска банка, въ която ще се внесе сумата.

4) Годината, за която се внася сумата.

5) Абонаментниятъ номеръ презъ годината, за която се внася абонаментътъ.

6) Означава се съ цифра сумата, която се внася.

7) Подписва се вносителътъ.

8) Означава се съ думи сумата, която се внася.

Гербовата марка отъ единъ левъ се залепя отвесно (съ герба отгоре на бѣлото поле) между двѣтѣ половини на вносния листъ и при разрѣзването се гледа едната половина отъ марката да остане върху едната половина отъ вносния листъ, а другата половина отъ марката — върху другата половина на вносния листъ.

Год. XXV. ноемврий и декемврий 1926 г. Кн. 9 и 10

УЧИЛИЩЕНЪ ПРЕГЛЕДЪ

ОФИЦИАЛЕНЪ ОТДѢЛЪ.

До Господина Министра на народ. просвѣщение

Докладъ

върху преподаването на френски езикъ и литература въ парижкитѣ срѣдни училища

отъ

Никола Табаковъ, учитель въ сливенската мжжка гимназия, командированъ презъ 1924/25 год. въ Парижъ.

(извлѣчение)

I. Изъ практиката на парижкия учитель по френски езикъ и литература.

Нуждно ли е да се изтъква, че никоя култура, че никое знание не никне само по себе. Чуждото влияние е въ значителна степень необходимо и наложително. То не е било никога, дори за най-културнитѣ нации, а още повече за насъ, нѣкакво ново явление. И него ние можемъ да констатираме въ всички области на знанието, литературата и изкуствата.

Що се отнася до насъ, чуждитѣ влияния ще се налагатъ повече отколкото другаде, до като стжпимъ здраво на нозетѣ си и станемъ способни да отлжчимъ отъ собственитѣ си недра импулси на здраво и самобитно творчество.

Когато кръстосвахъ вѣчниятъ градъ, запленен отъ неговата ослѣпителна и неизмѣрима култура, азъ се мжчѣхъ да доловя идеитѣ, които като вѣчни фарове свѣтятъ по общия пжть на човѣшкото развитие, надхвърлили ръста на нациитѣ, за да нѣма право никоя да ги счита за свои, приемани, поддържани и продължавани отъ интелигенцията на

човѣчеството, защото вѣчна е връзката на идеитѣ и общъ е тѣхния произходъ.

Безъ да отричамъ, че е отъ полза да се проследи историческото развитие на срѣдното учение въ Франция, азъ не ще се спра на него, затуй, защото преди менъ това е правено вече не веднажъ въ рапортитѣ на комачдированитѣ учители и защото материалъ за него би могълъ да почерпи всѣки отъ редица съчинения*) Задачата, която си поставямъ, е много скромна и ограничена — да предамъ на българския учитель онова, което съмъ успѣлъ да видя отъ практиката на френския учитель, по-специално учителя по френски езикъ и литература въ парижкитѣ лицеи, по време на моята командировка въ Парижъ презъ учебната 1924-1925 година. На мѣста моето изложение ще бжде запълнено изключително съ материали, които сж разработвани въ класъ по време на моитѣ посещения на горнитѣ класове на лицеитѣ.

Ако азъ се спирамъ изключително на практиката на френския учитель, това правя, защото е знайно на всички ни, че има чувствителна разлика между теорията и практиката на преподаването, че много отъ онова, което е желано, на практика малцина постигатъ. И понеже работата на учителя е творческа, азъ смѣтамъ, че материала, който ще дамъ отъ практиката на френския учитель, може да послужи и на нашия учитель, като по свой починъ и разработка се домогне до сюжети и срѣдства, които биха улеснили неговата работа въ класъ.

Въ методиката на преподаването на матерния езикъ въ френскитѣ лицеи не може да се отбележи нито разнообразие, нито новаторство. Изобщо френскиятъ учитель твърде малко го занимаватъ методитѣ на преподаването. Въ Франция всички грижи сж насочени къмъ подготовка на учители съ широка култура и солидни знания по специалностьта. Има ли учительтъ солидна и грижлива научна подготовка по своята специалность, той по-нататъкъ лесно ще се добере до пжтя и срѣдствата за постигане на успѣхъ и прокарване на истински и здрави знания въ младежьта. Главната работа на университетскитѣ курсове не сж лекциитѣ, а конферанситѣ и практическитѣ семинарни упражнения надъ произведечия, реферати и др. Така по-леко учительтъ добива усѣтъ и вещина за оценка и проникване въ художественитѣ творения. И добре подготвенъ той не плющи съ общи бомбастични фрази, а само обяснява, уяснява и

*) Вижъ: 1. G. Gastinel. L'enseignement secondair en France. Paris 1919. 2. Enseignement secondaire. Horaires, programmes, instructions 1925. Ouvrage honoré d'une souscription du Ministére de l'instruction Publique, Librairie Armand Colin. Paris и мн. др.

370.5
BU
v. 25
ns. 9-10

допълва. Азъ се очудихъ на търпеливата, систематичната и продължителна работа на френския учитель надъ стихотворения, монолози, диалози и др. текстове, които, безъ да убива творението, подържаше въ съзнанието винаги целостни и свежи поетически образи и възбуждаше постоянно живъ интересъ по тѣхъ.

Изобщо, въ методитѣ на преподаването азъ не срѣщнахъ различия. Почти всички вървятъ по единъ и сѫщи пѫть, както това ще се види и отъ изложеното по-долу.

Разбира се, не бива да се мисли, че въ Франция нѣма никакви грижи за педагогическо обучение. Една серия отъ конференси по общи педагогически въпроси се държатъ всѣка година въ педагогическия музей отъ най-добритѣ парижки учители-методици. Миналата година Pêcher чете върху „Изкуството да се обучава" (дисциплина и работа), Fauconnet: „Срѣдното обучение въ Франция" (история, сегашно състояние, проблеми и принципи) и др. Втора серия частни конференси за различнитѣ дисциплини — граматика, философия, история, наука и др. — се водятъ въ Ecole Normale Supérieure, кѫдето повече практически и методично се правятъ колективни експерименти по обучение и възпитание; посочватъ се пѫтищата, по които трѣбва да следва обучението, какъ трѣбва да се постѫпва при отдѣленъ случай отъ дадена специалность. Вънъ отъ това завършилитѣ курса на Сорбоната и Ec. N. Sup., които се явяватъ на изпитъ за агреже (кандидатъ за професоръ, каквито сѫ всичкитѣ учители въ парижкитѣ лицеи) ще трѣбва да прекаратъ практически стажъ отъ четири седмици въ нѣкой отъ добритѣ парижки лицеи, за да получатъ право на изпитъ. Други стажъ нѣматъ.

Въ френскитѣ лицеи изучаването на матерния езикъ е застѫпено много широко. Обучението, както се вижда отъ тукъ приложената най-нова програма, е твърде продължително, за да се постигне едно тънко притежание на езика и вѣрно владение на правописа, който, както е знайно, въ френски езикъ е твърде сложенъ и изисква бавна и продължителна работа. Граматичното обучение по матерния езикъ се постига непосрѣдно отъ живата речь и текста чрезъ логиченъ и интелектуаленъ анализъ, като се привикватъ ученицитѣ да наблюдаватъ фактитѣ на езика, за да извличатъ сами правилата, и да иматъ въ съзнанието си главно образа на езика и идеята. Но най-широко мѣсто е дадено на френската литература, поради нейното крайно богато развитие и голѣма морално-възпитателна стойность.

Днешното обучение по родната литература и езикъ *) въ Франция се гради главно на следнитѣ две основни положения:

*) Имамъ предъ видъ предимно обучението по матерния езикъ въ горнитѣ класове на лицеитѣ, които и съмъ посещавалъ.

1. Обяснение на произведението (текстоветѣ) и
2. Съчинение (писменни упражнения).

1. Обяснения на художествени произведения.

Като предварителна, спомагателна работа можемъ да поставимъ наизустяването. *Наизустяването на предварително обяснени кжсове е любимо срѣдство при обучението по матерния езикъ въ френскитѣ училища.* Всѣки учебенъ часъ първитѣ 10—15 минути въ всички класове се минаватъ въ наизустяване на избрани страници отъ бисерната френска поезия въ мѣрена и немѣрена речь. Вънъ отъ заучаване на думи, изрази, идеи и картини, (образи); вънъ отъ възвишената духовна наслада, която всмуква младежа; вънъ отъ пребродяването на върховетѣ на родното творчество. французкиятъ ученикъ въ цѣлия учебенъ курсъ заучава въ грамаденъ брой образцови творения изъ съкровищницата на френския духъ и, като се вживѣва въ тѣхъ, въ много случаи, той достига до изразителность и красноречие, които съ своята убедителность, сила и музика въздействуватъ по единъ магически начинъ на неговата младенческа душа и му откриватъ свѣтлитѣ двери въ живота. Когато слушахъ да наизустяватъ ученици (отъ IV, III, II и I класове) на лицеитѣ, менъ се струваше да слушамъ артисти на сцената на Comedie Francaise или Odéon. И изтръпвахъ при мисъльта за нашата училищна действителность, кждето ученици минаватъ курса на гимназията, безъ да заучатъ наизустъ нито едно стихотворение на Ботева, Вазова и Яворова. У насъ дори педагози се отнасятъ отрицателно къмъ това наизустяване въ гимназиалнитѣ класове; французската действителность и резултати биха могли да послужатъ за сигурно утвърждение.

Почти всички учители, преподаватели по френски езикъ и литература, които можахъ да посетя въ лицеитѣ „Хенрихъ IV“, „Кондорсе“ и „Пастьоръ“, при разглеждане на дадено литературно произведение изхождаха винаги и непосрѣдствено отъ текста, като четѣха и обясняваха съ найголѣма подробность, прецизность и задълбоченость. За успѣшното водене на тия обяснения се иска, самиятъ учитель да бжде солидно подготвенъ за своята работа, съ широка култура и здравъ усѣтъ за проникване въ разглежданитѣ творения. А изглежда, че почти всички преподаватели по матерния езикъ и литература, излѣзли изъ Сорбоната и Ecole Normale, доколкото можахъ да чуя и да видя, получаватъ отлична подготовка за работа върху творенията на своитѣ писатели. У насъ, обаче, професоритѣ въ университета четатъ нескончаеми лекции върху биографиитѣ на писателитѣ и общи анализи на творенията, безъ каквото и да било непосрѣдно

обяснение на самия текстъ (така бѣше поне преди 10 години). Днесъ вече, изглежда, че и тамъ се установяватъ грижи за една по-широка и вѣрна подготовка.

Г-нъ Chevaillier, преподаватель на вторитѣ класове въ лицея „Хенрихъ IV", работѣше върху Лафонтена. Въ началото на всѣки учебенъ часъ той препитва по нѣколко ученика да наизустяватъ 10—15 реда отъ известна басня. Следъ това се минава къмъ четене и анализъ на друга басня, за която по-предишния часъ сж дадени редъ въпроси съ предварителни бѣгли обяснения. У дома си ученицитѣ работятъ надъ поставенитѣ въпроси, а въ класъ се минава съ помощьта на учителя къмъ всестранно и задълбочено обяснение и проникване въ разглежданитѣ произведения. Така за баснята „Старицата и дветѣ слугини" вънъ отъ текста на Лафонтена и превода на френски на сжщата басня отъ Езопа, ученицитѣ имаха на ржка и следнитѣ въпроси:

1. Коя часть отъ баснята на Езопа е развилъ най-вече Лафонтенъ? Защо? Кое особно ни интересува въ тази басня?

2. Какъ Лафонтенъ рисува семейната срѣда?

а. Конкретни подробности, прецизность, картинность, които оживѣватъ лицата.

б. Линиитѣ на голѣма поезия?

в. Какъвъ ефектъ получава Лафонтенъ, като смѣсва еднитѣ съ другитѣ.

3. Какъ Лафонтенъ оживява сюжетъ.

а. Лека шега. б. Бъбрене.

4. Стилътъ у Лафонтена.

а. Думи, взети отъ народния говоръ; б. Думи, леко архаични и шеговити; в. Думи изразртелни.

5. Ритъмътъ у Лафонтена.

Кой е основниятъ ритъмъ въ тази басня. Какъвъ ефектъ получава Лафонтенъ, като си служи съ твърде кжси стихове? Посочете картиннитѣ и изразителни куплети.

Въ други часове по подобенъ планъ ученицитѣ разработваха още баснитѣ „Глупецътъ и тжжителитѣ", басня съ лирическа фабула, въ сравнение съ второто послание на Боало „За господинъ Абатътъ отъ Рошъ" или „Тжжителитѣ"; баснята „Сънътъ на единъ житель отъ Монголия" и др.

Цѣлъ месецъ учителтъ работи върху Лафонтена. Найхарактерното отъ творчеството на писателя се минава чрезъ наизустяване и обяснително четене. Анализъ винаги задълбоченъ, грижливъ и достжпенъ за ученицитѣ. Тѣ се вживяватъ въ творчеството на писателя, виждатъ оживѣни героитѣ на Лафонтена, беседватъ съ тѣхъ, смѣятъ се на тѣхнитѣ пороци и заблуждения и извличатъ поуката сами и,

безъ да имъ се посочва, тя се налага на тѣхното съзнание като неуборима истина.

Въ връзка съ изучаване баснитѣ на Лафонтена г-нъ Chevaillier зададе следната тема:

Лафонтенъ, управитель на водитѣ и горитѣ, напуща замака Тиери презъ единъ хубавъ лѣтенъ следобѣдъ, за да направи своя ловъ, лутайки се изъ гората. Опишете неговата разходка; той се спира, за да разгледа нѣколко животни, наблюдава тѣхнитѣ нрави и търси да разкрие тѣхния характеръ; той прехвърля тѣхнитѣ недостатъци и пороци върху хората; сюжета на баснята се очертава въ неговия духъ — той сѣда при дънера на единъ дѫбъ, за да чака вдъхновение, и наскоро заспива. Когато се събудилъ, слънцето се скрило задъ хоризонта. Той взема пѫтя обратно за дома си, съ душа пълна съ поезия.

По следния планъ, предварително даденъ на ученицитѣ за проучване дома, учительтъ разгледа въ втори класъ стихотворението „Часовникътъ“ — L'Horloge (Le poème de la maison) отъ Louis Mercier.

1. На колко части се раздѣля това стихотворение? Какъвъ контрастъ поетътъ отбелязва между двѣтѣ части? (стихове 1 до 16 и 16 до 24).

2. Кои сѫ двѣтѣ думи, които резюмиратъ първитѣ 16 стиха? (всичко спи). Где сѫ поставени тѣзи две думи (стихъ 1 въ началото и стихъ 16 въ края).

3. Дълбокъ ли е сънътъ на хората? На какво прилича той (на смърть: тъмно закопаване). Защо хората сѫ изморени? Какво вършатъ презъ деня? Сме ли ние въ града или въ полето?

4. Какво означаватъ думитѣ на поета, че стадата сѫ сѫщо уморени и обременени отъ сънь (почиване).

5. Защо авторътъ запазва една специална строфа за кучето и за пѣтела? Кой редъ следва въ своя пѫть? Кои думи се противопоставятъ на тѣзи въ стихъ 9 и 10? (звученъ и тъменъ). Въ кой часъ на нощьта сме ние? Кога е точно зората (алба на латински; бѣлизната, която предшедствува новия день)? Коя дума е контрастъ на тази въ 12 стихъ? (черенъ).

6. Какъ поетътъ противопоставя мобилитѣ и сѣчивата (стихове 14 и 15)?

7. Поетътъ ни казва, че часовникътъ е живъ? Съ какво сравнява той неговия вървежъ? (стѫпка — пулсъ — сърдце).

8. Въ живото тѣло кой е органътъ, който подържа функциитѣ му, когато животътъ на другитѣ органи е спрѣнъ отъ съня. Какво е часовникътъ? (Сърдцето на кѫщата).

Енергичниятъ г. Ch. владѣеше класа по нѣкакъвъ магически начинъ, ученицитѣ имаха ухо и око за всѣки образъ. Самъ авторъ на редица студии върху Лафонтена,

високо интелигентенъ и солидно подготвенъ за своята работа, свършилъ Ecole Norm. Super. агреже по литература, той отлжчваше рѣдко умѣние и бѣше отличенъ майсторъ въ своята работа.

Другъ преподаватель на III класъ въ лицея Пастьоръ разгледа по следния планъ, даденъ предварително на ученицитѣ, следнитѣ високо художествени сцени отъ трагедията „Сидъ“ на Корней.

Действие III-то, сцена 4.

1. Прочетете III-то действие до края на сцена 4.

2. Какво е поведението на двамата герои (Родригъ и Химена) въ тази срѣща? Развоя на тази сцена: какъ, следъ като бѣха хвърлени отъ хероизма до самопожертвуване, тѣхнитѣ души се удържатъ.

3. Кой е предметътъ на тирадитѣ на Родрига? Обяснено ли е тука неговото поведение? Защо не съжалява никакъ за това, което е сторилъ (кои стихове ни обясняватъ това)? Какво би загубилъ, ако не бѣ отмъстилъ? Какво губи той, следъ като е отмъстилъ? Защо предпочита да се жертвува за другитѣ? Какво схващане за любовьта извличате отъ тия разговори? Отговорете на тѣзи въпроси, като си служите за обяснение съ най-характернитѣ мѣста отъ текста.

4. Обяснете молбата, която Родригъ отправя къмъ Химена. Отказа на Химена отъ Родригъ — какъвъ интересъ представлява връзката на нейнитѣ идеи, аргументи и чувства съ тия на Родригъ?

Действие III-то, сцена 6-та.

Какъ Донъ Диегъ смѣта да развесели Родригъ и да отстрани отъ него скръбьта? Къмъ кой образъ, къмъ кои чувства апелира? Тласка ли го той съ открито лице напредъ, както въ началото на трагедията, и съ опредѣлена цель, за да търси смъртьта (д. I-во, сц. 5-та ... „Убий или умри!“...)? Посочете, съ каква хитрость той респектира и използува любовьта, за да възбуди храбростьта (... „застави чрезъ храбростьта този монархъ да ти прости, а Химена — да замлъкне; ако я обичашъ, разбери, че да се върнешъ победитель, е едничкото срѣдство, чрезъ което отново ще можешъ да завладѣешъ сърдцето ѝ!“).

Заедно съ обяснение на произведението се изтъква и характера на стила. Можемъ ли да направимъ изводъ за енергична умѣреность. Обозначете думитѣ, които правятъ най-силно впечатление на Родрига. Посочете и обяснете всички синтактични обрати, които не сж вече въ употрѣба и на които смисълътъ е остарѣлъ.

Въ връзка съ разгледаното произведение учительтъ зададе следното писмено упражнение:

Синътъ на Сида.

Въ една зала на замъка Родригъ и Химена сж заедно съ Донъ Диега (бащата на Родрига) и съ тѣхния младъ синъ на възрасть около 5 години.

Любопитното дете запитва своитѣ родители за Донъ Диега, после за другия си дѣдо (убития Донъ-Гомесъ; но нито Родригъ, нито Химена не смѣятъ да му отговорятъ.

Най-после Донъ Диегъ взема думата и му разказва за този дѣдо, когото никога не е виждалъ.

По-късно сжщиятъ преподаватель работи и върху „Скжперникътъ" на Молиера по следния планъ:

Действие I-во, сцена 3-та.

Появата на Арпагона. Оправдава ли той това, което е вече казано за него? Подъ кои чърти се разкрива неговото скжперничество въ тази сцена? Каква е неговата мания? До какво ще свърши тя? Лафлешъ не ни ли го казва? Кжде скжперничеството се проявява само? Посочете и опредѣлете срѣдствата, които употрѣбява Лафлешъ, за да осмѣе Арпагона. Защо Арпагонъ не се явява веднага на сцената? Обяснете подчертанитѣ думи. Каква форма взема езикътъ на Арпагона? Коя е причината за това?

Първо действие, 4-та сцена.

Отъ: „Клеантъ. Боже мой! Татко мой, вие нѣмате право да се оплаквате — но знае се, че вие сте доста добре."

До: „Арпагонъ. Да оставимъ това и да поговоримъ за други работи".

Какво ни разкрива първата часть на тази сцена? Нейниятъ влогъ за развитието на действието. Пъленъ ли е образа на Арпагона въ този откжслекъ на сцената. Доведени ли сж до разбирателство съ Клеанта върху основата на тѣхната защита. Направилъ ли е той, щото Арпагонъ да не се съмнява въ простжпкитѣ, отъ които той се ползува. Въ обяснението на текста, спрете се на всичко, що липсва, и на буйната страсть, която довежда Арпагона до сжда.

Прочетете края на сцена IV-та и изцѣло сцена V-та: предметъ, разсжждение, изненада —хитрость — драматично действие. Пълно ли е изложението и действието.

Така следва изучаването на произведението съ рецитати и обяснително четене последователно по зададени въпроси: действие II-ро, сц. 5, действие III-то сц. 1, 5, 6 и 7; действие IV-то, сц. 3 и сц. 7 — монологътъ на Арпагона.

Монологътъ на Арпагона.

1. Въ какво състояние се намира Арпагонъ? Има ли всичко това своето оправдание.

2. Изучете състава и движението на монолога, като характеризирате всѣка часть и като посочвате, какъ се съгласуватъ една съ друга.

3. Намѣрете отново и избройте връзкитѣ. Какъ твърде промѣнливитѣ чърти изглеждатъ вѣроятни.

Въ връзка съ изучаването на това произведение, преподавательтъ зададе следното съчинение, за домашно упражнение:

Баща разточителенъ и синъ скѫперникъ.

а. Арпагонъ е мъртавъ. Клеантъ има синъ, въ който открива, повече отколкото трѣбва, чертитѣ на своя баща, неговото скѫперничество.

б. Единъ день неговиятъ синъ, като търашувалъ изъ хамбаря, открилъ необикновено странни предмети, които лихваринътъ приготвялъ за своитѣ жертви. Той запиталъ баща си, какъвъ е тѣхниятъ произходъ

в. Тогава Клеантъ му разказалъ, какви спомени извикватъ тѣзи предмети. Той му разказва за младостьта, грѣшкитѣ и страданията на неговия дѣдо, като го предпазва отъ мизерията на скѫперничеството.

г. Младиятъ човѣкъ слуша. Въ сѫщность той изглежда, че одобрява поведението на своя дѣдо и че го оправдава.

Предайте разговора по възможность правдиво и безъ каквото и да е насилване на езика.

Другъ пѫть присѫтствувахъ при разборъ на стихотворението „Наполеонъ II“ (Les chants du Crépuscule) отъ Викторъ Юго. Най-напредъ учительтъ имъ прочете, а ученицитѣ записаха нѣколко въпроса — планъ, по който трѣбва да работятъ у дома. Сѫщевременно учительтъ имъ посочи и литература, въ връзка съ произведението и епохата. Следъ това, единъ отъ ученицитѣ прочете първата часть на стихотворението. Другъ ученикъ препрочита само първиятъ куплетъ, разкрива смисъла на всѣки стихъ, всѣка дума — сравнението на Наполеона съ Мойсея, Лувара съ Синай. Спира се на всѣка метафора, антитеза, сравнение и се посочватъ силнитѣ поетични изрази. Разкриватъ се чувствата на поета къмъ Наполеона и се опредѣля основната идея на стихотворението. Обясненитѣ мѣста се наизустяватъ за следния часъ.

Бѣ единъ отъ последнитѣ часове на учебната година, по предварително зададенъ планъ, ученицитѣ работиха върху сцена 6-та отъ III действие на „Ифигения“ отъ Расина. Всѣки ученикъ имаше предъ себе си спретнатитѣ и ефтини издания на Hachette. Чрезъ кѫсо препитване за връзка, мина се отъ оная часть на трагедията, която не е мината въ часъ, къмъ високо драматичния диалогъ между Ифигения и Ахила. Съ помощьта на учителя, чрезъ въпроси, се обясниха въ тоя часъ 20 стиха отъ класическия диалогъ, съ една вещина и задълбоченость, сигурность и ясна постановка, която силно поразява.

Общо впечатление: вещо и сериозна работа. Добри ученици на брой отъ 25—30. Живъ интересъ къмъ работата въ класа и отлична дисциплина. Ученицитѣ беседватъ съ

лекота и спокойствие, сериозность и пълно съзнание за своята работа. Едно добро пожелание за всички ни...

Г-нъ L. преподаваше въ II класъ на лицея Кондорсе. Следъ наизустяване на 10 реда отъ „Изповѣдитѣ" на Русо, мина се къмъ анализъ на стихотворението L'isolement (Усамотението) отъ Ламартина въ Premières Méditations, по предварително зададенъ планъ. Изпървомъ учительтъ запита ученицитѣ, колко основни елемента можемъ да посочимъ въ даденото стихотворение. Изтъкна се на първо мѣсто природата (пейзажа), на второ мѣсто — настроението (чувството) и на трето — идеята. Следъ това се четоха плавно и изразително куплетъ по куплетъ, като обясняваха чувството, което извикваха тѣзи природни картини; изясняваше се всѣки поетиченъ образъ; правиха се екскурзии изъ живота на поета — смъртьта на неговата любима Елвира, която се наричала въ действителность Юлия, съ което име тоя я възпѣва и въ романа си „Рафаелъ", и която предизвиква печалното му осамотение и написването на това стихотворение. Паралелъ съ Петрарка и неговата Лаура, тъй високо почитана отъ Ламартина. На край се изтъкна мѣстото на това стихотворение въ творчеството на поета и отношенията му къмъ вторитѣ Méditations. Въ края на часа се зададе за следния часъ стихотворението L'imortalité, сѫщо отъ Ламартина, съ кратъкъ планъ за разучване дома.

Въ класа на г-нъ G. (II Д² класъ) присѫтсвувахъ на разбора, който ученицитѣ, по предварително поставени въпроси отъ предния часъ, направиха на стихотворението „Contre les Búcherons de la foret de Gastine" отъ Ронсаръ. Ученицитѣ четатъ по кѫсове и обясняватъ съ помощьта на учителя личнитѣ спомени, които сѫ отразени въ това стихотворение отъ честитѣ посещения, които поетътъ правилъ въ своята родна гора; философскитѣ размисли; поетичнитѣ и митологически илюзии; картинитѣ изъ природата; подражание на древнитѣ. Основното елегично настроение, засилено отъ любовьта на Ронсара къмъ гората, къмъ която се наслояватъ митологически елементи и лични впечатления. Ронсаръ обича гората, но, като Лафонтенъ, материално: говори за хлада ѝ, за ягодитѣ, за чистия въздухъ, за балсамната вода и т. н

Въ първи А класически класъ г-нъ Е. В. отъ лицея Кондорсе и Роланъ работѣше върху Шатобриана. Ученицитѣ четѣха изъ пѫтнитѣ бележки на Шатобриана отъ Парижъ до Ерусалимъ — това даде поводъ на учителя да се спре върху живота на писателя презъ време на пѫтуването му къмъ изтокъ, като сѫщевременно се обясняваше, въ връзка съ четенитѣ кѫсове, любовьта на Шатобриана къмъ Ориента, къмъ готиката на латинизма, неговиятъ мечтателно сантименталенъ елегизъмъ и характер-

ниятъ му романтизъмъ. Но азъ слушахъ повече красивата и богата речь на учителя, а не и ученицитѣ.

Въ заключение — азъ останахъ съ впечатление, че ученицитѣ четатъ и разбиратъ добре литературнитѣ произведения. Упражненията, които се водятъ въ класъ за обяснение на художественитѣ творения, се ржководятъ отъ добре подготвени учители и въ повечето случаи тѣ постигатъ своята цель, като култивиратъ у ученицитѣ навикътъ да четатъ внимателно и да тълкуватъ вѣрно литературнитѣ текстове, като придобиватъ усѣтъ и разбиране, които стоятъ надъ всѣкакви догматични правила. Работа винаги сигурна и задълбочена; съ спокойни, зрѣли и самостойни отговори и особено приятна, поради музиката на художественото — изразително четене и наизуставяне.

2. Съчинението въ парижкитѣ лицеи.

а) Теми и планове.

Зададени презъ учебната 1924/1925 година въ IVB — модеренъ класъ на лицея Хенрихъ IV отъ преподавателя г-нъ J.

1. Измислете два разказа, чрезъ които да се изтъкне приликата и отликата между постоянство и упоритость.

2. На вашия другарь, който ви е съобщилъ съ писмо, какъ е прекаралъ единъ день въ училище, отговорете на свой редъ, какъ пъкъ вие сте разпредѣлили класнитѣ занятия, домашнитѣ упражнения, забавления и физически игри.

3. Измислете единъ диалогъ между Флешъ и Фросина, въ който последната разказва на Флеша за свиждането си съ Арпагона.

4. Обрисувайте три портрета на млади хора — горделивъ, високомѣренъ и щеславенъ.

5. По-добре е за човѣка да не знае бждещето си.

Единъ дърваринъ срѣща по пжтя си една стара жена, която се е заблудила въ гората. За награда тя му дава очилата, презъ които ще вижда бждещето.

Дърваринътъ се помжчилъ да постави очилата, но изведнажъ той вижда своята кжща въ пламъци, притичва се тамъ, но намира всичко на мѣсто.

Следъ това поставя за втори пжть очилата и вижда едничката си дъщеря на смъртно легло. Тогава той се затичва следъ старата дама и ѝ връща злото настояще.

6. Писмо до единъ вашъ познатъ ученикъ, въ което му обяснявате впечатленията си отъ края на учебната година.

7. Единъ паметникъ за мъртвитѣ отъ войната (какви мисли поражда въ душата ви).

8. Посочете въ следващия текстъ думитѣ или изразитѣ, употрѣбени фигурално (преносно, образно) като обясните смисъла имъ и ги поставите съ тѣхния прѣкъ смисълъ въ форма, която съдържа една главна и една подчинена мисъль.

Образецъ: Въ *люлката на една раса*, думата *люлка* е употрѣбена фигурално; тя означава мѣстото, въ което една раса е постигнала своя произходъ. Раздвижете полека люлката, защото детето се пробужда.

9. Отдѣлете въ следнитѣ думи префикситѣ, които тѣ съдържатъ подъ различни форми. Обозначете смисъла на всѣка дума и отбележете, ако значението на префикса е важно. Съставете по една фраза, въ която всѣка дума да влѣзе съ точния си смисълъ.

Диадема, диагностика, диаграма, диалектъ, диалогъ, диаметъръ, диапазонъ, диоцезъ, еклектикъ, еклога, еклипса, ексодъ, екстазъ, екзотикъ и др.

10. Следующитѣ думи, образувани съ гръцка основа, съдържатъ една обща часть. Споредъ речника, обозначете смисъла на всѣка една отъ тѣзи думи, а сѫщо и смисъла на основата, отъ която сѫ съставени.

Археология, астрология, бактериология, климатология, ентомология, етимология, генеология, идеология, метеорология, морфология, митология, неологизмъ, антология, паталогия, фразеология, физиология, психология, теология, зоология и др.

Образецъ: *археология* е наука за античнитѣ паметници, *архео* означава това, което е антично, логия означава учение (наука).

Последнитѣ упражнения ще бѫдатъ особено полезни за нашия ученикъ, който има крайно беденъ речникъ. Така признаемъ, че дори въ речника на много интелегентни и образовани българи липсватъ думи често за най-употрѣбяеми сѣчива, уреди, растения, цвѣтя и др. и ние сме крайно безгрижни къмъ богатството на нашия речникъ. А безъ обяснение, систематизиране и изработване неможе да се дойде до правилно владение на речника.

Съчинения, зададени отъ г-нъ G. въ IIIA класъ на лицея Пастьоръ.

10. — Една стара книга разказва своята история:

1. Тя си спомня единъ день, че бѣ изложена за първи пѫть въ витрината на една книжарница. Тогава тя имаше твърде добъръ изгледъ.

2. Тя става принадлежность на единъ прилеженъ ученикъ.

3. После тя принадлежи на единъ лошъ ученикъ.

4. Отъ тогава тя е преминала голѣма изпитня. И сега, неузнаваема, ето я захвърлена въ чуждо общество, всрѣдъ бакалскитѣ стоки на единъ дюкянджия.

5. Тя пита, какъвъ ще бѫде нейния край.

11. Есень. Краятъ на ваканцията съвпада съ есеньта. Разкажете съ всичката възможна точность, какви впечатления ви завладяватъ при връщането на този сезонъ. Разкажете сѫщо, съ какви чувства я посрѣщате. Въпрѣки съжаленията за края на ваканцията, за днитѣ на открито, не извиква ли тя сѫщо нѣкои отъ радоститѣ, отъ приятнитѣ впечатления и кои? . . .

12. Опишете една картина или сцена отъ вашето семейство, което може да озаглавите: около лампата и около масата. Разкажете, какви разсѫждения ви внушава подобна картина.

13-а) Лабрюиеръ усмива хората за домогванията имъ, че сѫ разумни животни: „Кой ви дава това опредѣление?", казва той, хората сѫ вълци, тигри и лъвове; нали вие сте съгласни съ това? . . . Оставете ги малко да се опредѣлятъ сами и вие ще видите, какъ ще се самозабравятъ и какъ вие ще бѫдете третирани".

Като влизате въ разбиране смисъльта на моралиста, вие ще си представите две животни, две котки напр., размѣняйки предъ васъ своитѣ разсѫждения върху самитѣ тѣхъ, после върху лекоумието и лудостьта на човѣчеството, а сѫщо върху човѣшкитѣ качества и добродетели. . .

б) Викторъ Юго казва: „Никой не ме развесе ява тъй добре, както котка въ птичи дворъ. Това прилича на духовитъ човѣкъ всрѣдъ едно събрание отъ глупави". — Опишете следната картина: Кучето, което спи въ своята колиба; кокошкитѣ, които куткудякатъ . . . патицата, пѣтела... и близо до всичкия този свѣтъ, шуменъ и развълнуванъ, котката се търкаля на тихото и спокойно слънце.

14. — Обрисувайте портрета на едно стѣснително дете или на едно дете дърдорко, като си служите, доколко това е възможно, съ вашитѣ лични наблюдения, които сте могли да направите. Ще го посочите въ лицея: въ класъ, въ време на урокъ, въ игритѣ презъ междучасията. Въ семейството: на обѣдъ, въ стаята за гости, на разходка, въ театъра и въобще въ всички обстоятелства на живота, кѫдето сте могли да наблюдавате.

15. — Съчинете разказъ, който да потвърди думитѣ на Лафонтена:

„Да не насилваме никакъ нашитѣ способности;
Така не ще направимъ нищо добро".

16. — Предпочитате ли да четете една история разказана въ романъ или да я видите представена въ театъра? Какво печели и какво губи романътъ, ако бѫде представенъ на сцена?

б) Поправка на писмени упражнения.

Г-нъ G. отъ IIIA класъ на лицея Пастьоръ работѣше върху обикновено писмено упражнение, каквито учительтъ задаваше всѣки 15 дена, съ тема: Тритѣ способности (физически, нравствени и интелектуални) на човѣка споредъ Лафонтена. Той ги е поправилъ дома съ червено мастило, написалъ е своитѣ бележки, опредѣлилъ е оценката си (двадесетобална система); а въ класа изложи впечатленията си отъ работата, като направи общи бележки върху темата — неразбраното, пропуснатото, наблегна на тия мѣста, които сж отъ значение и на които ученицитѣ трѣбвало да се спратъ повече. Следъ това прочете 4—5 отъ най-добритѣ работи съ грижливъ разборъ за поправка, която извлича отъ ученицитѣ. А накрая изтъкна бѣгло грѣшкитѣ на всѣки ученикъ поотдѣлно и особно на най-слабитѣ. Въ работата на ученицитѣ личеше лекота и яснота въ изложението и, въпрѣки известни грѣшки, азъ останахъ поразенъ отъ вещата и самостоятелна разработка на темата и отъ стила и езика на ученицитѣ.

Въ лицея Кондорсе посетихъ г-нъ G., който имаше два последователни часа френски езикъ въ II Д-модеренъ класъ. Следъ обичайното наизустяване, учительтъ премина къмъ поправка на домашнитѣ писмени упражнения на ученицитѣ — съчинение върху „Писмото на Ронсара до Дюбелей, пребиваващъ въ Римъ". Всѣки две седмици се задава по една писмена работа, която въ опредѣленъ учебенъ день се връща на ученицитѣ поправена. Поправката е направена грижливо и учительтъ е далъ кратка оценка съ думи и съ цифра. Следъ като каза нѣколко общи думи върху работата на ученицитѣ и разработката на темата, учительтъ прочете изцѣло най-добрата работа, оценена 14, и изтъкна задоволството си отъ нея, въпрѣки отдѣлнитѣ грѣшки. А следъ това последователно премина къмъ всѣка писмена работа, като посочваше слабитѣ и добритѣ страни. Накрай учительтъ раздаде писменитѣ упражнения на ученицитѣ, за да си прегледатъ грѣшкитѣ и направятъ своитѣ запитвания, а следъ това наново ги прибра, за да се предадатъ на надзирателя по обучението, за прегледъ.

Присжтсвувахъ на урокъ въ лицея Кондорсе, когато преподавательтъ г-нъ L., въ IIД — модеренъ класъ, връщаше поправено третото класно упражнение. Работитѣ на отдѣлни листове сж поправени отъ учителя съ подчертавания и кжси бележки въ полето на текста. На края на писмената работа е дадена обща оценка съ думи и цифри. Учительтъ направи нѣколко общи бележки и изтъкна незадоволството си отъ многото правописни грѣшки. Прочете таблицата на успѣха отъ писменитѣ работи, като захвана отъ най-добрата

оценка и свърши съ най-слабата. Следъ това подѣли ученицитѣ на четири групи — първа група ученици съ успѣхъ около добъръ; втора — съ успѣхъ срѣденъ; трета — съ оценка близо къмъ срѣденъ; и четвърта — слабъ. Темата бѣ: „Едно посещение на Жанъ-Жакъ Русо презъ пролѣтьта 1762 година". Най-напредъ учительтъ е продиктувалъ текста, а следъ това ученицитѣ сѫ преминали къмъ анализъ и обяснения по следния планъ:

1. — Какъ единъ младъ човѣкъ се представя на Русо.
2. — Разходка изъ гората; удоволствие въ самотата.
3. — Прелеститѣ въ връзка съ „Нова Елоиза".
4. — Отношения къмъ Емилъ.
5. — Всички догми се сливатъ въ Бога и
6. — Заключение.

По тоя планъ ученицитѣ трѣбвало да развиятъ своитѣ мисли. Нѣкой отъ тѣхъ сѫ разработили темата самостоятелно и въ духа на Русо. Учительтъ прочете нѣколко найдобри работи, нѣкой изцѣло, нѣкой откѫслечно, като посочваше грѣшкитѣ. Следния часъ той продължи да чете и да поправя грѣшкитѣ съ помощьта на ученицитѣ. Следъ това имъ раздаде листоветѣ, за да си видятъ сами грѣшкитѣ, а въ края на часа ги прибра и ги предаде за прегледъ въ дирекцията на лицея.

Вънъ отъ обикновенитѣ писмени работи, които учительтъ по матерния езикъ задава, преглежда и поправя всѣка седмица (въ VI, V и IV класъ) или на две седмици (въ III, II и I класъ) правятъ се още три срочни — класни писмени упражнения (по една на триместъръ). Това става въ френскитѣ лицеи, защото преподавателитѣ по матерния езикъ иматъ 12 часа седмично. Това трѣбва да стане и у насъ, като се намали задължителниятъ брой седмични часове на учителитѣ, ако искаме, покрай другото, да се постигне подобъръ успѣхъ по езика въ нашитѣ гимназии. Срочни писмени упражнения се правятъ всѣки триместъръ по всички дисциплини, а не само по френски езикъ, защото грижитѣ на езика се полагатъ еднакво отъ всички преподаватели въ всички занятия: писмени, устни, литературни и научни.

II Бележки и впечатления.

1. — Единъ голѣмъ брой отъ колежитѣ, а отчасти и отъ лицеитѣ, построени въ сѣнката на абатствата, катедралитѣ или на нѣкой близъкъ хълмъ до града, пазятъ и до днесъ своята старинность, важность и красота. Тѣ иматъ монастирски видъ и разполагатъ своитѣ галерии около една мълчалива градина. Покрай тѣхъ имаме и нови лицеи — ясни, смѣющи се, съ бани, електрическо освѣтление и цен-

трално отопление, широки спални, хидротерапични зали, читални, кабинети и водятъ обучение на свѣтло.

2. Въ французкитѣ лицеи учебнитѣ занятия започватъ на първи октомврий. Срочни ваканции нѣматъ. Коледната ваканция започва два дена преди Коледа и завършва два дена следъ Нова година. Великденската ваканция започва на Лазаровъ день-сжбота преди Цвѣтница и продължава до понедѣлникъ следъ Томина недѣля. Лѣтната ваканция започва на 10 юлий два дена преди празника на Революцията.

3. — На чело на управлението на лицеитѣ стоятъ: 1) Директорътъ, натоваренъ съ главното управление на учреждението, 2) Сансьоръ-помощникъ на директора, натоваренъ да бди надъ обучението и дисциплината въ лицея и 3) Пълномощникъ-економъ, натоваренъ съ управлението на домакинския отдѣлъ на учреждението.

Директорътъ води административната работа въ заведението, представлява лицея предъ всички външни лица и учреждения. Грижи се за хигиената, храненето, дисциплината и работата; той трѣбва да има ухо и око въ всичко; да познава всички ученици, за да дава на родителитѣ имъ точни напжтствия. Всички бележки отъ какъвто и да било характеръ на седмица или на 15 дена трѣбва да му бждатъ съобщавани. Той прибавя за всѣки триместриаленъ бюлетинъ едно общо наблюдение върху добития резултатъ. Той присжтствува въ класъ, когато намѣри за нуждно, преглежда писменитѣ работи на ученицитѣ, и дава въ края на годината на всѣки учитель мотивирана оценка. Той следи изцѣло вжтрешния животъ на лицея и горжководи. За тежки простжпки може да наказва веднага ученицитѣ, но следъ това той трѣбва да уведомява дисциплинарния съветъ.

Помощникъ-директорътъ осигурява дисциплината, контролира работата въ лицея; неговото въздействие върху обучението е твърде значително; той е натоваренъ да надзирава различнитѣ библиотеки и има подъ своята власть учителитѣ-надзиратели (на 30 пансионери единъ). За всѣко отсжтствие на ученицитѣ съобщава писмено по пощата на родителитѣ имъ.

Учителскиятъ съветъ се събира веднажъ въ тритѣ месеци, за да награди или осжди, споредъ указанията на класниятъ съветъ, отличилитѣ се и провинили ученици, а сжщевременно взема съответнитѣ мѣрки, за да се подобри работата и поведението на ученицитѣ.

4. — Концентрацията въ френската учебна система, срещу която другаде възставатъ, — реални и класически, гимнзаии, обединяване и ограничаване броя на учебнитѣ предмети (по-малъкъ брой учебни дисциплини), по-малъкъ брой седмични часове, по-ограниченъ обемъ на учебната материя — даватъ възможность на ученика да си отдъхне и

помисли върху идеитѣ и образитѣ, които тъй старателно му се втълпяватъ, за да извикатъ на животъ неговиятъ образъ, неговата индивидуалность. Запитайте който искате ученикъ отъ долнитѣ класове на лицея или на общинскитѣ училища въ Парижъ, коя специалность обича най-много или на какво ще се посвети, кога порастне, той недвусмислено и съ свѣтнали отъ радость очи ще ви каже; „азъ ще стана основенъ учитель, техникъ, дърводѣлецъ, ще следвамъ въ университета по наука, литература и т. н.“ У насъ не е така. За специализацията на ученика, за откриване и напѫтване на учениковитѣ наклонности още отъ ранната ученическа скамейка малко се работи. Колко способни младежи заглъхватъ и убиватъ своитѣ способности, защото нѣмаме специални училища. Въ нашитѣ универсални гимназии ученицитѣ сѫщо се лутатъ безъ компасъ. Нѣкой чувствува влѣчение къмъ хуманитарнитѣ науки и проявява способности, него го мѫчи дескриптивна геометрия, физика и др., защото трѣбвало да бѫде силенъ по всичко и често пѫти това става причина да се отслаби неговиятъ индивидуаленъ приръстъ и да се пресѣче пѫтя на истинското му развитие.

5.— Ученицитѣ влизатъ въ класнитѣ стаи едновременно съ учителя при започване на учебния часъ. Презъ всѣко време на междучасието и преди започването на учебнитѣ занятия ученицитѣ сѫ въ училищния дворъ, подъ стъклениитѣ навеси или въ коридора и при удрянето на барабана или звънеца за въ класъ тѣ се нареждатъ предъ своята класна стая, кѫдето чакатъ преподавателя си, съ който влизатъ въ класъ. Въ нѣкои лицеи учительтъ заключва и отключва класната стая при излизане и влизане. За нашитѣ неудобни, нехигиенични и прогнили помѣщения този редъ би билъ твърде полезенъ и належащъ.

6.—За да се помогне на обучението по матерния езикъ, класнитѣ ученически библиотеки се рѫководятъ само отъ учителя, който го преподава. Той има ключътъ на библиотеката у себе си и презъ единъ отъ седмичнитѣ си часове 15-20 минути той раздава книги за домашенъ прочитъ съ беседи върху книгитѣ и четенето. По такъвъ начинъ се опазва и контролира по-добре и самиятъ библиотеченъ имотъ.

7. — И въ Парижъ последнитѣ две-три седмици отъ учебната година класоветѣ уредяватъ отъ избѣгали ученици, поради слабъ успѣхъ или въ услуга на семейството, поради болесть и др. Съ това физиономията на класа се промѣня, но се оживѣва, въпрѣки общата умора, отъ малкия брой будни, редовни и трудолюбиви ученици.

8. — Французитѣ иматъ превъзходни учебници, отлични помагала не само за ученици, но и за учители, съ богатъ и най-грижливо подбранъ материялъ, съобразно съ възрастьта на ученицитѣ. За VI, V, IV и III — долни класове на лицеитѣ, кждето се дава повече граматично обучение, ученицитѣ иматъ за най-добро помагало между другитѣ „Граматиката съ упражнения“ отъ Lanusse и Ivon; за следващитѣ горни класове „Ржководствата по литература“ на Ch. M. des Granges; M. Braunschvig и др.; а за литературата отъ срѣднитѣ вѣкове „Христоматията“ на G. Paris и E. Langlois.

9. — Дисциплината въ френскитѣ лицеи е добра. Отношенията между учители и ученици сж меки, свободни и приятни. Сурови и груби отношения сж рѣдкость. Учительтъ рѣдко напомня на ученицитѣ да стоятъ мирно и при това винаги незабелязано, безъ да си прекжсва работата съ праздни и чести бележки. За французина е чужда суровата дисциплина, защото се е срастналъ съ свободата. Нея той високо цени и обича — тя е въ неговата природа. Въ тази свобода и волность той е закърмилъ своя духъ и тя му доставя наслада и красота.

10. — Ученицитѣ отъ държавнитѣ лицеи въ Парижъ нѣматъ опредѣлена униформа. Тѣ носятъ: костюмъ отъ габардинъ за хладно време, балтонъ за зимнитѣ дни и мушама за дъждъ; повечето пжти мека шапка или каскетъ — цвѣтъ и фасонъ споредъ вкуса на ученика и господствуващата мода. Винаги чисто и спретнато облѣчени, съ нови дрехи, нови обуща, бѣла горна риза, бѣла яка, красиви вратовръзки, хубави чорапи и плитки обуща. Всичко това наистина е красиво и приятно за гледане, но за нашитѣ материални условия за дълги години ще остане луксъ. Вънъ отъ съображения за дисциплина и контролъ, икономически съображения налагатъ униформата като практична и евтина.

11. — Въ Франция, както въ всѣка културна страна, канцеларизмътъ е твърде много опростенъ. Грамадни лицеи съ ученици надъ 1200 иматъ единъ секретарь и помощникъ, а нѣкжде и безъ него. Въ лицеитѣ азъ не видѣхъ нито материална книга, нито книга за класни и домашни упражнения. Води се само книга за отсжтствията, която всѣки часъ опредѣленъ слуга поднася, за да се отбележатъ отсжтстващитѣ ученици отъ съответния преподаватель на всѣки класъ.

12. — Свободното време на учителя се цени най-много. Той не се разкарва за замѣстване, за уредба на забави, концерти, за контролъ на библиотеки, за манифестации, водене ученицитѣ на църква, на често свиквани съвети и др. Макаръ, че учителитѣ по матерния езикъ въ Франция иматъ само 12 часа седмично, тѣхнитѣ часове не се разпо-

кжсватъ отъ праздни часове (тъй нареченитѣ прозорци). Обикновено тѣ следватъ единъ следъ други по 2 или 3 часа преди или следъ обѣдъ, така че нѣколко дни сж напълно свободни.

13. -- Учебнитѣ занятия въ Парижъ, както и въ провинциитѣ на Франция се водятъ преди и следъ обѣдъ. Три часа преди обѣдъ (8¹ /2 - 11¹ /2) и два следъ обѣдъ (2¹ /2 до 4¹ /2) презъ всички сезони. Четвъртъкътъ, както недѣлята, е день за почивка и посещение на музеитѣ. Седмичниятъ брой на часоветѣ не надминава 25. Азъ не зная какви причини сж наложили нѣкога у насъ предиобѣдната система. Но мисля, че тя е едно грубо егоистично заблуждение, което никакви педагогически и хигиенически съображения не бива за въ бждеще да подържатъ, и че Министерството трѣбва да я отмѣни за всички училища въ царството.

14. — Възпитателно въздействие въ френскитѣ лицеи има посещението, което ежемесечно директорътъ и надзирательтъ на обучението правятъ въ класоветѣ. Въз основа на направената оценка на преподавателя за всѣки ученикъ отъ устни изпитвания (десетобална система) и отъ писмени упражнения (двадесетобална система), надзирательтъ прочита успѣха на всѣки ученикъ, а директорътъ дава необходимитѣ наставления: изказва своето задоволство и похвалява добритѣ ученици; на слабитѣ, колебливи по своя успѣхъ, пожелава повече трудъ и постоянство, за да подобрятъ успѣхътъ си; а на най-слабитѣ напомня, че, ако продължаватъ така, ще бждатъ отстранени отъ лицея. На два пжти въ лицеитѣ „Хенрихъ IV“ и „Кондорсе“ присжтствувахъ на такива посещения, слушахъ авторитетното мждро слово на директора и сякашъ отъ неговитѣ уста се лѣеше благословение за вѣра, че тѣхнитѣ усилия ще се въплотятъ въ добри дѣла.

15. — Парижкиятъ учитель притежава солидна култура, владѣе до съвършенство своята специалность и е всецѣло предаденъ на училищната си работа. Той е винаги отрупанъ съ книги, тѣ сж нераздѣлниятъ му спжтникъ и дома, и въ библиотеката, и въ училището. Едничката му грижа и радость е стремежа му къмъ духовно съвършенство. Възпитаници, почти всички, на Ecole Norm. Supér., агрежета и добри книжовници всѣки въ своята специалность, тѣ поразяватъ съ грижлива работа въ класъ, изпълнени съ високото съзнание да формиратъ истински духовенъ елитъ на Франция.

16. — Парижкиятъ ученикъ е елегантенъ, възпитанъ, нѣженъ и учтивъ, но повече уморенъ и повѣхналъ, израсълъ презъ войнитѣ, всрѣдъ страшни и нечувани страдания, блъсканъ отъ шеметния вихъръ на пъстрата и забавна ули-

ца, увлѣченъ отъ безкрайнитѣ приключения на кинематографа, омагьосанъ отъ животрептящитѣ рекорди на спорта — той е изложенъ всекидневно на много изкушения. Но Франция има много грижи за своята младежь, която, въпрѣки всичко, обича сериозното и почита труда.

17. — Въ никой мжжки лицей и колежъ на Парижъ— отъ първоначалнитѣ класове до най-горнитѣ — азъ не видѣхъ жена — учителка.*) У насъ жената е завладѣла всички училища — училището се феминизира и мжжътъ се изтиква отъ него. Опасностьта е на лице и всѣки незаинтересованъ би я видѣлъ. Азъ смѣтамъ, че е време да се направятъ известни ограничения.

18. — Съ рѣдка тържественость на 9 юлий 1925 година, както всѣка година, въ присжтствието на председательтъ на Републиката, на Министра на народното просвѣщение и видни общественици, стана награждаването на най-способнитѣ младежи на Франция отъ подготвителнитѣ класове на най-добритѣ парижки лицеи, взели участие въ конкурса за постжпване въ Ecole Norm. Supér. Подъ звуцитѣ на Републиканската гвардейска музика и съ речи за възхвала на лично самочувство, воля, трудъ и постоянство, изплели най-красивия даръ на скромность и култура — бѣха наградени 10 ученика — бждещия духовенъ елитъ на Франция — съ скжпи подаръци и сърдечни напжтствия. А на 12 юлий с. г, 2 часа следъ обѣдъ, присжтствувахъ на тържественото раздаване наградитѣ на ученицитѣ отъ лицея Хенрихъ IV въ голѣмия амфитеатъръ на Сорбоната. При започване на церемонията военна музика изсвири музикаленъ номеръ. Пръвъ учителя по история каза нѣколко напжтствени думи на ученицитѣ, а г. Lessage, почетенъ представитель на Министерството и бившъ ученикъ на сжщия лицей, изтъкна предимството на французския гений и посочи, че младежьта трѣбва да се въодушевлява отъ прогреса на миналото, за да служи на него и завещае на свой редъ дѣлъ за преуспѣване на родината. Следъ това се прочете списъкъ на учителитѣ отъ лицея, които за проявена учителска и научна дейность се награждаватъ съ ордена или лентата на Почтения Легионъ; а директорътъ на лицея прочете списъкътъ на отличилитѣ се ученици, които идваха по редъ и вземаха своятъ даръ — изящно подвързани книги (отъ специалностьта, въ която сж се отличили), свързани съ красиви панделки. Ученицитѣ съ наградата въ ржка отиваха при своитѣ преподаватели, за да приематъ тѣхнитѣ поздравления и напжтствени пожелания.

---

*) Защото и въ девическитѣ училища нѣма никжде мжже учители и дори мжжка прислуга. Бел. на редакцията.

III. Най-новата програма за мжжкитѣ лицеи и колежи въ Франция

Седмичното разпредѣление на различнитѣ дисциплини е опредѣлено както следва:

ШЕСТИ КЛАСЪ

	Общъ курсъ	Секция А.	Секция В.
Френски езикъ	4 часа	4 часа	3 часа
Латински	„	6 часа	„
История	2 часа	„	„
География	1 часъ	„	1 часъ (практ. упр
Живъ (новъ) езикъ	4 часа	„	1 часъ (практ. упр.)
Математика	2 часа	„	„
Естествени науки	1 часъ	„	1 часъ (практ. упр.)
	14 часа	6 часа	3 часа + 3 ч. (пр. упр.)
	Всичко 20 часа		17 ч. + 3 ч. (пр. упр.)

ПЕТИ КЛАСЪ

	Общъ курсъ	Секция А.	Секция В.
Френски езикъ	4 часа	4 часа	3 часа
Латински	„	6 часа	„
История	2 часа	„	„
География	1 часъ	„	1 часъ (практ. упр.)
Живъ (новъ) езикъ	4 часа	„	1 часъ (практ. упр.)
Математика	2 часа	„	„
Естествени науки	1 часъ	„	1 часъ (практ. упр.)
	14 часа	6 часа	3 ч. + 3 ч. (пр. упр.)
	Всичко 20 часа		17 ч. + 3 ч. (пр. упр.)

ЧЕТВЪРТИ КЛАСЪ

	Общъ курсъ	Секция А.	Секция В.
ренски езикъ	3 часа	„	4 часа
Латински	„	5 часа	„
Гръцки	„	3 часа	„
История	2 часа	1 ч. (факул.)	1 ч. (практ. упр.)
География	1 часъ		
Живи (нови) езици	3 часа	„	4 часа
Математика	3 часа	„	„
Естествени науки	1 часъ	„	„
	13 часа	8 ч. + 1 ч. фак.	8 ч. + 1 ч. (пр. упр.)
	Всичко 21 ч. + 1 ч. (ф.)		21 ч. + 1 ч. (пр. упр.)

ТРЕТИ КЛАСЪ

	Общъ курсъ	Секция А.	Секция В.
Френски езикъ	4 часа	„	3 часа
Латински	„	4 часа	„
Гръцки	„	3 часа	„
Изкуство	1/2 часъ	„	„
История	2 часа	1/2 часъ (факулт.)	1/2 часъ (практ. упраж.)
География	1 часъ		
Живи (нови) езици	3 часа	„	4 часа
Математика	3 часа	„	„
Естествени науки	1 часъ	„	„
	14 ч. 1/2	(7 ч. + 1/2 ч. фак.)	7 ч + 1/2 ч. (практ. упр.)
	Всичко: 21 ч. 1/2 + 1/2 ч.(фактъ)		21 ч. 1/2 + 1/2 ч. (пр. упр).

ВТОРИ КЛАСЪ

	Общъ курсъ	Секция А съ гръцки	Секция А безъ гръцки	Секциия В.
Френски езикъ	3 часа	„	2 часа (1)	2 часа (1)
Латински	„	4 часа	4 часа	„
Гръцки	„	4 часа	„	„
Изкуство	„	1/2 часъ факул.)	1/2 ч. (факул.)	1/2 часъ
История	2 часа	1/2 ч. (факул.)	1/2 ч. (факул.)	1/2 ч, (практ. упр.)
География	1 часъ			
Нови езици	2 часа	„	2 часа (1)	6 часа (4 + 2) (1)
Математика	4 часа	„	„	„
Физика и химия	2 1/2 часа + 1 1/2 ч. (прак. упр.)	„	„	„
	14 часа 1/2 + 1 ч. 1/2 (прак. упр.)	8 часа + 1 часъ (факул.)	8 часа + 1 ч. (факул.)	8 часа 1/2 + 1/2 ч. (практ. упр.)
Всичко:		22 часа. 1/2 + 1 ч. 1/2 (пр. упр.) + 1 ч. (факул.)	22 часа 1/2 + 1 ч. 1/2 (пр. упр.) + 1 ч. (факул.)	23 часа + 2 часа (пр. упр.)

ПЪРВИ КЛАСЪ

	Общъ курсъ	Секция А съ гръцки	Секция А безъ гръцки	Секция В
Френски езикъ	3 часа	„	1 часъ 1/2 (1)	1 часъ 1/2 (1)
Латински	„	4 часа	4 часа	„
Гръцки	„	4 часа	„	„
Изкуство	„	1/2 часъ (факулт.)	1/2 часъ (факулт.)	1/2 часъ
История	2 часа	1/2 часъ (факулт.)	1/2 (факулт.)	1/2 часъ (практ. упр.)
География	1 часъ			
Нови езици	2 часа	„	2 часа (1)	6 часа (4 + 2) (1)
Математика	4 часа	„	„	„
Физика и химия	3 часа + 1 ч. 1/2 (пр. упр.)	„	„	„
	15 часа + 1 ч. 1/2 (пр. упр.)	8 часа + 1 часъ (факулт.)	7 часа 1/2 + 1 часъ (факулт.)	8 часа + 1/2 часъ (пр. уп.)
Всичко:		23 часа + 1 ч. (факулт.) + 1 ч. 1/2 (пр. упр.)	22 часа 1/2 + 1 ч. (факулт.) + 1 ч. 1/2 (пр. упр.)	23 часа + 2 часа (пр. упр.)

ФИЛОСОФСКИ КЛАСЪ

Философия	8 ч. 1/2
История и география	3 ч. 1/2
Литературна наука	2 часа
Живи (нови) езици	2 часа
Физика и химия	3 часа
Естествени науки	2 часа
	21 часъ
Математика (факултативно)	2 часа

МАТЕМАТИЧЕСКИ КЛАСЪ

Философия	3 часа
История и география	3 ч. 1/2
Живи (нови) езици	2 часа
Математика и геометр. рисуване	9 ч. 1/2
Физика и химия	4 ч. 1/2
Естествени науки	2 часа
	24 ч. 1/2

ОКРЖЖНИ

I. Отдѣление за основнигѣ училища.

До г. г. окржжнитѣ училищни инспектори и директоритѣ на срѣднитѣ училища.

Окржжно, № 21016 отъ 16 септемврий, 1926 год. София.

Въ комисиитѣ по общото измѣрване на вината и материалитѣ, отъ които се вари ракия, както е било до сега, така и тая година ще взематъ участие учителитѣ отъ първоначалнитѣ училища, прогимназиитѣ и гимназиитѣ.

Въ тази смисъль Министерството на финансиитѣ е дало вече своитѣ нареждания до данъчнитѣ началници.

Наредете потрѣбното, щото по искане на надлежния данъченъ началникъ и по нареждане на съответния главенъ учитель или директоръ учителитѣ задължително да участвуватъ въ комисиитѣ, за които е тукъ дума.

Главенъ секретарь: **Ал. Радославовъ**

Началникъ на отдѣлението: **Г. Миневъ**

До г. г. окржжнитѣ училищни инспектори.

Окржжно № 22633 отъ 27 септемврий, 1926 год. София.

Министерството на вжтрешнитѣ работи и народното здраве съ писмо № 10513 отъ 22. IX. 1926 год. съобщава, че съгласно чл. 74 отъ закона за окржжнитѣ съвети, изборитѣ за членове на последнитѣ ще се произведатъ на 14 ноемврий т. г.

Горното като Ви се съобщава, наредете, господине инспекторе, съгласно чл. 72. отъ избирателния законъ, да се изпратятъ до мировитѣ сждии въ административнитѣ центрове на административнитѣ околии въ окржга Ви списъци на основнитѣ учители отъ всѣка административна околия по общини и то само на ония, които иматъ право да бждатъ избиратели.

Главенъ секретарь: **Ал. Радославовъ**

Началникъ на отдѣлението: **Г. Миневъ**

До господина варненския окржженъ училищенъ инспекторъ (За знание и изпълнение на другитѣ г. г. окржжни училищни инспектори).

Окржжно № 24049 отъ 6. октомврий, 1926 год. София.

На № 6082. Съобщава Ви се, господине инспекторе, че се разрешава да бждатъ приемани да повтарятъ III класъ при прогимназиитѣ ония ученици-кандидати, които миналата учебна година сж свършили тоя класъ и завършили съ успѣхъ прогимназиалния курсъ, съ цель да повишатъ успѣха си до нормата, възъ основа на която ще може да бждатъ приети идната учебна година въ разни специални училища. Издаденитѣ свидетелства на такива ученици за завършенъ прогимназиаленъ курсъ презъ изтеклата учебна година ще се задържатъ въ училището и въ края на течещата учебна година, когато имъ се върнатъ и замѣнятъ съ нови, ще бждатъ щемпелувани съ „**не е последно**". При все това, нека се има предъ видъ, че приемането на такива желаещи ученици да повтарятъ III прогимназиаленъ класъ ще става съ огледъ на възрастьта имъ.

За главенъ секретарь: **Ив. С. Поповъ**

Началникъ на отдѣлението: **Г. Миневъ**

До г. г. окржжнитѣ училищни инспектори.

Окржжно. Бързо. № 24608 отъ 9. X. 1926 год. София.

Представете, господине инспекторе, сведения за учителкитѣ при народнитѣ основни училища (първоначални и прогимназиални) въ окржга Ви, които иматъ повече отъ 25 годишна служба къмъ 15. IX. т. г. при следнитѣ графи:

1. № по редъ.
2. Име и презиме на учителката.
3. Кжде е учителка (а. село или градъ б. околия).
4. Колко годишна служба има безъ настоящата година.
5. Мжжътъ ѝ, каква служба заема. Ако е вдовица ще се означи въ графата „вдовица".
6. Колко членно семейство има (мжжъ, жена и деца).
7. Колко отъ членоветѣ на семейството ѝ сж на работа.
8. Общото имъ материално положение.

Сведенията да се получатъ въ Министерството найкъсно до 1 ноемврий т. г.

Главенъ секретарь: **Ал. Радославовъ**

Началникъ на отдѣлението: **Г. Миневъ**

До г. г. окржжнитѣ училищни инспектори.

Окржжно № 27179 отъ 26. октомврий 1926 год. София.

Въ Министерството постжпватъ искания за разрешаване педагогически конференции на учителитѣ презъ работно време.

Ще имате занапредъ за сведение и ржководство, че Министерството ще разрешава да се състоятъ такива конференции само презъ свободни отъ училищни занятия дни, защото иначе се губи много учебно време въ ущрѣбъ на учебното дѣло и ученицитѣ оставатъ често безъ учителски надзоръ.

За предпоч тане е учителскитѣ педагогически конференции да се състоятъ презъ коледната, великденската и лѣтна ваканции.

Главенъ секретарь: **Ал. Радославовъ**

Началникъ на отдѣлението: **Г. Миневъ.**

II. Отдѣление за срѣднитѣ и висши училища.

До г. г. окржжнитѣ училищни инспектори и директоритѣ иа пълнитѣ и непълни срѣдни училища.

Окржжно № 21533 отъ 18 септемврий, 1926 год. София.

Съ окржжно подъ № 6377 отъ 24. III. 925 год. Министерството бѣ наредило, избора за нови учебници въ прогимназиитѣ да стане въ началото на учебната 1926/1927 г. — За да се извърши този изборъ по-сполучливо и само съ огледъ на интереситѣ на обучението, Министерството смѣта за умѣстно да нареди следното:

1. Приемането на единъ новъ учебникъ може да стане следъ обстойно проучване и мотивиранъ докладъ относно неговитѣ качества предъ учителския съветъ отъ страна на натоваренъ за цельта преподаватель или комисия.

2. Отхвърлянето на единъ старъ учебникъ може да стане следъ съответно проучване и подробно посочване на неговитѣ недостатъци, които ще дадатъ право на учителския съветъ да приеме новъ учебникъ съ по-голѣми достоинства.

Своитѣ решения, добре мотивирани, за приемането или отхвърлянето на известенъ учебникъ, учителския съветъ препраща за сведение въ съответната окржжна училищна инспекция.

3. За да се осигури пъкъ свободата на гласуващитѣ учители при избора, последния ще става съ тайно гласоподаване.

Горнитѣ нареждания, дадени по поводъ избора на учебници въ прогимназиитѣ, еднакво се отнасятъ, както за основнитѣ, така и за пълнитѣ и непълни срѣдни училища. Г. г. директоритѣ на последнитѣ препращатъ, заедно съ съотвѣтни списъци, мотивиранитѣ решения на учителскитѣ съвети относно избирането на учебници въ Министерството.

Главенъ Секретарь: **Ал. Радославовъ**

До г. г. директоритѣ на пълнитѣ и непълни срѣдни училища.

Окржжно. № 22104, отъ 22. IX. 1926 г, гр. София.

Поканвате се, господине директоре, да представите въ Министерството, най-късно до 31 октомврий, сведения за категориитѣ и класоветѣ на всичкитѣ Ви подведомствени редовни и волнонаемни учители по следния образецъ:

	Категор.	Класове										Всичко
		X	IX	VIII	VII	VI	V	IV	III		I	
Редовни учители	II III IV											
Волнонаемни учители	II III IV											
Стажанти												

Сведенията трѣбва да бждатъ съставени най-внимателно, защото сж потрѣбни за съставянето на бюджета.

Началникъ на отдѣлението: **П Мартулковъ.**

До г. г. директоритѣ на пълнитѣ и непълни срѣдни училища.

Окржжно. № 22105 отъ 22. IX. 1926 год. гр. София.

Поканвате се, господине директоре, да представите сведения за произведенитѣ въ началото на тази учебна го-

дина приемни изпити на ученицитѣ, свършили народна прогимназия и явили се на изпитъ, за да бждатъ приети ученици въ IV гимназиаленъ класъ, по следния образецъ:

Ученици		Притежаватъ свидетелства съ успѣхъ				Всичко
		срѣденъ	добъръ	много добъръ	отлич.	
Явили се на приеменъ изпитъ						
Издържали изпитъ съ успѣхъ	3 4 5 6					
Не могли да издържатъ изпитъ						

Началникъ на отдѣлението: **П. Мартулковъ.**

До г. г. окржжнитѣ училищни инспектори и директоритѣ на учителскитѣ институти и пълнитѣ и непълни срѣдни училища.

Окржжно № 21288 отъ 17 септемврий 1926 г. гр. София.

Съобщава Ви се, че презъ месецъ ноемврий т. г., начиная отъ 1. с. м. ще се произведе въ София държавенъ изпитъ на кандидати за редовни учители въ срѣднитѣ училища и на такива безъ висше образование за редовни учители по новитѣ езици и стенография.

Кандидатитѣ и отъ дветѣ групи, желаещи да се явятъ на държавенъ изпитъ, подаватъ заявленията си 15 дни преди започването на изпита направо въ Министерството, като прилагатъ къмъ тѣхъ изискващитѣ се документи отъ § 5 на правилника за държавенъ изпитъ на кандидати за редовни учители на срѣднитѣ училища и § 6. отъ правилника на държавенъ изпитъ на кандидати безъ висше образование.

Всички кандидати за изпитъ, независимо отъ това дали се явяватъ на цѣль изпитъ или на поправителенъ такъвъ, трѣбва да приложатъ къмъ заявленията си *непремѣнно зрѣлостно свидетелство и дипломъ за висше образование*, ако притежаватъ такъвъ. Заедно съ заявлението, внася се въ Министерството и таксата за изпита: 200 лева за цѣлъ изпитъ и 100 лева за поправителенъ изпитъ.

Въ заявлението си всѣки кандидатъ за редовенъ учитель въ срѣднитѣ училища е длъженъ да посочи ясно, така, както е посочено въ § 7. на правилника за държавенъ изпитъ, какъвъ предметъ избира за главенъ и какъвъ за второстепененъ. Кандидатитѣ по новитѣ езици и стенография, съгласно съ правилника за държавенъ изпитъ, полагатъ изпитъ само върху единъ предметъ, избранъ отъ посоченитѣ въ § 1. отъ правилника. Така, че тѣ въ заявленията си нѣма да посочватъ второстепененъ предметъ.

Кандидатитѣ безъ висше образование по техническитѣ предмети (пѣние, рисуване, ржкодѣлие, ржчна работа и гимнастика) ще полагатъ държавния си изпитъ при учителскитѣ институти въ гр. гр. *Шуменъ* и *Пловдивъ*, до дирекциитѣ на които ще трѣбва да се отнесатъ.

Г. г. окржжнитѣ училищни инспектори да уведомятъ за горното прогимназиитѣ и първоначалнитѣ училища, а г. г. директоритѣ на учителскитѣ институти и срѣднитѣ училища да оповестятъ наредбата между учителитѣ въ повѣренитѣ имъ училища.

Министерството отъ своя страна ще уведоми своевременно всички кандидати, допущатъ ли се или не на изпитъ.

Главенъ секретарь: **Ал. Радославовъ**

Началникъ на отдѣлението: **П. Мартулковъ**

До г. г. директоритѣ на пълнитѣ и непълни срѣдни училища.

Окржжно № 22558 отъ 27 септемврий 1926 год. София.

Въ допълнение на окржжно съ **№** 21533 отъ 18. того досежно избора на учебници, Министерството нарежда:

Изборътъ на учебницитѣ за срѣднитѣ училища за настоящата учебна година и за напредъ ще става по следния редъ. Тамъ, гдето има нѣколко срѣдни училища, директоритѣ, свикани по покана на директора на първата по редъ мжжка гимназия, опредѣлятъ за всѣка специалность (математика, физика, история и т. н. — по отдѣлно за всѣки учебенъ предметъ) единъ отъ гимназиалнитѣ учители въ града, който да свика на заседание всички учители отъ тази специалность. За специалноститѣ, които застжпватъ

директоритѣ, учителитѣ ще бждатъ свикани отъ самитѣ тѣхъ. Въ тѣзи заседания се свикватъ комисии, на които се възлага да проучатъ обстойно всички учебници по тѣхния предметъ. Като се извърши това, въ ново заседание на всѣка учителска колегия по специалность, избранитѣ комисии съ подробенъ докладъ изтъкватъ достоинствата и недостатъцитѣ на всѣки учебникъ, следъ което се престжпва къмъ изборъ, ако гласоподаването става тайно.

Следъ привършване на избора, председателитѣ на всѣка учителска колегия донасятъ въ Министерството за взетитѣ решения, обстойно мотивирани.

Въ мѣста, гдего има само едно пълно или непълно срѣдно училище, избора на учебницитѣ ще става по указанията на окржжното съ № 21533 отъ 18 т. м.

Присжтствието на всички учители за набелязанитѣ погоре заседания е задължително; отсжтствията се смѣтатъ, като такива отъ учителски съветъ. Тѣзи преподаватели, които застжпватъ два учебни предмета (история и география, математика и физика и др.), присжтствуватъ въ заседанията и на двѣтѣ учителски колегии. Тамъ, гдето е вече станалъ избора, настоящата наредба нѣма да се прилага.

Главенъ секретарь: **Ал. Радославовъ**

Началникъ на отдѣлението: **П. Мартулковъ**

До г. г. директоритѣ на пълнитѣ и непълни срѣдни училища.

Окржжно. № **24195** отъ 7. X. 1926 г. гр. София.

При отпечатването на програмата за народнитѣ срѣдни училища отъ 1925 г. сж изпуснати на стр. 23. р. 15 отгоре думитѣ: „Възвратни и безлични глаголи (всички форми)“. Следователно, текстътъ трѣбва да гласи: „Страдателенъ залогъ (всички форми). Възвратни и безлични глаголи (всички форми)“.

Главенъ секретарь: **Ал. Радославовъ**

Началникъ на отдѣлението: **П. Мартулковъ**

До г. г. директоритѣ на гимназиитѣ, педагогическитѣ училища и учителскитѣ институти.

Окржжно № 24502 стъ 8. X. 1926 год. гр. София.

Главната дирекция на желѣзницитѣ и пристанищата съ писмо № III 21 365. отъ 23. м. м. уведомява Министерството,

че много гимназии и педагогически училища издавали на завършилитѣ ученици VIII. класъ удостовѣрения за пжтуване презъ лѣтната ваканция съ намаление по Б. Д. Ж., съгласно съ чл. 6 ал. 5. и чл. 7 ал. 1. отъ правилника за безплатнитѣ и съ намалени цени превози на лица и пр (публикуванъ въ Държавенъ вестникъ, брой 203. отъ 4 XII. 1925 год.)

Като Ви се съобщава горното, *Министерското нарежда за въ бждеще да се издаватъ на завършилитѣ последния курсъ на училищата удостовѣрения за пжтуване съ намаление по Б. Д. Ж. само до мѣстожителствата имъ.*

Главенъ секретарь: **Ал. Радославовъ**

Началникъ на отдѣлението: **П. Мартулковъ**

До г. г. директоритѣ на пълнитѣ и непълни срѣдни училища

Окржжно № 25301 отъ 14. X. 1926 г. гр. София.

Министерството, съ съдействието на вещи учители и възъ основа на изказанитѣ по-рано мнения на всички учители по пѣние въ срѣднитѣ училища, издаде сборникъ отъ задължителни пѣсни за всѣки класъ. Този задължителенъ репертоаръ отъ народни и патриотични пѣсни запълва празнота въ обучението по пѣние, което има не малко значение за националното и художествено възпитание на младежьта. Чрезъ пѣсеньта се зараждатъ и развиватъ силни чувства, необходими за възпитанието. Чрезъ нея се всажда въ душата на младежьта любовь къмъ България, къмъ родината, чувство къмъ хубавото, благородното и възвишеното. Затова всѣки ученикъ, всѣки българинъ трѣбва да се научи да пѣе. Министерството иде въ помощь на учителя, като му дава избрани по текстъ и мелодия пѣсни. Учительтъ, схващайки значението на пѣенето, трѣбва да обърне най-сериозно внимание върху заучването на тия пѣсни отъ всички ученици. При тази работа учителитѣ трѣбва да иматъ предъ видъ следнитѣ практически указания:

1. Националниятъ химнъ трѣбва да се пѣе въ всѣки класъ. Той ще се пѣе на 2 или 3 гласа, споредъ възрастьта на ученицитѣ.

2. Предвиденитѣ за известенъ класъ пѣсни ще се повтарятъ отъ ученицитѣ и презъ следнитѣ учебни години въ по-горнитѣ класове.

3. За да се усвоятъ по-добре, пѣснитѣ ще се пѣятъ не само въ класъ. а и при излети, праздници, училищни мани-

фестации, срещи на ученици отъ разн училища презъ време на екскурзии, забави и пр.

4. Цѣлиятъ текстъ трѣбва добре да се разяснява и наизустява.

5. Освенъ тѣзи пѣсни, учителитѣ могатъ да разучатъ и други, особено нѣкои обичайни пѣсни на мѣстна почва (лазаруване, коледуване и пр.)

6. Пѣснитѣ ще се разучватъ и отъ хороветѣ при училищата.

Печатни екземпляри отъ този сборникъ Ви се изпращатъ за разпродажба отъ бюрото за културнитѣ учреждения и фондоветѣ при Министерството.

Главенъ секретарь: **Ал. Радославовъ**

Началникъ на отдѣлението: **П. Мартулковъ**

До г. г. директоритѣ на пълнитѣ и непълни гимназии и педагогическитѣ училища.

Окржжно № 26082 отъ 20 X. 1926 г. София.

Цельта на народнитѣ срѣдни училища ясно е опредѣлена съ чл. 112. отъ закона за народното просвѣщение: да завършатъ душевното и физическото развитие на учащитѣ се, като имъ дадатъ необходимитѣ познания и сржчности, общо и гражданско възпитание, които имъ сж потрѣбни за самостойна дейность въ живота и за следване въ висши учебни завдения.

Срѣдствата за постигане на тази цель подробно сж изброени въ правилника за народнитѣ срѣдни училища. Съ него сж дадени редица нареждания и упжтвания, съ които трѣбва еднакво да се съобразява всѣки единъ учитель, като сжщевременно му се дава възможность да бжде свободенъ въ творческата си работа съ предприемането на полезни инициативи за умственото, нравственото и физическото усъвършенствуване на своитѣ потомци. Обаче, не веднажъ е констатирано, че прилагането на правилника не става съ еднаква ревность въ всички училища и че дори въ отдѣлни срѣдни училища на единъ и сжщъ градъ нѣма единство въ прилагането нѣкои отдѣлни предписания на правилника, поради което и резултатитѣ въ тѣхъ не сж еднакво задоволителни.

Предвидъ на това Министерството вмѣнява въ дългъ на г. г. директоритѣ и учителитѣ въ срѣднитѣ училища

*винаги да хармонираръ своята дейность и грижи за образованието и възпитанието на учащата младежь съ нареждания*та *и духа на закона и правилника, за да се постигне по този начинъ единство въ действията и работата въ срѣбнитѣ училища.* Тази еднаквость особено се налага въ по-голѣмитѣ градове, кждето има по нѣколко срѣдни училища, Тамъ различното прилагане на отдѣлнитѣ постановления на правилника и нееднаквитѣ срѣдства за постигане целитѣ на обучението и възпитанието често будятъ недоумение въ обществото и семейството съ деца въ две и повече срѣдни училища. Наистина, това единство е въ зависимость често пжти отъ редица мѣстни условия, които не могатъ да не укажатъ своето специфично въздействие върху училището и работата на учителя въ него. Напожително става поради всичко това по-тѣсното сближаване на всички учители отъ училището въ голѣмия градъ, за да могатъ да предприематъ съ общи усилия мѣрки за успѣха и поведението на ученицитѣ, както и за контрола надъ последнитѣ вънъ отъ училишето. Това ще може да се постигне чрезъ *общи събрания* на директоритѣ и учителитѣ отъ срѣднитѣ училища въ такива градове. *Въ тѣзи събрания ще се обмислятъ и предприематъ въ духа на правилника редица належащи мѣрки по важни въпроси, каквито сж следнитѣ:*

1) подобрение успѣха, поведението и дисциплината на ученицитѣ;

2) спретнатость въ облѣклото и прическата на ученика и ученичката;

3) контролъ и грижи на ученицитѣ вънъ отъ училището — въ дома, улицата и кинематографа;

4) повдигане на духовно-културни интереси въ ученицитѣ;

5) участието на младежьта въ разнитѣ дружества (самообразователни и спортни) и отношението на учителя къмъ тѣхъ;

6) сближението на учителя съ родителитѣ на ученицитѣ чрезъ родителско-учителскитѣ срещи;

7) педагогическитѣ конференции и тѣзи на учителитѣ отъ еднаква специалность;

8) ученическитѣ библиотеки, беседи и реферати;

9) разпредѣление на уроцитѣ между ученицитѣ съ огледъ да водятъ ученицитѣ си до последния класъ;

10) грижи на учитель-лекаря за здравието и хигиената на ученицитѣ и пр.

Министерството вѣрва, че по този начинъ г. г. директоритѣ и учителитѣ въ гимназиитѣ и педагогическитѣ училища, проникнати по-дълбоко и съзнателно отъ своя дългъ и задачи, ще заработятъ еднакво съ нужната енергия и единство въ духа на горнитѣ нареждания за духовно-културното, нравственото и физическо усъвършенствуване и възпитание

на учащата младежь, съ което ще допринесатъ твърде много да се реализира и самата цель на народнитѣ срѣдни училища.

Ржководейки се отъ горното Министерството нарежда, щото г. г. директоритѣ на мжжкитѣ гимназии въ градове съ повече отъ едно срѣдно училище (за София директорътъ на I мжжка гимназия) още въ първата половина на м. ноемврий т. г., следъ една конференция съ директоритѣ на другитѣ срѣдни училища въ града, да свикатъ общи учителски съвети отъ учителитѣ на всички срѣдни училища въ града (въ София отъ 5 делегати на отдѣлнитѣ учителски съвети, избрани отъ последнитѣ), въ които да се обсждятъ и взематъ конкретни решения по набелязанитѣ по-горе въпроси. Такива съвети, споредъ нуждата, могатъ да се свикватъ на нѣколко пжти и тѣхнитѣ решения ще бждатъ задължителни за всички училища въ града.

Директоритѣ, ржководители на тия съвети сж длъжни да уведомяватъ Министерството за всѣко заседание и за взетитѣ въ него решения.

Министъръ: **Н. Найденовъ**

Главенъ секретарь: **Ал. Радославовъ**

Началникъ на отдѣлението: **П. Мартулковъ**

II Бюро за културнитѣ учреждения и фондоветѣ

До г. г. директоритѣ на мжжкитѣ, смѣсени и девически мназии.

Окржжно № 17630 отъ 18 августъ 1926 год. Гр. София.

Съгласно § 9 — буква Г. отъ правилника за управлението на фонда за социално и културно подпомагане за учителитѣ отъ народнитѣ училища, при Министерството на народното просвѣщение ще се произведе презъ първата половина на м. октомврий т. г. *конкурсенъ изпитъ* за отпущане на десетъ (10) *стипендии* за следване въ виши учебни заведения въ Европа на примѣрни и талантливи ученици — деца на учители, професори, учители-пенсионери и на служащи по ведомството на Министерството на народното просвѣщение.

I. *Стипендиитѣ* се разпредѣлятъ по *специалность* както следва:

1. една по класическа филология,
2. една по археология,
3. една по германска филология,

4. една по романска филология,
5. две по медицина,
6. две по зжболѣкарство,
7. една по минно инженерство, и
8. една по архитектура.

II. *Заявления* за участие въ конкурса се подаватъ до Министерството на народното просвѣщение (отдѣление за срѣднитѣ и висши училища и университета) и трѣбва да постжпятъ въ регистратурата на Министерството най-късно до 10. септемврий т. г.

Въ заявленията си кандидатитѣ трѣбва изрично да означатъ специалностьта, по която желаятъ да следватъ.

Къмъ заявленията си трѣбва да приложатъ следнитѣ *документи*:

1. свидетелсто за завършенъ курсъ на срѣдно учебно заведение (класическа, полукласическа или реална гимназия) — съ примѣрно поведение и най-малко съ добъръ успѣхъ (пълно 4);
2. кръщелно свидетелство;
3. медицинско свидетелство;
4. удостовѣрение за българско поданство;
5. призивно свидетелство;
6. свидетелство за сждимость отъ окржжния сждъ;
7. удостовѣрение отъ общинското управление за занятието на кандидата следъ свършване на срѣдно училище, ако е свършилъ преди настоящата учебна година, и
8. удостовѣрение отъ съответното учреждение, че кандидатътъ е синъ на учитель, професоръ, пенсионеръ или на служащъ по ведомството на Министерството.

Въ заявлението си кандидатътъ трѣбва изрично да каже, дали има братъ или сестра стипендиянтъ или не.

Кандидатитѣ на стипендии не могатъ да бждатъ по-възрастни отъ 22 *години*.

Всички кандидати за конкурсенъ изпитъ се подлагатъ на медицински прегледъ и въ Министерството, при който всѣки кандидатъ е длъженъ да представи на лѣкарската комисия легитимационната си карта съ портрета си. Легитимационнитѣ карти се показватъ и на изпитната комисия.

Кандидати, които нѣматъ легитимационни карти отъ училището, взематъ такива отъ надлежното общинско управление.

III. Конкурсниятъ изпитъ е писменъ и устенъ.

Писменъ изпитъ ще се прави по единъ отъ новитѣ езици (френски или нѣмски) и главния предметъ на специалностьта, а *устенъ изпитъ* ще се държи по главнитѣ и второстепеннитѣ предмети на специалностьта, по която кандидатътъ ще следва, и по френски или нѣмски езикъ.

IV. Програма за конкурсния изпитъ

Предметитѣ, по които кандидатитѣ ще държатъ изпитъ за получаване стипендии по една отъ изброенитѣ по-горе специалности, сж следнитѣ:

а) по *класическа филология и археология*: главни предмети латински и гръцки езици, а второстепенни — старобългарски езикъ и история.

б) по *германска филология*: главенъ предметъ нѣмски езикъ, второстепенни — български и латински езици;

в) по *романска филология*: главенъ предметъ френски езикъ, второстепенни — български и латински езици;

г) по *медицина*: главенъ предметъ естествена история (зоология, ботаника и антропология), второстепенни — физика и химия;

д) по *зжболѣкарство*: главенъ предметъ естествена история (зоология, ботаника и антропология), второстепенни — физика и химия;

е) по *минно инженерство*: главенъ предметъ минералогия и геология, второстепенни — математика и химия и

ж) по *архитектура*: главенъ предметъ дескриптивна геометрия, второстепенни — математика, физика и рисуване (орнаментъ и бюстъ по гипсови модели).

Умоляватъ се г. г. директоритѣ на гимназиитѣ незабавно да дадатъ най-широка гласность на това окржжно между свършилитѣ курса на гимназиитѣ и тѣхнитѣ родители.

Министъръ: **Н. Найденовъ**

Главенъ секретарь: **Ал. Радославовъ**

Окржжно № 27409 отъ 28 октомврий 1926 год. София

До г. г. директоритѣ на пълнитѣ и непълни срѣдни училища, окржжнитѣ училищни инспектори и софийския градски училищенъ инспекторъ.

Къмъ окржжно № 2806 отъ 10. II. т. г. За да развиятъ успѣшна дейность дружественитѣ групи „Младежки червенъ кръстъ“ и презъ тази година, поканватъ се г. г. директоритѣ на срѣднитѣ училища и окржжнитѣ училищни инспектори, следъ като проучатъ новия уставъ на дружеството, да приложатъ напълно чл. 11, чл. 13 и чл. 17 отъ тоя уставъ, а сжщо тъй да иматъ грижа да се изпълнятъ по тѣхно нареждане чл. 8, 9 и 10 отъ сжщия уставъ, като обърнатъ особено сериозно внимание на добрия изборъ на учитель — ржководителитѣ на групитѣ „Младежки червенъ кръстъ“ при повѣренитѣ имъ училища и положатъ грижи

за по-голѣмото разпространение на списанието „Младежки червенъ кръстъ“ всрѣдъ учащитѣ се.

За добрата организация на дружеството, задължаватъ се г. г. директоритѣ и главнитѣ учители да подканятъ всички училищни групи въ повѣренитѣ тѣмъ училища, които не сж представили „Докладъ“ за миналогодишната дейность на групитѣ си, да сторятъ това въ най-непродължително време, а сжщо тъй да изискатъ отъ тѣхъ да уредятъ всички неизплатени свои парични задължения къмъ централата въ София — като изплатятъ:

1) 25 % за миналата година и 2) изплатятъ абонаменти на сп. „Младежки червенъ кръстъ“ за I, II, III и IV година.

Главенъ секретарь: **Ал. Радославовъ.**

Началникъ на бюрото: **Балабановъ Никола**

До г. г. директоритѣ на пълнитѣ и непълни срѣдни училища, окржжнитѣ училищни инспектори и столичния градски училищенъ инспекторъ.

Окржжно № 29109 отъ 16 ноемврий 1926 год. София

Къмъ окржжно № 31741 отъ 17 декемврий 1924 год. и Къмъ окржжно № 33169 отъ 26 декемврий 1925 год.

Министерството и тази година разчита на сериозното и заинтересовано участие, което учителството винаги е давало, за да се създадатъ и поставятъ на здрави основи ученическитѣ лѣтни колонии и за това счита за не излишно да помоли училищнитѣ органи да продължатъ създадената отъ две години насамъ практика и се постараятъ да убедятъ своитѣ възпитаници да дадатъ по единъ левъ срещу нова година въ полза на фонда „Учителски лѣтни колонии“.

Събранитѣ суми да се внесатъ чрезъ клоноветѣ и агентуритѣ на Българската народна банка въ Централната кооперативна банка въ София на името „Фондъ ученически лѣтни колонии“.

Главенъ секретарь: **Ал. Радославовъ**

Началникъ на бюрото: **Балабановъ Никола**

Отдѣление бюджето-контролно

Окржжно № 6257 отъ 1.X.1926 год., София.

До г. ректора на университета, г. г. окржжнитѣ училищни инспектори, г. г. директоритѣ на културнитѣ институти, на гимназиитѣ и педагогическитѣ училища.

Министерството на търговията, промишлеността и труда предприема анкета, за да установи статистика, по която да се даде насока на бждещата пласаторска дейность на каменовжглениитѣ мини.

За постигане на това, поканвате се да дадете следнитѣ сведения:

1. Колко дърва (въ кубици) и колко камени вжглища (въ тонове) сж били потрѣбни презъ 1924/1925 и 1925/26 фин. години, за отоплението на учреждението Ви; сжщо така колко дърва и колко вжглища сж закупени за отопление на учреждението презъ текущата 1926/1927 година.

2. Каква сума е била разходвана за дърва и камени вжглища, по отдѣлно, презъ казанитѣ три години.

3. Какво количество дърва и вжглища, въ тегло и пари, презъ тия години сж разходвани отъ чиновницитѣ при учреждението.

4. Кои сж причинитѣ да се прибѣгва до дървата, а не до каменитѣ вжглища, тамъ кждето става така.

Сведенията трѣбва да бждатъ грижливо събрани и да се изпратятъ въ Министерството на народното просвѣщение най-късно до 25 октомврий т. г., като съ сжщитѣ се попълни таблица, по приложения къмъ настоящето образецъ.

Началникъ на отдѣлението: **П. А. Богдевъ**

(вижъ таблицата на стр. 2084).

До г. г. директоритѣ на срѣднитѣ училища, учителски институти, окржжнитѣ училищни инспектори и директоритѣ на културнитѣ учреждения.

Окржжно. № 6386 отъ 8. X. 1926 г. гр. София.

Поканватъ се г. г. началницитѣ на учрежденията да изпратятъ незабавно въ Министерството сведенията споредъ приложения къмъ настоящето образецъ.

Началникъ на отдѣлението: **П. А. Богдевъ.**

вижъ таблицата на стр. 2085).

Обр. къмъ окр. № 6257.

.....(Учреждение)..... въ гр. _____

ТАБЛИЦА

за разхода по отоплението.

Години	За учреждението				За чиновницитѣ				Защо се употрѣбяватъ дърва, а не камени въгл.
	дърва		въглища		дърва		въглища		
	куб.	лева	куб.	лева	куб.	лева	куб.	лева	
1924/25									
1925/26									
1926/27									

Сведение

за заплатитѣ и другитѣ възнаграждения на персонала при

.....

за м. августъ 1926 год.

Заплата	Добавъч. възнагр. и 65%	Допълнит. възнагр.	Общинско възнагр. (§ 137)	Други	Всичко заедно съ пенс. одр. лева

Одръжкитѣ за пенсионния фондъ нѣма да се спадатъ

До г. г. окржжнитѣ училищни инспектори и софийския градски училищенъ инспекторъ.

Окржжно. № 6711 отъ 15. X. 1926 г. гр. София.

Поканватъ се г. г. окржжнитѣ училищни инспектори да събератъ сведения и съобщатъ въ Министерството броя на уроцитѣ, които сж били преподадени отъ учители въ прогимназии, *свръхъ максимума седмични уроци*, презъ времето 15 септемврий 1925 г. до 31 мартъ 1926 год., за да се иматъ предъ видъ при поискване кредитъ за изплащане на тия уроци. Ако нѣкой учитель случайно е предавалъ повече отъ 8 часа седмично свърхъ максимума уроци, повечето нѣма да се покажатъ.

Началникъ на отдѣлението: **П. А. Богдевъ.**

До г. г. второстепеннитѣ разпоредители по кредити.

Окржжно № 6785. отъ 18. X. 1926 год. София.

Известно Ви е, че следъ влизането въ сила на новия законъ за пенсиитѣ за изслужено време, нареди се, съгласно сжщия законъ, *да не се внасятъ отъ платцитѣ одръжкитѣ*

за пенсия, както върху месечнитѣ заплати, тъй и върху разнитѣ възнаграждения (добавъчно, допълнително, общинско, гранично, извънредни дневни пари), а да се спадатъ въ ведомостьта, тъй като тия одръжки общо се внасятъ на пенсионния фондъ отъ бюджетно-контролното отдѣление при Министерството по за всѣко шестмесечие. Г. г. второстепеннитѣ разпоредители трѣбва да следятъ да се спазва това нареждане. Ако случайно нѣкои учреждения и длъжностни лица сѫ внесли съ вносни листове 8% одръжки върху нѣкои възнаграждения, да се съобщи това въ Министерството, за да се поиска отъ пенсионния фондъ връщането на сумата.

Началникъ на отдѣлението: **П. А. Богдевъ**

До г. г. окрѫжнитѣ училищни инспектори.

Окрѫжно № 6948 отъ 22. X. 1926 год. София.

Едновременно съ представяне сведенията, искани съ окрѫжно № 17818 отъ отдѣлението за основнитѣ училища, съобщете, господине инспекторе, на бюджетно-контролното отдѣление при Министерството следнитѣ сведения:

1. Какъвъ е броя на главнитѣ учители въ повѣрения Ви окрѫгъ и каква сума общо се плаща месечно за допълнителнитѣ имъ заплати (прибавката).

2. Броятъ на директоритѣ на прогимназии и общата сума месечно за допълнителната имъ заплата.

3. Броятъ на пунктовитѣ учители и общата сума месечно за допълнителната имъ заплата.

Началникъ на отдѣлението: **П. А. Богдевъ**

Окрѫжна телеграма № 7566 отъ 17.XI.926 г.

Окрѫжния училищенъ инспекторъ

Пригответе и изпратете таблица на пунктовитѣ учители и директори на прогимназии, които получаватъ платежни заповѣди, съ означение сумата по платежнитѣ заповѣди за заплатитѣ за текущия м. ноемврий.

Началникъ отдѣлението: **П. А. Богдевъ**

До г. г. окржжнитѣ училищни инспектори

Окржжно № 78708 отъ 19.XI.926 г., София

Къмъ № 7566 отъ 17.XI.1926 год.

Въ допълнение на телеграмата подъ насрещния номеръ, изпраща се приложенъ при настоящето образецъ, споредъ който да се дадатъ исканитѣ сведения.

Освенъ това, изпраща се и другъ образецъ за сведение по кредититѣ по § 10 за цѣлата финансова година.

Сумата по графа 3 — искания кредитъ за месецитѣ XII, I, II и III ще се пресметне, като се помножи цѣлия разходъ за м. ноемврий съ числото 4.

Сведенията въ таблицитѣ трѣбва да бждатъ вѣрно показани; за направени грѣшки ще се държи отговоренъ контрольоръ-счетоводителя при инспекцията.

Началникъ на отдѣлението: **П. А. Богдевъ.**

. . . . . Окржжна училищна инспекция

СВЕДЕНИЯ

За разходитѣ по § 10 бюджетъ 1926/1927 год. и за нужния кредитъ.

Издадени плат. заповѣди и ще се издадатъ за изплащане до 30.XI.926 год.	Иска се кредитъ за отъ 1.XII.926 до 31.III.927 г.	Всичко разходъ за финансовата година	Делегиранъ кредитъ		Остава да се делегира за лева
			Кредитно писмо №	Сума	
24,000,000	12,000,000	36,000,000	№ . . .	10,000,000	10,000,000
			№ . . .	10,000,000	
			№ . . .	6,000,000	
				26,000,000	

СВЕДЕНИЯ

за разхода по плат. заповѣди за м. ноемврий 1926 година по § 10 за . . . . . окржжна училищна инспекция.

№ по редъ	Платежни пунктове или прогимназии	Издадени плат. заповѣди за ноемврий 1926 год	Ще се издадатъ за ноемврий 1926 година.	Всичко издадени и ще се издадатъ за ноемврий
1	Николаевски	64,360	—	
2	Градецки	47,213	—	
3	Михаиловски	—	69,319 Закъснѣлитѣ да се взематъ по платежни заповѣди за м. октомврий	
	Всичко . . .			

До господинъ ректора на университета, г. г. директоритѣ на художествената и музикалната академии, г. г. директоритѣ на пълнитѣ и непълни срѣдни училища и учителскитѣ институти, г. г. окржжнитѣ училищни инспектори и софийския градски училищенъ инспекторъ.

Окржжно № 28581 отъ 10.XI.1926 год. гр. София.

Главната дирекция на статистиката предприема осмото всеобщо преброяване на населението, занятията, стопанствата и търговскитѣ предприятия въ нашето Царство. То ще се извърши на 31 декемврий тази година.

За да се извърши съ успѣхъ това голѣмо държавно предприятие, въ което се ангажирва престижа на културата въ България, необходимо е да се мобилизира и вземе участие цѣлата българска интелигенция. Въ нейнитѣ първи редове сж стояли всѣкога учителитѣ отъ всички видове училища въ страната. Нѣма съмнение, че тѣ и сега ще трѣбва да взематъ това културно дѣло въ своитѣ ржце.

Отъ тѣхната готовность да услужатъ и този пжть въ едно културно дѣло отъ такова капитално значение, ще зависи не само неговото успѣшно завършване, но — и цената на разнитѣ статистически публикации, които Главната дирекция на статистиката издава по извършенитѣ преброявания.

Като изтъква важностьта на това културно дѣло, Министерството на народното просвѣщение се надѣва, че всички учители ще взематъ най-живо участие въ предстоящето преброяване и затова ги подканва да не откажатъ своето съдействие на Главната дирекция на статистиката.

Всички учители ще получатъ своето назначение за агентъ-преброители или контрольори отъ своитѣ общински управления. Заедно съ това тѣ ще получатъ и необходимитѣ брошури, въ които Главната дирекция дава нуждитѣ упжтвания по преброяването.

Г. г. учителитѣ се задължаватъ да се съобразятъ напълно съ изискванията на позива, който Главната дирекция на статистиката ще имъ изпрати своевременно и да извършатъ всичкитѣ предварителни работи съ частичнитѣ и пробни преброявания, които позивътъ изисква да се направятъ съ ученицитѣ.

За тази цель Министерството нарежда да се посветятъ по два часа между 15 и 18 декемврий т. г., въ които да се дадатъ нуждитѣ упжтвания по преброяването на ученицитѣ отъ всички четвърти отдѣления и всички класове на пълнитѣ и непълни срѣдни училища, специалнитѣ и висши училища въ Царството. Г. г. учителитѣ ще обяснятъ въ I-я часъ ползата отъ извършванитѣ преброявания въ съвременитѣ държави, а така сжщо — че съ преброяването не се гонятъ никакви фискални или административни цели. Учителитѣ ще обяснятъ още важностьта отъ даването вѣрни и точни сведения, като сжщевременно се внуши на ученицитѣ, че е престжпление и голѣмъ грѣхъ да се даватъ невѣрни данни, като се поиска отъ ученицитѣ да внушаватъ на своитѣ родители и роднини да даватъ само вѣрни и точни сведения.

Г. г. учителитѣ ще запознаятъ ученицитѣ съ всички видове книжа по преброяването. После тази беседа, тѣ ще раздадатъ въ всѣко отдѣление и класъ необходимитѣ книжа за преброяването на едно домакинство. Такива книжа ще се дадатъ на по трима ученика отъ отдѣление или класъ съ поржка да попълнятъ даденитѣ имъ карти въ кжщи и да ги донесатъ на следния день.

Следъ повръщане на попълненитѣ карти, учительтъ ги преглежда и опредѣля II часъ за преброяването. Въ този часъ се урежда беседа — упражнение съ всички ученици, като се посочатъ направенитѣ грѣшки и се упжтятъ всички, какъ да попълнятъ вѣрно картитѣ по преброяването на тѣхнитѣ домакинства. Следъ привършване на II-я часъ, вси-

чки попълнени отъ ученицитѣ карти ще бѫдатъ унищожени отъ учителя — рѫководитель.

Необходимитѣ книжа за това пробно преброяване да се изискатъ отъ общинското управление.

Онѣзи учители, които се интересуватъ отъ статистическото дѣло и които желаятъ да посочатъ нѣкои характерни моменти и грѣшки отъ извършеното пробно преброяване, могатъ да изпратятъ своитѣ писмени бележки въ дирекцията на статистиката, която ще имъ бѫде крайно признателна за сторения трудъ.

Министъръ: **Н. Найденовъ**

Главенъ секретарь: **Ал. Радославовъ**

НЕОФИЦИАЛЕНЪ ОТДѢЛЪ

† Проф. Б. Цоневъ

Къмъ правилна българска речь[1])

Нѣкаква зла сѫдба преследва нашия писменъ езикъ, че още отъ самото начало на новобългарската книга, т. е. отъ когато захванахме да пишемъ по новобългарски, та и до днешенъ день, се води борба не за оправка на езика, а за оправка на правописа, не за думитѣ, а за буквитѣ и тази борба остави на заденъ планъ много други въпроси тъй сѫщо важни и дори по-важни, отколкото е въпроса за ѫ и ѣ. И докато се боримъ още съ буквитѣ, никога не ще ни остане време да вникнемъ по-дълбоко въ свойствата на езика си, въ неговата синтакса и стилистика. Днешното обучение по български езикъ като че има за единствена цель и задача да втълпи на ученицитѣ нѣкакви правописни правила, които въ сѫщность биха били съвсемъ излишни, ако употрѣбявахме *реформенъ правописъ*. И тогава нѣмаше да се губи толкова златно време за непотрѣбни букви, а щѣха да се водятъ упражнения, които засѣгатъ по-дълбоко езиковата вѫтрешность. А колко и колко интересни въпроси има, които би трѣбвало да бѫдатъ обяснявани въ нашитѣ училища, за да се запознаятъ ученицитѣ съ вѫтрешния строй на родната ни речь и да ги отклонятъ отъ много неправилности, що тъй дръзко се ширятъ изъ нашитѣ книги: четешъ българска книга или вестникъ и жаль ти става, какъ нехайно се занемарватъ сѫществениитѣ свойства на езика и то все поради това, че до днесъ се е об-

---

[1]) Тая статия е една отъ предсмъртнитѣ работи на голѣмия радетель на български езикъ, проф. Б. Цоневъ. Покойниятъ бѣ я донесълъ, както и втора статия, подъ название „Предлогъ **на**“, непосрѣдствено въ надвечерието на своята смърть — на 4 октомврий т. г. въ редакцията. Смъртьта, за голѣма изненада и за голѣма скърбь на всички, го грабна ненадейно още на утрото, и той нѣма възможность да прегледа своитѣ статии. Покойниятъ е ималъ предвидъ и трета статия — За глаголнитѣ сѫществителни, но тя е само въ проектъ и въ събрани материали.

Отъ Редакцията

ръщало внимание само върху буквитѣ, а не и върху думитѣ. И наистина, у насъ днесъ не само въ училища, но и въ редакции гледатъ само дали „правилно“ употрѣбявашъ *ѣ* и *ѫ*; а дали правилно употрѣбявашъ предлози, глаголни времена, членове и пр. малко внимание обръщатъ. Но колко струва и най-правилната употрѣба на буквитѣ, когато думитѣ се употрѣбяватъ неправилно? А нашитѣ книги, вестници и списания сѫ пълни именно съ такива грѣшки, съ които се нарушаватъ граматичнитѣ правила — независимо отъ правописнитѣ. Тия грѣшки засѣгатъ много точки отъ българската граматика, но пакъ на първо мѣсто трѣбва да поставимъ ония отъ тѣхъ, които се срѣщатъ най-често; а най-често се грѣши употрѣбявайки 1) *членувани думи*, 2) *предлогъ на* и 3) *глаголни сѫществителни*, затова най-напредъ ще говоримъ именно за тия три точки, които сѫ и тъй свързани една съ друга, че наистина, говорейки за една отъ тѣхъ, засѣгаме и другитѣ две, както ще видимъ.

I.

Членуване.

Въпросътъ за члена въ български езикъ може да се разгледва отъ две страни, имайки предвидъ две цели: *научна и практична*. Откъмъ чисто научна страна разгледването на членната форма има за цель да установи, какъ се е появилъ изобщо *членъ* въ езика ни, какви промѣни сѫ станали съ него по време и по мѣсто. Тия въпроси разгледвамъ на кратко въ студията си „Отъ историята на български езикъ“, сп. „Български прегледъ“ I, кн. 11. Откъмъ практична страна разгледването на сѫщия въпросъ има за цель да установи нѣкои правила за членната употрѣба въ нашия писменъ езикъ, или по-добре да ограничи прѣкомѣрното членуване, което е голѣмъ недостатъкъ на днешнитѣ наши писатели и загрозява книжовния ни стилъ.

Дали появата на членъ само въ нашия български езикъ, (докато въ други славян. езици го нѣма) се дължи на външи влияния, както приемаше нѣкога Миклошичъ, или си е домашна, самородна поява, е въпросъ, който нѣма да разгледваме тука, а ще кажемъ, че употрѣбата на членъ само въ бълг. езикъ върви въ съгласие съ употрѣбата и на други и начини за опредѣленость, каквато има само въ български езикъ. И наистина, успоредно съ опредѣлителния членъ, въ нашия български езикъ имаме още нѣколко *опредѣлени* глаголни форми, каквито въ други славянски езици нѣма, като: *минало несвършено*, *минало опредѣлено*, *отдавна минало* (опредѣлено), *бѫдно опредѣлено*. Вж. за това моята ректорска речь: „*Опредѣлени и неопредѣлени форми въ български езикъ*“, София, 1911 г.

На въпроса, откога въ бълг. езикъ се появява членъ, може различно да се отговори; ако подъ членъ разбираме изобщо запоставена употрѣба на показнитѣ мѣстоимения *тъ, та, то*, можемъ смело да твърдимъ, че още отъ самото начало на българската писменность, т. е. още отъ IX вѣкъ сѫ били вече присѫщи на езика ни тъкмо тия членни форми, каквито употрѣбяваме и днесъ; защото още въ най-старитѣ наши глаголически евангелия, като Зографско, Ватиканско и Мариинско, срѣщаме съединения формално идентични съ днешнитѣ членувани думи отъ м. р. като **оученикътъ**, (и вокализувано **оученикотъ**), **рабътъ** (**работъ**), **денькъ** (**денетъ**) и пр. Обаче, сравнимъ ли тия форми съ съответнитѣ гръцки изрази, намираме веднага, че тия привидни членни форми отговарятъ на гръцки *показни мѣстоимения този* или *онзи* (ἐκεῖνος или τοῦτος), а сѫщинскитѣ гръцки членове никакъ се и непревеждатъ. Отъ това заключаваме, че въ наречието, послужило за основа на старобългарска книжнина, още не е имало граматична категория *членъ* у сѫществителни. Възможно въ други български наречия да е имало вече членъ, или пъкъ да се е образувалъ още въ X вѣкъ, както може да се види отъ езика на И. Екзарха, който си служи твърде често съ **тъ, та, то** и въ случаи, когато въ съответния гръцки текстъ не стои показно мѣстоимение, а сѫщински членъ: **мирото** — τὸ μύρον, **тварь та** ἡ δημιουργία, **въ годотъ въсходный** κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀνόδου, **слова того** — τῆς λέξεως и пр. Но за XIII вѣкъ можемъ вече съ положителность да твърдимъ, че въ българскитѣ живи говори безъ друго се е употрѣбявалъ членъ, колкото и да го нѣма въ писменитѣ паметници, понеже писателитѣ сѫ го избѣгвали въ писменната си речь. Тъй, напр., въ единъ пергаментенъ рѫкописъ, намиращъ се въ Берлинската държавна библиотека (Берл. Сборникъ отъ XIII в.) срѣщаме: **Н бѣжаше ѿ поустинѣ тѣ***); **а҃ми злат дашена камени томь; и поустинѫ ѡбдовѣвшѫ ѿ житель свонхь тѣхь бѫдѫть.** Въ едно евангелие пакъ отъ XIII в., що го издадохъ подъ название *Добрейшово Четвероевангелие*, именно въ Бѣлградската му часть**) на л. 23 се чете: **въ**

*) Берлински Сборникъ е паметникъ отъ XIII в., но отъ къмъ правописна страна е твърде неправиленъ, т. е. замѣнява равнозвучнитѣ гласни една съ друга: **ѫ** съ **ъ**, **ѣ** съ **е**, **ѧ** съ **ѣ** и **е**, **ы** съ **и** и пр.

**) Добр. Ев, е запазено въ две библиотеки: въ Соф. нар. бнбл. 127 листа и въ Бѣлградската — 48.

поустыни тои, а въ гръцкия текстъ стои ἐν τῇ ἐρήμῳ, па и въ по-старитѣ евангелия Зогр. и Мар. стои само въ поустини; сетне: бѣже на мѣстѣ томь, иде же пропѧшѧ иса, градъ — въ гр. текстъ: ἐν τῷ τόπῳ, въ Зогр. и Мар. само на мѣстѣ. Ала най-хубавъ доказъ за пълното развитие на членна форма не само у сѫществителни, но и у *прилагателни* е примѣрътъ за членувано прилагателно: злыѭтъ рабъ въ сѫщото Добр. Ев. българ. часть л. 23 срѣщу което въ Зогр. и Мар. стои само зълы рабъ! А то значи, че още въ XIII в. се отдѣля отъ сѫществителнитѣ елементъ *от*, който служи за общо членуване и на сѫществителни и на прилагателни.

Безъ да привеждамъ повече примѣри отъ писменни паметници, ще кажа, че за членуване въ XIII в. можемъ да се увѣримъ и отъ *езика на седмиградскитѣ българи*, които сѫ се изселили отъ България презъ XIII в., а пъкъ употрѣбяватъ членъ: giaulot, setniot den, verniot sirak, detento, semeata, pravata veara; и скланяно: trupa tago, karstu tumu, veri tui, (вѣрѣ тои), mui tui smarti pomen (моыи тои смрьти).

Веднъжъ установенъ членътъ като граматична категория, той претърпява разни мѣнитби; отнай-напредъ се скланя тъкмо тъй, както се скланятъ показанитѣ мѣстоимения тъ, та, то (и сь, си, се, понеже и това мѣстоимение се употрѣбява тъкмо тъй слѣно съ името, както и мѣстоим. тъ: родось — разбира се, не въ сѫщо значение!). Споредъ това се получаватъ членувани форми: раба того, рабоу томоу, раби ти, рабовъ тѣхъ, рабомъ тѣмъ и пр., т. е. тъй, както намираме отчасти запазени тия форми у седмиградскитѣ българи и въ ново българскитѣ дамаскини отъ XVII в, и споредъ както изчезватъ изобщо склонидбенитѣ форми въ български езикъ, изчезватъ и косвенитѣ членни форми, та днесъ за днесъ ги срѣщаме отчасти запазени въ нѣкои родопски и трънски говори, и то само за дат. и вин. (= род.) падежъ: волà-того (волà-тога), волутому. Инакъ, въ общобългарски езикъ имаме запазени само генералнитѣ форми *ът*, *та*, *то*, които споредъ говоритѣ могатъ да иматъ разни изговори, отъ които най-много разновидности има членната форма за м. р. *ътъ*, защото освенъ че звукътъ *ъ* има въ новобългарски разни рефлекси, но и споредъ говоритѣ членната съгласна *т* нейде остава, нейде изпада, та имаме тогава *консонантенъ* и *вокаленъ* (или пъленъ и непъленъ) членъ за мѫжки родъ. А споредъ изговора на членната гласна ще имаме толкова разновидности, колкото различни изговори има за гласна ъ: *ът ът* ат, ѐт, ѐт, є(т), ъ, о, а и е. Какъ сѫ произлѣзли и какъ

се разпредѣлятъ по българскитѣ говори тия разни членове, вж. Б. Пр. I, 11. „*Развитие и употрѣбение на членната форма*“, стр. 78—86.

Макаръ че има такова разнообразие на една и сѫща членна форма, но ни единъ български говоръ нѣма (поне азъ не зная), който би правилъ разлика между членъ за правъ падежъ и членъ за косвенъ падежъ; ако има разни изговори, тѣ зависятъ отъ *ударението*, което въ нѣкои говори влияе върху гласежа на *ъ*, та имаме напр. по родопски *врагоатъ*, но *волатъ*, или по тетевенски *врагѐ* но *вòла*, или по солунски (Айватово): *врагòтъ* но *вòлътъ*! Книжовното правило *врагътъ* за правъ падежъ, и *врага* за косвенъ е произлѣзло не възъ основа на нѣкой живъ говоръ, а отъ стремежъ да се намѣри мѣсто на двѣтѣ членни форми за м. р. *ътъ* и *а*, добили гражданство въ книжовния ни езикъ. Но да се привежда кратката членна форма *а* въ нѣкакаа връзка съ старото окончание за род. падежъ а (врага, вола). е съвсемъ погрѣшно, както съмъ го изтъквалъ на нѣколко пѫти. Вж. напоследъкъ сп. „Слънце“, год. III „*Къмъ правописна обнова*“. Азъ подържамъ и сега, че за използване двѣтѣ членни форми *ътъ* и *а* трѣбва да се водимъ не по *синтактично*, а по *еуфонично* правило, та ще пишемъ едната или другата членна Форма, споредъ както ни е по-благозвучно. А въ много случаи кратката членна форма и не е тъй изразна както пълната (съ *т*), защото освенъ че не предава сѫщинския звукъ на чл. гл., която е *ъ*, а не *а*, но и се слива съ други думи и форми, та се налага да пишемъ членъ *ът* а не *а*. Тъй напр. пишейки *крака* не е веднага ясно, членна форма ли е (кракътъ), или мн. ч. отъ *кракъ*! тъй сѫщо *врата* може да значи чл. ф. отъ *вратъ* и *врата* (входъ). А такива думи не сѫ малко, защото имаме:

плета	освенъ	че	значи	плетътъ,	но	и	гл. 1.	сег.	плета;
стана	„	„	„	„	„	„	станътъ	„	стана;
бода	„	„	„	„	„	„	бодътъ	„	бода;
броя	„	„	„	„	„	„	бройътъ	„	броя;
брича	„	„	„	„	„	„	бричътъ	„	брича;
пъна	„	„	„	„	„	„	пънътъ	„	пъна;
рева	„	„	„	„	„	„	ревътъ	„	рева;
роя	„	„	„	„	„	„	ройътъ	„	роя;
строя	„	„	„	„	„	„	стройътъ	„	строя;
рода	„	„	„	„	„	отъ	родътъ, но и с. ж.		рода;
боя	„	„	„	„	„	„	бойътъ „	„ „	боя;
брана	„	„	„	бранътъ,	но	и	с. ж.		брана;
бука	„	„	„	букътъ,	„	„	„ „		бука;
влака	„	„	„	влакътъ	„	„	„ „		влака;
врага	„	„	„	врагътъ	„	„	„ „		врага;
класа	„	„	„	класътъ	„	„	„ „		класа;
крина	„	„	„	кринътъ	„	„	„ „		крина;
кума	„	„	„	кумътъ	„	„	„ „		кума;

листа	освенъ че значи	листътъ,	но и с. ж.	листа;
рая	„ „	райътъ,	„ „ „ „	рая;
слога	„ „ „	слогътъ,	„ „ „ „	слога;
стега	„ „ „	стегътъ	„ „ „ „	стега;
физика	„ „ „	физикътъ,	„ „ „ „	физика;
критика	„ „ „	критикътъ,	„ „ „ „	критика;
политика	„ „ „	политикътъ,	„ „ „ „	политика;
практика	„ „ „	практикътъ,	„ „ „ „	практика;
граматика	„ „ „	граматикътъ,	„ „ „ „	граматика;
хора	„ „ „	хорътъ,	„ „ „ „	хора (люди);
рога	„ „ „	рогътъ,	„ „ „ „	рога;
тела	„ „ „	телътъ,	„ „ „ „	тѣла;
бута	„ „ „	бутътъ,	но и гл. 3. сег.	бута;
вика	„ „ „	викътъ,	„ „ „ „	вика;
звека	„ „ „	звекътъ,	„ „ „ „	звека;
къта	„ „ „	кътътъ,	„ „ „ „	къта;
маха	„ „ „	махъкъ,	„ „ „ „	маха;
пуха	„ „ „	пухътъ	„ „ „ „	пуха;
чука	„ „ „	чукътъ,	„ „ „ „	чука;
топа	„ „ „	топътъ,	„ „ „ „	топа.
коча	„ „ „	кочътъ (пърчътъ), но и прил. коча.		

Има и такива случаи, когато кѫсата членна форма съединява въ себе си три разни форми, като напримѣръ:

кѫса	значи	кѫсътъ, но и гл.	кѫса	па и прил.	кѫса;
бича	„	бичътъ, „ „ „	бича	па и прил.	бича (отъ бикъ);
дълга	„	дългътъ, но и сѫщ.	дълга̀ (вълна̀)	„ „ „	дълга;
мая	„	майътъ, „ „ гл.	мая,	„ „ сѫщ.	мая (квасъ);
сака	„	сакътъ, „ „ „	сака,	„ „ „	сака̀;
лика	„	ликътъ, „ мн. ч.	лика̀,	„ „ „	лика (приалка);
кола	„	колътъ, „ „ „	кола,	„ „ ç	ко̀ла. *)

*) Една отъ многото пакости, що ни е довлѣкло писането.

За синтактичната употрѣба на членната форма най-добре е да се даватъ не положителни упжтвания, а отрицателни правила, защото у насъ не се грѣши неупотрѣбявайки членъ, а се грѣши употрѣбявайки го прѣкомѣрно и неумѣстно; за това и азъ изброявамъ въ цитираната си горе статия въ „Български Прегледъ" както и въ друга една печатана въ „Свѣтлина", год. XXV, юбилеенъ брой, подъ заглавие „*Употрѣбявайте по-малко членове*" ония случаи, когато не бива да се употрѣбява членъ. Но види се, че тоя голѣмъ недостатъкъ на стила у българскитѣ голѣми и малки писатели не ще може тъй лесно да се премахне, та ще трѣбва още много много да се втълпяватъ правилата за нечленуване, до като се разбере най-сетне, че членътъ е умѣстенъ тамъ, дето има нужда отъ него, дето нѣщо опредѣля, а щомъ не опредѣля нищо, той не само е неумѣстенъ, а и загрозява стила, прави го тромавъ и варварски.

Който си тури на умъ да разгледа откъмъ стилна страна това, що се пише и печата у насъ, веднага ще забележи, че най-много се грѣши именно употрѣбявайки излишни членове. Днешнитѣ наши писатели се поддаватъ премного на чуждо влияние, а туй влияние най-много излиза наяве, кога се превеждатъ чужди членове безразборно пакъ съ членувани думи. Рекло се единъ пжть, че въ бъл-

---

безгласни ерове въ края на думитѣ е и тая, че не можахме на време да оправимъ правописа на членната форма: ако не пишѣхме ерове въ края, безъ да ги четемъ, щѣхме отдавна да се досѣтимъ и разберемъ, че членната форма за м. р. е не *тъ*, а *ътъ*, както може всѣки да се увѣри, кога изговори безчленно *вълкъ* и членувано вълк-*ътъ*, а споредъ говори, дето употрѣбяватъ съкратенъ членъ (извънъ яснозвучнитѣ говори), ще имаме безчленно *вълкъ*, а членувано *вълк-ъ*. Споредъ това за книжовния български езикъ имаме двоенъ членъ *ътъ* и *ъ*, а въ говоритѣ, дето *ъ* отъ членната форма е минало въ ясно *о* имаме пакъ двоенъ членъ: *отъ* и *о*: вълк*отъ* и вълк*о*. И както въ тия говори членнитѣ елементи *ътъ* и *о* се прилагатъ къмъ сжществителнитѣ, независимо отъ тѣхнитѣ окончания (вълк*отъ* — вълк*о*, край*отъ* — край*о*, кон'*отъ* — кон'*о*), тъкмо тъй би трѣбвало да членуваме думитѣ и съ тъмногласнитѣ членове *ътъ* и *ъ*, като ги прилагаме къмъ сжществителнитѣ неизмѣнчо: вълк*ътъ* — вълк*ъ*, край*ътъ* — край*ъ*, конъ'*тъ* — кон'*ъ* ден'*ътъ* — ден'*ъ*! Такоза членуване, колкото и да се струва за сега чудно, се налага отъ самото развитие на езика, налага се отъ практическия и наученъ принципъ: *еднакви форми, еднакво да се пишатъ*, а ние безъ да обръщаме внимание, че самиятъ езикъ изравнилъ членнитѣ форми, увлѣчени отъ нѣкаква правописна рутина, пишемъ една и сжща членна форма на 4—5 начина: вълк-*ътъ*, вълк*а*, края*тъ*, коня*тъ*, коня!

гарски езикъ има членъ, и въ модернитѣ езици (нѣмски, френски, английски) и нашитѣ писатели, а особено журналиститѣ, много-много му не мислятъ, може ли на сѣкжде, дето стои въ чуждия езикъ членъ, да стои тъй сжщо и въ нашия. Че български езикъ си има свои особености досежно членната форма, свои правила, не по-маловажни отъ другитѣ граматични правила и които, нарушавайки, падаме подъ грѣшки не по-малко осждителни, отколкото сж други стилни грѣшки, на това не се обръща внимание.

За да се не грѣши премного въ туй отношение, нека знае всѣки, че членната форма въ нашия български езикъ не е зела още онова широко употрѣбление, както въ модернитѣ европейски езици (особено английски и френски), а подипърва захваща своето модерно развитие. Това се вижда най-добре отъ нашитѣ народни пѣсни и отъ говора на нашето селско население. Ако всички признаваме, че хубавъ български езикъ трѣбва да черпимъ отъ народнитѣ наши умотворения, безъ друго трѣбва да признаемъ сжщевременно, че нашиятъ книжовенъ езикъ откъмъ употрѣба на членъ е изневѣрилъ твърде много на сжщинския народенъ езикъ и то въ ущърбъ на благозвучието си. И наистина, хубавиятъ български стилъ, народната благозвучна речь изисква, щото сегашното безъ мѣрка употрѣбение на членъ да бжде ограничено. Азъ не съмъ отъ ония, които едно-време, по чуждо влияние, проповѣдваха съвършенното му прогонване отъ нашия писменъ езикъ, но съмъ голѣмъ противникъ на злоупотрѣба съ него.

Нека споменемъ тука, че преди 70—80 години, подъ влияние на Венелина, нѣкои наши писатели (Хр. Павловичъ, Кифаловъ, Раковски, въ първо време и Друмевъ) подържаха мнение, че членътъ е нѣщо излишно и дори грозно за български езикъ, та бѣха захванали да пишатъ и да печатятъ безъ членове. Разбира се, че тоя повратъ къмъ старото бѣше само злополученъ опитъ и азъ не бихъ одобрилъ никога безчленно писане, защото съмъ изобщо противъ всѣко състаряване и сковаване езика, както въ правописно тъй и въ стилно отношение: на мъртвото миръ, на живото — сила! Азъ възставамъ противъ прѣкомѣрното и неумѣстно членуване, за това имамъ логически и естетически основания, които ми даватъ право да препоржчвамъ онова, що е редно и хубаво въ езика.

Кога се пише или говори, нека се има предвидъ, че членътъ, истина, опредѣля по-точно понятията, дава по-голѣма прецизность на израза, но пъкъ щомъ се не употрѣбява по свойствата на езика, той не само че губи своето значение, но и вреди на стила, прави го грапавъ, неестественъ и стутанъ. Затова нека ви бжде винаги за правило, отъ което никога да се не отклонявате: *членъ да употрѣ-*

бявате колкото се може по-малко, и ще видите, какъ стилътъ ви ще бжде по-народенъ и благозвученъ.

Както казахъ по-горе, положителни правила за употрѣбяване членувани думи е излишно да се даватъ, защото и тъй и тъй книжовниятъ ни езикъ е твърде щедъръ на членове; затова ще изброя и тука ония случаи, дето *не бива* да се употрѣбява членъ, като дамъ по-обилни примѣри — както отрицателни, тъй и положителни.

Преди всичко трѣбва да кажа, че употрѣбата на членувани и нечленувани думи, както въ български езикъ, тъй и въ сички други езици, зависи често пжти отъ скрити за насъ причини, та по нѣкой пжть употрѣбяваме членъ, дето логиката не би допуснала и, наопаки, нейде пъкъ изпущаме членуването и тамъ, дето би се налагало по логически причини.

Казва се обикновенно, па и тъй е въ сжщность, че членътъ опредѣля. Думата е се за *опредѣлителния* членъ *ѫтъ, та, то*, защото неопредѣлителенъ членъ български езикъ още не познава!). Че членътъ означава познати предмети, сиречъ кога се прибавя къмъ нѣкое сжществително, то се схваща като познато намъ, които говоримъ или пишемъ, и на ония, които ни слушатъ или четатъ. Тъй е въ общи черти; но членуването въ български езикъ (както и въ други езици) е тъй преплетено съ разни пластове отъ по-старо и по-ново време, съ домашни и чужди обрати, че много пжти ще употрѣбимъ членъ тамъ, дето не се иска никакво опредѣление и, наопаки, липсува тамъ, дето смисълътъ иска точно опредѣление; има случаи, дето съвсемъ известни предмети се употрѣбяватъ безъ членъ, а пъкъ съвсемъ неизвестни се членуватъ. Казваме отъ една страна: книга*та* ми, гърб*ътъ* ми, лозе*то* ми, глав*ата* ми, а отъ друга — майка ми, братъ ми; нося на гърбъ, отивамъ на лозе боли ме глава; говоримъ за *конь* или за *лисица* изобщо като за животни, безъ да имаме на умъ нѣкой познатъ конь или позната *лисица*, а казваме; кон*ьтъ* е полезно животно; лисицата е лукава! Разбира се, че подробно изследване върху такива на гледъ несъобразни примѣри ще може да установи произхода имъ, но все пакъ тѣ показватъ, колко колеблива е употрѣбата на членове. Ако се спремъ напр. върху отдѣлнитѣ случаи, ще намѣримъ следнитѣ обяснения. Притежателнитѣ мѣстоимения м и, т и, с и, м у и пр. изискватъ членъ, защото се прилагатъ при сжществителни съвсемъ познати намъ, понеже сж наше притежание, а м а й к а м и, б р а т ъ м и и пр. се употрѣбяватъ безчленно, защото сж ни дадени тъй още отъ онуй време, когато въ български езикъ не е имало членъ. Нося н а г ъ р б ъ е безъ членъ, защото е прилагателенъ (адвербиаленъ) изразъ, единъ видъ наречие, та и въ сжщность произлиза отъ по-

старо на гърбѣ, както се чува още по българскитѣ говори. Отивамъ на лозе е пакъ адвербиаленъ изразъ, какъвто е отивамъ на пазаръ, ходи на школо и пр. Боли ме глава е тъй сѫщо стариненъ остатъкъ отъ безчленното време, каквито сѫ много още подобни изрази. А защо се членува конь и лисица, кога се говори за тѣхъ неопредѣлено, като за животни, обяснение намираме тамъ, че първично тукъ се излиза отъ по-конкретни и познати животни: коньтъ, който ни върши толкова работа, е полезно животно или коньтъ, който човѣкъ си е опитомилъ отъ дълбока древность, е полезно животно. Граматично казано, тукъ се има предвидъ елизия, изпуснато цѣло опредѣлително изречение, което съдържа сега въ опредѣлителния членъ. Тъй си обясняваме членътъ и въ изрази като: погледнахъ презъ прозорец*ътъ*, слѣзохъ по стълб*ата*, излѣзохъ на улиц*ата* — защото се говори за предмети *менъ* известни, макаръ за слушателя да сѫ непознати; но той си допълнилъ: погледналъ презъ прозорец*ътъ*, що гледа къмъ улицата; слѣзълъ по стълбата, която води на улицата; излѣзълъ на улицата, на която е кѫщата му. Отъ това може да се види, колко се скратява говорътъ само отъ прибавка на тия опредѣлителни частици, що наричаме членове! Но за да покажа, какви тънки отсѣнки на мисъльта предава членътъ, ще наведа нѣколко примѣри, отъ които всѣки ще види, че тия дребни частици що нѣкои смѣтатъ за нищо и ги принаждатъ де ще и де не ще, иматъ голѣмо значение въ езика. Не е се едно да употрѣбимъ, напр., думата *столица* съ членъ или безъ членъ, не е сѐ едно *столица* безъ вода, или столицата безъ вода; въ първия случай ще е дума за нѣкоя чужда столица, а кога членувамъ думата *столица*, разбираме нашата столица — София. Но такива нюанси, види се, не схващатъ нашитѣ журналисти, за това презъ дене-си чета въ единъ ежедневникъ заглавие: Столицата безъ танци и веднага разбрахъ, че е дума за българската столица, а като прочетохъ, що се пише подъ това заглавие, видѣхъ, че е дума за японската столица Токио, дето градоначалникътъ забранилъ да се играятъ модерни танци, и по тоя начинъ столицата на Япония останала безъ танци! Не е се едно да кажемъ на български: зѫбъ ме боли, или зѫбътъ ме боли, кракъ ме боли, или кракътъ ме боли, както и дай ми пари, или дай ми паритѣ, донеси ми книги, или донеси ми книгитѣ. Това го ужъ знаемъ всички българи, но кога пишемъ, често пѫти забравяме това хубаво предимство на езика си, та, кога ще известимъ напр., че се заговарва за сближение между България и Югославиа, ще напишемъ погрѣшно тъй: вестницитѣ пишатъ за споразумени е то (или сближение то, между България и Югославия, когато е по-правилно: вестницитѣ пишатъ за споразу-

мение (или сближение) между С. и Б., щомъ за това споразумение туку едвамъ се заговарва, а не е свършенъ фактъ. Не е съ едно тъй сѫщо, ако кажемъ: ти пророкъ ли си? или кажемъ: ти ли си пророкътъ? Както питатъ юдеитѣ Исуса, като давали да се разбере: ти ли си пророкътъ, кого то чакаме. Има разлика тъй сѫщо, кога кажемъ: по царска заповѣдь и той принесе жертва на идолитѣ, или членуване думата заповѣдь: по царската заповѣдь и той принесе жертва на идолитѣ. Безчленно изказано се разбира, че заповѣдьта е дадена ad hoc, само за дадения случай, а членувано изказано, значи, че заповѣдьта е била дадена и прогласена отпреди като обща заповѣдь.

Тия тънки различия не може да изрази по тоя начинъ никой други славянски езикъ, освенъ българскиятъ, който едничъкъ между тѣхъ употрѣбява членъ. Но това негово предимство трѣбва добре да ценимъ и вещо да си служимъ съ него, като помнимъ винаги, че опредѣлителниятъ членъ само тогава е уместенъ, когато наистина опредѣля нѣкое понятие — инъкъ трѣбва да се избѣгва като нѣщо излишно и грозно за стила.

Ако искаме сега да установимъ по-подробни правила за членуване въ български езикъ, бихме могли да изброимъ редица точки, като де и де бива или не бива да се членува, тъй както бѣхъ ги изброилъ въ студията си по тоя въпросъ, печатана въ „Бълг. Пр.“ год. I, кн. 11. Но всички тия точки биха могле да се сведатъ главно въ четири групи, и като имаме предвидъ, че правилата иматъ за цель да съкратятъ до минимумъ употрѣбата на членъ, то ще кажемъ:

Членъ се не употрѣбява:

I. По логически причини, т. е. когато нѣма нужда отъ опредѣление. Не е хубаво да се каже: Тѣ ще искатъ — реда, свободата и спокойствието да царуватъ на Балканитѣ, както чета въ единъ утрененъ вестникъ*), защото членътъ нѣма какво да опредѣля, а освенъ това безъ членъ е много по-изразно.

Тѣ ще искатъ да зацаруватъ на Балканитѣ редъ, свобода и спокойствие, а още по-добре, ако вмѣсто 3. л. м. ч. „зацаруватъ“, се употрѣби 3. л. ед. ч. „зацарува“, защото тритѣ сѫществителни сѫ тѣсно съединени, та правятъ едно логическо цѣло.

---

*) Примѣритѣ съмъ зималъ повече отъ вестници, а нѣкои и отъ книги, па съмъ си отбелязвалъ за всѣки-единъ отде е, но — имена сѫ омразни (nomina sunt odiosa), та и азъ нѣма да цитувамъ изворитѣ си, да не би нѣкои да помислятъ, че искамъ да изобличавамъ тогова или оногова; но въ сѫщность — далечъ отъ мене такава мисъль!

Тѣ ще искатъ да зацарува редъ, свобода и миръ на балканитѣ!

Не хубаво е казано тъй сѫщо:

Вмѣсто да проповѣдватъ миръ-тъ, тѣ проповѣдваха реваншъ-тъ и отмъщение-то.

Тукъ, освенъ излишни членове, има употрѣбени две думи, които значатъ едно и сѫщо: реваншъ и отмъщение, само дето едната е чужда, а другата наша, макаръ че и тя трѣбваше да бѫде замѣнена съ равнозначната ней и пократка — мъсть. Тукъ трѣбваше или само една отъ тѣхъ да се употрѣби — разбира се — българската или пъкъ, ако се е искало да се усили изразътъ черезъ две близки по значение думи, да се употрѣбѣше кимъ = (гарезъ) *) и мъсть, та да се кажеше:

Вмѣсто да проповѣдватъ миръ, тѣ проповѣдваха кимъ и мъсть!

Ето и въ този инакъ нелошо съставенъ периодъ има излишни петь члена:

Поетитѣ, които трѣбва да бѫдатъ сольта на земята, пѣвци-тѣ на любовь-та, неправда-та и състрадание-то, се обърнаха на обикновени хулители,

вмѣсто:

Поетитѣ, които трѣбва да бѫдатъ соль на земята, пѣвци за любовь, неправда и състрадание, се обърнаха на обикновени хулители.

Колкото ми стигатъ сили-тѣ и срѣдства-та, вмѣсто:

Колкото ми стигатъ сили и срѣдства.

Отъ двама-та, които се препиратъ, трети-я-тъ печели — вмѣсто: когато двама се каратъ, трети печели.

Трѣбва да се намѣрятъ начини-тѣ и срѣдства-та за спазване-то на тази територия, вмѣсто:

Трѣбва да се намѣри начинъ и срѣдство, за да се запази тазъ земя.

Прогресътъ въ нашата държава ще бѫде лишенъ отъ постоянство-то и сигурност-та.

Тукъ освенъ излишни членове има употрѣбени и две думи неумѣстно: прогресъ вмѣсто напредъкъ и постоянство вмѣсто устойчивость, както вѣроятно е стояло въ чуждия (френски) текстъ и тогава трѣбваше да се каже:

---

*) Дума кимъ нѣма у Герова, както нѣма и много други народни думи, но тя се срѣща въ Пирдопъ и значи гарезъ, чапсине; има и прилаг. кименъ, кименъ съмъ нѣкому = водя му гарезъ, търся да си отмъстя. Думитѣ идатъ отъ глагола кимамъ = клатя съ глава, заплашвамъ нѣкого.

Напредъкътъ на държавата ни ще бжде лишенъ отъ устойчивость и сигурность.

Принцътъ се отдаде на радость т а и веселие т о — вмѣсто на радость и веселие.

Мира или войната — това е въпросътъ?

Тия две думи, война и миръ, отъ войнитѣ насамъ подъ чуждо влияние, се употрѣбяватъ често членувано, когато нашиятъ езикъ предпочита да ги не членува. Французинъ може да си казва: declarer la guerre, faire la paix, но по чисто български не бива да се казва: обявявамъ войната, сключвамъ мирътъ, а безчленно: обявявамъ война, водя война, ний не сме за война; сключвамъ миръ, ний сме за миръ, работимъ за миръ и пр.

Погрѣшно е тъй сжщо: Италия се намира въ навечерие т о на войната — вмѣсто:

Италия се намира въ надвечерие на война.

Той пишеше членове, посипани съ барутъ и петролъ, които разнасаха изъ въздуха шум ъ т ъ отъ костоломие т о и миризма т а на гробища т а и салхани т ѣ — вмѣсто:

Той пишеше членове, посипани съ барутъ и полѣни съ газъ, членове, които разнасѣха изъ въздуха шумъ отъ костоломие и миризма на гробища и салхани.

По действие*то* на закона за причината и следствието — вмѣсто:

По действие на закона за причина и следствие.

Лишенъ отъ право т о да гласува.

Министерството на благоустройството е приготвило планъ т ъ за постройка т а на паметникъ надъ гроба на покойния Баучеръ — съобщава се първи пжть за планъ и постройка — затова трѣбваше да се каже:

Министерството . . . е приготвило планъ за постройка на паметникъ и пр.

Трѣбва да се върви отъ познато т о къмъ непознато т о — вмѣсто:

Трѣбва да се върви отъ познато къмъ непознато!

За защита т а на национални т ѣ права и за подържане т о на Рапалския договоръ.

Сърби т ѣ и маджари т ѣ сж като масло т о и вода т а — когато трѣбвало да се каже:

Сърбитѣ и маджаритѣ сж като масло и вода — а още по-хубаво:

Сърби и маджари сж като масло и вода!

. . . Писатель, безпомощно увисналъ надъ шеметна т а бездна между престжпление т о и вселюбовь т а — вмѣсто;

. . . безпомощно увисналъ надъ шеметната бездна между престжпление и вселюбовь.

Днесъ въ времена т а на пълно т о тържество на народовластие т о . . . вмѣсто:

. . . въ време на пълно тържество на народовластието.

Упражненията ставатъ подъ вещо то ржководство на учителя — вмѣсто:

Упражненията ставатъ подъ вещо ржководство на учитель — ако е казано общо, безъ да се има предвидъ нѣкой учитель; въ такъвъ случай още по-добре е:

Подъ ржководство на вещъ учитель!

За пръвъ пжть столицата на Югославия посрѣща българск и я държавникъ — вмѣсто:

български държавникъ.

Натоваренъ билъ Пашичъ да образува новото правителство — вм. ново правителство.

Вагони за пренасяне храни т ѣ — вм. храни.

Фондъ за търговия т а и индустрия т а.

Право т о за самозащита т а — заглавие въ единъ вестникъ — намѣсто:

Правото за самозащита!

Електр. енергия за освѣтление т о на столицата.

При разпита тѣзи ученици сж признавали злоупотрѣба т а съ спортни т ѣ игри; тукъ има и други грѣшки — както впрочемъ и въ повечето примѣри, що съмъ си отбелязалъ; тукъ трѣбваше да се каже:

Следъ като ги разпитали, ученицитѣ признали, че сж злоупотрѣбявали съ спортнитѣ игри.

Въ Казанлъкъ се открилъ курсъ за обработка т а на рози т ѣ и за дестилация т а на розово т о масло — а колко е по-хубаво безъ членове:

В. К. се открилъ курсъ за обработка на рози и дестилация на розово масло — а още по хубаво:

Въ Казанлъкъ се открилъ курсъ за отгледване рози и вадене розово масло!

Безъ огледъ къмъ умора т а, глад а, жажда т а и трудности т ѣ — вмѣсто:

Безъ огледъ къмъ умора, гладъ, жажда и трудности.

Законопроектътъ за защита на държавата, — заглавие въ единъ вестникъ — намѣсто:

Законопроектъ за защита на държавата, — още по-хубаво . . . държавна защита . . . или . . . за държавна измѣна.

Магазинъ съ разни стоки по бояджийство т о и рисуван и е т о — вмѣсто: . . . стока по бояджийство и рисуване.

Като орелъ, който следи отъ висинето малка т а по ска мишка;

Туку-що свършила гимназия т а;

Баща т а и син ъ т ъ дълго мълчаха;

Последнитѣ три примѣра сж отъ писатель, който инакъ избѣгва често членуване — но Quandoque dormitat et bonus Homerus!

Сѫщиятъ писатель инакъ правилно пише. напримѣръ: Той подигна побѣляла глава; протегна отчаяно костеливи рѫце и пр.

II. Членъ се не употрѣбява при собствени имена, биле тѣ лични или географични или други названия: Русия, Полша, Югославия, Влашко, Сибиръ, Европейска Русия, Азиатска Турция; нѣкои географски названия приематъ членъ (макаръ че и тѣ биха могле да се употрѣбяватъ безчленно): Дунавътъ, Балканътъ, Гердапътъ, Алпитѣ, Пиринеитѣ, Апенинитѣ, Кордилеритѣ, Босфорътъ, Дарданелитѣ. Тукъ членоветѣ сѫ вмъкнати по чуждо влияние, защото въ нѣмски и френски се употрѣбяватъ членувано; ако отъ самото начало на нашитѣ учебници по география горнитѣ имена бѣха употрѣбени безчленно, както е по-правилно, щѣха и до днесъ да бѫдатъ употрѣбени тъй, т. е. като сѫщи собствени имена. Това се вижда отъ тамъ, че нѣкои отъ тѣхъ можемъ и безчленно да употрѣбяваме, като напр. Дунавъ, Гердапъ, тъй като можемъ да кажемъ и Родопи вм. Родопитѣ. По нѣкога се чува да се казва Русията, Софията, Варната и пр., както се казва и Петрето, Косито и пр., но тѣ сѫ изключения, произлѣзли отъ голѣма интимность: тѣ не противоречатъ на правилото.

Безчленно се употрѣбяватъ и всички нарицателни имена, кога се взиматъ за названия на дружества, чрезъ което ставатъ като собствени: Звезда, Орелъ, Славянска Беседа, Червенъ Кръстъ.

Като собствени имена се смѣтатъ и всички месеци, дни, праздници и пости — особено кога се означава съ тѣхъ време: Коледа, Великденъ, Водици, Иванов-день, Богородица, Рождество, Кръстовдень, Игнаждень, Въскресение, Велики-пости, Петрови-пости, Богородични-пости, Коледни-пости.

Безъ членъ се употрѣбяватъ и названията на четиритѣхъ свѣтски точки, защото и тѣ минаватъ за собствени имена, макаръ да ги пишемъ обикновено съ малка буква, изтокъ, западъ, северъ, югъ. — Дума природа, особено въ съчетание „майка природа“ тъй сѫщо не бива да се членува. Французитѣ я членуватъ, но я пишатъ съ главна буква: la Nature!

Всички собствени имена, които се не членуватъ не искатъ членъ и за своитѣ приложения (апозиции): градъ, рѣка, островъ, гора, столица, улица, месецъ, тъй че трѣбва да се казва: градъ Търново, не градътъ Търново; рѣка Искъръ, а не рѣката Искъръ; па тъй сѫщо: островъ Малта, планина Витоша, улица Пиротъ, столица София, месецъ Марта, Априлъ, царство България, гора Богданъ семейство Коларовъ, графъ Калноки, министъръ Ляпчевъ, редакторъ Н. Н., депу-

татъ Р. Тука спадатъ, разбира се, и ония собствени имена, които се даватъ на разни дружества, списания, вестници и пр., та следва да се казва: списание „Мисъль", вестникъ „Свобода", дружество „Славянска Беседа", „Орелъ" и пр.

А защо собствени имена се не членуватъ? — Пакъ по логически причини; защото собственитѣ имена означаватъ поединични предмети, които нѣма защо да се опредѣлятъ съ членъ, понеже всѣки отъ тѣхъ сѫществува като единственъ и е доволно опредѣленъ съ името си, докато нарицателнитѣ предмети сѫ на хиляди отъ единъ и сѫщи видъ, та става нужда, когато искаме да обърнемъ внимание върху единъ отъ тия хиляди, да го изтъкнемъ нѣкакъ граматически Като кажемъ столъ, даваме да се разбере общо понятие за седало; но кога кажемъ столътъ, ний чрезъ членуване отдѣляме единъ известенъ столъ отъ многото хиляди столове, за да го опредѣлимъ като предметъ, за който е дума или като столъ, който се намира еди-де-си.

III. Членъ се не употрѣбява и при заглавия, било на вестници и списания, било на книги или статии: Българска граматика, Опитна физика, „Утро", „Зора", „Миръ", „Свободна речъ", „Демократически сговоръ", „Земледѣлско знаме", „Стари пѫтувания презъ България", „История на срѣднитѣ вѣкове". Тукъ се много грѣши, понеже въ други езици (френски, нѣмски) въ такива случаи употрѣбяватъ членъ: Le Temps, La Victoire, die Zeit, die Jugend и пр. Обаче български езикъ си е последователенъ: щомъ се не членуватъ сѫщинскитѣ собствени имена, дадени готови въ езика, понятно е, че нѣма да се членуватъ и ония собствени имена, които си образуваме сами, за да именуваме съ тѣхъ вестници или списания; езикътъ обаче въ своята последователность отива и по-нататъкъ, та не членува и такива названия, които даваме като заглавия на свои статии, защото и тѣ сѫ като собствени имена (затова ги пишемъ съ главни букви!). За да се разбере още по-добре, защо се не употрѣбява членъ при заглавия, нека се помни, че заглавията приличатъ на етикетки или надписи, които бихме турили надъ нѣкоя папка, на сандъкъ или надъ какъвъ годе сѫдъ или затворка, за да означимъ, какво има тамъ и, ако тамъ сѫ напр., писма отъ приятели, тъй и ще надпишемъ, а не: писмата отъ приятели. Види се, че това не сѫ разбрали още нашитѣ вестникари, та вестницитѣ имъ сѫ пълни съ членувани заглавия:

Продоволствието на столицата съ месо;

Почернениятъ Великдень — бѣше озаглавилъ статията си единъ вестникъ следъ атентата въ Св. Недѣля, вмѣсто

— Почерненъ Великденъ. Впрочемъ други единъ софийски вестникъ бѣше право озаглавилъ статията си по сѫщия поводъ:

Кървавъ Великдень! Обаче сѫщиятъ вестникъ дава пъкъ следнитѣ заглавия:

Срѣдствата за умиротворение то; разпространение то на фалшивитѣ монети; фалшификацията на българскитѣ и американскитѣ банкноти; създаването, организирането и функционирането на златоносното предприятие.

Такова членуване особено пада въ очи като груба грѣшка въ случаи, когато се известява първи пѫть за нѣкоя случка или събитие, та членътъ нѣма никакво логическо основание: съобщава се „най-новото въ модата“, именно, че щѣли да се носятъ „по-високи шапки и по-широки поли“, а се дава заглавие: По-високитѣ шапки, по-широкитѣ поли!

Съобщава се първи пѫть, че се захваща изборна борба за председатель на североамериканскитѣ държави, а се дава заглавие: Борбата за председателството въ Съединенитѣ щати.

Касационната инстанция за углавнитѣ дѣла—вмѣсто.

Касационна инстанция за углавни дѣла. Ето още бисери отъ заглавия, дето членоветѣ сѫ излишни или пологически причини, или пъкъ защото се съобщава първи пѫть:

Предъ министерската криза въ Франция.

Коледнитѣ подаръци за войнницитѣ.

Помощитѣ за войнишкитѣ семейства.

Общинскитѣ складове за каменнитѣ вѫглища.

Захарьта за София.

Раждания та и умирания та въ столицата.

Българскиятъ езикъ въ Виена (въвежда се преподаване бълг. езикъ.)

Посещения та на царицата.

Продоволствуването на населението въ новитѣ земи.

Нуждата за самостоятелното сѫществуване на окрѫжнитѣ съвети.

Принцъттъ контрабандисть.

Несмѣняемостьта на сѫдиитѣ.

Доставка та на сол та.

Разпродажбата на безстопанственитѣ мебели.

Брашно то за козунацитѣ.

Засѣване то на цвекло то.

Борбата съ заразителнитѣ болести.

Атакитѣ на казацитѣ (заглавие на картина!)

Застреляниятъ гръцки войникъ (първи пѫть съобщава)

Потопената лодка (първо съобщ).

Германската подводница на 3 километра отъ Солунъ (първо съобщ.).

Картечницитѣ срѣщу аероплани тѣ (картини).
Въздушнияти бой при Дарданелитѣ (първо съобщ).
Македонскитѣ четници (картина).
Бурното заседание въ франц. камара (първо съобщ.)
Утрото на миръ тъ.
Надвечерието на новата война.
Войната между сухитѣ и мокритѣ (въ Америка).
Споръ тъ между сърбитѣ и гърцитѣ за македонското население (първо съобщ.).
Благоустройството на квартала Крива-рѣка.
Движението на влаковетѣ.
Автономията на мина Перникъ.
Инцидентъ тъ съ генералъ Напузиусъ (първо съобщ.).
Взривъ тъ на улица Вълковичъ (първо съобщ.).
Причиненитѣ повредѣди (първо съобщ.).

Къмъ категорията на собственитѣ имена по отношение на членната употрѣба, минаватъ и названията на разни науки и занаяти, затова казваме: учитель по история, професоръ по философия, преподаватель по география, асистентъ по химия, доцентъ по анатомия; га тъй сѫщо: докторъ по медицина, (а не по медицината, или още по грозно на медицината!), дали му стипендия по филология, следва по технолгия, свършилъ по търговия; сѫщо тъй: учебникъ по физика, ржководство по електротехника, наржчникъ по лихвено смѣтане и пр.

За собствени имена минаватъ и названията на разни болести, особено кога сѫ употрѣбени въ изрази като: разболѣ се отъ тифусъ, лежи боленъ отъ треска, хванало го кашлица, разболѣлъ се отъ ракъ, а умре отъ пневмония, умрѣлъ отъ чума, холера, охтика и пр. Па и въ други съчетания: въ нашия градъ върлува скарлатина; това село не може да се отърве отъ малария; цѣлото село е пламнало отъ лошо гърло (дифтиритъ); холера се лѣкува тъй и тъй; шарка се не лѣкува, а си минава сама. Купихъ си лѣкарство за глава (главоболие) и пр.

Въздушната поща въ България; първитѣ опити.
Резолюцията за коалацитѣ.
Преговоритѣ съ радикалитѣ.

Не само вестницитѣ, но и кинематографитѣ у насъ сѫ голѣми майстори на чепати заглавия, понеже ги превеждатъ до зла-бога лошо отъ чужди езици и тогава четемъ громкитѣ имъ обяви:

Лампата на бабата;
Любовтьта е силата на жената.

IV. Много изрази (предложни съединения), съ които изказваме какво-годе обстоятелство (мѣсто, време, начинъ, причина), т. е. пояснявамe нѣкое глаголно действие, та ги наричаме приглаголни (адвербиални), тъй сѫщо не

искатъ членуване, понеже повечето отъ тѣхъ сж старинни т. е. наследени тъй отъ старо време, които бълг. езикъ не е употрѣбявалъ отъ членувана форма; новообразуванитѣ пъкъ се строятъ по образецъ на старитѣ. Споредъ това имаме:

1. Мѣсто. — Живѣя на село, почивамъ на сѣнка, отивамъ на вода, стоя на заветъ; да спи зло подъ камъкъ; да се ражда подъ пжть и надъ пжть; отивамъ на пазарь, ходя на училище, на черква, не ходя на кавене, бѣхъ на кино, отивамъ на баня, връщамъ се отъ балъ, отъ театъръ; жаба на сухо не крѣка; живѣя срѣдъ хора, стоя на тъмно, лежа въ тъмница; виси посрѣдъ: ни на земя, ни на небе; по моря се скитамъ; у момини двори; край море лозе; огънъ гори на планина; овчаръ по брѣгъ ходи; спи подъ ясно небе; срѣдъ трупове неброени; стоя на слънце.

2. Време и мѣрка.—На есень, до лѣто, на зима, до година, отъ день на день, отъ време на време; излиза два пжти на седмица (а не на седмицата, нито въ седмицата!); дете на година; получава 1000 лева на месецъ (а не на месеца); плащатъ му 200 лева на день, а на часъ зима по 20 лева; изходва 8 километра на часъ, а не на часътъ, но кога се пита, кой часъ отъ денонощието имаме, тогава се членува: часътъ е осемь; на часътъ петь ме чакай; на 12 часътъ обѣдваме; сутрина, вечерь, когато означаватъ „сѣка сутрина", „сѣка вечерь", но когато се има предвидъ известна сутрина или вечерь, тогава се членуватъ: вечерьта, до като стояхме, имаше месечина, а сутриньта, като станахме — бѣлнало се отъ снѣгъ; на вино вади ножове, а на ракия пищови; до очи радость, до зжби сладость; на личенъ день на пладня, на задушница, срещу нова година, срещу празникъ; въ нужда се другарь познава; юнаци въ борба калени; човѣкъ се учи до гробъ; за старини туряй на страни; при майка до време; дойде на време; ще трае до вѣка; гони мъсть до девета рода; ходи баба до намяра; по череши, по грозде и пр.

3. Начинъ. — По най нова мода, ходи съ патерица, работи на своя глава; идете си съ здраве; съ открито чело ви го казвамъ; съ тжга на сърдце ми го призна; съ чужда работа съмъ ги изхранилъ; храни ги мама, гледа ги; на чужда хурка и махалка; стои като на трънe; купувамъ на вѣра, зимамъ пари на заемъ, лежа на гръбъ (още примѣри вж. статията за предл. на); купувамъ съ пари, зимамъ безъ пари; добро съ кола не иде; тръгналъ съ дисаги на рамо; зимамъ пари на заемъ; Габрово съ умъ, Шипка съ магия се върти; лѣте безъ аба, зиме безъ торба не ходи; нòси го на ржце; на сила го докараха; изгледа го отъ глава до пети; водятъ се за ржце; съ поклонъ дѣдо рибки проговаря.

4. Причина (и цель). — Отъ срамъ не смѣе да погледне; не дойде поради болесть; не гори село отъ огънь, но гори отъ черна чума; седѣла Рада въ тъмница за бащини си дългове, за братови си кръвнини; отъ майчина клетва и гора повѣхва; оженилъ се за пари; отъ искра кжща изгаря; отъ ядъ ще се пръсне; единъ плаче за деца, другъ плаче отъ деца; отишла камила за роса; отъ работа глава не дига; отъ завистъ не може мирно да спи; въ единъ долъ за дрѣнки; поради отсжтствие на председателя, заседанието се отложи; по нѣмане срѣдства; отъ радость Чавдаръ подрипна; всичко е до навикъ; дошла по работа.

5. Изобщо предложни съединения било че стоятъ при глаголи или при сжществителни и дето не е нужно да се опредѣля сжществителното.

Стои на чело, дойде ми на умъ, иде ми на смѣтка, зелъ го на око, падна ми на ржка, зеха го на езикъ, туриха го на тѣсно, станаха му на крака, не излизамъ наглава; това стана по инициатива на, по заповѣдь на, по желание, по молба, по искане, по неволна грѣшка, поради болесть или по болесть, подъ председателство на, подъ водителство на, подъ страхъ на наказание, подъ натискъ, подъ име, подъ условие, подъ влияние; съ съдействие на, съ участие на, съ помощь отъ, съ сила, съ оржжна сила; за добро, а не за зло го казвамъ; живѣе съ надежда; отъ смърть се не боя; родилъ се съ късметъ; отъ зла честь не можемъ убѣгна; що не чакашъ, то ти иде до глава; въ мои очи той е лошъ човѣкъ; куче отъ копаня, жена отъ сой; живѣе животъ безъ грижа; вино съ пѣна, ракия безъ пѣна; хлѣбъ съ дупки, сирене безъ дупки; воденица на огънь, мелница на пара; дълбоко до колѣно; сиромашия до шия; носи дрехи по мѣрка; по достоинство, по неволя, по кръвь, по вѣра, подъ име, подъ псевдонимъ, подъ название, подъ предлогъ, подъ натискъ, подъ условие, подъ влияние; по вродена способность, по родъ, по народность, по право, по форма, по изгледъ и пр.

Тука спадатъ и обрати като: търся случай, намирамъ срѣдства, намирамъ начинъ, зимамъ инициатива или починъ, турямъ начало, възбуждамъ интересъ (у нѣкого за нѣщо), имамъ честь (или честь ми е), длъжность ми е, воля ми е, редъ ми е, родъ ми е, право ми е, туриха го на тѣсно, зеха го на езикъ, не обели зжбъ.

Нека спомена още, че прилагателно цѣлъ (поне въ източнитѣ говори) избѣгва тъй сжщо члена: цѣлъ свѣтъ го знае; цѣлъ день и цѣла нощь го чакахъ; цѣла седмица валя; цѣлъ месецъ го нѣма; цѣла година го уча; цѣлъ градъ бѣше на крака; по цѣлъ градъ го търсихъ; изядохъ го цѣлъ (но: изядохъ го всичкия!), както и доведи ги цѣли.

IV. Старинни обрати и пословични изрази трѣбва да се употрѣбяватъ тъй както ни сѫ предадени отъ старини, безъ да гледаме, дали е логично или не да стои членъ у тѣхъ. Народътъ си казва, напр., рало и мотика свѣтъ държи, и тъй трѣбва да изговаряме и пишемъ тая пословица, а не да мѫдруваме надъ нея, както бѣше постѫпилъ редактора на едно земледѣлско списание, който, вици се, харесалъ пословицата за мото на списанието си, ала я не поставилъ тъй, както я изговаря народътъ безчленно, а я загрозилъ съ три члена и тъй я поставилъ за мото:

Орало то и мотика та хранятъ цѣлия свѣтъ!

А колко хубави сѫ нашитѣ пословици, тъкмо поради безчлението си!

Рано пиле рано пѣе.
Поклонена глава сабля я не сѣче.
Градъ гладъ не прави.
Киша по-лошо отъ суша.
До очи радость, до зѫби сладость.
По дрехи посрещатъ, по умъ изпращатъ.
Отъ твои уста въ божи уши.
На сила въ рай не се влиза.
Животъ се съ пари не купува.
Смърть безъ причина не бива.
Удавникъ се и за змия хваща.
Робъ се връща, гробъ се не връща.
Отдето слънце чакашъ, оттамъ те градъ бие.
Бѣгахме отъ вълци, налетѣхме нв мечки.
Мъртво око сълза не пуща.
Нужда законъ измѣнява.
Както сърдце болѣло, тъй очи плакали.
На зла круша зълъ пъртъ.
Умъ прави, глава тегли.
Въ умна глава — сто рѫце.
Хубавина пазаръ бере, умъ кѫща върти.
Брада сива, глава дива. (Славейковъ)
Брада царска, глава воденичарска.
Който котка не храни, той храни мишки.
За твоя душа — за моя гуша. (Слав.)
Глава прави, глава тегли.
Лудъ събира, мѫдъръ пилѣе.
Уменъ човѣкъ въ ядъ се познава.
Не питай старо, а страдало.
Попаренъ пѣтелъ и отъ дъждъ бѣга.
Неразуменъ свѣтъ свѣтува, а разуменъ жалба жали.
Дръжъ се за дѫбъ, а не за шипка.
Дума стрела не е, но въ сърдце се забива.
Уста правятъ, уста развалятъ.
Бързъ конь се стига, бърза дума не може.

Добра дума цена нѣма,
Добра дума — златъ ключъ.
Що му е на сърдце, то му е на езикъ.
Думане — сребро, мълчане — злато.
Отъ мълчане глава не боли.
Боленъ обрича, здравъ не дава.
Лъжа се отъ брада не срами.
Въ шега правдина не бива (Слав).
Съ правдина — на край свѣтъ, съ неправдина — до никжде.
Майчина клетва и презъ море стига.
Да иде по орли и гарвани!
Изгубено време се не връща.
Скжперникъ два пжти плаща.
Ленивецъ по-далеко ходи.
На свещица попрела, на слънце послала.
Дене нека плаче отъ майка, та майка да не плаче отъ него.
Книга дъно нѣма.
Кжща отъ имотъ се не събаря.
Имотъ у гробъ се не носи.
Мждри събиратъ, луди пилѣятъ.
Сиромашия до шия, неволя — до воля.
Пастрене — по-спорно отъ печелене.
Кътай парица, крепи душица (Слав.).
Съсъ пари — въ рай, безъ пари — на край.
Праздна кесия — готова треска.
Безъ пари здраве — готова болесть.
Женски пари — змийски кости.
Крадена стока темелъ не хваща.
Чуждо имане свое не става.
Мѣра-вѣра, кантаръ — кадия.
Луди продаватъ, мждри купуватъ.
Развали църква, направи плѣвня.
Орташко месо и кучета го не ядатъ.
Риба се лови въ мжтна вода.
Кратка смѣтка — дългъ животъ.
Човѣкъ умира, борчъ не умира.
Хубава жена сборъ сбира, а работна — домъ сбира.
Добра жена кжща отваря, а лоша я затваря.
Кжща безъ жена и мжжъ безъ пари—огънь да ги гори.
Жена е като котка — не умира лесно.
Жена и кокошка синуръ нѣматъ.
Жена и съдранъ калпакъ лесно се намиратъ.
Женско сърдце — зимно слънце.
Жена и куче се не губятъ.
Лице мома продава.
Мома на гледъ — като тиква на плетъ.

Либи младо, земи старо.
Човѣкъ ос арѣва, сърдце не остарѣва.
Любовь хубость не гледа.
Хубость кжща не крепи.
Дето хубость, тамъ и завистъ.
Спроти братецъ и невѣста.
Даръ сватба не връща.
Мома — гиздосия, булка — поразия.
Младо — радо до вѣнчило, а охоло — до вречило.
Бащина поука — синова сполука.
Трънъ грозде не ражда.
Каквато майка, такива деца.
На добъръ синъ имотъ не трѣбва, а на лошъ — хичъ.
Работна снаха и отъ дъщеря по́ драга.
Кърпежъ кжща държи. Що на вѣрлина, то на гърбина.
Както ржчица пипала, тъй гърбица носила.
Ситъ гладенъ над'яда.
И лудъ бяга отъ пиянъ.
Глава да е здрава и сърдце — широко.
Боленъ се пита, на здравъ се дава.
Негова болесть — мое здраве.
Болници лежатъ, квасници летятъ.
Здраве, животъ и хубаво време — не омръзватъ.
Лошо време пжтникъ не спира.
Що дава лѣтенъ день, не дава зимна недѣля.
Вода и огънь хатъръ не гледатъ.
На младо се ище, на старо се ревне.
Бъхта се като вода о брѣгъ.
По устни текло, въ гърло не влѣзло.
Държи дума, колкото решето — вода.
Зетъ синъ не става, нито снаха — дъщеря.
Вѣренъ слуга — здравъ ключъ.
Добъръ день отъ зори заличава.
Добъръ волъ и въ село се продава.
Вълкъ куче не става.
Душа излиза, нравъ не излиза.
Подъ пепелецъ вжгленецъ.
Тиха вода брѣгъ рони.
Врана гължбъ не става.
Рана юнаку не грози.
Шапка пада, юнакъ не пада.
Свирепъ конь юзда го не спира.
Мирно сърдце Бога моли, а немирно — сълзи рони.
Ржка му дава, сърдце не дава.
Човѣшко око насита нѣма.
Лиха овца вълци я давятъ.
Другарь се на пжть познава.
Сговорна дружина отъ сеймени се не бои.

Сила Бога не моли.
Дойде гостъ, развали постъ.
Очи пълни, ржце праздни.
Поле очи има, гора уши има.
Кому е муха на капа, той се брани.
Страхъ лозе пази; паренъ каша духа.
Покрито млѣко котки го не лочатъ.
Присмѣла се кука на криво дърво.
Село хвали, въ градъ живѣй.
Въ малка вода едра риба не стои.
Зло куче стадо пази.
Дето сила владѣй, тамъ се законъ люлѣй (Слав.).
Законъ булка заваля, обичай я загаля (Слав.).
Правъ у тъмница, кривъ у търница.
Ако въ село — турци, ако въ гора — вълци.
Куче вѣра нѣма. Капа глава продава.

Нека тия бисери, изгладени чрезъ вѣковна употрѣба, ни служатъ за примѣри, та кога творимъ пословични изрази, максими, названия или заглавия, да ги не загрозяваме съ членове тъй, както е ставало до сега, а да имъ даваме изгладена форма, тъй както народътъ изразява своитѣ пословици. Но у насъ твърде малко се мисли, какъ е по-правилно и по-благозвучно да се изразяваме, а се превежда буквално отъ чужди езици, та се получаватъ не пословици, а чудовищни изрази, както що е храни-боже „народната" ни кличка Съединението прави силата буквално преведена отъ французски: L'Union fait la force. И стои тоя варваризъмъ надъ българското Народно събрание отъ четирийсетъ и повече години, прикованъ твърдо съ едри бронзови букви: Съединението прави силата! А не се намѣри до сега ни единъ министъръ или народенъ представитель, съ колко-годе усѣтъ за правилна българска речь, да изтъкне въ самото събрание цѣлата грозотия на това мото, за да бжде поправено, както прилича. Защото оня, който пръвъ го е превелъ или предложилъ, трѣбва да е билъ много слабъ познавачъ и на двата езика — французски и български. Защото по французски Union тука не значи „съединение", а значи „единство", „съгласие", „сговоръ", както и faire тука не значи „правя", а „произвеждамъ", „давамъ", па ако се премахнатъ и членоветѣ, които нищо не опредѣлятъ, би се получила кжса и стегната фраза — съвсемъ въ духа на нашитѣ пословици: единство дава сила! или: сговоръ дава сила! Нѣмцитѣ употрѣбяватъ много по-често членове отъ насъ, но и тѣ изказватъ тазъ фраза безчленно: Eingkeit macht stark, което на български пакъ би се рекло тъй: сговоръ дава сила!

Друга една членувана какофония се мждри съ едри славянски букви надъ сцената въ Славянска беседа: Въ сго-

вора е силата на славянитѣ! Колкото пжти погледна тая фраза, се не мога да разбера, какъ е могълъ българинъ да я състави — толкова е тя чепата и неблагозвучна; въ нея нѣма никаква сила, ни изразность, понеже не ѝ е дадена пословишка гладкость и ритмичность. Ако бѣше се помислило малко и тука, щѣше негли да се дойде, напр., до следната формула, много по-гладка и съдържателна:

Сговорно славянство — непобедна сила! или: Сговорно славянство — сила непобедна!

А какво да кажа и за онова мото, що бѣше измислилъ софийскиятъ градски съветъ и нарисувалъ тържествено върху триумфална арка, подъ която посрѣщна едновреме сръбския краль:

Добриятъ съседъ е най-скжпиятъ гостъ! И тукъ не трѣбваше ли да се избѣгнатъ членоветѣ, и освенъ това да се кажеше не скжпъ, а милъ, защото въ случая скжпъ напомня, че около госта се правятъ скжпи разноски! Правилно български изразено и това мото трѣбваше да гласи тъй: добъръ съседъ е най-милъ гостъ! Кратко, ясно, изразно.

Къмъ стариннитѣ изрази спадатъ и роднинскитѣ имена, кога сж придружени съ притежателни мѣстоимения (ми, ти, си, му ѝ, ни, ви, имъ): братъ ми, баща му, сестра ѝ, мжжъ ѝ, майка имъ, жена му, леля ми стрика имъ, тъща му, дѣда му, свекърва ѝ, вуйка ми, зетъ ни, деверъ ѝ. Тѣ сж остатъци отъ онуй време, когато още не се е употрѣбявало членъ. Въ нѣкои говори наши (напр. Шуменско) се употрѣбяватъ тъй безчленно не само сжществителни като горнитѣ, но изобщо всички сжществителни, та казватъ: ржка ми, глава ми, и пр. Такава употрѣба, впрочемъ, не е чужда и на нашата стихотворна речь.

V. Изпущането на члена се налага по нѣкой пжтъ по еуфонични (благозвучни) причини — за да се избѣгне повторение. Туй може да стане винаги, щомъ следватъ нѣколко сжществителни, сé едно дали сж съединени съ сжюзъ и многосъюзие (полисиндетонъ), или се изреждатъ само съ единъ съюзъ и предъ последното: по-добре е и народъ, и правителство го желаятъ, а не: и народътъ и правителството; па тъй сжщо: и учители и ученици го обичаха; той остави роднини и приятели, народъ и отечество и отиде въ чужди страни; па тъй сжщо: Кралство на сърби, харвати и словенци, а не: Кралство на сърбитѣ, харватитѣ и словенцитѣ. И за тая рубрика съмъ набралъ отлични примѣри отъ нашитѣ вестници и книги, отъ които ето нѣколко:

Народътъ да избира между корупцията и честността, единението и умразата, конституционализма и абсолютизма!

А колко по-кратко и отсѣчено щеше да бжде, ако се кажеше:

Народътъ да избира измежду корупция и честность единение и омраза, конституционализъмъ и абсолютизъмъ! Разбира се, че още по-хубаво щѣше да бжде, ако се бѣше казало по чисто български:

Народътъ да избира измежду похаба и честность, сговоръ и омраза, законность и беззаконие!

Или: натъкватe се на разговори, че търговия т а, индустрия т а и занаяти т ѣ не вървятъ поради невъзможность т а да се намѣрятъ пари на пазаря, — което би се изказало много по-правилно тъй:

Туку чувате разговори, че търговия, индустрия и занаяти не вървятъ добре, поради невъзможность да се намѣрятъ пари на пазаря.

Полиция т а, сждилища т а, парламент ъ т ъ, театр ъ т ъ, спорт ъ т ъ, интервюто — въ всѣка область работата на журналиста има особенъ похватъ . . . вмѣсто:

Полиция, сждилища, парламентъ, театъръ, спортъ, интервю — на всѣкжде по отдѣлно работата на журналиста си има особенъ похватъ.

Безъ правилно т о и добре уредено констатиране н а смъртнитѣ случаи невъзможна е борбата съ заразнитѣ болести: туберкулоза т а, сифилис а, рак а, малария т а нито съ епидемиитѣ: скарлатина, вариола, петнистъ и коременъ тифъ, дизинтерия и др.

Тукъ, както добре сж употрѣбени „епидемиитѣ" безчленно, тъй трѣбваше и „заразителнитѣ болести" да се не членуватъ и да се кажеше:

Безъ правилно и добре уредено констатиране смъртнитѣ случаи невъзможна е борба съ заразнитѣ болести: туберкулоза, сифилисъ, ракъ и малария...

А ето единъ други членоманъ, какъ се изразява:

Дохажда нова епоха въ нашето общество, гдето въ първо време геройствува некадърность т а, ограниченость т а, тжпость т а, бездарность т а, шарлатанство т о, безхарактерность т а, тѣсногърдие т о, нетърпимость т а, а по сетне лютость т а, жестокость т а, бездушие т о, безчовѣчие т о, насилие т о! Прочетете изречението безъ членове и веднага ще видите, какъ е по-добре.

Ето и най-прѣсенъ случай отъ членоманство и то, за жалость, отъ срѣда, отъ която не би се очаквало. Тия дни се основало въ София дружество отъ поети, есеисти, новелисти, който фактъ е съобщенъ презъ в. Миръ, брой 1291, тъй:

Основанъ е въ София клубъ на поети т ѣ, есеисти т ѣ и новелисти т ѣ, който ще бжде „клонъ на международния съюзъ на поети т ѣ, романисти т ѣ, новелисти т ѣ, драматици т ѣ и художествени т ѣ критици"!

Нека отбележимъ най-накрай, че и относителнитѣ мѣстоимения, к о й т о, к о я т о и пр., к о и т о, наспротивъ въпросителнитѣ к о й, к о я, представятъ тъй сѫщо членувани форми, биха могли при потрѣба да се избягватъ, като вмѣсто тѣхъ се употрѣби немѣняемото мѣстоимение щ о, безъ разлика на число и падежъ, но само когато сѫществителното, къмъ което се отнасятъ, не носи логическо ударение.

Ат. Илиевъ

Психология и психоанализъ на художественото творчество.

Традиционната естетика счита, че изкуството е отражение на живота. Художественото творчество, разгледано отъ това становище, се явява като своеобразенъ изразъ на преживяни отъ художника чувства, мисли и влѣчения презъ течение на личния му животъ. Нѣкои отъ ученитѣ, отъ своя страна, се опитаха да сведатъ личния животъ на художника къмъ взаимодействието на известни външни фактори. Личностьта на единъ художникъ, споредъ Иполитъ Тенъ, е резултатъ отъ влияние на мѣстото, расата и историческия моментъ. Ернстъ Гросе пъкъ се опитва да обясни общия характеръ на изкуството чрезъ различнитѣ форми на стопанския битъ Различието на раситѣ, споредъ Гросе, съвсемъ не играе онази роля, която му приписва Тенъ. Рисункитѣ на нѣкои австралийски племена, напримѣръ, стоятъ твърде близко до рисункитѣ на бушменитѣ, въпрѣки голѣмото расово различие между тия народи. Влиянието на мѣстото, отъ своя страна, споредъ Гросе, не се изразява прѣко върху изкуството: то има значение само. дотолкова, доколкото опредѣля стопанскитѣ форми на народния битъ. За културнитѣ народи този факторъ дори и съвсемъ не сѫществува, защото стопанскитѣ форми тукъ сѫ почти независими отъ климата, поради колтурнитѣ срѣдства за борба съ природата. Но и третиятъ факторъ на Тена — влиянието на историческия моментъ — е изложенъ на не по-малко критики. Така напримѣръ, Мойманъ изтъква, че художественото творчество на великитѣ майстори и оценкитѣ на познавачитѣ обикновено се развиватъ въ остра противоположность къмъ тѣхното време. Най-после и изтъкнатиятъ отъ

Гросе факторъ — влияние на стопанскитѣ форми — мжчно бихме могли да остановимъ като мѣродавенъ за развитието на съвременото изкуство. Още Спенсеръ и Грантъ Аленъ, които приематъ, че изкуството е възникнало отъ непосрѣдни практически нужди на живота, твърдятъ, че то се отдалечава все повече и повече отъ тия нужди. Изкуството за културния човѣкъ е, преди всичко, една *душевна* потрѣбность. Източницитѣ на художественото творчество, следователно, трѣбва да диримъ въ психиката на самия художникъ, а не въ обективнитѣ фактори на социалния животъ. — Така твърдятъ защитницитѣ на индивидуалистичното схващане на изкуството — и започватъ своитѣ биографо-генетически изследвания на художествени произведения. Така постжпватъ Сенъ Бьовъ, Фаге, Леметръ и редица още естетици, които взематъ за изходенъ пунктъ на своитѣ изследвания личностьта на художника и се опитватъ да открийтъ, преди всичко, скрититѣ пружини на неговия личенъ животъ.

Естетическото изследване въ тази насока, обаче, срѣща непреодолими затруднения. Срѣдствата на обикновения психологически анализъ се оказаха недостатъчни за една подобна задача. Естетицитѣ се натъкнаха на цѣлъ редъ загадъчни явления, които мжчно можеха да бждатъ примирени съ традиционното схващане на естетиката, че изкуството е отражение на живота. При това положение по-лесно бѣше да се промѣни това схващане, отколкото да се усъвършенствуватъ срѣдствата на психологическия анализъ. И нѣкои естетици постжпиха имено така. Отбелязвайки, че общиятъ характеръ на изкуството понѣкога стои въ пълна противоположность съ личния животъ на художника, Конрадъ Ланге бѣ наклоненъ да приеме, че изкуството е по-скоро едно „допълнение“ на този животъ.

Художникътъ, споредъ Ланге, е по-скоро склоненъ да изобразява онова, което л и п с в а въ неговата собствена психика. Ето нѣколко примѣри: — Перуджино — художникътъ, който ни даде въ своето изкуство кротки свещени образи, по свидетелство на Вазари, е билъ здраво привързанъ къмъ материалнитѣ блага и е минавалъ въобще за човѣкъ, въ характера на когото преобладава користолюбието. Виенскиятъ жанровъ художникъ Валдмюлеръ, който изразява въ своето изкуство най-чистата и най-наивната непорочность на близкия до природата животъ, а така сжщо и оная на децата, — е водилъ животъ, отъ който, — по думитѣ на Ланге — би трѣбвало да се срами, ако би билъ въ действителность такъвъ, за какъвто го представятъ. Росети, основательтъ на прарафаелитската школа, чиито картини дишатъ чистота и невиность, е водилъ разпуснатъ животъ. Джиото, който създаде истински религиозни картини, въ личния си животъ е билъ известенъ като циникъ.

Противоречие между живота и изкуството, най-после, би могло да се изтъкне и у художници отъ първостепенна величина, какъвто е, напримѣръ, Рембрантъ. Първостепенни поети, като Гьоте и Шилеръ, които сѫ създали въ своето изкуство толкова герои на добродетельта, въ личния си животъ не сѫ се отличавали съ подобенъ героизъмъ и пр. Преминавайки върху отношението на изкуството презъ цѣли периоди отъ развитието на човѣчеството и живота на обществото презъ сѫщитѣ тия периоди, Ланге се натъква на сѫщитѣ контрастни отношения. Така напримѣръ, срѣдновѣковното изкуство съ своя набоженъ, нѣженъ характеръ отъ гледището на традиционното схващане, би трѣбвало да отговаря на единъ общественъ животъ, пъленъ съ любовь, чистота и приятелско разположение между хората. Нищо по-незѣрно отъ това! Въ никое време егоизъмътъ и правото на силния не сѫ господствували тъй силно, както презъ тази епоха. Италиянската живопись отъ 15 — 16 стол. сѫщо така не дава и най-малката възможность на зрителя да подозре какъ разкѫсанъ, дезорганизиранъ и престѫпенъ е билъ живота презъ този периодъ. Въ 18 стол. особено любими теми на художницитѣ сѫ сюжетитѣ заети отъ селския животъ. Селската идилия презъ този периодъ е цъвтѣла въ изкуството на градове съ рафиниранъ животъ (като напримѣръ Парижъ).

Но ако изкуството въ известни случаи може да стои въ морално отношение по-горе отъ живота, въ много други случаи то безспорно стои по-ниско отъ живота. Известна е, напримѣръ, склонностьта на нѣкои художници да изобразяватъ ниски инстинкти, каквито тѣ не проявяватъ въ личния си животъ. Типиченъ примѣръ въ това отношение представлява творчеството на Зола. На тази склонность не оставатъ чужди, впрочемъ, и голѣмитѣ поети. Ако Гьоте и Шилеръ сѫ изобразили нѣкои герои на добродетельта, каквито тѣ не сѫ били въ личния си животъ, то заедно съ това тѣ сѫ изобразили и нѣкои престѫпни характери, които сѫ не по-малко чужди на тѣхната личность. Тукъ би трѣбвало да изтъкнемъ и обстоятелството, че нѣкои трагически артисти сѫ твърде жизнерадостни въ личния си животъ, докато други — съ комически талантъ — сѫ склонни къмъ меланхолия и песимизъмъ.

Всички тия примѣри, споредъ Ланге, доказватъ, че изкуството не е отражение на живота, а по-скоро разширение и допълнение на самия животъ. При това обяснение, обаче, не бихме могли да разбереме, какъ могатъ художницитѣ да изразяватъ тъй правдиво чувства и влѣчения, които сѫ съвсемъ чужди на тѣхната опитность. Наблюденията върху чуждитѣ преживявания, очевидно, тукъ не сѫ достатъчни. Наблюденията даватъ само материала за художественото

произведение, а материалътъ не е най-важния елементъ на художествената продукция. „Фабулата сама по себе, казва Флоберъ, важи за мене толкова малко, че нѣколко дена преди да захвана да пиша азъ бѣхъ конципиралъ героинята си съвсемъ иначе". Метериалътъ, изобщо, за да влѣзе въ съдържанието на художественото произведение, трѣбва да бжде одухотворенъ отъ собствения духъ на художника. Самиятъ творчески процесъ може да бжде сравненъ съ процеса на органическото развитие. Художествената концепция се зараждa изведнажъ, подобно на живия организъмъ; тя е дадена преди да сж се оформили подробноститѣ на художественото изпълнение. Художникътъ чувствува душата си оплодотворена и пристжпя къмъ работа съ ясното съзнание, че трѣбва да намѣри само срѣдствата, съ помощьта на които би могълъ да изрази това, което е вече преживѣлъ въ момента на вдъхновението си. Впрочемъ, не сж рѣдки и случаитѣ, когато изпълнението става презъ време на самото вдъхновение, и художникътъ, следъ като се е повърналъ къмъ всѣкидневния си животъ, се очудва, какъ е могълъ да създаде художественото произведение. Истинскиятъ художникъ, изобщо, не съчинява, а по скоро се явява проводникъ на една вжтрешна сила, която излиза отъ дълбочината на неговото сжщество, отъ дълбочината на неговата личность: той чувствува една психическа нужда да твори. „Художникътъ, казва естетикътъ Бродеръ Христиансенъ, твори не само за другитѣ, но и за себе си. Това творчество изразява стремежа на художника да разкрие онази часть отъ своя вжтрешенъ животъ, която жадува за откровение". Но ако художественото творчество е винаги повече или по малко свързано съ личностьта на художника, ако художникътъ може да оживи своето произведение само като му вдъхне своя собственъ животъ, — какъ бихме могли да обяснимъ изтъкнатитѣ отъ Ланге случаи, при които изкуството се явява въ допълнителенъ контрастъ съ живота и личностьта на художника? На този въпросъ отговаря психоаналитическата естетика, която се основава върху изследванията на виенския психологъ и психиатъръ Зигмундъ Фройдъ.

Фройдъ изхожда отъ становището, че развитието на индивида не върви по строго еволюционенъ пжть. Въ живота на всѣкиго има моменти на морална слабость, въ които индивидътъ не тъй лесно побеждава възникналитѣ въ съзнанието му отрицателни желания. Тия желания, наистина, не винаги успѣватъ да завладѣятъ съзнателната воля на индивида. Нѣщо повече: моралната личность успѣва почти винаги да ги измѣсти отъ кржга на съзнанието си. Не винаги, обаче, тя успѣва да ги изкорени напълно, не винаги успѣва да заличи *безсъзнателнитѣ* следи отъ тия желания.

Въ моменти на душевна криза тия желания могатъ да останатъ дори и съвсемъ непокжтнати: тѣ сж просто изгонени въ областьта на безсъзнанието, отдето упражняватъ неблагоприятенъ натискъ върху жизненитѣ функции на индивида и причиняватъ разстройство въ неговата психика. Въ живота на човѣка има дори цѣли периоди, презъ които се налага една системна борба съ отрицателнитѣ желания. Това сж периодитѣ, въ които се формиратъ моралнитѣ принципи на индивида. Тия принципи налагатъ ограничение на първично егоистическитѣ наклоности. Тѣ поставятъ индивида въ борба съ желанията, които отъ гледището на тия принципи сж вече осждителни.

Потиснатитѣ въ безсъзнателната область на живота влѣчения, продължаватъ да сжществуватъ като *паразитни ядра* въ самата личность на индивида, подхранвани отъ нейнитѣ собствени сили. Съзнателната воля е вече превъзмогнала моментитѣ на слабость и колебание. Индивидътъ е приключилъ смѣткитѣ си съ своето минало. Измѣстенитѣ отъ съзнанието му желания сж вече толкова чужди на неговата воля, че той би отхвърлилъ съ възмущение мисъльта за тѣхното паразитно сжществуване въ недрата на собствената му личность. Той е хвърлилъ булото на забравата върху причинитѣ, които сж ги предизвикали, за да скжса всички връзки съ отрицателнитѣ моменти на своето минало. И все пакъ тия влѣчения продължаватъ да сжществуватъ въ замаскиранъ видъ; тѣ сж невидимитѣ съпжтници въ живота на индивида, които спъватъ развитието на съзнателния животъ и понѣкога могатъ да предизвикатъ сериозни нервни разстройства.

Лѣкуването на тия разстройства по психоаналитическия методъ на Фройда става чрезъ откриване и съзнаване на потиснатитѣ въ безсъзнателната область влѣчения, което би ги поставило отново въ контактъ съ съзнателната воля. Последната е вече закрепнала и — подъ ржководството на психиатъра — лесно би могла да се справи съ тия влѣчения. Индивидитѣ съ нормална психическа организация, обаче, успѣватъ сами да се избавятъ отъ гнета на потиснатитѣ влѣчения. Този гнетъ въ тия случаи се изразява въ едно неопредѣлено чувство на виновность, което лесно би могло да бжде удовлетворено чрезъ повишаване на религиознитѣ и морални изисквания, които индивидътъ предявява къмъ себе си. Потиснатитѣ влѣчения при тия условия, следователно, се явяватъ като единъ факторъ за развитие на религиозни и морални чувства у индивида. Това твърдение на психоаналитицитѣ може да се приеме, безъ да се изпадне въ прибързаното заключение, че религията и моралътъ сж възникнали изцѣло върху това чувство за вино-

вность, — заключение, което възбуди толкова възражения срещу психоаналитическата теория.

Психоаналитическата естетика се опитва да обясни особеноститѣ на художественото творчество чрезъ участието на потиснатитѣ влѣчения. Тия влѣчения, както вече казахме, противоречатъ на основнитѣ тенденции, които опредѣлятъ общата насока на съзнателния животъ — и тъкмо поради това оставатъ безсъзнателни. Това не имъ прѣчи, обаче, да се изразяватъ въ процеса на художественото творчество. „Произведенията на великитѣ поети, казва психоаналитикътъ Вилхелмъ Щекелъ, изобилствоватъ съ описания на ниски и престжпни наклонности. Каква низость ни е представилъ Гьоте въ Форкиасъ! Всички отвратителни образи: Квазимодо отъ В. Юго, Ричардъ III (отъ Шекспиръ), Францъ Мооръ (отъ Шилеръ), Цанга (отъ Грилпарцеръ), Мавръ въ Фиеско (отъ Шилеръ), дивитѣ животни, въ които се превръщатъ хората въ приказкитѣ, сж проекция на безсъзнателното, сж обективации на животното, което живѣе въ насъ, което се храни отъ нашата кръвь, и което ни тегли отново въ дълбочинитѣ: la bête humaine".

Участието на потиснатитѣ влѣчения характеризира тъй наречения „безсъзнателенъ факторъ" при художественото творчество, за който ни говори и традиционната естетика. Изразявайки потиснатитѣ си влѣчения подъ една или друга форма въ своето изкуство, художникътъ ги приближава до съзнателния си животъ, а заедно съ това се и освобождава отъ тѣхъ: той постжпва приблизително по сжщия начинъ, както постжпва лѣкарьтъ — психоаналитикъ при лѣкуването на неврозитѣ. Художественото творчество въ този смисълъ се явява като едно „самолѣчение", при което художникътъ интуитивно долавя принципитѣ на психоаналитическия методъ и ги прилага къмъ своята собствена психика. Противоречието между изкуството и живота въ тия случаи се свежда къмъ разгледаното вече противоречие между потиснати и непотиснати влѣчения; изкуството се явява като изразитель на известни скрити области отъ индивидуалностьта на художника, които оставатъ непроявени въ личния му животъ, но все пакъ лесно могатъ да бждатъ открити съ срѣдствата на психоаналитическата техника.

Изкуството, обаче, както вече видѣхме, може да изразява не само влѣчения, които сж по-ниски, но и такива, които сж по-високи отъ преобладаващитѣ влѣчения въ личния животъ на художника. Обяснението на тия случаи, споредъ Щекеля, трѣбва да бжде дирено въ разгледаното вече чувство за виновность, което се явява като страниченъ резултатъ отъ потиснатитѣ влѣчения. Въ обширното си изследване върху сънищата и творчеството на поетитѣ Ще-

келъ достига до заключението, че тъкмо това чувство за виновность обуславя склонностьта на нѣкои поети да изобразяватъ въ своето изкуство по-високи чувства и влѣчения, отъ ония, които сж присжщи на тѣхната собствена индивидуалность. Неспособни за подобни чувства и влѣчения поетитѣ се заематъ да ги култивиратъ у другитѣ, за да намаляватъ чувството за виновность, което ги измжчва; мнозина отъ тѣхъ дори си възлагатъ мисията да изиграятъ нѣкаква голѣма историческа роля за моралното и религиозно повдигане на обществото. Особено ясно изпъква неспособностьта на поетитѣ да обичатъ. Любовьта липсва, или почти липсва въ личния животъ на поетитѣ, а изобилствува въ художественитѣ имъ творби: тукъ тя се явява както компенсация на единъ мжчителенъ недостатъкъ, едно срѣдство за намаляване виновностьта имъ

Безъ да отричаме значението на това чувство за виновность като факторъ при художественото творчество, ние считаме, че този факторъ е недостатъченъ за обяснението на изкуството, въ което намиратъ изразъ по-високи наклонности, които противоречатъ съ личния животъ на художника. Ако тия чувства и наклонности не отговарятъ на известни предразположения отъ психиката на художника, какъ биха могли тѣ да бждатъ изразени въ изкуството и то съ такава дълбочина, която често надминава дълбочината на обикновеннитѣ чувства отъ този родъ, които срѣщаме въ живота? Тази загадка е достатъчна да ни осъмни въ заключенията на Щекеля за психиката на поетитѣ. Много по-правдоподобно би било да допустнемъ, че и тия чувства отговарятъ на известни скрити области отъ индивидуалностьта на художника.—Чувството за вина въ този случай би се явило като страниченъ стимулъ за продуцирането имъ въ изкуството. Но възможно ли е едно подобно скрито сжществуване на висши чувства въ душата на художника? Психоаналитическата теория на Фройда, както вече видѣхме, приема, че съзнанието потисва само осждителнитѣ отъ гледището на културнитѣ принципи влѣчения. Ако се взремъ по отблизо въ емоционално-волевото развитие на индивида, лесно бихме могли да се убедимъ въ едностранчивостьта на едно подобно заключение. Фройдъ е безспорно правъ, когато отбелязва, че измѣстването на известни желания отъ кржга на съзнателния животъ произтича отъ конфликта между тия желания и преобладаващитѣ тенденции на съзнателната воля. Този конфликтъ, обаче, може да възникне не само при наличностьта на осждителни желания, но и при наличностьта на желания, които не съвпадатъ съ съзнателната воля, защото сж твърде много идеални. Ако въ живота на индивида има моменти на морално падение, моменти, въ които неговитѣ желания оставатъ на-

задъ отъ спечеленитѣ вече морални позиции, то не по-малко вѣрно е, че има и моменти на мораленъ героизъмъ, въ които индивидътъ заема твърде далечни морални позиции, часть отъ които впоследствие е принуденъ да отстжпи. Възникналитѣ въ тия моменти желания, следователно, подлежатъ на потисване, както и осждителнитѣ. Тѣ биха могли да послужатъ като източникъ на художествено творчество, безъ да бждатъ реализирани въ личния животъ на художника.

Потиснатитѣ влѣчения, споредъ Фройда, прирастватъ едни къмъ други и образуватъ нѣщо като сложенъ психически организъмъ, чието основно ядро е най-ранно потиснатото влѣчение. Това влѣчение по правило е отъ сексуаленъ характеръ, защото сексуалитетътъ първи влиза въ конфликтъ съ изискванията на възпитанието и културния животъ. Сексуалитетътъ се потисва още въ зародишната форма на своето развитие като нѣщо срамно и осждително и, поради това, той образува основата или корена на цѣлия по-нататъшенъ безсъзнателенъ животъ. Но дали и потиснатитѣ идеални влѣчения прирастватъ къмъ този сложенъ психически организъмъ, който води своето начало отъ първитѣ форми на сексуалното развитие, или пъкъ тѣ образуватъ нѣкаква нова групировка въ областьта на безсъзнателното? На този въпросъ мжчно бихме могли да отговоримъ. Едно, обаче, е ясно: че безсъзнателната область обгръща не само влѣченията, които сж таксувани като твърде неморални отъ гледището на съзнателнитѣ принципи, но така сжщо и ония влѣчения, които превишаватъ изискванията на тия принципи. Потиснатитѣ влѣчения въ този смисълъ характеризиратъ двата крайни полюса, между които остава да тече съзнателния животъ на личностьта. Въ тия два полюса се зараждатъ импулситѣ къмъ художественото творчество, което се явява като отрицание на съзнателния животъ.

Но психичнитѣ конфликти, които пораждатъ разгледания вече процесъ на потисване, могатъ да възникнатъ не само върху почвата на моралнитѣ принципи, които управляватъ съзнателната воля на индивида. Не по-малко важни сж и конфликтитѣ между отдѣлнитѣ влѣчения и инстинкта за самосъхранение. Всѣко болезнено чувство, всѣка страсть, която би извела художника до едни или други психически сътресения, подлежи на потисване — и впоследствие се явява като безсъзнателенъ изворъ за художествено творчество. Така е възникналъ, напримѣръ, романътъ на Гьоте „Страданията на младия Вертеръ“. „Тъй като азъ написахъ тази книга почти несъзнателно, подобно на единъ лунатикъ, казва Гьоте за този романъ, то азъ самъ се

удивихъ, когато я прочетохъ". Художественото творчество и въ тия случаи действува освободително върху психиката на художника. Изразената чрезъ изкуството страсть влиза въ контактъ съ основнитѣ тенденции на съзнателния животъ, загубва способностьта си за самостоятелно развитие въ психиката на художника и е принудена да се подчини на съзнателно изработения планъ на живота. Инстинктътъ за самосъхранение въ този случай се осмисля отъ съзнателнитѣ идеали на художника.

Художникътъ чувствува, че не е изпълнилъ още мисията си, съ която се е натоварилъ, че не е далъ на обществото това, което трѣбва да даде — и намира въ изкуството спасение отъ страститѣ, които биха разколебали психическото му равновѣсие. Въ този смисълъ казва и нашиятъ поетъ Яворовъ на проф. Арнаудовъ по поводъ на своята пиеса „Въ политѣ на Витоша:" „Смѣло мога да кажа, че или азъ, или моятъ герой трѣбваше да се самоубие. Но понеже героятъ се самоубива, азъ мога да живѣя на негова смѣтка." Противоречието между изкуството и живота тукъ се явява само въ последния моментъ отъ развитието на страстьта. Художникътъ изобразява съ повече или по-малко подобие преживяното въ личния си животъ и го извежда до онзи логически край, до който това преживяване би достигнало, ако да не би се явила освободителната сила на изкуството. Източницитѣ на художественото творчество въ тия случаи, следователно, лесно биха могли да се открият и безъ помощьта на специално психоаналитическо изследване.

Типичнитѣ случаи на привидно противоречие между изкуството и личностьта на художника, обаче, и съ това не се изчерпватъ. Изкуството понѣкога е въ допълнителенъ контрастъ и съ чувството на художника за собствената му сила въ живота. Силнитѣ и завършени характери, които срѣщаме въ изкуството, сж не винаги създадени отъ художници, които притежаватъ подобенъ характеръ. Тази тема е сполучливо развита въ повестьта на Хайнрихъ Манъ „Пипо Спано". Героятъ на тази повесть е художникъ, който жадува за силни преживявания, а самъ води „живота на умѣренитѣ радости и страдания". Неговото изкуство се подхранва изключително отъ мечтитѣ му и все пакъ създаденитѣ отъ него герои сж истинско въплощение на силата и самоувѣреностьта. „Азъ искамъ да бжда разточителенъ, казва той; въ продължението на краткия ми животъ моето изкуство трѣбва да ми създаде другъ, по-мощенъ, животъ. Азъ не искамъ да зная за себе си, слабия: и безъ това азъ съмъ твърде много заетъ съ себе си. Азъ искамъ да живѣя въ чуждата красота, въ чуждитѣ страдания... Азъ искамъ да

проникна въ свѣта, дето се извършва насилие и дето се отдаватъ съ упоение, дето се вкусватъ неизясними поражения и необятно великолѣпие! Дето пълно живѣятъ и умиратъ изведнажъ".

Дали този „чужди" свѣтъ и дали тази „чужда" красота, обаче, не сж въ органическа връзка съ личнитѣ преживявания на художника? Границата между силата и слабостьта дали е винаги тъй рѣзка, както ни се представя на първъ погледъ? Между агресивнитѣ тенденции у силния и чувството на несигурность у слабия дали нѣма нѣкакви неуловими преходи? Този въпросъ лежи въ основата на „Индивидуалната психология", която възникна като издънка на психоанализата. Индивидуалната психология на Адлера се опитва да обясни неврозитѣ чрезъ останалото още отъ детинство чувство за малоценность, чувство за собствено несъвършенство. Това чувство при известни неблагоприятни условия за развитието на детето (като напримѣръ, физическа грозота, болезнена тѣлесна конструкция, прекалено строго възпитание) достига до необикновена интенсивность и налага отпечатъкъ върху цѣлия по-нататъшенъ животъ. За да се избави отъ това чувство, възрастниятъ вече индивидъ си поставя известни трудни за изпълнение задачи, които биха го поставили надъ срѣдата, дето се е развивалъ. Така възниква болезнениятъ стремежъ за надмощие, който поставя индивида въ разрѣзъ съ действителностьта. Ако индивидътъ има достатъчно сили да изведе борбата до край, той наистина спечелва надмощие надъ срѣдата, което би го възнаградило за миналитѣ унижения. Ако, обаче, неговитѣ сили сж недостатъчни, той става жертва на своето упорство. Поставенитѣ цели на живота му въ този случай сж неизпълними; той се отдалечаза отъ изискванията на практическия животъ, загубва контакта съ действителностьта и заживява съ своитѣ фикции. Неврозътъ въ този случай се явява като резултатъ отъ неумението на индивида да се справи съ действителностьта. Заболѣлиятъ отъ неврозъ чувствува действителностьта като нѣщо враждебно на своята воля. Той прахосва своята енергия въ непосилна борба за възтържествуване на фиктивни идеали и поради това изтощението му се увеличава все повече и повече.

Неврозътъ, споредъ Адлеръ, следователно, е резултатъ отъ конфликта на личната воля и външнитѣ условия за сжществуване. Този конфликтъ, струва ни се, не е достатъченъ за обяснението на неврозитѣ. Изтощаването на силитѣ, наистина, е благоприятно условие за възникване на неврозъ, но това условие може да бжде на лице, безъ да е съпроводено отъ каквато и да било склонность къмъ

нервни разстройства. Умореният отъ живота е не винаги раздразнителенъ; той може да е дори и озлобенъ отъ неуспѣшната борба—и все пакь да запазва своето вжтрѣшно равновесие.

Но откжде произтича убеждението на Адлера, че чувството за несъвършенство, което поражда конфликта между индивида и действителностьта, е коренътъ на нервнитѣ разстройства? Лесно бихме могли да отговоримъ на този въпросъ, ако вземемъ подъ внимание обстоятелството, че лицата, които се считатъ онеправдани отъ природата или обществото, обикновено сами биватъ несправедливи къмъ другитѣ, и ако тѣ сжщевременно притежаватъ и морални принципи, това е достатъчно за да изпаднатъ въ вжтрешни конфликти. Неуспѣшната борба, която водятъ за възтържествуване на фиктивни (нереализуеми) идеали, отъ друга страна, ги поставя предъ изкушение да измѣнятъ на тия свои идеали, което засиля чувството на раздвоение въ собствената имъ психика. Психиката на страдащия отъ чувство за лично несъвършенство, изобщо, представя богата почва за възникване на вжтрешни раздвоения, за които говори психоаналитическата школа на Фройда. Тъкмо тия вжтрешни раздвоения сж необходимо условие за възникване на невроза. Лѣкуване на неврози по метода на Адлера, както е известно, става чрезъ откриване на личнитѣ идеали у заболѣлия и изтъкване на тѣхната фиктивность. Логиката на лѣкаря трѣбва да победи фиктивнитѣ идеали у пациента, за да възстанови неговия контактъ съ действителностьта. Съ отстраняването на фиктивнитѣ идеали, обаче, се отнема и почвата за развитието на създаденитѣ вече вжтрешни конфликти. Лѣчението по индивидуалната психология на Адлера, следователно, косвено постига една отъ задачитѣ на психоаналитическото лѣчение. Методътъ на Адлера не изключва метода на Фройда; напротивъ, той се явява като едно техническо допълнение на последния.

Главната заслуга на Адлеровата индивидуална психология, обаче, се състои въ обясняване на органическата връзка между чувствата на слабость и хипертрофираната воля за надмощие. Тя би могла да ни обясни какъ единъ художникъ би могълъ да бжде слабъ въ личния си животъ и все пакъ да умѣе да изразява силни характери въ своето изкуство. Силнитѣ характери на хероитѣ въ този случай възникватъ отъ фиктивнитѣ идеали на художника. Тѣ изразяватъ една непосрѣдно изживяна психическа действителность. Защото фиктивниятъ идеалъ, поне въ известни моменти отъ живота на художника, е играялъ ролята на самата действителность. Въплощавайки фиктивнитѣ си идеали въ своитѣ произведения, художникътъ вниква въ тѣхното естество и се

примирява по-лесно съ мисълта за тѣхното неосѫществяване въ личния си животъ. Изкуството се явява като компенсация на живота, а процесътъ на самото творчество — като едно вѫтрешно (интуитивно) долавяне на принципитѣ, върху които почива лѣчението по методата на Адлера. Художественото творчество, следователно, и въ тия случаи се явява като едно своеобразно самолѣчение.

Отъ всичко казано до тукъ става ясно, че отбелязанитѣ отъ Конрадъ Ланге противоречия между изкуството и личностьта на художника въ сѫщность сѫ мними противоречия, които се разсѣйватъ въ освѣтлението на психоаналитическитѣ изследвания и на близко стоящата до тия изследвания индивидуална психология на Адлера. Психоанализата, изобщо, се явява като срѣдство за преодоляване затрудненията, до които стигна психологията на художественото творчество. Тя посочи безсъзнателния емоционаленъ факторъ на вдъхновението, който въ известни случаи е независимъ отъ съзнателния животъ на художника. — „Азъ възпѣхъ онова, което никога не съмъ съзнавалъ", казва датския поетъ Грундтвигъ въ въведението къмъ една отъ своитѣ поеми. Подобни заявления на художницитѣ, отъ гледището на психоанализата, изразяватъ една непосрѣдно изживяна истина. Въ увлѣчението си отъ изследванията на безсъзнателното психоаналитическата естетика, обаче, изпада въ неправилно заключение, че само безсъзнателниятъ животъ е източникъ на художествено творчество. Така напримѣръ, психоаналитикътъ Щекелъ, както вече видѣхме, се опитва да обясни импулситѣ къмъ художественото творчество чрезъ напрежението, което упражняватъ тъй нареченитѣ „потиснати" влѣчения. Сѫщиятъ възгледъ сподѣля и Ото Ранкъ, който отъ своя страна, подчертава, че главна роля тукъ играятъ сексуални потиснати влѣчения, които се явяватъ, изобщо, като основа на цѣлия безсъзнателенъ животъ. Изкуството отъ това гледище е винаги като едно срѣдство за освобождаване отъ гнета на безсъзнателното. Художественото изобразяване убива изобразеното както въ душата на художника, така и въ душата на възприемащия художественото произведение. Социалната роля на изкуството се характеризира като едно „масово лѣчение".

Въ произведенията на изкуството, обаче, наредъ съ потиснатитѣ чувства и влѣчения, които се отклоняватъ отъ общата насока на живота, лесно бихме могли да откриемъ и такива душевни прояви, които съвпадатъ съ тази насока и, следователно, нѣма защо да бѫдатъ потисвани, преди да бѫдатъ изразени въ художественото творчество. Изкуството е не винаги негативъ на живота. Една голѣма

часть отъ художественитѣ произведения изразяватъ емоции, които преобладаватъ въ съзнателния животъ на тѣхнитѣ автори. Такива сѫ, напримѣръ, повечето отъ поемитѣ на Ламартина и Рабиндранатъ Тагоръ. Такива сѫ и стихотворенията на нашия поетъ-революционеръ Христо Ботевъ. Изкуството въ тия случаи съвсемъ не е срѣдство за освобождаване отъ потиснати влияния, а по-скоро срѣдство за развиване господствуващитѣ влѣчения на художника. Двойствената роля на художественото въздействие е отбелязана и отъ Ибсена въ речьта му предъ Норвежкитѣ студенти на 10 септ. 1874 г. „Азъ съмъ влагалъ, казва Ибсенъ, въ своитѣ произведения това, което само мимолетно, въ найхубавитѣ часове на моя животъ е освѣтлявало душата ми съ жива, ярка и прекрасна свѣтлина, това, което се издига надъ моето повседневно азъ. И азъ влагахъ това въ произведенията си, за да го закрепя за себе си и въ себе си. Но азъ възпроизвеждахъ и противоположното — това, което за вѫтрешния погледъ се явява като нѣкаква утайка въ душата на съзерцателя. И внасяйки го въ произведенията си, азъ се очиствахъ отъ него, сякашъ се потапяхъ въ купела на обновлението и освобождението".

Двойственото въздействие на изкуството върху живота, обаче, характеризира една и сѫща скрита биологическа цель: обединяване на душевнитѣ прояви въ едно по-тѣсно единство, което би облекчило развитието на личностьта по избраната вече насока на живота. Изкуството, както би казалъ Анри Бергсонъ, разчиства личностьта ни отъ „паразитнитѣ" ѝ ядра; за да ни приближи до „основното ни азъ". Но изкуството упражнява и прѣко въздействие за засилване на преобладаващитѣ влѣчения, които характеризиратъ това основно азъ. Тия преобладаващи влѣчения сѫ различни за различнитѣ индивиди: това, което е характерна черта за едного, може да се яви като паразитенъ остатъкъ въ личностьта на другиго. Едно и сѫщо художествено произведение може да упражни различно въздействие върху разнитѣ членове на едно общество. Ако Гьотевиятъ романъ „Страданията на младия Вертеръ" е подействувалъ освободително върху психиката на самия Гьоте, това не му е попрѣчило да предизвика цѣла епидемия отъ самоубийства. Разбира се, художникътъ не може да има предвидъ индивидуалнитѣ особености на всѣкиго и смѣшно би било да го обвиняваме за отрицателното въздействие на неговитѣ произведения върху известни лица, които и безъ това сѫ допуснали отрицателни влѣчения въ самитѣ недра на своята личность. *При все това, обаче, художникътъ не е свободенъ отъ каквито и да било отговорности при своето художествено творчество: той трѣбва да държи смѣтка за общата насока на*

общественния животъ. Изобразяване на отрицателнитѣ наклонности, би упражнило положително въздействие върху обществото само, ако тия наклонности се явяватъ като паразитни остатъци въ обществената психика.

Но дали бихме могли да приложимъ заключенията си отъ психоаналитическото освѣтление на художественото творчество върху всички видове изкуства? Какво бихме казали, напримѣръ, за музикалното творчество, което изразява чувства по единъ тъй неуловимъ за съзнанието ни начинъ? Музиката на пръвъ погледъ като че остава чужда на очертаното вече двойствено въздействие на изкуството върху живота. Произведенията на чистата музика като че сж лишени отъ каквото и да било конкретно съдържание. Многобройнитѣ опити да се обясни произхода на музиката отъ интонацията на пропитото съ чувство говорене, както е известно, претърпѣха пъленъ неуспѣхъ. Въ противоположность на тази хипотеза (защищавана отъ Спенсеръ, Русе, Карлъ Гросъ и Конрадъ Ланге) — Щумпфъ показа, че езикътъ отъ самосебе си не би довелъ никога до установяване музикалнитѣ тонове съ тѣхнитѣ строго опредѣлени интервали, а Ернстъ Гросе установи, че интервалитѣ на първобитното пѣене съвсемъ не съответствуватъ на интервалитѣ при повишаване и понижаване гласа на възбудената речь. Особеноститѣ на говора, изобщо, не биха могли да се взематъ като критерий за опредѣляне чувствата, които възбужда една мелодия.

Образитѣ, които възникватъ въ съзнанието ни подъ влиянието на музиката, сжщо така сж съвсемъ неопредѣлени и едва ли биха могли да ни послужатъ като указание на едни или други конкретни преживявания отъ личния ни опитъ. Трѣбва ли, обаче, възъ основа на всичко това да приемемъ заедно съ Гросе, че музиката, въ противоположность на всички изкуства, служи само за целитѣ на изкуството, че тя е независима отъ живота и че царството ѝ не е отъ този миръ? Срещу този възгледъ говори, преди всичко, самиятъ фактъ, че музиката въ известни случаи се използва непосрѣдствено за целитѣ на живота. Всѣкиму е известно, напримѣръ, че военниятъ маршъ, свиренъ презъ време на атака, засилва военнитѣ чувства и нападателния духъ на войника. Музиката, отъ друга страна, може да бжде съединена съ поезията. Съдържанието на чувствата, които възбужда музиката, въ този случай се конкретизира, и характеръ на нейното въздействие се опредѣля отъ характера на самата поезия. Поезията въ този случай играе роля на посрѣдникъ между музиката и конкретнитѣ преживявания. Връзката между чувствата, които възбужда музиката, и онния, които сме прживѣли въ личния си опитъ,

изобщо, не трѣбва да се пренебрегва. Музиката, безспорно, стои по далече отъ живота, отколкото поезията или пластическитѣ изкуства; естетическото възприемане на музикалнитѣ произведения допуща повече субективизъмъ. Въ замѣна на това, обаче, музиката прониква по най-кжсия пжть въ дълбочинитѣ на собствената ни индивидуалность и пробужда съ невъобразима лекота дремещитѣ въ безсъзнанието чувства. Музиката, както се изразява Хердеръ, играе вжтре въ насъ на струнитѣ, които сж наша собствена сжщность.

Очертаното вече двойствено въздействие на изкуството, следователно, изпъква и тукъ. Едно и сжщо музикално произведение може да упражни положително въздействие върху едного, а отрицателно — върху другиго. Ако композирането на Крайцеровата соната е упражнило освободително въздействие върху психиката на Бетховена, то това не й е попрѣчило да упражни тъкмо противоположно въздействие върху една отъ героинитѣ на Толстоя. (Толстой, както е известно, написа цѣлъ романъ на тази тема). Мнозина сж възхвалявали възпитателното значение на музиката. При правилно подхванато възпитание музиката, наистина, би могла да изиграе важна възпитателна роля. Пробуждайки безсъзнателнитѣ чувства и приближавайки ги съ свойствената си лекота до съзнателния животъ на личностьта, тя би могла да упражни по-лесно отъ всѣко друго изкуство разгледаното вече психоаналитическо лѣчебно въздействие.

Но дали и приложнитѣ изкуства носятъ нѣкакви следи отъ душевнитѣ ни преживявания, дали и тѣ сж подчинени на разгледаната вече закономѣрна връзка между изкуството и живота? Какво общо може да има, напримѣръ, между едно красиво здание и личнитѣ преживявания на лицето, което го съзерцава? Какво общо може да има между единъ материаленъ предметъ и човѣшкото съзнание? Нима подъ твърдата кора на матерналното дреме нѣкакъвъ духовенъ принципъ? Духовниятъ принципъ тукъ наистина изпъква на лице, но той е резултатъ отъ собственото ни вживяване въ материалното. Одушевяващата сила тукъ е нашето собствено азъ. „Всѣки естетически обектъ, казва естетикътъ Зибекъ, се явява за насъ като личность". Нашето азъ прониква въ бездушнитѣ форми и имъ придава топлотата на своя собственъ животъ. „Моятъ собственъ погледъ, казва Карлъ Гросъ, плъзгайки се по готическата арка, се стреми нагоре и затова ми се струва, че цѣлата маса е захвърлила тежестьта си и страстно се стреми къмъ съединение съ височината." Готическата арка, следователно, би могла да възбуди религиозни чувства въ душата ни, въп-

рѣки материалното си естество. Архитектътъ, който е построилъ тази арка, отъ своя страна, трѣбва да е ималъ въ душата си — съзнателно или несъзнателно — въплотенитѣ въ бездушната материя религиозни чувства. Архитектурата, изобщо, подобно на музиката, изразява по единъ неуловимъ за съзнанието начинъ емоционалнитѣ състояния на собствената ни личность, — и не е чудно ако Гьоте я нарича „замръзнала музика."

Като особеность на приложнитѣ изкуства, можемъ да изтъкнемъ обстоятелството, че тѣ изразяватъ предимно безсъзнателнитѣ чувства на индивида и обществото — и поради това обикновено се явяватъ въ допълнителенъ контрастъ съ общото течение на съзнателнитѣ явления. „Като психическа особеность на нашата епоха, казва естетикътъ Християнсенъ, посочватъ повишената раздразнителность; проявява ли се това въ жилищата ни и въ домашнитѣ сѫдове, за да ни напомня постоянно за самитѣ насъ? Или ние искаме да се отдѣлимъ отъ себе си, за да си починемъ? Нашиятъ стилъ нима не носи несъмнени черти, които отрицаватъ нашата епоха: спокоенъ, ясенъ, благородно простъ, тихъ, безъ натрапващъ се разкошъ, интименъ, запознатъ съ такта на разстоянието?... Нима ние устройваме работнитѣ си помѣщения така, че тѣхното настроение и тонъ де отразяватъ безпокойната борба на нашитѣ мисли съ вълнуващитѣ я проблеми, пъстрата жовость на творческата фантазия и усилието на рѫцетѣ ни?"... Потиснатиятъ отъ нуждитѣ на културния животъ копнежъ къмъ простота и спокойствие тукъ се изразява въ самия характеръ на приложнитѣ изкуства. Не всѣки може да се лиши отъ културнитѣ си нужди и да заживѣе по примѣра на Толстоя, далечъ отъ шумния животъ на градоветѣ, но затова пъкъ въ душата на всѣки съвременъ човѣкъ има повече или помалко неудовлетворенъ копнежъ къмъ простота. „Азъ ще напомня по-нататъкъ, продължава Християнсенъ, за домоветѣ и домашнитѣ сѫдове на японцитѣ, изумителната простота и монотонность на тѣхната кѫщна обстановка: нима това не е антитеза на тѣхния живъ, леко подвиженъ нравъ, на тѣхния бликащъ като изворъ разговоръ, на тѣхнитѣ бѣгли гримаси и стремителенъ смѣхъ? И мрачната грътка древность, която създаде дишащитѣ аполоновска яснота храмове, които можаха да измамятъ нашитѣ историци — включително и Ницше — за характера на гръцкия народъ. А готическитѣ църкви, изпълнени съ мрачна мистика и страстенъ поривъ къмъ отрицание земния свѣтъ, възникнаха въ веселото срѣдневѣковие, въ вѣковетѣ на радостнитѣ празници, които и до сега е запазилъ града Кьолнъ въ антитеза на своитѣ здания и своитѣ жители — весели любители на карнавала?"

Но ако стилътъ на приложнитѣ изкуства обикновено се явява като негативъ на епохата, сѫщото не бихме могли да кажемъ за изкуството въобще. Изкуството, както вече видѣхме, отразява както безсъзнателния, така и съзнателния животъ на индивида и обществото — и поради това художествения стилъ на всѣка епоха се явява въ две различни — дори противоположни — форми. Двойствеността на художествения стилъ е отбелязана и отъ Христиансена въ неговата „Философия на изкуството". „Нима въ наши дни, казва Христиансенъ, не се прояви вече двойствеността на съвременния стилъ?.. Отъ една страна, той отразява господствуващия характеръ на нашата епоха: счупеность, скептицизъмъ, умора, изтънченость, натрапчивость на нискитѣ инстинкти, бързане и нервна тревога, прикования къмъ мигновението и очакващъ отъ мигновението своето удовлетворение интересъ. Отъ друга страна, — художницитѣ, чиито произведения иматъ нѣкакъвъ страненъ видъ, далеченъ на настоящия день, като самотностьта на цвѣтущитѣ островчета въ откритото море; чието изкуство радостно гледа пълно съ довѣрчивость, съ здраво чувство, съ здрава сила, и открити, детски очи и чисто сърдце. Изкуството, следователно, не е „допълнение" на живота, както е наклоненъ да приеме Конрадъ Ланге; то е по-скоро едно отражение на живота съ неговитѣ съзнателни и безсъзнателни течения, едно проникване въ дълбочинитѣ на живота, което минава границитѣ на обикновенитѣ емпирически наблюдения. Художественото творчество, отъ своя страна, е тѣсно свързано съ личностьта на художника, разгледана съ срѣдствата на единъ по-точенъ и по-дълбокъ анализъ.

Най-удобна почва за изследване въ това отношение представя поетическото творчество и поради това усилията на психоаналитическата естетика сѫ насочени главно въ тази область. Началото на психоаналитическитѣ изследвания въ тази насока бѣ направено отъ самия Фройдъ въ статията му „Поетъ и фантазиране". Загадката на поетическото творчество, споредъ Фройдъ, може да се разгадае, ако започнемъ изследванията си не съ ония поети, които се оценяватъ най-високо отъ художествената критика, а съ проститѣ и безпретенциозни разказвачи на романи, новели и историйки, които тъкмо за това иматъ най-много и най-усърдни читатели. Всички тия разказвачи привличатъ интереса на своитѣ читатели върху известенъ херой и се стремятъ да го представятъ колкото е възможно по-симпатиченъ, за да облегчатъ отъждествяването на читателя съ този херой презъ време на самото четене. Останалитѣ лица на романа пъкъ сѫ строго разграничени на добри и лоши и то така, че добри и сѫ помощници на героя, а лошитѣ — негови враговетѣ конкуренти. Цѣлиятъ романъ въ този случай се явява

като защита на героя, който пъкъ е изразитель на автора, а заедно съ това и на самия читатель. Този принципъ, впрочемъ, е прокаранъ още по-строго въ епоса на първобитнитѣ народи. Съчинението на Ернстъ Гросе върху произхода на изкуството изобилствува съ подобни примѣри. Така напримѣръ, лицата въ поезията на ескимоситѣ сѫ само добри или зли. Старитѣ ергени сѫ винаги чудаци, бедната вдовица винаги състрадателна и милостива, срѣдниятъ отъ братятя винаги завистливъ. Сѫщото обособяване на характеритѣ срѣщаме и въ детската литература, а до известна степень и въ увеличенитѣ отъ крайноститѣ на романтизъма писатели отъ 19 в. Въ центъра на тия литературни произведения изпъква положителниятъ херой, чието предназначение е да спечели симпатиитѣ и да се яви като съединително звено между личностьта на автора и личностьта на читателя.

Но дали и героитѣ на тъй нареченитѣ психологически романи не сѫ повече или по-малко свързани съ личностьта на тѣхнитѣ автори? Въ много отъ тия романи, казва Фройдъ, ясно личи, какъ авторътъ влиза въ психиката на едно отъ лицата, което пакъ играе ролята на херой, а останалитѣ лица обрисува тъй, като се виждатъ отъ заетото гледище. Авторътъ тукъ, впрочемъ, може да се отъждести съ нѣколко отъ своитѣ герои и да прокара нѣколко гледища при обрисуване на останалитѣ лица. „Психологическиятъ романъ дължи своята особность на стремежа у модернитѣ поети да разкѫсватъ чрезъ самонаблюдение своето „азъ“ на нѣколко частични „азъ“ и вследствие на това да олицетворятъ въ нѣколко герои конфликтитѣ на своя собственъ душевенъ животъ“. Симпатиитѣ на автора въ този случай не сѫ съсрѣдоточени върху опредѣленъ херой и поради това характеритѣ на действуващитѣ лица не се обособяватъ въ две противоположни направления — като добри и лоши. Психологическиятъ романъ, въ този смисълъ, се явява като отрицание на завещанитѣ отъ романтизъма традиции.

Олицетворението на отдѣлнитѣ влѣчения на поета, което забелязваме въ психологическия романъ, отъ друга страна, може да бѫде постигнато въ различна степень на съвършенство. Сѫщото важи, впрочемъ, и за психологическия разказъ, а до известна степень — и за психологическата драма. Известни сѫ, напримѣръ, упрѣцитѣ, които отправятъ нѣкои критици срещу драмитѣ на Ибсена. „Ибсенъ, казва проф. Олъ, си служи съ маски, презъ цепкитѣ на които ненадейно проглежда самъ Ибсенъ.“ Въ сѫщия смисълъ се изказва и Пушкинъ за творчеството на Байрона. Байронъ, споредъ Пушкинъ, цепи своя характеръ, и влага въ единъ херой своята умраза, въ другъ своята меланхолия, въ трети своя песимизъмъ, безъ да съумѣе да даде

пъленъ и завършенъ образъ на своитѣ херои. Но дори и когато характеритѣ на героитѣ въ поетическото произведение сж напълно завършени, тѣ сж пакъ резултатъ отъ разгледаното вече олицетворение. Гьоте, напримѣръ, — както е изтъкнато отъ нѣкои критици — е обединявалъ въ своята психика основнитѣ черти на Фаустъ и Мефистофелъ, въпрѣки, че тия два характера сж обрисувани съ огледъ на цѣла редица наблюдения отъ външната действителность и известната легенда отъ 16 в. Ядрото на изобразенитѣ характери и тукъ възниква въ душата на поета, а знанието и наблюдението само съдействуватъ за тѣхното развитие, обогатяване и оформяне.

Олицетворяването на отдѣлнитѣ влѣчения отъ психиката на художника, изобщо, не изключва участието на творческото въображение, което доразвива и завършва обрисовката на отдѣлнитѣ герои.

Самиятъ начинъ на обрисуване, обаче, е различенъ за различнитѣ литературни видове. Драмата, напримѣръ, допуща много повече твърдость и грубость въ обрисуване на характеритѣ, отколкото романътъ. Драми, които изразяватъ тънкитѣ и неуловими преходи на настроенията, не сж предназначени за сцена. „Сцената, казва Христиансенъ, придава на драмата нѣкаква отдалеченость и за това е пригодна само за ония драми, чието действие разчита на известно разстояние. Когато ги четемъ, тѣхнитѣ събития се приближаватъ къмъ насъ и получаваме впечатление, като че разглеждаме рисунка, която държиме въ ржката си. Драмитѣ съ твърди, опростени и рѣзки контури дирятъ сцената, при четене тѣ ни се струватъ преувеличени и груби; но драмитѣ съ тънко, едва уловимо предаване на душевнитѣ преживявания, ония, които ни вълнуватъ съ най-лекитѣ отсѣнки изискватъ интимность, внимателно четене; далечината на сцената би ги лишила отъ най-ценното имъ качество. Затова драмитѣ на Гьоте, както и малкитѣ приказни драми на Метерлинка, сж предназначени за читателя, а Шилеръ, Ибсенъ, Есхилъ, Аристофанъ — изискватъ сцена и не понасятъ близкия погледъ; дори и когато ги четеме често се случва, щото тѣхнитѣ образи да се пренасятъ на нѣкаква сцена, т. е. да се превеждатъ чрезъ въображението ни на сцениченъ езикъ“.

Сцената, изобщо, закржгля обрисуванитѣ характери, или, съ други думи казано, завършва разгледания вече процесъ на олицетворяване отдѣлнитѣ влѣчения на художника. Тя облекчава обективирането на безсъзнателнитѣ влѣчения, като опростява техниката на рисунъка, но заедно съ това изисква по-голѣма смѣлость и спонтанность на художественото творчество, понеже не търпи вторично преработване. Понѣкога, обаче, и отдалеченостьта на сцената се

явява недостатъчна за драматическия поетъ. Не сж рѣдки случаитѣ, когато той предпочита да олицетворява своитѣ „частични азъ“ въ образи, които сж отдалечени по време и по мѣсто отъ обществото, всрѣдъ което живѣе, и за което сж предназначени неговитѣ произведения. Смисълътъ на това отдалечаване трѣбва да диримъ въ особеноститѣ на художественото олицетворение.

Мнозина сж се опитвали да докажатъ, че френската трагедия отъ 17 в. съвсемъ не е лъжекласична, тъй като не копира рабски изкуството на старитѣ трагици. При все това, голѣма загадка се явява обстоятелството, че френскитѣ трагици заимствуваха своитѣ сюжети отъ античностьта. Лесно бихме могли да си обяснимъ това, ако вземемъ подъ внимание факта, че френската трагедия по онова време изразява чувства и наклонности, които бѣха дълбоко затрупани въ психиката на обществото около двора на Лудвикъ XIV, всрѣдъ което живѣяха самитѣ трагици и за което бѣха предназначени тѣхнитѣ трагедии. Трагедията даде възможность на това общество да изживѣе въ мира на изкуството наследенитѣ отъ миналото благородни наклонности, за които вече нѣмаше мѣсто въ живота. Повръщането къмъ класичностьта бѣ едно срѣдство за отдалечаване на тия наклонности отъ реалния животъ, една цензура въ областьта на изкуството, която отговаряше на дворцовата цензура и дворцовитѣ предписания, които ржководѣха обществения животъ. Безъ едно подобно отдалечаване всѣка трагедия на Корнейла и Расина би се превърнала въ обвинение срещу ржководящитѣ кржгове, защото нито възпѣтото отъ Корнейла чувство на дългъ, нито превъзнасяната отъ Расина безкористна любовь сж господствували въ тази епоха.

Класицизъмътъ на френската драма презъ тази епоха е ималъ за задача преди всичко да отдалечи героитѣ отъ конкретнитѣ условия на живота. Това се вижда отъ предговора на Расина къмъ трагедията му „Баязидъ“, която—като изключение—третира единъ почти съвремененъ сюжетъ. „Наистина, казва Расинъ, азъ не бихъ съветвалъ единъ авторъ да взима за сюжетъ на една трагедия едно тъй съвремено действие като това тукъ, ако то е станало въ страната, дето той иска да се представи трагедията му, нито пъкъ да постави въ театъра герои, които сж познати на по-голѣмата часть отъ публиката. Трагическитѣ лица трѣбва да се гледатъ съ по-друго око, отколкото гледаме обикновено на лицата, които сме видѣли отъ близо. Може да се каже, че уважението ни къмъ героитѣ се увеличава толкова повече, колкото повече се отдалечаватъ отъ насъ. Отдалеченостьта на страната поправя по нѣкакъвъ начинъ твърде голѣмата близость по време. На това основание, напримѣръ, турцитѣ,

колкото и съвременни да сж, иматъ достоинство върху нашия театъръ: публиката гледа на тѣхъ тъй, както и на античнитѣ герои".

Отдалечаването на героитѣ, за което ни говори Расинъ, очевидно, има за цель да очисти тѣхнитѣ образи отъ обикновенитѣ, дребнавитѣ слабости, които сж повече или помалко присжщи на всѣко реално лице. Този принципъ, обаче, въ епохата на Расина се превръща въ неумолимъ законъ на трагичното изкуство, защото животътъ — въ своитѣ обществени форми и отношения — е билъ пълно отрицание на изобразяванитѣ отъ трагичното изкуство чувства и наклонности.

Отдалечаването на героитѣ, изобщо, облегчава и автора и публиката при проектиране и персонифицирането на ония влѣчения, които срѣщатъ разгледената вече съпротива на съзнанието. Дори и гениалниятъ художникъ мжчно може да погледне спокойно на своята психика и да я обективира, безъ да се прикрива задъ кулиситѣ на една чужда нему действителность. Подобенъ опитъ е, може би, направенъ отъ Лермонтовъ въ романа му „Герой на нашето време", но тъкмо за това героятъ тукъ е обрисуванъ въ откжслечни отражения, които не ни позволяватъ да видимъ цѣлостния му образъ. „Отъ гледна точка на формата, казва Бѣлински въ своята студия върху Лермонтова, изображението на Печорина не е съвсемъ художествено. Но причината на това не е недостатъчность на талантъ у автора, а обстоятелството, че изобразениятъ отъ него характеръ, както вече леко намекнахме, му е тъй близъкъ, че той не е въ сила да се отдѣли отъ него и да го обективира. Ние сме убедени, че никой не ще види въ нашитѣ думи желание да представимъ романа като автобиография на Лермонтова. Субективното изобразяване на лицето не е още автобиография. Шилеръ не е билъ разбойникъ, макаръ че въ Карлъ Моръ е изразилъ своя идеалъ за човѣкъ. Прекрасно се е изразилъ Франхагенъ, като е казалъ, че на Онѣгинъ и Ленски може да се гледа като на братята Вултъ и Валтъ у Жанъ Полъ Рихтеръ, т. е. като на разложение самата природа на поета и че той, може би е въплотилъ двойственостьта на своето вжтрешно сжщество въ тѣзи две живи създания. Мисъль вѣрна, а между това би било много неумѣстно да диримъ сходни черти въ живота на тѣзи лица съ живота на самия поетъ. Тукъ е причината за неопредѣленостьта на Печорина и за ония противоречия, въ които тъй често се обърква изобразяването на този характеръ. За да се изобрази вѣрно даденъ характеръ, необходимо е авторътъ да се отдѣли напълно отъ него, да гледа на него като на нѣщо завършено. Но това, повтаряме, не се вижда въ създаването на Печо-

рина. Той се скрива отъ насъ и остава все сѫщото непълно и не разгадано сѫщество, както се явява и въ началото на романа . . . Въ него има нѣщо неразгадано и като че недоговорено, както Гьотевия Вертеръ и за това има нѣщо тежко въ впечатлението, което произвежда. Но този недостатъкъ е сѫщевремено и достоинство на Лермонтовия романъ: такива сѫ всички съвремени обществени въпроси, изказани въ поетически произведения: това е вопълъ на страданието, но вопълъ, който облегчава самото страдание" . . .

Литературнитѣ произведения, въ които сѫ запазени конкретни условия на съвременния животъ, изобщо, притежаватъ повече жизненость, но затова пъкъ сѫ неудобни за персонифициране на потиснати влѣчения. „Произведенията въ реаленъ стилъ, казва естетикътъ Фолкелтъ, като че ни заставятъ да осезаваме действителностьта. Въ това отношение възвишениятъ стилъ (т. е. стилътъ, който ни издига надъ действителностьта) едвали може да се сравнява съ него. Възвишениятъ стилъ, обаче, е пригоденъ въ по-голѣма степень отъ действителния за изобразяване основнитѣ, потаенитѣ сили на живота, вѫтрешната борба и кореннитѣ противоречия на човѣшкия духъ или — нека употрѣбимъ обичайната си формула — той по-пълно удовлетворява изискването, което изкуството трѣбва да изразява значителното въ живота на човѣка. Преимуществото на действителния стилъ, напротивъ, азъ виждамъ въ това, че той разлива свѣтлината на човѣшки значителното върху обикновенитѣ и незначителни прояви на живота и заедно съ това успѣва да предаде повече привидна жизненость на художественитѣ произведения." „Въ действителенъ стилъ (или стилъ съ реалистическа отсѣнка) сѫ картинитѣ на Дюреръ, Холбайнъ и Рембрантъ, а въ възвишенъ стилъ (или стилъ съ идеалистическа отсѣнка) сѫ картинитѣ на Рафаелъ, Тицианъ и Кореджио." Тия два стила, всѣки отъ които има своитѣ естетически достойнства, сѫ мѫчно съвмѣстими единъ съ други. Тѣ образуватъ една естетическа антимония.

Приблизително сѫщитѣ отношения бихме могли да установимъ между типичния и индивидуалния стилъ. Изискването на изкуството да изобразява човѣшки значителното ни води къмъ типичния стилъ, изискването пъкъ художественитѣ произведения да притежаватъ „жизнена пълнота," напротивъ извежда къмъ индивидуалния стилъ. Типичниятъ стилъ опростява характеритѣ на героитѣ, Молиеровиятъ скѫперникъ, напримѣръ, е съставенъ само отъ скѫперничество. „Това е явенъ признакъ на типичния стилъ;

но въ избраното характерно свойство Молиеръ внася маса отдѣлни черти, той ни показва скжперничеството на Харпагона въ всевъзможни положения, превожда го презъ всичкитѣ отсѣнки на безумието и самоизмамването и по този начинъ къмъ чисто типовия складъ на произведението се присъединява обрисовка на характеритѣ, издържана въ типичния стилъ. Сжщото срѣщаме и въ Шилеровитѣ Разбойници. Всички образи въ основата си тукъ сж замислени отъ художника въ типичния стилъ. Но на тази основа сж поставени, или по-добре, изсѣчени, силни, рѣзки черти, благодарение на което Шилеровитѣ образи се явяватъ предъ насъ колосални, необикновени индивидуалисти. „Хероитѣ отъ Пѣсеньта на Нибелунгитѣ (въ противоположность на Омировитѣ херои) сжщо така се състоятъ само отъ нѣколко основни черти, почти лишени отъ случайни свойства. Това сж целни и силни личности, но тѣхнитѣ черти сж отлѣти въ пълни, завършени и самобитни образи. Основата на художествената замисъль тукъ сж общитѣ качества, а върху тая основа сж поставени нѣколко индивидуални особености. Това е приблизително обратния пжть на онѣзи, които срѣщаме въ най-новитѣ художествени течения — особенно въ експресионизъма. Последниятъ, както и реализмътъ, тръвга отъ индивидуалното и по този начинъ осигурява „жизнената пълнота“ на художественото произведение. Въ противоположность на реализма, обаче, той надебелява известни черти на индивидуалното, така, че последното се повръща въ символъ. Надебеленитѣ черти, безспорно, тукъ сж нѣкакви общи качества. Тия общи качества, обаче, не сж добили междусубективно значение, за тѣхъ още липсватъ думи въ човѣшкия езикъ; тѣ не сж още оформени въ понятия, не сж добили характера на размѣнна монета между хората. Образитѣ на експресионизма въ този смисълъ се различаватъ отъ образитѣ на тъй наречения „типиченъ реализъмъ.“ Но тѣ се различаватъ и отъ образитѣ на символизма, тъй като не сж само символи, но заедно съ това и реалность, която ни дава чувството на „жизнената пълнота“.

Отбелязанитѣ отъ Фолкелта типовъ и индивидуаленъ стилъ, изобщо, сж по-скоро два принципа, които се преплитатъ въ художественото творчество. Самъ Фолкелтъ признава, че тия два принципа могатъ да бждатъ използувани така, че нито единъ отъ тѣхъ да не наддѣлява надъ другия. Така постжпва, напримѣръ Шекспиръ въ Хамлетъ, Гьоте въ първата часть на Фаустъ, Шилеръ въ Валенщайнъ. Строго погледнато, обаче, всѣки отъ тия два стила се развива за смѣтка на другия. Колкото повече художникътъ използува изгодитѣ на единия, толкова повече се лишава отъ изгодитѣ на другия.

Предимствата на типичния стилъ, както вече казахме, се приближаватъ до предимствата на възвишения. Най-главното отъ тия предимства се състои въ облегчаването на разгледаното вече олицетворяване и обективиране на потиснатитѣ влѣчения. Художникътъ въ този случай лесно прикрива своята личность задъ обобщенитѣ образи на своитѣ херои и поради това може да говори свободно за себе си, безъ да изпада въ противоречие съ тѣхнитѣ характери. Конфликтитѣ между героитѣ въ този случай изразяватъ конфликтитѣ на собственитѣ му влѣчения. Образитѣ на индивидуалния стилъ, напротивъ, изискватъ една по-сложна гама отъ преживявания. Художникътъ тукъ не може да цепи своя характеръ по посоката на най-малкото съпротивление, защото е принуденъ да следва пълнотата на реалнитѣ характери, принуденъ е да доразвива не само оформенитѣ, но и зародишнитѣ състояния на своята психика. Разбира се, художественото творчество и тукъ е зависимо отъ личностьта на художника; художникътъ и тукъ не би могълъ да изрази преживявания, които сѫ съвсемъ чужди на неговата психика. Преработката на тия преживявания, обаче, тукъ е много по-голѣма, а това усложнява процеса на олицетворяването.

Като най-типична форма на индивидуалния стилъ се явява портретното изкуство. Художникътъ тукъ е прикованъ къмъ реалния обектъ: той трѣбва да изрази характера на реалното лице. Това, разбира се, не би могло да бѫде напълно постигнато: художникътъ — дори и когато обладава гениална интуиция — откриза само отдѣлни области отъ индивидуалностьта на своя моделъ. Той прониква въ душата на модела чрезъ своята собствена душа, която оставя известенъ отпечатъкъ върху самото произведение. Ако сравнимъ нѣколко портрета на едно и сѫщо лице, изработени отъ различни художници, лесно бихме констатирали, че всѣки отъ тѣхъ изразява различни области отъ индивидуалностьта на изобразеното лице. Художникътъ прониква въ дълбочинитѣ на тази индивидуалность, вдълбочавайки се въ своята собствена душа. Портретитѣ на новото изкуство, както казва Шпенглеръ, сѫ преди всичко автопортрети.

При все това, обаче, портретистътъ е принуденъ да следва особеноститѣ отъ характера на реалното лице, ако иска неговото произведение да бѫде наистина портретъ. Той трѣбва да ни въведе въ интимния животъ на това лице, въ потока на неговитѣ лични преживявания, въ конфликтитѣ на неговитѣ страсти и влѣчения. Портретитѣ отъ великитѣ майстори действуватъ така, като че изобразенитѣ лица мѣнятъ изражението си въ спокойно редуване на раз-

л и ч н и настроения. Какъ е постигнато това? На този въпросъ Християнсенъ отговаря по следния начинъ: Художникътъ-портретистъ издиря физиономическитѣ различия на отдѣлнитѣ черти отъ лицето на своя моделъ и засиля тѣхното противоречие. Физиономическитѣ особности на тия черти изразяватъ напластенитѣ чрезъ цѣлия животъ на индивида психически особности, които лежатъ въ основата на неговия характеръ. Очитѣ, устнитѣ и гънкитѣ около тѣхъ изразяватъ различни емоционални отсѣнки, които се взаимно попълватъ дори и когато сж въ противоречие помежду си. Подчертавайки физиономическото различие между тѣхъ, художникътъ изнася противоречията въ душата на изобразеного лице, както и преобладаващитѣ й влѣчения.

Изнесенитѣ въ портрета противоречия, обаче, изпущатъ модела и поради това най-добритѣ портрети сж най-зле оценени отъ самитѣ модели. Борбата на художника за преодоляване съпротивата на собственитѣ си потиснати влѣчения тукъ се усложнява, понеже и самиятъ моделъ указва не по-малка съпротива. „Най-голѣмитѣ трудности за художника, който моделира нѣкой бюстъ или рисува нѣкой портретъ, казва Огюстъ Роденъ, все пакъ не идатъ отъ самото произведение, което той изработва. Тѣ идатъ отъ . . . клиента, който го кара да работи. По нѣкакъвъ страненъ и фаталенъ законъ, този, който поржчва своя образъ, влиза въ борба съ таланта на художника, който си е избралъ. Твърде рѣдко е, човѣкъ да се види такъвъ, какъвто е, а при това, ако се познае, неприятно му е, че художникътъ го изобразява обикновено. Той иска да бжде представенъ съ своя видъ съвсемъ безстрастенъ и най-обикновенъ, иска да бжде нѣкоя официална или свѣтска марионетка. Нему се харесва, ако длъжностьта, която изпълнява, или мѣстото, което заема въ обществото, скриватъ напълно човѣка, който е въ него. Единъ магистратъ иска да бжде една мантия, единъ генералъ — една туника, обхваната съ злато. Така се обяснява успѣхътъ на толкова посрѣдствени портретисти, и скулптури, които се ограничаватъ да предадатъ само безличенъ изгледъ на клиентитѣ си. . . Може би, не всѣкога е било така. . . Но съвременнитѣ хора сж възпитани да се боятъ отъ истината и да обожаватъ лъжата“.

Портретното изкуство, изобщо, се явява като най-трудно изпълнима форма на индивидуалния художественъ стилъ. Художникътъ тукъ е принуденъ да държи смѣтка за пълнота на реалния характеръ, да се стреми да изрази колкото е възможно по-голѣма часть отъ индивидуалностьта на модела, а заедно съ това, и да преодолява противодействието му при докосването на потисванитѣ влѣчения, които противоречатъ съ общото течение на съзнателния му жи-

вотъ. Защото „истината, отъ която се бои изобразеното лице", е истина, която се отнася до душевнитѣ му противоречия, истина, която той не съзнава и не желае да съзнае, истина, която той иска да отдѣли отъ себе си, като нѣщо противно на собственото му съзнание.

Изкуството, обаче, както вече видѣхме, не спира предъ тази съпротива на съзнанието и тъкмо за това въ известни случаи то се явява като негативъ на съзнателния животъ. Така се обяснява превъплощаването на поета дори и въ ония герои, които му сж антипатични. „Абсолютно никакви лоши чувства нѣмамъ ни къмъ едно отъ лицата! — казва Яворовъ по поводъ на своята драма „Въ политѣ на Витоша". — Имамъ тази илюзия поне. За менъ сж всички симпатични. Азъ съмъ Христофоровъ, азъ съмъ Мила, азъ съмъ Елисавета, азъ съмъ Драгаданоглу... И толкова пострадно е това, че всичко излиза отъ реални поводи... Когато съмъ Драгоданоглу и тиранизирамъ Мила, старая се да направя свой зетъ доктора, — и въ този моментъ азъ чувствувамъ всичко свое право като Драгоданоглу — именно като Драгаданоглу! — да постжпвамъ тъй и да атакувамъ всички останали лица, доколко тѣ ми прѣчатъ".

Заслугата на психонализата за естетиката е, че откри източницитѣ на негативното изкуство въ потиснатитѣ влѣчения на художника и изтъкна, на какво се дължи освободителното въздействие на това изкуство. Нѣкои представители на психоанализата, наистина, както се спомена, преувеличаватъ значението на потиснатитѣ влѣчения, опитвайки се да сведатъ къмъ тѣхъ съдържанието на всѣко художествено произведение. Това е едно заключение, съ което не можемъ да се съгласимъ. Много отъ художественитѣ произведения, както вече видѣхме, възникватъ отъ непосрѣднитѣ преживявания на художника. Психоанализата, обаче, намира пълно приложение въ ония случаи на художественото творчество, когато се явяватъ на лице чужди за съзнателния животъ на художника преживявания. Психологията на художественото творчество безъ помощьта на психоанализата е безсилна да издири произхода на този родъ художествено творчество. Дори и когато се опитва да анализира преживяванията на художника, тя срѣща съпротива отъ негова страна, щомъ се опита да докосне областьта на потиснатитѣ му влѣчения — и е принудена да се ограничи съ обикновени предположения. Психоанализат , обаче, не се спира предъ тази съпротива на съзнанието; тя намира околни пжтища за проникване въ скрититѣ преживявания на художника, като използува установенитѣ вече отношения между съзнателното и безсъзнателното. Сънищата на художника въ това отношение представляватъ бо-

гата почва за изследване. Психоанализата, изобщо, тръгва отъ точката, въ която спира обикновената психология.

Психологията на художественото творчество у насъ е разглеждана отъ проф. Арнаудовъ. Особенъ интересъ представляватъ направенитѣ отъ него психографии на нашитѣ поети. Като изследва произхода на Яворовата драма „Когато гръмъ удари", проф. Арнаудовъ се натъква на нѣкаква странна преживѣлица, за която автора на драмата се отказва да говори. Това е типиченъ случай на разгледаната вече съпротива. „Да се опредѣли естеството на тази преживѣлица, казва проф. Арнаудовъ, бѣ, разбира се, трудно. Но това би било желателно да стане, за да се установи до колко може да се противополага творчеството отъ теза и творчество отъ личенъ опитъ... доколко при тезата говори сѫщото чувство на художествено освобождаване, което е присѫщо само на нѣща, никнали прѣко отъ интимна преживѣлица. Мистерията, съ която забулва Яворовъ потеклото на идеята за драмата си; особената усмивка, която играеше около устнитѣ му, когато разказваше оная „лъжа—фабула"; цѣлата страстна защита на развръзката, като правдива въ своитѣ реални посилки, позоваването му на лично познаване женскитѣ характери: всичко това говори въ полза на предположението, че има една действителность, една истинска история за отправна точка на драматическата концепция. Въплощаването на художника въ „чуждитѣ" нему герои, изобщо, остава тайна за досегашната психология на художественото творчество. „Имамъ илюзията, че нѣкой ми шепне, диктува това, което пиша, казва сѫщиятъ Яворовъ— до степень да изпитвашь една мѫка, едно недоволство; въ този смисълъ, че твоята работа не ти принадлежи, че си само единъ апаратъ да напишешъ това..."— „Кой е този, който шепне?" — го запитва проф. Арнаудовъ. „Е, драги мой, отговаря Яворовъ, това сърдцето ми го знай, но езика ми го не казва. То е много, много интимна работа, не мога да го обясня, би ме силно заболѣло..."

Болката тукъ се явяза като резултатъ отъ самия опитъ на автора да проникне въ противоречащитѣ на съзнателния му животъ и подлежащитѣ на потисване чувства и влѣчения. Осъзнатитѣ противоречия въ собствената ни психика сѫ винаги свързани съ болезненото чувство на раздвоение, а съзнанието на човѣка инстинктивно се отклонява отъ ония мисли, които биха му създали неприятность. Тъкмо тази склонность на съзнанието се преодолява отъ психоаналитическия методъ и за това Щекелъ нарича психоаналитическото изследване „до развиване на неприятнитѣ мисли," т. е. извличане на ония заключения отъ анализа на личностьта, които самата личность е най-малко склонна да извлѣче.

Ив. Т. Бракаловъ.

Прегледъ на програмитѣ по история и нейното изучване въ първоначалнитѣ училища.

Историята се е изучвала въ нашитѣ главни училища още преди освобождението ни. Това се вижда отъ обстоятелството, че следъ откриване на първитѣ ни общински класни училища въ турско време, започнаха да се появяватъ учебници по история. Много по-рано е била въведена въ тѣхъ, като учебенъ предметъ, *обща* история, защото за тогавашнитѣ наши книжовници е било по-лесно да превеждатъ отъ руски известни учебници по тая часть, какъвто е билъ, напр., преведения отъ руски учебникъ още въ 1854 година *„Въведение въ всеобща история“*, отъ А. Шлицеръ, часть I, печатана въ Цариградъ, стр. 206, прев. Атанасій Чолаковъ Хиліандарецъ, посветена Александру Б. Екзарху, и преведената по-късно отъ Якимъ Груевъ: *„Кратка всеобща история“* отъ Смарагдовъ, печатана сѫщо въ Цариградъ въ печатницата на Др. Цанковъ и Б. Мирковичъ, стр. 220. Изучването, обаче, на *българската история*, като учебенъ предметъ, захваща по-късно — къмъ 60-тѣ години, когато за пръвъ пѫть се появяватъ учебници по българска история отъ Драганъ Цанковъ *„Българска история“* (печатана I изд. въ Мѣсяцословъ на българската книжнина за 1857 год.) и отъ Д. П. Войниковъ *„Кратка българска история,“* изд. Хр. Г. Дановъ, Виена, стр. 185. 1861 год.[1]) Понеже преди освобождението нашитѣ класни училища нѣмаха обща организация и всѣко отъ тѣхъ сѫществуваше и се развиваше самостойно, то историята се изучаваше по различни програми. Така, напр., додето азъ като ученикъ въ IV кл. на мѫжкото училище въ Калоферъ започнахъ да уча история още отъ I класъ — стара история, въ II—срѣдня, въ III—българска и въ IV—нова история, презъ учебн. 1875/76 год. като възпитаникъ на Априловската Габровска гимназия, за мое очудване, намѣрихъ, че, споредъ програмата на предметитѣ, преподаване на история захващаше едва отъ III класъ съ стара история, а въ IV—срѣдня обща и българска история и т. н.[2]).

---

[1]) Сравнително по-късно (1869 г.) се появи кратката българска история отъ Д. П. Душановъ, напечатана I изд. въ печатницата на Куріе д'оріянъ.

[2]) Вижъ *„Историята на Габровското училище* отъ Г. М. Каролевъ, изд. на учебния комитетъ при Министерството на народното просвѣщение, стр. 96—100.

Понеже въ кржга на нашата статия не влиза да сравняваме тогавашнитѣ учебни програми, по които се изучваше историята въ главнитѣ училища въ турско време, както и въ какъвъ размѣръ се преминаваше историческия материалъ, то минаваме направо на нашата цель; да проследимъ развитието на програмитѣ по история за народнитѣ ни първоначални училища и нейнитѣ изучвания въ тѣхъ подиръ освобождението ни.

Отдавна изучвана въ нашитѣ главни училища, още въ турско време, историята, обаче, въ първоначалнитѣ ни училища презъ това време бѣше съвсемъ забравена, и едвамъ подиръ освобождението ѝ се дава за пръвъ пжть мѣсто въ програмитѣ за началното образование на Източна Румелия и Княжеството, и то едно много *скромно* мѣсто. Въ „програмата на начално училище", изработена възъ основа на „Временнитѣ правила" отъ 10 септемврий 1879 год., е предвиденъ да се минава по история само следния материалъ съ 1 часъ седмично.

Въ III отдѣление: време, вѣкъ, хилядо години. Человѣчески родъ: главни племена; разпространението имъ по земното кълбо. Дивъ човѣкъ, питоменъ и образованъ човѣкъ, общество. Народи; по личнитѣ отъ тѣхъ, съ показване де обитаватъ.

Въ IV отдѣление: начало отъ отечествената история; разкази за знаменити люди и лични събития отъ отечествена история. Разкази за по-лични люди отъ всеобща история.

Отъ този прегледъ ясно се вижда, че децата въ III отд. съ единъ часъ седмично трѣбвало да усвояватъ механически абстрактни понятия изъ хронологията, за произхода на човѣшкитѣ раси, за обществена организация и пр. За IV отдѣление материалътъ е посоченъ само съ общи фрази, та тогавашнитѣ учители сж били принудени да претрупватъ ученицитѣ съ отдѣлни разкази отъ отечествената история, каквито сега се вематъ въ III и IV отдѣление съ повече учебни часове и то при помощьта на подходящи исторически картини, учебници и други пособия по отечествознание, каквито по него време и после липсваха. Едвали е оставало време на учителитѣ преди освобождението да вематъ нѣкой и другъ разказъ за лични люди отъ обща история презъ учебната година.

Временнитѣ правила отъ 10 септемврий 1879 год. се отмѣняватъ съ *„Законъ за началното учение въ източна Румелия"*, приетъ областното събрание на декемврий 1880 год. и прогласенъ на 28 февруарий 1881 год. Макаръ този законъ и да прави задължителенъ второстепения курсъ (I и II класове) на началното училище и учебнитѣ предмети въ него да се увеличазатъ съ нозъ предметъ — нравоучение — при всичко че съ този вторъ законодателенъ актъ се урежда всичко, което засѣга първоначалното учение, обаче,

учебната основа, както по другитѣ учебни предмети, така и по история остава *непромѣнена*. По такъвъ начинъ се оставя по нататъкъ — дори до съединението — на тогавашнитѣ мѣстни учителски събори сами да опредѣлятъ и разпредѣлятъ материала за основното училище по тоя толкова важенъ учебенъ предметъ за развитие на националното чувство и образуване на граждански добродетели у децата.

Въ северна България, споредъ *„Привременния уставъ за народнитѣ училища“*, утвърденъ отъ императорския руски комисарь князъ Дундуковъ — Корсаковъ, курсътъ на първоначалнитѣ училища е тригодишенъ съ следнята програма, издадена презъ месецъ августъ 1878 год. отъ управляющия отдѣла на Народното просвѣщение и духовнитѣ дѣла, г-нъ Маринъ Дриновъ; Законъ Божи, четене, писане, първитѣ четири действия отъ аритметика и църковно пѣние, дето преподаването имъ е възможно. Г-нъ Дриновъ, макаръ виденъ нашъ историкъ, не дава никакво мѣсто на историята въ основнитѣ училища, понеже цельта на тия училища остава сѫщата, каквато тѣ имаха преди освобождението ни: да учатъ децата на четене и писане, да се развиватъ въ тѣхъ елементарни религиозни начала чрезъ изучване на най-упòтрѣбяванитѣ молитви и да имъ се дадатъ начални полезни знания. Тази програма имала времененъ характеръ, защото презъ идната 1880 год. бѣ издаденъ *„законъ за материалното подържане и учебно преустройство на училищата“*, приетъ отъ Народното събрание на 21 май въ времето на министра на Народното просвѣщение г-нъ Ив. Гюзелевъ, споредъ който законъ курсътъ на първоначалнитѣ училища става 4 годишенъ, като се разширява съ това и програмата имъ. Тая *„програма на предметитѣ въ първоначално училище“* е издадена презъ месецъ августъ с. г., при всичко че въ нея липсва седмично разпредѣление на часоветѣ и е изобщо много кратка, обаче тя твърде много се различава отъ предишната на г-нъ Дриновъ, защото въ нея за пръвъ пѫть се въвеждатъ нови учебни предмети: отечествознание, естествознание, гимнастика и чертание. Въ нея е дадено мѣсто на отечествената история само въ IV отдѣление:

Старитѣ жители на Балканския полуостровъ, Аспарухъ, Крумъ, Борисъ и покръщението (Св. Кирилъ и Методий), Симеонъ, Асенъ, Иванъ Шишманъ, покорение на България отъ турцитѣ. Състояние подъ турското иго, възраждане на българитѣ. Последнитѣ турски звѣрства. Освобождение. Сѣверна, южна и юго-западна България. Запознаване съ административния строй и съ конституцията. Прегледъ върху другитѣ славяни.

Този прегледъ на материяла показва, че децата въ IV отдѣление, безъ всѣкаква предварителна подготовка отъ

по-долнитѣ отдѣления, безъ подходящи и каквито и да било исторически картини, трѣбвало много да сѫ се измѫчвали да изучаватъ повече механически една съкратена българска история отъ най-старо време до съединението и найнапредъ да се запознаватъ съ административнитѣ уредби на княжеството и неговата конституция и да завършатъ съ единъ погледъ върху историята на славянскитѣ народи.

Законътъ отъ 1880 год. билъ въ сила до 1 септемврий 1886 год. и въ основа на него била изработена нова *„програма на предметитѣ за първоначалнитѣ училища“* отъ първия учителски съборъ, свиканъ отъ 1 до 20 августъ 1883 година въ София и утвърдена отъ Министра на народното просвѣщение съ приказъ подъ № 186 отъ 7 септемврий, въ задължителната материя на която влиза *окончателно* и отечествоведението, което сега обема, освенъ, география и история, но още и единъ новъ предметъ— *гражданско учение.* Тази програма, която наскоро стана *общо задължителна* за всичкитѣ основни училища на дветѣ съединени Българии е несравнено по-пълна отъ оная, която бѣ въ сила до 1 септемврий 1885 год, а освенъ това съдържа таблица на седмичнитѣ часове на предметитѣ въ отдѣленията на първоначалнитѣ училища, забележки, че въ девическитѣ училища, вмѣсто гимнастика, да се преподава рѫкодѣлие и че учителитѣ въ мѫжкитѣ училища въ срѣда следъ пладне, когато времето е добро. се задължаватъ да водятъ децата на разходка съ цель да ги запознаватъ нагледно съ нѣкой нѣща отъ естествознание и география. Сѫщото могатъ да правятъ и учителкитѣ въ сѫбота следъ обѣдъ съ ученичкитѣ. На края програмата съдържа образцови разпредѣления на седмичнитѣ уроци, преподавани съ повече учители въ I, и II, въ III и IV отдѣления, съ единъ учитель само, въ I, II и III отдѣления съ единъ учитель и единъ учитель на 4-тѣ отдѣления.

Ето материала, който се предвижда по история: Въ II отдѣление по *предметно* обучение се вематъ разкази отъ българска история, или разкази за нѣкои знаменити мѫже, като победата на Крума надъ гърцитѣ, влизането на Симеона въ Цариградъ, нашето освобождение и др. При описването на мѣстноститѣ въ България учительтъ да се спира особено на ония, които иматъ историческо значение, като напримѣръ Преславъ, Търново, Шипка, Бузлуджа и други.

Въ III отдѣление: разкази за Аспаруха, Крума, Бориса, Св Кирилъ и Методия, Симеона, Ив. Шишмана и освобождението ни отъ турцитѣ.

Въ IV отдѣление: Старитѣ жители на Балканския полуостровъ. Борисъ и кръщението на българитѣ. Самуилъ. Подпадание на България подъ Византия. Вкратце за търновското царство. Тур-

ското завоевание. Българското възраждание и първитѣ дейци — Бозвели, Софроний и Паисий. Черковния въпросъ съ гърцитѣ. Възстанията. Раковски, Л. Каравеловъ, Хаджи Димитъръ, С. Караджата, Левски, Ботевъ и Бенковски. Изобщо за славянскитѣ народи. Изнамѣрване на Америка и книгопечатането.

Този прегледъ на материала по история показва, какво употрѣбениятъ отъ първитѣ програмо-съставители терминъ „Отечествоведение" иматъ това предимство, че сега въ новата програма се опредѣля по-ясно следното положение: въ основното училище за въ бѫдеще не може да става дума за изучване обща история и че отечественото трѣбва да съставлява главния предметъ на историческото обучение въ него; че е необходимо да се вземе материалъ както отъ старата наша история, така и отъ новата; че децата небива да напущатъ основното училище, безъ да сѫ се запознали по-добре съ най-важнитѣ исторически събития отъ възраждането насамъ. Както и да било, но отъ текста на тази *първа по рода си официална програма* за началното образование произтичатъ следнитѣ основни принципи, които отпосле почти всички легнаха въ основата на по-нататъшнитѣ програми за първоначалнитѣ ни училища:

1) Нѣма народно основно образование, колкото и да е ограничено то, което да не дава поне елементарни познания изъ отечествената ни история отъ нейното начало до наше време; 2) отъ възрастьта и прогресивното душевно развитие на децата се налага да се вематъ само отдѣлни разкази за най-важнитѣ събития отъ отечествената история, и материала да се развива концентрически на по-горни степени на обучение; 3) още отъ II отдѣление при предметното обучение трѣбва да се положи основа за по-нататъшното изучване на историята; 4) центърътъ на историческото обучение трѣбва да падне повече на IV отдѣление; 5) не е добре да затваряме ученицитѣ въ основното училище само въ тѣхното отечество, да ги запознаваме само съ най-важнитѣ събития отъ Българската история, а е необходимо при свършването на IV отд. ощe да имъ дадемъ понятие за великитѣ културни народи, които сѫ оставили дълбоки следи на земята и сѫ играли решаваща роль въ сѫдбинитѣ на човѣчеството; 6) покрай тая принципиална цель обучението по история трѣбва да преследва и друга не по-малка важна цель—да се развие въ ученицитѣ националното чувство и да се всадятъ у тѣхъ граждански добродетели, т. е. да се възбужда у ученицитѣ интересъ къмъ миналото на нашия народъ, да вематъ участие въ сегашния животъ на народа и да станатъ единъ день горещи защитници на своето свободно отечество.

Програмата за основнитѣ училища отъ 1894 год., изработена следъ създаване на закона за народното просвѣщение отъ министъръ Г. Живковъ, не само че ненаправи повече за обучението по история въ първоначалнитѣ училища, но още се изостави въ нея и онзи незначителенъ материлъ отъ общата и културна история — откриване на Америка и изнамѣрване на книгопечатането, — който бѣ предриденъ да се изучаза въ старата програма отъ 1885 год. Едва врезъ 1897 год. учебниятъ комитетъ при Министерството на народното просвѣщение, съзнавайки тази празднота, се принуди съ специално окржжно подъ № 13435 отъ 26 септемврий да направи, покрай другитѣ допълнения на материала во нѣкои учебни предмети, и нѣкой необходими допълнения къмъ материала по отечествена история и да вмъкне още нѣщичко изъ културната история на човѣчеството — за изнамѣрване на компаса и парната машина. Ето текста на тая допълнена програма:

Въ III отдѣление: Кубратъ и синоветѣ му. Испарухъ. Крумъ. Борисъ. Асень и Петръ. Ефтимий.

Въ IV отдѣление: Кирилъ и Методий. Симеонъ. Бѣгството на Петровитѣ синове отъ Цариградъ. Самуилъ. Кракъръ. Калоянъ. Иванъ Асѣнъ II. Ивайло. Завоевание на България отъ турцитѣ Отецъ Паисий. Софроний. Основаване на екзархията. По-важни възстания за освобождението. Минуването на Ботевата чета. Освободителната война: опълченцитѣ на Шипка и при Шейново. Санъ-Стефанска България и берлинский договоръ. Съединението. Победа при Сливница и превземане на Пиротъ. Възшествие на Н. В. Ц. Фердинандъ I. Старитѣ и новитѣ жители на Балканския полуостровъ. Славянскитѣ народи. Изнамѣрване на компаса. Откриване на Америка. Изнамѣрване на книгопечатането и парната машина.

Макаръ и допълнена, тази програма имаше важенъ дидактически недостатъкъ, именно че въ нея е изхвърленъ онзи материалъ въ II отд., който старата програма отъ 1885 год. предвиждаше при предметното обучение да се взема като подготовка на обучението по историята въ горнитѣ отдѣления и че центъра на историческото обучение сега пада на IV отдѣление.

Програмата за основнитѣ училища, утвърдена отъ Министра на народното просвѣщение г-нъ Н. Апостоловъ съ заповѣдь № 2304 отъ 5 октомврий 1907 год. и приложена веднага въ долния курсъ на основнитѣ училища, принесе голѣма услуга на обучението по история, като разшири значително неговия материалъ и главно като постави по-широка учебна цель — да се запознаятъ ученицитѣ съ вървежа на най-важнитѣ събития изъ отечествената и изъ историята на великитѣ културни народи. А за второ-

степена цель обучението по история има да усили любовьта къмъ родното мѣсто, отечеството и династията, както и да даде на ученицитѣ възможность да разберать сегашното положение на народа и неговитѣ задачи.

Ето текста на тая програма:

Въ *III отдѣление*: Запознаване съ мѣстнитѣ старини и предания. Мѣстни исторически легенди. — Най-старитѣ жители на Балканския полуостровъ; тракийци и славянни. Характеръ, вѣра, нрави и обичаи на старитѣ славяни. Идване на българитѣ. Характеристика на българската орда: нрави, обичаи, управление и вѣра. Основаване на българското царство и неговия разцвѣтъ. Крумъ и законодателството му. Отношенията му съ Византия. Превземане на София и Месемврия. Българитѣ предъ Цариградъ. Покръстване на българитѣ — Борисъ. Първитѣ славянски учители — Св. Кирилъ и Методий. Златенъ вѣкъ на българската книжнина. Симеонъ. Гръцко влияние въ България — Петъръ. Раздѣляне и отслабване на българското царство. Шишманъ Мокри. Руситѣ въ България. Падане на източна България. Западно българско царство. Самуилъ. Българскитѣ боляри. Сражението при Бѣласица. Кракра Пернишки. Край на първото българско царство. България подъ византийска власть. Освобождение. Асень и Петъръ. Болярски родове. Крепости и кули. Боятъ при Верея. Иванку. Феодаленъ строй въ България. Латиняни. Рицари (облѣкло, нрави, война). Борба между латиняни и българи. Калоянъ. Обединение на балканскитѣ славянски земи въ едно. Иванъ Асѣнь II. Културното повдигане на страната. Самостоятеленъ български патриархъ. Междуособици между боляритѣ следъ смърьта на Иванъ Асень II. Нашествието на татари и маджари въ България. Видинско царство. Шишманъ. Сражението при Кюстендилъ между българи и сърби. Раздѣление на България. Развала на нрави и обичаи. Подпадане подъ турцитѣ. Разорение на Търново. Патриархъ Ефтимий. Народни герои.

Въ четвърто отдѣление: Положение на българитѣ подъ турска власть. Политическо и духовно робство. Еничари, войниклъкъ, господарлъкъ и други задължения на раята. Опити за освобождение. Епоха на възраждането. Паисий и Софроний. Духовно освобождение (основаване на екзархията), опити за политическо освобождение. Централенъ български революционенъ комитетъ. Политически дейци: Раковски, Хаджи Димитъръ и Ст. Каражата, Л. Каравеловъ. Революционна дейность вжтре въ страната: революционни комитети въ България. Левски, Ботевъ. Възстанията презъ 1896 год. Събранието въ „Оборище". Априлско възстание. Освободителната война. Опълченцитѣ на Шипка, Шейново и Стара-Загора. Санъ-Стефанска България и Берлинския договоръ. Първото велико народно събрание въ Търново. Изработване на конституцията. Избиране на князъ Александъръ. Съединението на северна и южна

България. Сръбско-българската война. Възкачване на престола на Н. Ц. В. Фердинандъ I.

* * *

Основното училище е длъжно да образува отъ детето една нравствена личность и добъръ гражданинъ. То не може да изпълни тази си висока задача само съ малко четене, писане, смѣтане: детето се образува между другото и съ това, като му се предаватъ и добродетелитѣ на неговитѣ дѣди и прадѣди. По такъвъ начинъ то става нѣкакъ си добъръ гражданинъ, изучавайки славата и злочестинитѣ на своето отечество. Отъ друга страна, въ наше време, познаването на историята е необходимо още и поради ползата, която може да принесе на ученицитѣ въ практическия животъ, понеже само тя може да ги приготви да оценятъ както трѣбва миналото на народа ни, да разбератъ сегашното му положение и неговитѣ задачи, да обсѫждатъ общественитѣ явления и по такъвъ начинъ да предугаждатъ бѫдещето му. Изхождайки отъ тия съображения, отъ насъ сѫ изискваше, преди всичко, да посочимъ, кога и какъ е било конституирано историческото обучение въ нашитѣ народни първоначални училища. Въ горния бѣгълъ исторически очеркъ ние посочихме това и видѣхме, че историята дълго време е била забравена въ тѣхъ, като се почне отъ възраждането до края на турското иго, че нейного конституиране започва едва подиръ освобождението ни, като вървѣло бавно и непълно до 1885 год. — изглежда, че рѫководителитѣ по него време на народната ни просвѣта като да сѫ били опоени отъ свободния животъ и затова не сѫ искали да бързатъ да напомнятъ на децата едно грозно минало за винаги унищожено, да ги запознаватъ съ една дълга история на многовѣковно робство, на което тури край освобождението. Съ програма отъ 1885 год. захваща значително да сѫ разсширява материала по история, додето най-сетне съ учебната основа отъ 1907 г. окончателно се конституира нейното обучение, като ѝ се дава първостепенно мѣсто въ програмитѣ на основнитѣ училища поради нейната възпитателна роль, която трѣбва да играе за въ бѫдеще по отношение патриотическото и морално възпитание на нашитѣ деца.

За да може историята да постигне своята учебно-възпитателна цель, посочена за пръвъ пѫть въ програмата отъ 1907 год,, съ която се завършва конституирането на обучението по история въ първоначалнитѣ ни училища, цель изразена въ по-съкратена форма въ най-новата програма отъ 1922 год., утвърдена съ заповѣдь № 142 отъ 14 януарий с. г. отъ Министъра на народното просвѣщение г-нъ Ст. Омарчевски, да се приложи изцѣло за отдѣленията и кла-

советѣ, нека разгледамъ доколко изборътъ и разпредѣлението на учебния материалъ е направенъ въ тѣхъ съобразно съ новитѣ методически искания. Казахме, че изучването на отечествената история трѣбва да бжде главния предметъ въ отдѣленията и че е невъзможно да пристжпаме къмъ изучване на общата история.

Обаче не трѣбва да забравяме онова, което изтъкнахме, когато разгледахме програмата отъ 1894 год., че въ отдѣленията, освенъ съ изучване на отечествената история, трѣбва да запознаваме ученицитѣ и съ най-важнитѣ събития изъ историята на важнитѣ културни народи, понеже никоя страна презъ никоя епоха на своя исторически животъ не е изолирана отъ другитѣ страни и никоя цивилизация — отъ другитѣ цивилизации. Така че би било едно осакатяване на нашата отечествена история, ако учительтъ отъ време на време не обърне погледитѣ на ученицитѣ поне върху ония факти, които сж останали у другитѣ народи и които сж указали влияние било върху нашата култура, било върху културата на цѣлото человѣчество. Само че съставителитѣ на програмата отъ 1907 година, вмѣсто да поставятъ съ общи думи въ нея такава широка учебна цель — „да се запознаятъ ученицитѣ съ вървежа на най-важнитѣ събития изъ историята на великитѣ културни народи“ — цель непостижима въ отдѣленията, много повече щѣха да улеснятъ учителитѣ, ако бѣха посочили въ текста на програмата строго необходимото, което, споредъ тѣхъ, би трѣбвало да се вземе изъ историята на ония народи, което се намира въ тѣсна връзка съ нашата история, т. е. само ония исторически факти, които обясняватъ и хвърлятъ свѣтлина върху сждбинитѣ на нашия народъ. Въ програмата отъ 1922 година е направена тъй сжщо важна дидактическа грѣшка, понеже на ученицитѣ въ отдѣленията не се даватъ никакви сведения изъ културната история на човѣчеството.

Между другото важно е да се знае още и това, дали е необходимо да се запознаватъ ученицитѣ съ най-важнитѣ събития изъ българската история отъ нейното начало до наше време, както било предвидено въ всичкитѣ досегашни програми за основнитѣ училища: въ III отд. да се вематъ отдѣлни разкази отъ срѣдновѣковната ни история, а въ IV — отъ новата. Защото нѣкои автори сж на мнение да се изостави нашата стара история, както е направено въ сръбската програма за първоначалнитѣ училища (вж. учебника на Мих. М. Станоевича: „*Землльопис Кралевина Србие за* III *разред народних школа*“), или да се мине много бѣгло, да служи само като малъкъ уводъ на новата ни история. Нашата отечествена история представлява едно цѣло, та не позволява такова разпокжсване на части: нищо отъ онова,

което извършваме, нищо отъ онова, което сж патили нашитѣ дѣди не бива да остава чуздо за нашитѣ ученици въ основното училище. Освенъ това, *срѣдневѣковната* наша история е иначе интересна за децата, понеже въ нея преобладава *картиность* и е пълна съ *драматични* разкази. А колкото се отнася до разнитѣ моменти или периоди въ развитието на народа презъ срѣднитѣ вѣкове, то повече внимание трѣбва да се обърне преди всичко на ония епохи въ развитието живота на нашия народъ, които ни описватъ, какъ той е излѣзълъ отъ примитивния животъ, какъ се зараждатъ и закрепватъ ония зачатки, отъ които е произлѣзълъ характера на народа и сж дали известно направление на новия исторически животъ; после да се опише борбата му, която е трѣбвало да води и претърпи произлѣзлата отъ тия зачатки морална сила на нацията, както и да се посочатъ резултатитѣ отъ тази борба; най-сетне да се разкрие характера и по-нататъшното направление, което взема народния животъ. Освенъ въ програмата отъ 1907 год. въ текста на която материалътъ е посоченъ съ много излишни подробности, това е достатъчно застжпено и въ найновата учебна основа отъ 1922 год., като учебното градиво въ III и IV отдѣление е изложено само въ общи черти. Обаче подпадането на България подъ византийска власть и по-сетне подъ турцитѣ би трѣбвало да бжде описано много накратко: въ III отд. е непедагогично, както сж постжпили сега съставителитѣ на учебници по отечествознание, да се изобразява толкова подробно разследването, изнемогването, разложението и преподаването на могжществения нѣкога си български народъ при Крума и Симеона. Достатъчно е тукъ да се посочатъ само причинитѣ, поради които е станало пропадането и заробването на народа ни изпърво подъ византийска власть и по-сетне и подъ турцитѣ. Подробното описание *мрачната страна* на народния животъ въ срѣднитѣ вѣкове може да бжде много поучително за възрастнитѣ ученици, особено въ срѣднитѣ училища, но това не е за децата въ отдѣленията, у които току-що се сформирува нравствения характеръ. Въ IV отдѣление обучението по отечествена история по сжщитѣ съображения трѣбва да се завърши съ съединението на северна и южна България и сръбско-българската война, а войнитѣ за освобождение и обединение — балканска и всеобща война — да се изоставятъ.

Като се заловихме да направимъ прегледъ на нашитѣ програми по история и нейното изучване въ народнитѣ ни първоначални училища, ние си поставихме главно за цель да посочимъ, какъ въ свръзка съ постепенното развитие на народното ни образование подиръ освобождението и учеб-

ната основа по отечествена история сѫщевремено е претърпѣвала най-много измѣнения и че при бѫдещата ревизия на сегашна програма за основнитѣ училища материалътъ по нея ще трѣбва отново да претърпи измѣнения, като се използуватъ добритѣ страни на досегашнитѣ програми и избѣгнатъ тѣхнитѣ недостатъци.

Д-ръ К. Свраковъ, — Варна.

Художествено възпитание

(по Хергетъ)

Къмъ 80-тѣ години на миналото столѣтие въ Германия се появи силно педагогическо движение, главната цель на което бѣше *„да се подпомогне за развитието на човѣшкото чувство къмъ хубавото въ природата и изкуствата и съ това да се облагороди самия човѣкъ“*.

Въ областьта на педагогията това движение е известно подъ името: *„естетическо или художествено възпитание“*.

Историята на това движение е кратка — въ 1889 година *Лангбенъ* издаде книгата: *„Рембрандтъ като възпитатель“* и съ нея обърна вниманието на своитѣ съотечественици, да се не лутатъ въ областьта на изкуството по чуждитѣ страни, а да черпатъ сила и търсятъ сюжети въ своята родина. „Искаме ли, казва той, изкуството да укаже що годе въздействие на народа, то трѣбва да се обърнемъ къмъ родното изкуство. Живъ примѣръ за това е *Рембрандтъ*, тоя великъ представитель на нѣмското изкуство, израстналъ и се развилъ въ Германия“. Съ тая книга Лангбенъ като че хвърли искрата, която запали движението за естетическо възпитание.

Въ сѫщата насока, по тоя пѫть, е работилъ и *Ръскинъ* въ Англия.

Споредъ него рѫчната работа е единственото спасително срѣдство, за да се излѣзе отъ социалния упадъкъ на днешното време, вследствие на което той иска всѣко нѣщо, даже и най-простото нѣщо, да носи художественъ отпечатъкъ. Следъ него *Вилиамъ Морисъ* и *Валтеръ Гране* прокараха възгледа: *„Изкуството за всички и изкуство въ всичко“*, като се надѣваха съ това да постигнатъ едно освѣтление и преобразование на цѣлия животъ и да раз-

ширятъ щастието и въ срѣдата на най-последнитѣ и нищожнитѣ.

Споредъ тѣхъ, чрезъ фабричното производство се унищожава индивидуалностьта на всѣка работа и тукъ именно трѣбва да се търси упадъка на художественото чувство въ народа. Не ще и питане, че за това тѣ не се явяватъ, както прави това *Ръскинъ*, противъ машинното производство. Истинското изкуство, споредъ тѣхъ, е само това, което се явява, като резултатъ отъ личнитѣ нужди на всички, т. е. което обхваща цѣлия народъ. И въ грижитѣ за изкуството, тѣ виждатъ най-доброто доказателство за щастието на народа.

Съ дейностьта на *Ръскинъ* въ Англия може да се сравни тая на познатия социалъ-политически мжжъ въ Германия — *Фридрихъ Науманъ*, авторъ на книгата *„Централна Европа“*, съ която презъ време на войната той обърна вниманието на всички. „Къмъ изкуството, казва той, спада радостьта отъ умѣние, радостьта отъ материята, отъ формата, отъ оригиналностьта и отъ особенитѣ трудности. Какъ така, на какво се дължи това, че отъ хилядитѣ нѣща, които сж изложени за продань, намъ се харесватъ само нѣкои, само десеть или двадесеть приковаватъ нашето внимание и ние не можемъ да се освободимъ отъ тѣхъ? Защо? На що се дължи това? Защото въ деветстотинъ отъ тия хиляда не се крие нито искрица отъ лична топлинка“.

Неговото желание бѣше да повлияе на нѣмската художествена индустрия въ тая насока, безъ, разбира се, да се пречи на голѣмото производство. Съ своитѣ статии, печатани въ неговото списание *„Помощь“*, той успѣ да прокара тия си искания широко въ народнитѣ маси.

Въ подкрепа на това движение, на чисто педагогическа почва, се яви *Конрадъ Ланге*, професоръ по история на изкуството въ *Тюбингенъ*, съ съчинението си: *„Естетическо възпитание на нѣмската младежь*: „Естетическото възпитание, пише Ланге, се налага главно отъ чисто економически съображения. Изкуството се плаща богато, защото суровиятъ материалъ е почти безъ цена, но затова пъкъ трѣбва да се подготви публиката да цени произведенията на художника“.

За тая художническа подготовка на широката маса, на дилетанта, особена заслуга има *Алфредъ Лихтваркъ*, директоръ на Хамбургската художествена академия. Той сполучи най-първо да повдигне художествения животъ въ Хамбургъ, а по-късно указа влияние и за повдигане значението на художеството всрѣдъ широкитѣ маси на цѣла Германия. Въ 1886 година се основа въ Хамбургъ едно общество на почитателитѣ на изкуството, а една година по-късно се състави такъво д-во и въ Виена. Въ 1900 година се тури основата на съюза на австрийскитѣ еснафски музеи. Презъ

1888 год. *Лихтваркъ* откри курсове за упражнения въ анализъ на художествени произведения. Тия курсове бѣха главно за учители. Лихваркъ не отмина безъ внимание и онова изкуство, за което може да става дума въ кѫщи: *отгледване на цвѣтя, ржкодѣлие, резба и т. н.*, а въ 1896 г., по негова и ициатива, се основа въ Хамбургъ първото учителско д-во за подкрепа на художественото образование въ училището. Така, благодарение на Лихтваркъ, Хамбургъ застана на чело на движението за естетическото възпитание въ Германия.

Лихтваркъ трѣбва да се смѣта и като инициаторъ за свикване на конгреситѣ на художницитѣ, които конгреси не малко допринесоха за художественото възпитание. Особно важни сѫ първитѣ три конгреса, които се състояха въ *Дрезденъ* въ 1901 год., въ *Ваймаръ* — 1903 и въ *Хамбургъ* — 1905 год.

Тукъ се събираха почти всички поети, педагози, и художници на Германия.

Въ първия конгресъ се разискза върху общи въпроси изъ областьта на изкуството и *за отношението на училището къмъ изкуството*. Въ Ваймаръ се говори главно върху *поезията и езика*, а въ Хамбургъ — *върху музикалното и физическо възпитание*.

Въ втория конгресъ говори *К. Ланге* върху: „*Сѫщностьта на естетическото възпитание*", а *Лихтваркъ* — на тема: „*Бѫдещиятъ нѣмецъ*". Отъ значение сѫ тукъ казанитѣ отъ него думи за учителя: „всѣка училищна реформа се подема и свършва съ учителя, и най-добритѣ училищни програми не могатъ да въздигнатъ учителя, но затова пъкъ и лошитѣ не могатъ да му пречатъ. Ядката на неговата дейна способность се крие въ живата сила, която той ще развие и въ силата, която ще развие съ ученицитѣ си". Тукъ, въ Ваймаръ, се реферира още върху следнитѣ теми: *детски стаи, училищни сгради, стенни украси, илюстровани книжки, рисуване и сформиране, ржчна работа, естетическа подготовка на учителя въ училището и университета* и др.

Отъ педагозитѣ, които иматъ особени заслуги въ историята на хужественото възпитание, трѣбва да се спомене идеолога на трудовото училище *Д-ръ Кершенщайнеръ*, председатель на втория конгресъ на художественото възпитание и представителя на хербартянцитѣ *Вилхелмъ Райнъ*, професоръ по педагогиката въ Иена. Въ своята статия: „*Изкуство и училище*" той пише следното за възпитателното значение на изкуството: „Трѣбва ли да бѫдемъ хладнокръвни, когато забележимъ, какъ глупаво гледатъ и се чудятъ широкитѣ народни маси на художественитѣ произведения?" Колко други, които се смѣтатъ за напълно об-

разовани сж само полуобразовани и имъ липсва всѣко чувство къмъ изкуството. Само оня е напълно образованъ, който не е чуждъ на изкуството. Полуобразованъ е учениятъ, за когото не сжществува друго освенъ книгитѣ, полуобразованъ е юриста, който не познава друго, освенъ сждебнитѣ дѣла, търговецътъ, за когото сжществува само спекулата и т. н.

„Нека не се забравя, че хубавото не е само за богатитѣ. Който се е научилъ да се радва на хубавото, той го намира и когато е бедно облѣченъ, когато е въ фабриката, на улицата и т. н.; той обръща внимание и на чистотата на дрехитѣ, когато е въ кжщи, обръща внимание на книгитѣ си, на чистотата на зжбитѣ и. т. н. И правъ е училищниятъ съветникъ *Грюлинъ*, представитель на саксонското министерство на просвѣтата, като каза на първия конгресъ: *„науката е само за едно ограничено число хора, а изкуството за народа“*.

На въпроса: какво може да направи училището за изкуството? отговаряме:

Много, а именно:

1) *Училищно здание.*

Още *Монтенъ* е казалъ, че стенитѣ на училищнитѣ стаи трѣбва да сж украсени съ цвѣтя и рисунки. *Коменски* иска сжщото.

За щастие днесъ има много училищни здания, които отговарятъ на педагогическитѣ искания, но за съжаление, повечето отъ новитѣ училищни здания сж цѣли казарми.

Нека не се забравя, че стенитѣ на училищнитѣ стаи и коридори трѣбва да се украсяватъ съ картини, статуйки, цвѣтя и т. н.

2) *Разглеждане на художествени произведения.*

Най-хубаво би било да се представятъ за разглеждане самитѣ оригинални произведения, но понеже това е почти невъзможно, то ще се използуватъ репродукции

Какъ да се разглеждатъ картинитѣ?

Искането на нѣкои художници картината само да се окачи въ училището, безъ да се говори за нея, не се одобрява изобщо. Лайпцигскиятъ професоръ *Иоханъ Фолкелтъ*, познатъ съ книгата си *„Изкуство и народно възпитание“*, пише: „Ученицитѣ трѣбва преди всичко да вижждатъ, да се упражняватъ въ гледане, или по-точно казано, не само да се учатъ и упражняватъ въ гледане, а и въ усѣщане и чувствуване при гледането, защото и като гледа човѣкъ, пакъ може да бжде слѣпъ. Ето защо децата трѣбва да се опжтватъ въ тая насока отъ учителя“.

Отъ друга страна, и самиятъ учитель, който се залавя да разглежда художествено произведение съ децата, трѣбва да обича изкуството, да го разбира и да следи развитието

му. За това е нуждно учителтъ да работи много надъ себе си — да се запознае добре съ основнитѣ начала на изкуството, естетиката и психологията. При това учителтъ не трѣбва да натрапва на ученицитѣ мнението си за известно художествено творение, да ги въздържа отъ критика и т. н. Той трѣбва да се стреми децата да изпитватъ приятни чувства отъ хубавото и да се вдълбочаватъ въ неговата смисъль.

Най-добрата подготовка за разбиране на художествени произведения сж екскурзиитѣ и излетитѣ, при които учителтъ ще открие на децата хубоститѣ на природата. Оня, който може да схване хубавитѣ цвѣтове и всевъзможни цвѣтни нюанси на разнитѣ изгледи, той ще съумѣе по-после да схване и да се радва на художественото представяне на тия хубости и обратно — разглеждане на художественитѣ родни картини отваря очитѣ на човѣка, за да види той и ония хубости, край които е минавалъ до тогава, безъ да ги е забележилъ.

За препоржчване е следния редъ за разглеждане на художествени произведения:

1. тихо вдълбочаване въ художественото произведение;

2. ученикътъ дава мнение за произведението, т. е. какво му харесва или не;

3. насочване ученика къмъ онова, което той не е забележилъ;

4. не е зле, преди да се почне разглеждането, да се опредѣли задачата, цельта на нашата работа, а следъ като се свърши разглеждането, да се дадатъ технически упжтвания и бѣгли биографически бележки за автора на произведението.

Нека не се забравя, че при разглеждането на разни картини не трѣбва да се постжпва по единъ и сжщъ начинъ, по една и сжша форма. При това, при избора на картина нека се има предвидъ не само художествената стойность на картината, а главно значението й за детето.

Явява се въпросътъ: кога, при какви случаи да се разгледа едно художествено произведение. Въ отговоръ на това питане ще кажемъ, че не е за препоржчване да се опредѣлятъ особни, специални за тая цель часове въ седмичната програма, защото това разглеждане изисква особенно настроение, а такова не може да се създаде всѣкога. Ето защо по-добре би било разглеждането да става въ свръзка съ отдѣлнитѣ уроци при разнитѣ учебни предмети, а особенно при уроцитѣ по родинознание.

Споредъ *Д-ръ Е. Веберъ*, има три сгодни момента, въ които трѣбва да се представи за разглеждане картината: 1) когато това се изисква отъ нагледностьта — за по-добро разбиране и схващане на известна учебна материя; 2) когато

самата форма ни налага разглеждане на картината, за да може тя сама да се схване и 3) когато тя ще ни послужи за образецъ на художествена творба.

Разработката, не ще и питане, за всѣки отдѣленъ случай е различна.

Какви картини трѣбва да се разглеждатъ? Класическитѣ или модернитѣ произведения сж за предпочитане? Въ отговоръ на тоя въпросъ ще кажемъ, че модернитѣ т. е. произведенията на новитѣ художници сж по-леки за разбиране, защото тѣ, модернитѣ художници, ни рисуватъ сюжети, взети отъ съвременния животъ, когато, за да схванемъ класическитѣ произведения, необходимо е да се пренесемъ въ далечни времена, нѣщо трудно за децата.

При избора на картинитѣ трѣбва да се има предвидъ, и материята и то въ смисълъ до колко тая материя би заинтересувала ученика, като се вземе въ внимание неговата възрасть, защото безъ това и предъ най-хубавитѣ произведения на великитѣ художници той стои хладнокръвенъ. Правъ е въ случая *Людвигъ Прехаузеръ* като пише въ книгата си: „*Художествената картина, като педагогическа проблема*", следнитѣ думи: колкото по-силно се заинтересува отъ сюжета, колкото по-характеренъ, впечатлителенъ е начина, по който работи художникътъ, колкото по-силно движение е представено на картината, колкото по-прости и по-силни сж боитѣ, т. е. колкото по-силно е изразенъ темперамента на художника, колкото по-голѣма простота се съглежда въ картината, толкова по-голѣмъ успѣхъ ще има картината всрѣдъ децата. Най-леко и съ успѣхъ се разглеждатъ въ всѣко училище голѣмитѣ стенни и цвѣтни картини, копие отъ прозведенията на бележититѣ художници. Такива репродукции има вече издадени.

3) *И обучението по езикознание дава възможность на учителя да работи за естетическото възпитание на детето.* На първо мѣсто тукъ трѣбва да спомена читанката, респектизно христоматията, която трѣбва да съдържа отбрани художествени четива и стихове. Учительтъ да не се впуска въ обстойни обяснения на думитѣ и поетическитѣ форми, нито пъкъ да търси поетическитѣ и стилни грѣшки и съ това да ослабва художественостьта на четивото, но това още не значи, че той трѣбва да вземе четивото безъ всѣко обяснение.

4) *Рисуването* е отъ голѣмо значение за естетическото възпитание. Днесъ почти въ всички училища е въведено свободното рисуване и рисуване по натура. Резултатитѣ отъ тоя начинъ на работа сж отлични въ сравнение съ тия отъ нѣкогашното рисуване, а това не е безъ значение и за преценката на художественитѣ произведения. Днесъ на рисуването не се гледа само като на важенъ учебенъ предметъ, а и като на дидактиченъ принципъ въ смисъль —

чрезъ рисуването да се направи обучението по разнитѣ учебни предмети нагледно.

5) *Музиката и пѣнието* не малко допринасятъ за развитие на естетическия вкусъ у младитѣ. „Който пѣе, зло не мисли", казва нашата поговорка. А доброто не е нѣщо по-друго, освенъ една висша форма на хубавото.

6) *Гимнастиката.* Днесъ никжде не се гимнастикува само за развитие на едно силно тѣло. Чрезъ гимнастиката ние искаме развитието на хубаво тѣло и хубави и ловки движения. За тая цель напоследъкъ гимнастическитѣ упражнения се правятъ съ музика — ритмическа гимнастика. За изучаване на тая гимнастика, за развитие на слуха, импровизация и др. подобни и сродни на тия предмети, се основа на 1 октомврий 1915 год. въ *Хелерау при Дрезденъ* специално училище, въ което се работи по методата на *Жакъ Далкрозе. „Новото училище за приложенъ ритмъ"* има за задача главно подготовката на учители по пѣние и гимнастика за всички видове училища.

Такъво е и училището на *Елисабета-Дунканъ*, сестра на бележитата калифорнийска танцьорка *Изидора-Дунканъ*, по чийто починъ се образува и самото училище. Въ 1913 г. училището се сдоби съ собственъ домъ въ Мариенхьое при Дармщадъ. Училището е интернатъ и въ него се приематъ бедни момичета, които се учатъ безплатно и после работятъ като учителки. Тѣ имено ще работятъ за разпространение на идеитѣ, на които служи това училище.

7) *Ржчната работа.* Тукъ е думата за ржчната работа, която работятъ момчетата въ работилницитѣ и ржкодѣлието на момичетата. Както ржчната работа, така и ржкодѣлието, биха могли много повече да допринесатъ за естетическото развитие на детето, отколко сега. Тѣ трѣбва, както казва *Д-ръ П. Иесенъ*, да подпомогнатъ развитието на чувството за истинската материя, за едно вѣрно схващане на истинската техника, истинската приложена форма и т. н.

Има и други средства и условия за естетическото развитие на детето, но се пакъ едно отъ първитѣ условия остава учительтъ. Учительтъ трѣбва да разбира хубавото, да цени хубавото, да се проникне отъ него, въобще да се издигне като художникъ и да работи като такъвъ. Рѣдки сж такива учители — *Ернсъ Линде, Х. Шарелманъ, Ф. Гансбергъ въ Германия* сж такива учители художници и тѣ създадоха въ историята на педагогията ново течение, известно подъ името *лична педагогика*.

У насъ за художественото възпитание на народа се работи много, но се пакъ резултатитѣ сж много слаби. Както е известно почти всички изкуства — *музика и пѣние, гимнастика, рисуване, ржкодѣлие, ржчна работа и т. н.* се изучаватъ въ всички училища. Концерти се даватъ отъ

наши и чужди артисти, отъ музикитѣ, отъ разни дружества, отъ учащитѣ се, правятъ се изложби, Министерството урежда курсове за подготовка на учители по тия изкуства и за майстори за изложба на хубавото или по-добре на изкуството въ занаятитѣ, въ вестницитѣ и списанията се пишатъ дълги и предълги статии за изкуствата и тѣхното значение, имаме вече и домъ на изкуствата, на художницитѣ въ София, Варна, Русе, и т. н. и, въпрѣки това, ако сѫдимъ по модното облѣкло на мѫжетѣ и женитѣ, по онова, което е писано и се дращи по ученишкитѣ скамейки, по стенитѣ на публичнитѣ заведения, по вагонитѣ и чуждитѣ кѫщи, сѫдимъ ли по държането на публиката въ концертитѣ и общественитѣ мѣста, по самитѣ програми на концертитѣ и тѣхното (на програмитѣ) изпълнение, трѣбва да признаемъ, че въ тая область на културно развитие ние стоимъ много назадъ отъ другитѣ народи.

За развитие на естетическия вкусъ и подкрепа на изкуствата у насъ, вънъ отъ официалнитѣ институти: Художествената академия, Музикалното училище, дружествата на художницитѣ, театъра и кино-театритѣ, особено голѣма заслуга има професоръ *А. Митовъ* съ постоянитѣ си сказки, придружени съ проекциони картини, върху историята на изкуството.

Въ областьта на дидактиката това педагогическо течение се яви у насъ подъ името *„дидактично художество“*. Още преди повече отъ 15 години — 1906 год. въ Шуменъ се почна издаването на *„Училищна практика“* — списание за дидактическо художество и още презъ първата година въ това списание се явиха въ преводъ най-хубавитѣ работи на *Шарелманъ, Гансбергъ, Антесъ* и други нѣмски учители—художници.

Учителството се бѣше наситило на Хербартъ—Цилеровитѣ формални степени, доведени до чиста шаблона, омръзнала му бѣше и нагледно развивателната учебна форма и съ радость посрѣщна посочения му художественъ разказъ.

Тукъ трѣбва да споменемъ и името на *Палашевъ Георги*, редакторъ и издатель на списанието *„Картинна галерия“*.

Успѣхътъ, обаче, на художественото възпитание чрезъ обучението напълно зависи отъ личностьта на учителя. Има ли днесъ условия, за да се създадатъ учители художници?

— Тѣ, такива учители, се раждатъ!

Г. Лансонъ.

Нѣколко думи върху обяснителното четене

(Духъ — предметъ — методъ)

Единъ отъ най-забележителнитѣ умове на Съединенитѣ Щати*) ме питаше наскоро: „Кой е билъ мѫчительтъ, който е измислилъ обяснението на четивата?“ Този духовито поставенъ въпросъ съдържа два други, които трѣбва още отсега да отбележимъ. Преди всичко — и това е важно — каква е стойностьта на това упражнение? Не е ли то измислица на нѣкой педантъ, или педагогично заблуждение, или срѣдство за безполезна умора? Но този пръвъ въпросъ се подраздѣля на два други; защото, за да опредѣлимъ стойностьта на едно упражнение, трѣбва да посочимъ: 1. цельта му, 2. начина (метода), по който се извършва то. Чакъ следъ това ще потърсимъ произхода и изобретателитѣ на тази практика, осѫдителна или препоръчителна; нѣколко думи ще ни стигнатъ, за да задоволимъ или упѫтимъ любопитнитѣ къмъ тази втора задача, въ сѫщность отъ второстепенно значение.

I.

Не е ли обяснението на четивата упражнение, създадено изкуствено? — Да, както всички училищни упражнения, както всички упражнения по гимнастика и спортъ. Учительтъ по латински езикъ, този по гимнастика, по езда, по стрелба сѫ сѫщо такива мѫчители, както учительтъ, който принуждава младежьта да прави усилия при обяснението на четивата, заедно съ размѣстванията и грапавинитѣ въ умствената дейность, каквито може да изпитатъ при това начинающитѣ. Ние вършимъ съ удоволствие само това, което сме вършили по-рано съ мѫка и умора и което често сме повтаряли.

„Вроденото — казва Кондийакъ — е само изкуство, превърнато въ навикъ“. Мѫката при усвояване на занаята нѣма значение. Трѣбва да се обръща внимание на резултатитѣ. Коя е, прочее, цельта на обяснителното четене? Тя е много проста. Съ обяснението гимназиялниятъ учитель или професорътъ отъ университета си поставятъ за цель да научатъ ученицитѣ си да *четатъ*. Учительтъ отъ основното

*) Тази статия съставя глава III отъ книжката *„Методи на литературното знание“* отъ Г. Лансонъ. Тя е писана отъ него презъ време на последното му посещение на Америка, като професоръ въ замѣна.

Бел. на преводачката.

училище научава ученицитѣ си да четатъ азбуката, а гимназиялниятъ учитель или професорътъ отъ университета учатъ ученицитѣ си да четатъ литературни творения.

Най-важното основание и оправдание на упражнението да се обясняватъ четивата е, че мнозинството отъ възрастнитѣ хора не знаятъ да четатъ. Да, тѣ знаятъ да четатъ така, както се чете въ първоначалното училище, да изговарятъ печатнитѣ или писмени знаци и да имъ придадатъ повече или по-малко грубъ смисълъ. Но колко сж ония хора, които знаятъ да прочетатъ съ внимание дори една вестникарска статия, едно общинско обявление, едно съобщение въ хрониката, които биха могли да повторятъ точно съдържанието имъ, да обяснятъ смисъла имъ, безъ да го промѣнятъ, безъ да прибавятъ къмъ него нѣщо, безъ да забравятъ друго? Провѣрете и ще видите.

Толкова повече, когато е дума за литературнитѣ текстове, съ богато съдържание и колоритъ, кждето намѣренията се кръстосватъ и покриватъ едно друго, и дето възможноститѣ за обяснение сж до известна степень ограничени само отъ способностьта на умоветѣ, които сж се заели съ тѣхъ, — не е достатъчно, за да четемъ добре, да сме се научили да четемъ въ училище. Много хора — дори между тѣзи, на които специалностьта е да пишатъ литературна история или да упжтватъ другитѣ при оценката имъ на древнитѣ и нови произведения — много хора сж навикнали да четатъ всичко набързо, както се чете вестникъ или романъ, да преглеждатъ по-скоро, отколкото да четатъ. Азъ познавамъ такива — дори знаменити хора — които винагн сж търсили у различнитѣ автори само мисли, съгласни съ тѣхнитѣ предвзети сжждения и които биха могли да имъ послужатъ да изградятъ стройната сграда на тѣхното учение. Други пъкъ наричатъ *„четене“* навика си да мечтаятъ върху страницитѣ на нѣкоя книга, въ която тѣ понѣкога си въобразяватъ, като Дидро, че сж намѣрили това, което всѣкога е било само игра на въображението имъ, или вълнение на сърдцето имъ. Тѣ четатъ въ себе си, а мислятъ, че четатъ автора, който е предъ очитѣ имъ.

Упражнението да се обясняватъ четивата има за цель, а когато то се води добре, и за последица, да създаде у учащитѣ се навикъ да четатъ внимателно и да обясняватъ вѣрно литературнитѣ откжслеци. То се стреми да ги направи способни да намѣрятъ въ всѣка страница или цѣло произведение на нѣкой авторъ *само това, което се съдържа въ него*. Наистина, ще има всѣкога четива, които ще останатъ необяснени: но така ще се слѣзе повече или по-малко на дълбоко въ тѣхното разбиране, ще се проучи повече или по-малко пълно тѣхната обширность; и тогава ще става дума

само да се навикнемъ да отиваме въ това направление колкото се може по-далечъ.

Принципътъ, разбира се, е, че четивата иматъ свой вжтрешенъ смисълъ, независимо отъ нашия умъ и възприемчивость, отъ насъ, които четемъ. Мисля, че дори тѣзи, които най-вече оспорватъ стойностьта на обяснителното четене, не отричатъ това. Въ всички литературни произведения, дори и въ поезията, има единъ постояненъ и общъ смисълъ, който всички читатели трѣбва да сж способни да постигнатъ и който тѣ трѣбва преди всичко да си поставятъ за цель да разбератъ. Има нѣщо, което и *Сидъ*, и *Федра*, и *Размишленията*, и *Легендата на вѣковетѣ* казватъ еднакво на всички: този, който не го чува, е глухъ човѣкъ; или поне е оглушалъ временно и за известни нѣща. Има една достжпна истина въ литературното изучване; и това го прави благородно и здраво.

Това не ще рече, че всѣки отъ насъ, когато има предъ себе си едно литературно произведение и толковъ повече, ако то се отдалечава отъ науката, за да се приближи до музиката, не може да реагира по чисто индивидуаленъ начинъ, съвсемъ особенъ и напълно допустимъ. Дори тамъ, дето преобладава мисълта, дето предметъ на писателя е била повече истината, отколкото красотата, настроението и личното възпроизвеждане сж на мѣстото си: цѣлиятъ свѣтъ не може да види всичко; силнитѣ произведения сж достжпни само на силнитѣ умове; и съ упражнението, за което е дума, искатъ имено да създадатъ у младитѣ хора навикъ да отиватъ по-далечъ отъ грубия смисълъ, който никой не пропуща да забележи, а сжщо и изкуството да групиратъ — да кажа ли да мобилизиратъ? — бързо всичкитѣ си способности, за да изтръгнатъ отъ текста най-важното отъ тайната му.

Съвсемъ не мисля да осжждамъ мечтателностьта, за която споменахъ по-горе, тази творческа дейность на ума у читателя, който взема текста само като основа, за да се впусне въ обширното пространство на постижимото или въображаемото. Но въ това, което възбужда у менъ Монтескйо или Паскаль, Расинъ или В. Юго, трѣбва да се прави разлика между това, което е *въ менъ*, и това, което е *въ тѣхъ*. Необходимо е, да се науча да различавамъ смисъла на книгата отъ тълкуването, което ѝ давамъ. Не е дума само да се признае това, което наистина е мислилъ, чувствувалъ, изразилъ Монтень или Паскаль, Расинъ или В. Юго; но въ това, което отива отвждъ смисъла на произведенията имъ, отвждъ най-тънкитѣ намѣрения, които имаме още право да отнесемъ къмъ тѣхната по-малко или повече съзнателна воля, въ това, което представлявамъ азъ, читательтъ, който реагира на дадено четиво, както реагира на живота, трѣбва да се прави разлика между онова, което е

продължение, прѣка, естествена и като че ли очаквана последица отъ сѫщностьта на книгата, и онова, което не може да се отнесе къмъ нея по никакъвъ начинъ и не спомага да се разбере и да се освѣтли нито една нейна характерна черта.

Съ една дума, трѣбва да четемъ съ размишление, да четемъ, за да разберемъ, и по начинъ, по който може да разберемъ; да четемъ, за да получимъ не само силни и многобройни впечатления, но да разберемъ ясно, точно и раздѣлно четивата; а това е нѣщо, което не става само по себе си — съ изключение у нѣкои лица, които сѫ всѣкога въ всичко, надъ каквито и да било правила и педагогии, и които все пакъ ще иматъ полза, ако ги знаятъ; това е нѣщо, което се научава; и това се научава чрезъ упражнението въ обяснение на четивата.

II.

Това упражнение не е лесно. И когато то е зле извършено, то е повече вредно, отколкото полезно — въ това нѣма нищо чудно. Сигурно за това, защото то е било често зле приктикувано, много умни хора се отнасятъ къмъ него отрицателно, и моятъ скѫпъ и уважаемъ приятель отъ Америка го смѣта за мѫчение. Понѣкога си въобразяватъ, че трѣбва да се каже каквото и да е, само да се каже нѣщо. Разправятъ всичко, което знаятъ за автора и за книгата. Говорятъ съ увлѣчение за столѣтието или за съдържанието, Търсятъ да запълнятъ съ нѣщо опредѣленото за упражнение време. Стараятъ се да блеснатъ съ остроумието си. Така практикуваното обяснение ни отдалечава отъ съдържанието на четивото, скрива го отъ насъ, кара ни да го забравимъ. То се превръща въ училище за бъбривость и суетность, то е лошо за учителя, лошо и за ученика. То трѣбва да се подчини на колкото се може по-строги правила.

Не му е тукъ мѣстото да говоря върху метода за работа. Той е опредѣленъ съ голѣма точность въ една лекция, четена въ педагогическия музей въ Парижъ презъ 1909 г. отъ Albert Cahen, главенъ инспекторъ при Министерството на народното просвѣщение.

Разбира се, че основата на всѣко френско обяснение е граматичното изучване на текса. Нѣма по-голѣмо и по-опасно заблуждение отъ това, да се изхвърли или да се извърши небрежно работата на учителя по граматика, подъ високомѣрния предлогъ че се преподава литература. Точното разбиране смисъла на думитѣ и синтаксиса на автора въ откѫслека, който сме избрали, е необходимо, не само за да се установи *буквалниятъ смисълъ*, но то подготвя крайното проникване въ отсѣнкитѣ на мисъльта или формата.

Къмъ установяване на буквалния смисъль се отнася и освѣтлението на всички неясни или мжчни мѣста, които се срѣщатъ въ подробноститѣ на изразитѣ, сжщо и на всички видове алюзии, исторически, биографически или други, които могатъ да затруднятъ срѣдно образования читатель.

Когато тази работа на *дума по дума* е свършена, тогава вече може да се мине отъ *буквалния смисъль къмъ литературния смисъль*. Съ това искамъ да кажа, че трѣбва да се опитаме да изтъкнемъ интереса — психологически, философски или исторически (главно за историята на идеитѣ вкусътъ, културата) на избраното четиво и да накараме да се почувствува естетичната му стойность и хубостьта му. Цѣлата тази работа се извършва при непрекжстнатата помощь на личното впечатление, безъ което не може да се мине, и на събранитѣ знания, които служатъ да се опредѣли, изтълкува, контролира, разшири и провѣри личното впечатление.

Може да се намѣри навсѣкжде всичко; едното влѣче следъ себе си другото, неусѣтно човѣкъ губи почва подъ краката си, удавя се въ собственото си богатство. Трѣбва да умѣемъ да се ограничаваме. При все това, трѣбва да се каже всичко, което не може да се изхвърли, безъ слушателитѣ да получатъ криво тълкуване на смисъла или значението на текста. Но една страница отъ нѣкой великъ авторъ съдържа неизчерпаеми възможности за мисли и вълнения. Невъзможно е всичко да се изтъкне; справедливо е да се избере между различнитѣ интереси този, който ни се струва важенъ и по висшъ. Все пакъ може всѣкога да се посочи това, което доброволно се оставя настрана.

Корней казва нѣкжде:

„Нашитѣ стихове казватъ понѣкога повече отколкото иматъ намѣрение да кажатъ“.

Повече, и често съвсемъ друго. Всѣко поколѣние чете въ най-добритѣ литературни произведения своитѣ мисли и своитѣ идеали; всѣко столѣтие ги пресъздава по свой образецъ. Нито едно отъ тѣзи възпроизвеждания нѣма право да изключва другитѣ. Нито едно не е напълно вѣрно, нито напълно лъжливо.

Трѣбва да се започва отъ смисъла на автора; съ това, което е искалъ той да каже, се опредѣля границата на това, което имаме право да го накараме да каже. Но следъ като видимъ, какво значение сж имали *„Опититѣ“* за Монтеня и *„Мислитѣ“* за Паскаля, съвсемъ справедливо е да се попитаме, какво значение иматъ тѣзи произведения за насъ, да ги съпоставимъ съ идеала, схващането и интереситѣ на нашето време. За тѣзи безсмъртни писатели ние сме сжщо такава публика, каквато сж били и хората отъ 1580 или отъ 1670 години; и ние имаме сжщото право да

опитаме върху нашата съвесть, чувствителность и възприемчивость добродетельта на тѣхнитѣ произведения, да ги накараме да създадатъ, чрезъ реакцията на ума ни, нови ценности, които поколѣнията на миналитѣ вѣкове не сѫ или сѫ едвамъ подозирали.

Не трѣбва никога да се изоставя нито граматичното, нито историчното обяснение на четивата; но то може да служи само като подготовка, само като опорна точка, било за изучване на вкуса, за анализъ на естетични емоции, било за изучване на сегашната употрѣба и приложение на изучаваното произведение.

Всичко е допустимо, само ако погледнемъ на четивото отъ близу и ако забравимъ себе си предъ автора, който сме избрали; трѣбва да търсимъ истинското съ всички срѣдства, които сѫ на наше разположение. Освенъ това, въ границитѣ, които ни чертаятъ нѣкои общи условия на метода, всѣки преподаватель ще си изработи — споредъ своето развитие и вкусъ — своя лична техника. Той ще нагоди обяснението сѫщо споредъ възрастьта, образованието, интереситѣ и бѫдещитѣ идеали на слушателитѣ си. Граматичното изучване ще обхваща почти цѣлата работа въ найдолнитѣ класове, и полека-лека всичко друго ще се прибави. Обяснението нѣма да бѫде еднакво за ученицитѣ, за които литературата е само сериозно развлѣчение, само срѣдство за общо развитие, и за ученицитѣ, които ще направятъ отъ нея професия и се готвятъ за сътрудници въ полето на литературната история или да преподаватъ литература[1]). Нѣкои правила за точна преценка и за съвестно отнасяне, повтарямъ пакъ, ще трѣбва да се спазватъ на всички степени и въ всички направления при обяснението на четивата.

Съ две думи, обяснението на четивата въ класъ, сравнено съ кабинетното четене, е тъкмо това, което за пиянето е *да учимъ и да четемъ нотитѣ*. Ползата и въ двата случая е аналогична. Чрезъ обяснението човѣкъ се навиква да поставя ума си въ известно положение, въ известно състояние на активность предъ четивото; така се спечелва изкуството да се изследватъ четивата бързо, да се обръщатъ отъ всички страни, да се видятъ и преодолѣятъ мѫчнотиитѣ имъ, да се схванатъ и проследятъ идеитѣ, които сѫ ги внушили, да се накаратъ да ни дадатъ всичко, което ни е възможно да изтръгнемъ отъ тѣхното съдържание. Така човѣкъ става способенъ да почувствува, че не раз-

---

[1]) Известни произведения и известни автори сѫщо нѣма да бѫдатъ обяснени съвсемъ еднакво на слушатели, които не сѫ учили гръцки и латински, и на тѣзи, които знаятъ тѣзи езици. Това се разбира само по себе си. . . .

бира или че не всичко разбира; той става неспособенъ да се задоволява съ лъжливи или приблизителни освѣтления; той спечелва ловкость да различава вжтрешния гласъ, който иде отъ дълбочината на цѣлото ни сжщество, отъ думитѣ, които ни предаватъ Елзевиръ и Дидо. Съ други думи, той знае да чете. И навикътъ, спечеленъ въ лицея или факултета, ще остане за презъ цѣлъ животъ. Добритѣ последици ще се почувствуватъ еднакво отъ този, който ще чете, за да събере материали за нѣкоя критична или историко-литературна работа, и отъ този, който ще чете, за да получи общо развитие.

Специално отъ педагогично гледище ще прибавя, че обяснението на четивата е едно отъ най-полезнитѣ упражнения за обогатяване съ знания. Когато само чете (дешифрира), човѣкъ не се учи повече отъ това, което четивото дава донѣкжде само отъ себе си. Полученитѣ по-рано знания се употрѣбяватъ, за да се освѣтли и изтълкува четивото. Но така не се прибавя нищо къмъ тѣзи знания. Многото проучвания, които ни налага задължението да обясняваме точно, ни довеждатъ до много открития, съ които се обогатява умътъ ни. Нашиятъ хоризонтъ се разширява; нашитѣ познания ставатъ по-здрави и по-сжществени. Постепенно всичкитѣ проблеми на езика, на литературното изкуство, на историята на идеитѣ и чувствата изпъкватъ предъ насъ въ конкретна форма, по поводъ на дадено четиво; и фактитѣ, даннитѣ, връзкитѣ на едни съ други се запечатватъ ясно въ паметьта ни. Но само сериозното изучване донася тази полза: за такава не може да става и дума, когато всички книги се четатъ като романи. Само при сериозно изучване работата на всѣко обяснение ни дава допълнителни сведения, които ни позволяватъ да пристжпяме къмъ следващето обяснение съ по-голѣма увѣреность и съ повече срѣдства.

III.

Кой е, прочее, измислилъ това упражнение, това ужъ мжчение, въ което азъ виждамъ само една добра и необходима гимнастика?

Обяснението на четивата има еднакъвъ произходъ съ *екзегетиката*, практикувана въ науката за религията и въ гръцката и латинска филология.

Ясно е, че то трѣбваше да се създаде, когато френскитѣ текстове се оказаха въ условия, аналогични на тѣзи на свещеннитѣ текстове или тѣзи на класическата древность.

Този день дойде, когато френскитѣ текстове станаха предметъ за изучване, когато тѣ, остарявайки, загубиха за новитѣ поколѣния тази прозрачна ясность на израза и ми-

сълта, която задоволяваше първитѣ читатели; най-после, когато училищата и колежитѣ ги въведоха, за да ги направятъ орждия за възпитанието на младежьта.

Нашитѣ френски текстове станаха предметъ за изучване преди всичко тогава, когато бѣха издигнати до степеньта на образци: за литературата отъ XVII столѣтие, това стана въ началото на XVIII столѣтие. Тогава започнаха да я разглеждатъ отблизо, да я предъвкватъ дума по дума, сричка по сричка, да спорятъ върху недостатъцитѣ ѝ, да изтъкватъ хубоститѣ ѝ. „*Изкуството да пишемъ*“ отъ Кондийакъ е пълно съ обяснени откжслеци, дето авторътъ ни показва, чрезъ най-подробенъ анализъ, въ що се състои силата или слабостьта на стила. „*Коментариитѣ* на Волтера върху *Корней* сж пълни само съ материали за обяснения, направени, разбира се, отъ гледище на XVIII столѣтие за любителитѣ на френския езикъ и любителитѣ на трагедията. Волтеръ и Кондийакъ сж сжщинскитѣ предшественици на *мжчителитѣ* отъ днешно време.

Когато, презъ течение на XVIII столѣтие, се създаде навикътъ да се предвиждатъ въ учебнитѣ програми и френски автори, на които XIX столѣтие даде много широко мѣсто, забеляза се, че не всичко въ тѣхъ е разбрано, и че има произведения, които е все по-мжчно и по-мжчно да се разберат. XVIII-то столѣтие, напълно завладѣно още отъ култа къмъ красотата, смѣташе често за грѣшка всичко, което го затрудняваше или не му се харесваше. Деветнадетето столѣтие, въодушевено отъ историчния духъ, си даде смѣтка, че езикътъ се измѣня, че идеитѣ, възприемчивостьта, вкусоветѣ еволюиратъ, и че, за да се проникне до смисъла на Маро и Монтень или дори на Корней и Паскаль, потрѣбно е внимание, знание и учене.

Учителитѣ тогава трѣбваше само да накаратъ ученицитѣ си да говорятъ; и тѣ забелязаха веднага, че можеше много лесно да се дойде до криви схващания, които не бѣха по-малко при обяснението на една страница отъ френски текстъ, отколкото при обяснението на една страница отъ латински или гръцки текстъ. Тѣ трѣбваше само да зададатъ въпроси на ученицитѣ си; и тѣ констатираха, че способностьта да се разсжждава върху впечатлението отъ дадено четиво, да се отиде по-далечъ отъ буквалния смисълъ, за да се насладимъ напълно отъ силата на дадена мисъль или отъ красотата на дадена форма, тази способность не е вродена у повечето хора; че при четенето, както въ всичко друго, човѣшката природа бѣга отъ усилието, и че децата и младежитѣ трѣбва да бждатъ упражнявани, за да използуватъ всичкитѣ си умствени способности.

Отъ тукъ се създаде, у най добритѣ учители, навикътъ да навеждатъ умоветѣ къмъ четивата и, ако мога да

се изразя така, да ги калятъ за тази работа. Азъ имахъ двама учители въ отдѣла за реторика които, къмъ 1875 година, обясняваха всѣки день урока по френски за следващия день. Тази часть отъ уроцитѣ имъ бѣше най-интереснатa и най-полезната работа за цѣлия класъ. Единиятъ, г. де Ла Кулоншъ, блѣстѣше съ способностьта да пришива къмъ четивото обширни пояснения, които правѣха да изпъкватъ общитѣ идеи. Другиятъ, г. Адереръ, имаше по-точенъ и по-изтънченъ методъ: той се спираше на подробноститѣ и посочваше съ пръстъ или съ погледъ обобщенията; той пъкъ блѣстѣше съ способностьта да подразбира, да внушава желанието да се прибави нѣщо, чрезъ лични издирвания, къмъ това, въ което той ви е позволилъ само да надникнете. Създадената отъ тѣхъ традиция не се загуби, и обяснението на френскитѣ четива се затвърди въ доста много класове.

Дойде деньтъ, въ който се тури въ програмата история на френската литература. Следъ нѣколко години главнитѣ инспектори забелязаха, че лицеитѣ и колежитѣ бѣха пълни съ малки Брюнетиеровци, които излагаха на откжслени нашитѣ четири литературни столѣтия предъ пасивни и дрѣмещи класове. Ученицитѣ извличаха отъ тѣзи уроци само навика да прилагатъ заученитѣ наизустъ формули къмъ произведения, които не бѣха прочели: придобивка, полезна за зрѣлостния изпитъ, но напълно вредна за ума. Тогава изхвърлиха или намалиха до минимумъ уроцитѣ по история на литературата.

Нѣкои учители поддържаха отъ отдавна, че всѣко литературно знание трѣбва да се основава върху прѣкото познаване на текстоветѣ, че вмѣсто да говоримъ за произведенията, трѣбва да накараме ученицитѣ да ги прочетатъ, и че едничкото полезно четене въ класъ е точното и подробно обяснение на четивото.[1]) Министерството на народното просвѣщение, следъ решителния опитъ, направенъ съ преподаването на история на литературата, възприе мнението на последнитѣ, и обяснението на френскитѣ четива се призна за редовно и важно за уроцитѣ по френски езикъ. Този успѣхъ, постигнатъ още презъ 1880 и 1890 г., се отбеляза окончателно въ програмитѣ отъ 1902 г. и наредбитѣ

---

[1]) Нашиятъ учитель въ това отношение, Лабрюйеръ, пише: „Изучването на текстоветѣ е твърде много за препоржчване . . . Получавайте нѣщата отъ първа ржка, пийте отъ извора; обърнете и преобърнете текста . . . . , мислете най-вече да проникнете до смисъла му, въ цѣлата му дълбочина и обстоятелства“. (*Характери*, глава XIV: За нѣкои обичаи).

отъ 1909 г. Реформата презъ 1923 г. не промѣни нищо въ това отношение.

На изпититѣ въ всички училища (основни, срѣдни, висши), обяснението на френскитѣ четива зае полека-лека мѣстото си. Когато азъ се готвѣхъ за университетския си изпитъ, професоритѣ отъ факултетитѣ или отъ Висшето педагогическо (нормално) училище не обясняваха френскитѣ четива: тѣ ни четѣха общи лекции върху произведенията, вписани въ програмата, и върху биографията на авторитѣ. За изпита ние трѣбваше да се готвимъ сами; вѣрно е, че тогава се задоволяваха, вмѣсто всѣко обяснение, да зададатъ единъ въпросъ или да поговорятъ доста повърхностно върху произведението, което не ни задължаваше да проучваме текстоветѣ отблизу. Но постепено се наложи навсѣкжде по-строгъ начинъ за работа и се създаде по-точна подготовка. Сега вече, при всички изпити, като: за завършенъ курсъ на основно училище, университетски изпитъ, изпитъ за учителска правоспособность, изпитъ за завършенъ курсъ на девическа гимназия, конкурсенъ изпитъ за постжпване въ висшитѣ педагогически училища (мжжко и девическо), упражнението да се обясняватъ френскитѣ четива става най-важната и решаваща часть отъ изпита чрезъ него главно се преценява общото развитие на кандидата.[1]) Днесъ може да се каже, че изучаването на езика и на родната литература се крепи върху два стълба, които сж: писмената работа въ класъ и обяснителното четене. Тамъ имаме синтезъ, тукъ — анализъ; тамъ имаме усилие за творчество, тукъ — опитъ за критика; тамъ имаме развитие на това, което е въ насъ, тукъ — проникване въ дадена чужда мисъль: дветѣ упражнения се взаимно допълнятъ и създаватъ заедно общо развитие.

Превела отъ френски: **Ек. Златоустова.**

---

[1]) Къмъ това мога да прибавя, че значението на това упражнение, отъ двайсетина години насамъ, се признава все повече и повече въ чуждитѣ страни, въ Европа и Америка, особено тамъ, дето нашитѣ учители и професори сж го приложили на практика и сж накарали да се разбере начина и целитѣ му. Мога да кажа безъ преувеличение, че при литературното знание, което мнозина отъ тѣхъ отидоха да преподаватъ въ чуждитѣ страни, обяснението на френскитѣ четива е за чужденцитѣ най-новата, най-оригиналната и най-полезната часть отъ цѣлото преподаване. . . .

Критика и рецензии

Естетично съзнание, принципиални въпроси въ естетиката отъ Иоханесъ Фолкелтъ, професоръ при университета въ Лайпцигъ. 223 стр. Книгоиздателство Оскаръ Бекъ въ Мюнхенъ. 1920 година[1])

Авторътъ на тая книга — професорътъ при Лайпцигския университетъ Иоханесъ Фолкелтъ, е добре познатъ у насъ, гдето той има ученици и последователи, единъ отъ първитѣ отъ които бѣ покойниятъ български поетъ Пенчо Славейковъ. Лекциитѣ на Фолкелта преди 30 години привличаха голѣмъ брой слушатели, внисаха всрѣдъ тѣхъ голѣмо оживление и ги насочваха къмъ възвишеното въ живота. Съ своитѣ естетични схващания, резултатъ на единъ извънредно буденъ и живъ духъ, съ трезво разбиране целитѣ и смисъла на живота и изкуството, Фолкелтъ повлия твърде много, както върху поезията на по-раншната генерация у насъ, тъй и изобщо върху разбирането на естетичното. Неговитѣ книги: Съвремени естет. въпроси (Aesthetische Zeitfragen), Система на естетиката (System der Aesthetik) — капиталното негово три-томно съчинение, Естетика на трагичното (Aesthetik des Tragischen) и пр. и до днесъ иматъ голѣмо значение.

Разгледваната книга състои отъ седемъ глави: 1. Естетиченъ предметъ, 2. Сѫщность на естетичното вчувствуване, 3. Къмъ теорията на естет. вчувствуване, 4. Произходъ на вчувствуването изобщо, 5. Илюзия и естет. действителность, 6. Съвъзприемане и фантазия въ естетичното наблюдение и 7. характеръ на естетичното отнасяне.

Въ последно време, казва Фолкелтъ, отъ разни страни се чува възгласъ да се обоснове естетиката на обективни методи, тъй като субективната, психологичната естетика не се докосва до сѫщностьта на естетичнитѣ въпроси, или най-малко последнята би трѣбвало да се допълни съ една обективна естетика. Само чрезъ описание и разчленение на естетичнитѣ чувства никога не може да се долови предметното, въ какъвто видъ ни се представя хубавото. Естетичнитѣ

---

[1]) Das ästhetische Bewusstsein. Prinzipienfragen der Aesthitik von Johannes Volkelt, Professor der Philosophie an der Universität zu Leipzig, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung Oskar Beck, München 1920, S. 22..

образования, следоват. се схващатъ като нѣщо съвсемъ различно отъ чувствата и душевнитѣ движения на естетично наслаждаващия се. Поради това би трѣбвало естетикътъ да се позове именно на тия естетични о разования и главно на художественитѣ произведения. Естетиката презъ последно време е станала повече естетика на наслаждение, когато художественото произведение трѣбва да стане изходна точка и центъръ на естетичното изследване. Но това погрѣшно предпочитане на естетичното довежда и до друго погрѣшно заключение, споредъ което то (естетичното) не се цени като културно явлен е, като една область отъ живота. Психологичната естетика схваща проблемитѣ твърде индивидуалистично и остава въ кржга на индивидуалното. За това би трѣбвало да се даде на естетиката свръхиндивидуална, свръхпсихологична основа, която да се корени въ законосъобразностьта на духовния свѣтъ. Естетичното не трѣбва да бжде изложено на произвола на субекта. Такива сж възраженията на обективната естетика.

Подъ думата „обективно" Фолкелтъ разбира онова, което стои въ естетичното наблюдение, тъй да се каже, срещу субекта, т. е. представящиятъ се на нашитѣ сѣтива естетиченъ предметъ. Естетичното държане не се проявява изключително въ нашата душа, въ душата на субекта, а въ връзка съ нѣщо, което стои срещу субекта и поради това то не може да се отстрани произволно отъ последния, понеже му се представя вънъ отъ него. При това Фолкелтъ има предвидъ единичнитѣ художествени творби, а не изкуството като художествено исторично понятие.

Ако се застане на становището на психологичната естетика, тогава тя би обемала и естетичното възприемане, наблюдение, наслаждение и пр., тогава, обаче, една обективна естетика би била необходима. Защото въ такъвъ случай се натрапватъ въпроситѣ: какви условия трѣбва да прйтежава естетичниятъ предметъ, билъ той природенъ или художественъ, за да произведе естетично въздействие въ субекта, та последниятъ да изпитва и преживява напр. нѣжното, идеалното очаровательното, възвишеното? Така поставенъ въпросътъ, би се изисквало сжществено допълнение на психологичната или субективната метода. Би били потрѣбни, следователно, известни изображения на пространствени предмети, съчетание на бои, на тонове, на думи и пр. и да се отнесатъ къмъ съответнитѣ естетични преживявания. Тогава естетиката би действувала двояко: отчасти съ субективни, отчасти съ обективни проблеми. На всѣки субективно-естетиченъ би съответствувало обективно-естетиченъ проблемъ и обратно. Но и въ такъвъ случай предимство има все пакъ субективната метода. Защото естетичното се осжществява въ субекта, въ преживяването, а не и другаде. Естетическиятъ предметъ е

само условие за осѫществяване на естетичното въ преживяванията на субекта. Естетичниятъ предметъ като че ли се влива въ гледащия и чувствуващия субектъ. Безсмислено би било да се твърди обратното,—субектътъ се влива въ предмета и че естетичното се проявява не въ преживяването, а въ предмета.

Но нѣщата стоятъ въ действителность малко по-друго яче. Защото художественитѣ предмети сѫ художествени, както за художника, тъй и за наблюдателя, чрезъ това, че тѣ сѫществуватъ като предмети, въ които сѫ вложени чувства и устройственость. Разбира се, че и художественият предметъ има външна страна, както такава има за естественика — кристалътъ или растението. Но естественикътъ разглежда предмета при съвършенна независимость отъ своя душевенъ животъ, той не влага въ него своитѣ настроения и домогвания. За естетика пъкъ единъ предметъ е тогава художественъ, когато му говори на душата. Когато за естественика не е важенъ външния видъ на предмета, за естетика именно това е важното. Съ други думи самo чрезъ вложенитѣ въ сѣтивната външность на предмета чувства той става е с т е т и ч е н ъ предметъ. Това е именно тъй нареченото вчувствуване.

При извънредната правдоподобность на това, все пакъ има естетици, като Конрадъ Фидлеръ, Адолфъ Хидлербандъ и Хансъ Корнелиусъ, които не виждатъ никакъвъ естетиченъ факторъ въ вчувствуването. Споредъ тѣхъ, що се отнася до живописьта и скулптурата, всичко зависи отъ законосъобразното разчленително—пространствено гледане. Въ чистотата на гледането е главниятъ интересъ за тия естетици. Съ това, обаче, споредъ Фолкелта, тѣ понижаватъ естетическото преживяване.

Въ връзка съ това трѣбва да изтъкнемъ, че Фолкелтъ различава и п р е д м е т н и ч у в с т в а (gegenständeliche Gefühle), т. е. такива чувства, които макаръ и да се проявяватъ въ съзнанието на човѣка, обаче произлизатъ отъ израза, отъ вида на предмета. Често такива чувства изпъкватъ до такава степень, че съзнанието на наблюдателя нищо не знае за произхода имъ въ себе си. Въ такъвъ случай вчувствуването е п р е с к о ч е н о, защото първо вчувствуваното се открива въ съзнанието.

Субективниятъ елементъ пъкъ въ естетичния предметъ е тъй вчувствуванъ, тъй е слѣнъ въ него, че се представя като качество, опредѣление на тоя предметъ. Естетичниятъ предметъ се представя като пропитъ съ душа и има, тъй да се каже, душевенъ тонъ: неговиятъ външенъ видъ, самъ по себе си, е тѫженъ или веселъ, сериозенъ или игривъ. Онова, което е вчувствувано въ него, се изразява въ външния му видъ и си остава въ него. Тоя изразъ

не принадлежи ни най-малко къмъ каквината на предмета, напр. къмъ боитѣ и пр.

Съ това обстоятелство се разкрива една область за изследване, която сѫществено се отличава отъ психологията и би се отнесла къмъ феноменологията — изследване на явленията въ тѣхната чиста предметность.

Поставяне естетиката върху чистата предметность, т. е. като се отстрани и изключи всичко онова, което е субективно, се срѣща още у Хербарта, споредъ който естетиката има предвидъ чистата каквина на образцови естетични отношения, безъ да се поставятъ тѣ въ връзка съ тѣхния психологиченъ произходъ. Споредъ Хербарта, естетиката има за цель да търси най-проститѣ първоначални опредѣления на онова, което неволно ни харесва или нехаресва на обектитѣ като такива. За нѣкаква „субективность", за нѣкакви „душевни състояния", „възбуди" и дума не трѣбва да става. Хубавото е чисто и просто нѣщо „предметно или обективно". Тая естетика разглежда „чистата предметность", „образа" и се характеризира като феноменологична.

Но ако това би било така, т. е. ако едно точно и пълно описание на онова, за което ни се представя естетичниятъ предметъ, може да се даде, безъ да бѫде поставенъ въ връзка наблюдаващия субектъ въ своето субективно отнасяне, тогава се явява въпросътъ, отгде произхожда впечатлението, изразътъ. Отговорътъ на това вече води необходимо къмъ субективното преживяване на наблюдателя: макаръ и несъзнателно, станало е едно вчувствуване отъ страна на последния. И ето че ние стоимъ вече всрѣдъ субективната психология. Защото, макаръ и да се е появилъ несъзнателно акта на вчувствуването, обаче, то (вчувствуването) стои включено въ изразения актъ на естетичния предметъ и би било безмислено да се описва естетичния изразъ, безъ чувствуващиятъ и схващащиятъ субектъ да взема участие въ това. Но пита се, кога единъ предметъ има естетиченъ видъ (изразъ) за насъ? На този въпросъ може да се отговори само чрезъ самоприпомняне (Selbsbesinnung). Трѣбва да си припомнимъ, какво искаме да кажемъ, когато намираме, че единъ предметъ има естетиченъ изразъ. Въ това самоприпомняне намъ става ясно, че въ израза на естетичния предметъ се съдържа и впечатлението, което ние имаме отъ естетичния предметъ, като чувствуващъ и гледащъ субектъ. Въ израза на единъ предметъ субектътъ се чувствува съучастникъ съ своето субективно преживяване.

Съ отстранение на емпиричното „азъ" и на всички субективни фактори естетиката добива обективенъ характеръ и въ тоя случай може да се говори за „трансценденталенъ обективизъмъ", а застѫпениятъ отъ Фолкелта е емпирично-психологиченъ, противополож-

ниятъ на него пъкъ е феноменологиченъ или предметно-теоритиченъ обективизъмъ.

Въ втория отдѣлъ на книгата си Фолкелтъ се занимава съ сѫщностьта на естетичното вчувствуване и изтъква, че то е много разпространено явление въ човѣшкия душевенъ животъ, а не само въ естетичното държане, но че цѣлата психологична основа на естетиката не може да се обхване отъ вчувствуването. И Фолкелтъ твърди, че въ самото художествено творчество вчувствуването играе помалка роля, отколкото въ естетичното възприемане; художественото творчество има много повече особности, които сѫ съвсемъ различно нѣщо отъ вчуствуването, когато последното играе централна роля въ естетичното наблюдение. Художникътъ, напротивъ, не е заставенъ винаги въ продължение на своето творчество да е насоченъ къмъ вчувствуване. Това би било непоносимо съ природата на художественото творчество.

За уяснение на самото вчувствуване Фолкелтъ навежда ролята, която четиритѣ естетични норми играятъ въ случая. Първата норма гласи: единство между форма и съдържание. Тая норма стои въ тѣсна връзка съ вчувствуването и показва, че то (вчувствуването) намира своето пълно приложение върху естетична основа. Въ обикновения животъ вчувствуването е повърхностно, непълно и размѣсено съ емпирични познания. Наблюдаваниятъ естетиченъ обектъ напротивъ, трѣбва да бѫде въ всичкитѣ си части и страни тъй добре одухотворенъ, колкото това е възможно, та би трѣбвало да кажемъ, че изобщо естетичното състои въ найсилната проява на вчувствуването. Втора норма—органично единство на естетичния предметъ — не стои въ такава връзка съ вчувствуването, понеже тежестьта ѝ пада повече върху свързване и групиране на частитѣ на художественото творение въ едно цѣло, отколкото върху вчувствуването. Третата норма е сѫществено, значително съдържание (menschlich-bedeutungsvoller Gehalt). За схващане на такова съдържание сѫ потрѣбни опитность, известна зрѣлость и пр. и, макаръ че вчувствуването не е източника за разбиране на това съдържание и за отликата му отъ незначителното, все пакъ отъ него зависи какъ ще вложимъ това съдържание въ естетичния предметъ. Защото това не би могло да стане безъ вчувствуването. Четвърта норма — привиденъ характеръ на естетичната действителность сѫщо не стои въ особни връзки съ вчувствуването; чрезъ последното съдържанието на естетичния предметъ се разширява; вѫтрешниятъ му животъ получава опредѣлено съдържание; сѫщностьта на тая норма пъкъ състои въ превръщане на отношението на нашитѣ чувства

къмъ действителностьта: последнята се промѣня, превръща, като се отнася къмъ сферата на привидното...

Въ горнитѣ редове ние изтъкнахме нѣкои сѫществени въпроси отъ естетиката на Фолкелта. Голѣмиятъ ученъ и майсторъ тълкуватель на художествени въпроси въвежда съ рѣдко умѣние и нагледность читателя въ тия въпроси, при единъ ясенъ, чистъ и одухотворенъ езикъ. При все това, безспорно е, че тия въпроси не се изчерпватъ съ една математична или естествено-научна убедителность и оставятъ въ съзнанието на читателя въ нѣкои точки известно колебание. Твърдението на Фолкелта, че при творчеството на художника не играе такава роля вчувствуването, както при възприемането, извиква въпроса, какво би възприелъ, какво би одухотворилъ, преживѣлъ зрителя, ако художникъ не би вложилъ именно това, което съзерцава и одухотворява зрительтъ? Сѫщо тъй и твърдението на другия голѣмъ естетикъ Теодоръ Липсъ, че „вчувствуването съставлява точката на единство между мене и предмета“ и „това, което предметътъ за мене е чрезъ себе си, съмъ въ действителность азъ въ себе си, но чрезъ него, затова и въ него“, или по ясно: „азъ се смѣя въ образа“, ако наблюдавамъ смѣещъ се образъ, изключватъ единъ видъ, оставятъ съвсемъ на заденъ планъ обективното, като върху вчувствуването и преживѣването се поставя центъра на тежестьта до степень, че художественото творение изпъква едва ли не като огледало, въ което вчувствуването, т. е. наблюдательтъ се отразява и вижда своя образъ.

Книгата на Фолкелта „Естетично съзнание“ представя, обаче, такъвъ богатъ материалъ съ такива живи и вдъхновени изяснения и прояснения по възвишенитѣ въпроси въ художественото творчество, че предизвиква действително голѣма наслада и силенъ подемъ на духа у читателя, и ние я препоръчваме на нашитѣ читатели най-горещо.

Вел. Иордановъ.

Социалната и икономическа история на Римската империя отъ М. Ростовцевъ. (M. Rostovtzeff. The social and economic history of the Roman empire. Oxford, Clarendon press, 1926, стр. XXV и 695, 8).

Епохата на римската империя, поради голѣмото си историческо значение, е била разработвана твърде усърдно отъ по-новитѣ историци въ всички културни страни; написани сѫ вече твърде солидни съчинения по външната история на императоритѣ, по историята на държавната уредба, на войската и по историята на отдѣлни провинции. Обаче до сега нѣмахме общо изложение на социалната и икономическа история на римската империя, въ което да изпъкнатъ ясно основнитѣ чърти на развитието, макаръ че по отдѣлни въпро-

си имаме вече ценни специални издирвания. До сега никой не се е опиталъ да свърже социалното и икономическо развитие на империята съ нейното коституционно и административно развитие, или пъкъ съ вжтрешната и външна политика на императоритѣ.

Именитиятъ руски ученъ М. Ростовцевъ, сега професоръ въ Yale University въ Америка, за пръвъ пжть ни поднася едно подобно изложение. Неговата задача е била твърде мжчна, защото материалитѣ, съ които разполага историкътъ, за да възтанови социалната и икономическа история, сж оскждни, твърде пръснати и освенъ това много проблеми чакатъ още окончателното си разрешение. Обаче, както изтъква авторътъ въ предговора къмъ съчинението си, изпълнението на тая задача е наложително, защото, безъ да се изследватъ основно социалнитѣ и икономическитѣ условия, не е възможно да се напише обща история на римската империя.

Тука ние не искаме да говоримъ подробно върху съдържанието на това капитално съчинение; ще се запознаемъ само съ главнитѣ изводи, до които е достигналъ авторътъ, споредъ както ги изложилъ самъ той въ предговора си.

Съюзътъ между италийската буржуазия и италийскиятъ пролетариятъ, ржководенъ отъ честолюбиви политици и пълководци, турилъ край на хегемонията на дветѣ привилегировани съсловия на Римъ, сенаторското и конниШкото, които образували заедно една класа отъ едри полуфеодални земевладѣлци. Дейностьта на императора Августа дава изразъ на тая победа на срѣднитѣ и долни класи отъ римското гражданство и представя компромисъ между противоположнитѣ сили. Юлиитѣ и Клавдийтѣ подематъ отново борбата; тѣ се стремили да обосноватъ държавата върху градската буржуазия на цѣлата империя; съ своя жестокъ тероризъмъ тѣ нанесли последенъ ударъ на магнатитѣ отъ късната римска република. Остатъцитѣ отъ тая класа, както и нейнитѣ замѣстници — любимцитѣ на императоритѣ — били изтикани отъ Флавиитѣ, когато новоизбухналата гражданска война доказала необходимостьта на принципата, който билъ поддържанъ отъ срѣдната гражданска класа на цѣлата империя. Тази силна гражданска класа образувала гръбнака на империята и затова императоритѣ съдействували за нейното развитие, поощрявали градския животъ и въ източнитѣ и въ западнитѣ провинции. Обаче тая класа, чрезъ своя представитель въ столицата — именно новия сенатъ на Флавиитѣ — и чрезъ муниципалната аристокрация въ провинциитѣ, показала, че не е склонна да дава подкрепа на личната военна тирания, съ която Юлиитѣ и Клавдиитѣ замѣстили Августовия принципатъ и която

упражнявалъ и Домициянъ. Последица отъ това било установяването на конституционната монархия ча Антонинитѣ, която се опирала върху срѣднитѣ градски класи на империята и върху самоуправлението на градоветѣ. Макаръ че ималъ автократическа власть, монархътъ се смѣталъ като върховенъ магистратъ на римския народъ; като съветникъ на императора функционирал сенатътъ, пойто представялъ градската буржуазия. Редомъ съ самоуправляващитѣ се общини на Италия и провинциитѣ действували императорската буржуазия и войската.

Ала тая уредба имала една слаба страна. Основата на империята, срѣдната градска класа, не била достатъчно здрава, за да носи сградата на свѣтовната държава. Муниципалната буржуазия, която живѣела на гърба на селянитѣ и градския пролетариятъ, сѫщо както и императорската аристокрация и бюрокрация, не искала да допусне въ срѣдата си долнитѣ слоеве. Така обществото въ време на империята се разпаднало на две групи или касти: буржуазия (honestiores) и масата (humiliores). Между тѣхъ се появилъ антагонизъмъ, който постепенно се обърналъ на антагонизъмъ между полето и града. Императоритѣ се стремили да премахнатъ тая враждебность, като поощрявали основанието на нови градове и поддържали селянитѣ въ полето и занаятчиитѣ въ градоветѣ. Но тѣ нѣмали успѣхъ. Тоя антагонизъмъ билъ крайната причина на политическата и социална криза въ III в. сл. Хр., когато домогванията на долнитѣ класи намѣрили изразъ чрезъ войската и се ползували и съ благоволението на императоритѣ. Следъ като Северитѣ се опитали напраздно да установятъ единъ modus vivendi между двегѣ класи, борбата между тѣхъ презъ втората половина на III в. сл. Хр. се изразила въ гражданска и социална война и политическа анархия. Буржуазията и горнитѣ обществени класи били съсипани и тогава изникнала нова форма на управление — източниятъ деспотизъмъ на IV и V в., който се крепѣлъ върху войската, бюрокрацията и селскитѣ маси.

Социалното развитие на империята било тѣсно свързано съ икономическото. На пропадането на земевладѣлската и търговската класи съответствува въ стопанско отношение отпадъкъкъ на оная типична форма на феодалния капитализъмъ, която е характерна за късната република и която спъвала здравото икономическо развитие на античния свѣтъ. Когато грамаднитѣ богатства на императорската аристокрация се съсрѣдоточили въ ржцетѣ на императоритѣ, оживѣли отново формитѣ на елинистичния градски капитализъмъ, основанъ върху търговия, индустрия и научно земледѣлие, и се развили бързо благодарение на установения отъ Августа миръ. Представитель на тази капиталистична

форма била градската буржуазия, която постоянно се увеличавала и добивала политическо и социално значение. Засилването на градския животъ въ империята било главния факторъ на тоя процесъ; въ резултатъ на това се получило бързо и небивало до тогава развитие на търговията, индустрията и земедѣлието.

Обаче, тоя градски капитализъмъ бързо се изродилъ. Главната цель на стопанската дейность на буржоазията била да си спечели сигуренъ, макаръ и умѣренъ доходъ за спокоенъ и лекъ животъ. Творческитѣ сили, които въ раншния императорски периодъ докарали бързо нарастване на промишлената дейность и спомогнали дä се достигне до високо техническо съвършенство въ търговия, индустрия, земедѣлие, постепенно отслабнали, което причинило застой въ икономическия животъ. Дейностьта на срѣдната градска класа се изродила въ системна експлоатация на долнитѣ класи. Нейното богатство било облѣчено главно въ земя, търговията и индустрията се децентрализирали; тѣ били упражнявани само като второстепенни отрасли, за да се добави нѣщо къмъ главния доходъ отъ земледѣлието. Изключителностьта на буржуазията и икономическата експлоатация не позволили на долнитѣ класи да се издигнатъ по-високо и да подобрятъ материалното си положение. Отъ друга страна държавата изисквала все повече и повече пари и трудъ, за да поддържа вжтрешния миръ; тя не се интересувала отъ стопанския животъ и не предприемала нищо, за да го поощрява; тя покровителствувала само градската буржуазия. По тоя начинъ бремето за издръжка на държавата паднало изключително върху трудящитѣ се класи и това станало причина за бързото съсипване на материалното имъ благосъстояние. Понеже тѣ били главнитѣ потрѣбители на промишленитѣ продукти на градоветѣ и тѣхната покупателна сила се намалила, това, естествено, се отразило зле върху индустрията и търговията. Отпадъкътъ започналъ още отъ началото на II в. Воденитѣ тогава войни показали слабостьта на империята и събудили интереса на императоритѣ къмъ икономическитѣ проблеми. Но тѣ не били въ състояние да помогнатъ; за да спасятъ държавата, тѣ прибѣгнали къмъ насилие и принуждение; тия мѣрки били приложени и спрямо буржуазията и спрямо долнитѣ класи. Последицата отъ тая политика било пропадането на градския капитализъмъ и острата стопанска криза въ III в., която причинила изникването на примитивни стопански форми и нарастването на държавния капитализъмъ. Това сж характернитѣ белези на живота въ IV-ия и следнитѣ вѣкове.

Авторътъ започва своето изложение съ единъ бѣгълъ погледъ върху Италия и гражданската война (късната римска република); обаче той има намѣрение да посвети на тоя

периодъ по-голѣмо съчинение, дето ще изложи и икономическата и социална история на елинистическата епоха. Дветѣ следващи глави върху Августа и върху военната тирания на Юлиитѣ и Клавдиитѣ не сж така подробни, както отдѣлитѣ посветени на II и III в., защото за първия периодъ вече разполагаме съ добри изследвания, въ които сж разгледани сжщитѣ въпроси, а пъкъ епохата на II и III в. е била до сега доста занемарена и затова авторътъ се е спрѣлъ подробно върху нея (гл. IV—XI). Въ това изложение за насъ представятъ особенъ интересъ отдѣлитѣ посветени на провинциитѣ Мизия и Тракия. Въ последната глава авторътъ изтъква разликата между социалната и икономическа структура на по-старата и късната римска история.

Книгата е раздѣлена на две части: текстъ (стр. 1—478) и забележки (стр. 483—631). Въ първата часть авторътъ иска да даде изложение, което може да разбере всѣки, който се интересува отъ тая материя. Въ забележкитѣ Ростовцевъ посочва съчиненията, отъ които се е ползувалъ, или пъкъ обосновава изказанитѣ въ текста мнения и разглежда нѣкои специални въпроси и проблеми, специалистътъ ще намѣри тукъ едно истинско съкровище. Въ текста сж пръснати 60 хубави таблици съ образи, които илюстрираръ социалния и икономически животъ на римската империя. Не липсува и подробенъ показалецъ на предмети и имена, а сжщо и на използуванитѣ отъ автора папируси и надписи.

На края ще си позволимъ да забележимъ, че съчинението на М Ростовцева изпълва една голѣма празнина въ досегашнитѣ изследвания на римската императорска епоха. Излѣзло отъ ржката на единъ отъ най-вещитѣ познавачи на историята на древностьта, то ще служи като основа за всички бждещи издирвания въ тая область. Обаче то е ценно не само за специалиститѣ, ами представя голѣмъ интересъ и за обикновения читатель, който би поискалъ да вникне по-дълбоко въ историята на тоя периодъ. При четенето на тая книга предъ очитѣ ни не могатъ да не изпъкнатъ социалнитѣ и икономически проблеми, които вълнуватъ и днешното време и по такъвъ начинъ неволно ни се налага сравнението на миналото съ настоящето; отъ всѣка страница на това съчинение ние можемъ да почерпимъ дълбока поука и подбуда къмъ размишление. И въ това отношение то заслужава вниманието на всѣки образованъ читатель [1]).

Гаврилъ И. Кацаровъ.

---

[1]) Въпроситѣ, които М. Ростовцевъ е разгледалъ въ горното съчинение, сж изложени на кратко и въ неговата студия: „Залѣзътъ на античната цивилизация“, прев. Г. И. Кацаровъ, София, 1924 г., изд. „Ново училище“, която горещо препоржчаме на читателитѣ.

История на Стария свѣтъ отъ М. Ростовцевъ (M. Rostovtzeff. A History of the Ancient World. Vol. I. The Orient and Greece" (Oxford: Clarendon Press, ц. 21 s).

Истинско вълнение изпитва човѣкъ, когато разгърне въ ржцетѣ си тази книга, написана отъ единъ измежду най-великитѣ съвременни историци, който се опитва да ни изложи старата история на близкия Изтокъ, Гърция и Римъ, въ размѣритѣ на два наистина голѣми тома, които, обаче, взети заедно, не обематъ повече отъ 800 страници.

Ростовцевъ започва своя трудъ съ кратко, но научно и вещо изложение на целитѣ и методитѣ на съвременната историография. Той изтъква, че историкътъ на древностьта, преди да залови перо въ ржка, трѣбва да владѣе редица други науки, преди всичко филология, палеография, археология, хронология, но сжщо така физическа география и антропология. Той трѣбва да е придобилъ вече вещина въ труднитѣ проблеми на историческата критика, да е въ състояние умѣло да прави подборъ отъ материала, съ който разполага, и да познава психологията, особено „масовата" психология. Той не трѣбва да забравя, „че историческата работа върви ржка за ржка съ такива клонове на научното изследване, които постепенно сж се отдѣлили отъ история и философия, каквито сж икономическитѣ науки, социологията, политическитѣ науки и правото, и съ такива научни дисциплини, които се занимаватъ съ духовния животъ на човѣка и съ отдѣлнитѣ прояви на неговата дейность (напримѣръ: литература, изкуство)".

„Въ тѣсна връзка съ другитѣ области на човѣшкото знание историята се стреми все повече и повече да стане наука, крайната цель на която е опредѣляне законитѣ, по които се извършва развитието на човѣшкия животъ, и правилностьта на движението, по която се смѣнява единъ типъ на общественъ животъ съ други. Ала при това историята не престава да бжде единъ отъ клоноветѣ на литературата, защото разказването на събитията, живото и картинното имъ предаване, точната и пластична характеристика на историческитѣ дейци ще си остане за винаги една отъ главнитѣ задачи на историка, задачи отъ чисто литературно и художествено естество. Придобивайки все повече и повече всички черти на положителна наука, историята не може и не трѣбва да губи своя художественъ и, следователно, индивидуаленъ характеръ".

Ние се спрѣхме по-обстойно върху въведението, защото то дава ключа за разбирането на книгата. Авторътъ владѣе съ вещина наукитѣ, чиято необходимость той изтъква, и никога не изпуща изъ предъ видъ, че му предстои да направи приносъ къмъ художественитѣ богатства на свѣта.

Вмѣсто сборъ отъ дървета предъ насъ е представена самата гора. Политическата история не е ни най-малко пренебрегната, но на нея е отредено мѣсто редомъ съ социалната и икономическа история, съ историята на литературата и изкуството. Така, като се отрежда на монарси, войници, тирании и демокрации съ войни и смутове мѣстото, което имъ подобава, сѫщевременно не имъ се позволява да засѣнчатъ останалитѣ картини въ огромната движуща се панорама, която изразява развитието на цивилизацията. Изъ грамадната маса подробности той прави изкусенъ подборъ отъ факти и ги изтъкава въ цѣлостенъ разказъ, който едва ли би могълъ нейде да бѫде прекѫснатъ произволно отъ читателя.

Въ този томъ ние намираме историята на Египетъ, на империитѣ въ срѣдна и западна Азия и на Егейската култура отъ самото имъ начало до пълния разцвѣтъ на персийската всемирна държава, като се отдѣля особено внимание на отношенията имъ една съ друга и на последицитѣ отъ тѣзи отношения. Подиръ това следва историята на стара Гърция до появата на Александъръ Велики, като се завършва съ историята на хеленистическитѣ държави, и четецътъ напуска историческата арена, подготвена за идването на Римъ. Римската история ще бѫде разгледана въ втория томъ.

Като изказваме заслужена похвала за тоя наученъ, ясенъ и увлѣкателенъ разказъ и подчертаваме пълно довѣрие къмъ преводача, M-r J. M. Duff, което той е изцѣло заслужилъ, ние още не сме казали всичко. Вниманието ни привличатъ изобилнитѣ илюстрации, съ които щедро е снабдена книгата. Ние намираме не по-малко отъ 36 картини въ текста и 89 фотографии вънъ отъ текста на хубаво изработени таблици, които въ своята съвокупность ни изобразяватъ повече отъ 300 предмета, грижливо обяснени съ думи върху срещуположната страница на всѣка таблица. За тѣхния подборъ и изящна изработка ще да сѫ положени огромни усилия. Нѣкои отъ тѣхъ, поради тѣхната недостѫпность, ще представляватъ нѣщо съвсемъ ново за обикновения читатель, каквато е, напримѣръ, илюстрацията, която е взета отъ неотдавна напечатаната монография на D-r Breasted за изчезналия градъ Дура на Ефратъ. Тази галерия отъ картини заслужава да бѫде помѣстена въ такава книга и книгата заслужава да бѫде снабдена съ такава галерия отъ картини.

Ростовцевъ съ право дължи благодарность на своитѣ издатели, Оксфордската университетска печатница (Oxford University Press), за хубавото издание на тоя монументаленъ трудъ. Единственото неудобство, което намираме и си позволяваме да изтъкнемъ, е голѣмата масивность на книгата, което спъва лекото боравене съ нея. Това неудобство би

се премахнало, ако не бѣха илюстрациитѣ; но безъ тѣхъ книгата би изгубила много отъ своята стойность. По какъвъ начинъ сж могли издателитѣ да ни дадатъ за 21 шилингъ този така изящно напечатанъ томъ съ толкова скжпи илюстрации, не знаемъ, но констатираме факта съ благодарность.[1]).

Изъ The Near East and Jndia (18. XI. 926).

Отъ английски: Я. Тодоровъ.

Наржчникъ за държавна и стопанска наука. Томъ I, свеска 1: Сжщность и развитие на държавата, отъ проф. Рих. Шмидтъ. Издание на Тойбнеръ въ Лайпцигъ (Teubners Handbuch der Staats—und Wirtschafts kunde. I Band, 1. Heft: Wesen und Entwicklund des Staates' von Prof. Rich. Schmidt, Leipzig 1924, 194 стр. 8, ц. 5·40 м.).

Горното съчинение върху сжщностьта и развитието на държавата отъ Лайпцигския професоръ R. Schmidt, образува часть отъ редица съчинения, които издава известната фирма B. G. Teubner въ Лайпцигъ подъ общо заглавие Handbuch der Staats — und Wirtschaftskunde (въ 5 тома), обаче отдѣлнитѣ томове и части отъ тоя наржчникъ се продаватъ и по отдѣлно. Цельта на тоя наржчникъ, написанъ отъ видни германски специалисти, е да даде възможность на образования читатель да се запознае съ произхода, сжщностьта и днешната форма на държавата, както и съ условията за сжществувание и организационни форми на стопанския животъ.

Въ своето съчинение R. Schmidt се стреми да покаже, че уредбата на държавата непрекжснато се убославя отъ конкретнитѣ отношения: отъ държавната територия, отъ расата, отъ социалната групировка на народа (особно отъ групировката на партиитѣ), отъ щастливия или нещастенъ вървежъ на сждбинитѣ му, отъ отдѣлнитѣ личности, които изпъкватъ като меродавни фактори въ тия исторически събития. Авторътъ изтъква сжщо зависимостьта на вжтрешния държавенъ животъ отъ развитието на външната политика на голѣмитѣ културни кржгове.

Въ първия дѣлъ на съчинението си Schmidt разглежда накратко сжщностьта на държавата (общи условия на държавния животъ, основна дейность на държавата и нейнитѣ

---

[1]) Съчинението на Проф. М. Ростовцева излѣзе по-рано на руски подъ надсловъ: „Очеркъ исторіи древняго міра." Берлинъ 1924. Обаче руското издание не е илюстровано. Английското издание може да послужи на учителитѣ като отлично помагало за нагледно обучение по стара история.

организационни форми), а вторият по-голѣмъ дѣлъ е посветенъ на историческото развитие на държавитѣ. Голѣмитѣ пространства на Азия и Африка благоприятствували за съединението на голѣми народи въ мощни държави, които обаче сж имали по-прости форми и примитивни правни отношения. Напротивъ, въ Европа сж произлѣзли разнообразни и диференцирани държави съ по-съвършенна организация и правна наредба. Шмитъ хара теризува на кжсо източнитѣ държави, а по-подробно се спира върху гръцката държава — градъ, и върху римската държава; следъ това минава къмъ държавитѣ на по-новото време и най-после върху промѣнитѣ на държавнитѣ отношения следъ свѣтовната война. Той завършва изложението си съ следнитѣ думи: „Безполезно е да се спори върху предимството на монархията или републиката, върху свободното развитие на личностьта или държавната социализация или върху други специални въпроси на държавната уредба, когато на всѣкжде надделяватъ национализъмъ и класовъ духъ. Тия двама неприятели на всѣки държавенъ животъ на днешното време, духътъ на надменность на една нация надъ други народи и духътъ на умраза на една класа къмъ другитѣ класи на собствения народъ, могатъ да се обезвредятъ само тогава, когато въ човѣчеството отново си пробие пжть убеждението, че върху всички народи и класи властвува единъ по-високъ разумъ. Това е равнозначуще съ ново събуждане на смисъла за историческото развитие на държавата, понеже последното не може да се разбере безъ онова убеждение.“

Днесъ, когато всички разбираме голѣмото значение на държавата и нейната уредба за цѣлокупния животъ на единъ народъ, съчинението на R. Schmidt, което разглежда изчерпателно всички въпроси на държавния животъ и неговото развитие, представя актуаленъ интересъ и за държавния мжжъ и за историка и за образования читатель изобщо; то трѣбва да бжде настолна книга за всѣки, който иска да вникне по-дълбоко въ проблемата за държава и общество.

Гаврилъ И. Кацаровъ.

Два критични приноса къмъ книгописа по история на българитѣ и на южнитѣ славяни 1. **Josef Matl**, Zur neueren Historiographie Bulgarien betreffend, отдѣленъ отпечатъкъ отъ Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven, издавани отъ **Erdmann Hanisch**, натоваренъ отъ отдѣлението за езикознание, литература и история на „Източноевропейски институтъ“ (Osteuropa-Institut in Breslau). Нова редица, томъ II, свезка, 1, стр. 41—57.

2. **Josef Matl** Neueste deutsche Literatur zur Geschichte Jugoslaviens, отдѣленъ отпечатъкъ отъ сѫщитѣ Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven, издавани отъ сѫщия **E. Hanisch**. Нова редица, томъ II, свезка 1, стр. 32—70.

Интересътъ къмъ славянския свѣтъ се много засили въ срѣдна и западна Европа следъ неотдавнашната война. Въ Франция и Англия, гдето преди войната интересътъ къмъ славянството бѣше доста слабъ, има сега специални славистични институти (Institut d'études slaves въ Парижъ, Slavonic School при King's College на университета въ Лондонъ), които издаватъ свои списания — Revue des études slaves (Парижъ) и Slavonic Review (Лондонъ). И въ Италия доста се работи откъмъ тая страна, а пъкъ нѣмцитѣ, които между чужденцитѣ и по-рано имаха най-много катедри по славистика, особено много се напредварятъ въ славистически предприятия. Спрѣниятъ презъ време на войната общоевропейски органъ на славянската филология—основаниятъ отъ В. Ягича "Archiv für slavische Philologie"—биде подновенъ и то подъ редакцията на нѣмецъ — мюнхенския известенъ славистъ професоръ Е. Бернекеръ. Наскоро следъ възобновяването на Archiv'a започна да излиза подъ редакцията на започналия въ Русия учената си кариера професоръ М. Фасмеръ,сега въ Берлинъ, и ново Списание за славянска филология („Zeitschrift für slav. Philologie"), за което се писа на времето и въ „Училищенъ прегледъ". Сѫщиятъ професоръ Фасмеръ заедно съ професора по славистика въ Липиска Р. Траутманъ издава и „Основенъ очертъ на славянската филология и културна история", отъ който излѣзе вече „История на поморанския (кашубския) езикъ" отъ Ф. Лоренцъ, а се очакватъ да излѣзатъ между друго „История на българския народъ" отъ В. Н. Златарски, „История на българския езикъ" отъ писача на тия редове, „История на българската литература" отъ А. Теодоровъ — Баланъ, „История на българското право" отъ С. С. Бобчевъ и др. Въ Прага професорътъ по славистика отъ нѣмския университетъ Геземанъ започва „Славистическа задружна работа" **(Slavistische Arbeitsgemeinschaft)**, отъ която сѫ вече излѣзли три книги („Мѣстнитѣ имена въ Kuhländchen", „Словниятъ имотъ на чешкия вагабонтски езикъ", „Студии по южнославянската епика"). Въ Берлинъ започватъ „Извори и статии по руска история", издавани отъ проф. К. Stählin (м. др. проф. Е. Ханишъ обещава трудъ: **Славянската легенда за Кирила и Методия**) и т. н. А въ Бреславъ, пакъ въ съседство съ славянския свѣтъ, излизатъ „Годишници за култура и история на славянитѣ" **(Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven)**, издавани при Osteuropa-Institut въ този градъ по поржка на отдѣлението за езикознание, литература и история отъ проф. Е. Ханишъ

(Im Auftrage der Abteilung für Sprachwissenschaft, Literatur und Geschichte, herausgegeben von **Erdmann Hanisch**).

Въ „Годишницитѣ“ на Бреславския институтъ за изучването на източна Еворпа сѫ излѣзли м. др. и два критични приноса, за които ще се поговори тукъ. Авторъ на тѣзи твърде интересни приноси е д-ръ Йос. Матлъ, пофесоръ въ Грацъ (Австрия).

По-обширниятъ, повече книгописенъ трудъ на проф. Матлъ се отнася до новата историография на България. Въ уводнитѣ бележки авторътъ изброява чуждитѣ, етнически, политически и културни фактори, които сѫ влияли върху развоя на българскитѣ славяни, заели днешнитѣ си живелища още въ VI—VII в. сл. Хр. Отъ предтурската епоха се споменуватъ гърцитѣ, които сѫ упражнили най-силно влияние въ отношение политическо, правно, църковно и литературно-историческо, сетне кумани (задружни войни, смѣсване на кумански главатари и боляри), за кѫсо време и татари, най-сетне латинци“ („schliesslich die Lateiner (politisch und kirchlich)“, после унгарци и сърби (политически). Въ стопанско-социалната область трѣбва да се спомене дълбокото въздействие на византийската аграрна и социялна уредба и по-нататъкъ значението на венециянската (по-добре дубровнишко северо-италиянска) търговия.

Отъ втората, следтурската епоха: най-дълбоко въздействие отъ страна на турцитѣ въ области политическа, социална и етническа (!), сетне пакъ силно и опасно влияние на гърцитѣ въ областьта на култура и стопанство, особено църква и училище; освенъ черкезкитѣ и кърджалийски орди, нанесли тежки рани на българщината, особено трѣбва да се поменатъ руситѣ: тѣхната източна политика е отъ решителна важность за политическото развитие на българитѣ презъ последнитѣ вѣкове, а пъкъ национално-духовниятъ имъ животъ (руското революционно движение — и не по-малко руската литература) е упражнявалъ силно влияние върху развитието на нова България. На край е поменато и влиянието на сърбитѣ (Раичъ—Паисий) . . ., на австрийската и английската политика (стр. 41—42).

Паисиевата „История словеноболгарская о народѣхъ, царехъ и святыхъ“, както и Венелиновитѣ „Древніе и нынѣшніе болгаре“ се поменуватъ поради грамадното имъ значение за възраждането на българския народъ, ако и да нѣматъ нищо общо съ критичното историческо издирване, и нататъкъ се преминува къмъ дейностьта на Маринъ С. Дриновъ и Константинъ Иречекъ, чиито трудове образуватъ основата на научната, критичната българска история. Изтъква се, че и двамата сѫ работили въ чужди университети и че и двамата сѫ участвували въ организирането на българското просвѣтно министерство (училища, народна библиотека, му-

зей и т. н.). Справедливо и по достойнство се оценяватъ Дриновитѣ и Иречековитѣ исторически съчинения (стр. 43—46). Споменати сѫ и работи на Ф. Каницъ и Вайгандъ, книгописитѣ на А. Теодоровъ, Н. В. Миховъ, Б. Минцесъ (погрѣшно „B. Mincev"), Ст. М. Мързевъ, публикациитѣ на Българското книж. дружество, сега Българска Академия на наукитѣ, сп. „Българ. Прегледъ", „Бълг. Сбирка", изданията на Българ. археолог. дружество, сега Бълг. археолог. институтъ, Годишникъ на Софийския университетъ, Списание на Българското икономическо дружество и пр. Дадено е кѫсо съобщение за плана и съдържанието на „История на българската държава презъ срѣднитѣ вѣкове", т. I ч. I: „Епоха на хуно-българското надмощие" отъ В. Н. Златарски ст. 49—50), а по-подробно за Хайековата книга „Bulgarien unter der Türkenherrschaft" (България подъ турското робство 1925 г. Берлинъ — Лайпцигъ, стр. 330); на с. 50—54, споменати сѫ пѫтемъ Погодиновата „Исторія Болгаріи" (Петербургъ 1910 г.), книгитѣ на Н. Станевъ върху най-новата Българска история, на М. Маджаровъ за Източна Румелия, на Д-ръ С. Табаковъ за историята на гр. Сливенъ и др. Проф. Матлъ цени високо Хайековата книга, но съжалява, че Хайекъ, приватъ-доцентъ по история на източна Европа въ Виена, който е ималъ възможность да се ползува отъ Иречековата богата библиотека, не е вървѣлъ по стѫпкитѣ на Иречека и не е продължилъ Иречековата традиция, сиречъ не е разгледалъ правно, социално и стопанско-историческата страна въ развитието на българитѣ подъ турска власть.

Другитѣ книгописни посочвания на проф. Матлъ сѫщо сѫ доста подробни, точни и ценни, особено за чужденцитѣ. Като говори за XII-та глава отъ Хайековата книга, проф. Матлъ съобщава напр., че когато тая книга се е печатала, въ Сборника на Българ. Академия е излѣзла една обширна монография отъ Н. Начовъ за *Цариградъ като културенъ центъръ на българитѣ до 1877 год.* — Една, по всичко се види, непечатна грѣшка се повтаря у г. проф. Matl постоянно — „B. Mincev" (стр. 47, 54, 56, 57), вмѣсто Б. Минцесъ. Не хубаво се пише сѫщо по сръбски „Paisije" (стр. 42, 43, 51, 53) вмѣсто „Paisij" или „Paisi". Има и нѣкои дребни печатни грѣшки, („Humo-Bulgaren", 41, „Velčov-Anthologie" 48, вмѣсто Belčov, „G. Kačarov", 48, инакъ добре G. Kacarov „B. Tilov" 49, инакъ добре Filov, „Panajot Histov" (по-долу добре Hitov) 51, и др. Като пише „Sakázov" за Сакъзовъ, сиречъ като предава българ. ъ чрезъ *á*, проф. Матлъ би могълъ да пише и Vazhvala вм. „V'zhvala", ако печатницата на Годишницитѣ за *славянска* култура и история не е могла да намѣри славянската буква ъ.

Приносътъ къмъ българската историография на г. проф. Матлъ показва, че авторътъ следи съ голѣмъ интересъ българската история и справедливо цени всички новоизлѣзли трудове. Колкото се радваме за това, толкова пъкъ трѣба да съжаляваме, че поради липса на мѣсто много важни приноси изъ областьта на българската история не сѫ посочени, а пѫтемъ се споменуватъ само имената на авторитѣ имъ.

Другата работа на проф. Матлъ въ сѫщитѣ Бреславски „Годишници" има повече критиченъ характеръ. Подъ насловъ „Най-нова нѣмска литература по историята на Югославия" авторътъ разглежда две книги — една отъ Südland, псевдонимъ на Pilar, за югославянския въпросъ и свѣтовната война („Die südslavische Frage und der Weltkrieg") и другата отъ пресловутия приятель на сърбитѣ, Херманъ Венделъ „Борбата на югославянитѣ за свобода и единство" („Der Kampf der Südslaven um Freiheit und Einheit" Франкфуртъ на Майнъ 1925 г. — 798 страници!).

Общото на тия две книги е, че сѫ съставени възъ основа на запознанство съ най-важната съответна литература, но че авторитѣ и на двете сѫ работили съ предвзета политическа програма и политическа страсть и че, съобразно съ едностранчивото гледище, всѣки е подбиралъ материяла си си, та човѣкъ изнася впечатление, че цѣлата съответна книжнина служи само за украшение на едностраничвото схващане и за да се покаже, колко лошъ е противникътъ и колко безукорно идеална е собствената група или партия. Становището на Südland е австрофилско и ортодоксофобско, а Венделовото — крайно австрофобско, отиваще до ненавистничество и изопачаване. И двете работи спадатъ къмъ политическата литература, въ която съ привидна научна аргументация се представятъ събитията. Венделовата книга е плодъ на незаконно съжителство, незаконенъ бракъ (Missehe) между политика и историография. И щомъ Венделъ си е позволилъ да пише въ увода си, че неговото изложение отговаряло на историческата истина, то би трѣбало да се заяви, че той не е далъ историческо съчинение, ами очерки (скици) и картини изъ югославянското политическо, стопанско и културно развитие отъ края на 18 в. до 1918 г., и то очерки и картини едностранчиво и пристрастно подбрани.

Венделъ не смѣталъ за нуждно да туря бележки подъ и задъ текста, като оставилъ тая работа на „професоритѣ", но това не му е попрѣчило да използува буквално цѣли мѣста отъ съчинения на професори. Па и посочванието на чужди работи би облекчило, каже проф. Матлъ, премного контролата (а Венделъ както и приятелитѣ му сърби не обичатъ да бѫдатъ контролирани, защото на всѣка крачка ще

бждатъ изобличавани въ едностранчиво цитуване и умишлена подправка на текстоветѣ) . . .

За пълна критика на Венделовското съчинение биха били потрѣбни нѣколко стотина страници — толкова много едностранчиви и изопачени подробности съдържа то. Отъ посоченитѣ у проф. Матлъ случаи на Венделовско едностранчиво и просто изопачено изложение заслужва да споменемъ тукъ нѣкои, които се отнасятъ и до нашата история. Въ своята умраза противъ Австрия и нѣжна любовь къмъ сърбитѣ Венделъ на нѣколко мѣста въ книгата си изкарва Австрия виновна не само за избухване на голѣмата война, но и за сръбско-българската препирня относно Македония. А че въ сжщность тая препирня се създаде отъ безумния сръбски шовинизъмъ, това недобросъвестниятъ г. Венделъ би трѣбало да признае поне сега, когато сърбитѣ сж лишили македонскитѣ българи дори отъ ония правдини, които имъ признаваше самъ „червениятъ султанъ“ Абдулъ-Хамидъ II. Колкото повече Венделъ се приближава до голѣмата война, толкова по-едностранчивъ и некритиченъ става той и толкова повече попада въ вестникарския си тонъ. Въ цѣлата югославянска политическо-историческа литература нѣмало споредъ проф. Матлъ друга книга, напоена съ толкова отровно ненавистничество и препълнена съ толкова много изопачавания както Венделовата (стр. 35). Дори това, което сърбинътъ проф. Станоевичъ е призналъ въ „Убиство аустриског престолонаследника“ (Бѣлградъ 1923 год.), незнаещиятъ мѣрка сърбофилъ Венделъ сѣкашъ не види. И тъкмо затова — съ право бележи Матлъ—въ известни славянски кржгове (въ кржговетѣ на сърбоманитѣ) единъ Венделъ, най-обикновенъ вестникарь, минава за голѣмъ човѣкъ, слави се като най-великъ историкъ на балканскитѣ народи! И това са пише следъ смъртьта на Иречекъ, отъ когото 20 страници струватъ за изследването на балканскитѣ страни повече отколкото 2000 Венделовски страници (стр. 35: да се величае Венделъ „това е сжщинско нахалство“ — „das ist geradezu eine Frechheit“). Има право грацкиятъ професоръ: това е наистина безподобно нахалсто, което съперничи съ наглостьта на сръбскитѣ „учени“, на които окото не мига и ржката не трепва, когато фалшифицираръ дори думитѣ на единъ действително великъ сърбинъ като Вукъ Караджича. Тия „славянски“ кржгове подържатъ сръбското гледище за насилственото асимилиране на етническитѣ малцинства въ славянскитѣ държави. . .

Невежеството на Вендела се проявява и въ това, че той говори за *единъ югославянски народъ* („ein südslavisches Volk“). Възстанията на българитѣ презъ 16 и 17 в. сж представени у Вендела съ много непълноти. Криво сж представени чорбаджиитѣ; църковниятъ въпросъ и освободителнитѣ ни движения не сж сханати добре откъмъ тѣхнитѣ връзки.

Премълчава Венделъ и непочтеното поведение на сърбитѣ къмъ българскитѣ революционери и т. н. Изобщо българската и хърватската часть отъ Венделовата книга е твърде слаба и незадоволителна.

Д-ръ Ст. Младеновъ.

Списание за изследване на мѣстни названия, издавано отъ Иосифъ Щнецъ въ Мюнхенъ. (Zeitschrift für Ortsnamenforschung, herausgegeben von Joseph Schnetz, Verlag von R. Oldenburg, München годишенъ абонаментъ 16 м.).

Едва ли има друго списание, което би могло толкова много да заинтересува едновременно и лингвиста, и географа, и етнографа и историка, както гореозначеното списание, което, излизайки отъ една година насамъ, е изцѣло посветено за изучване на хорографскитѣ имена, т. е. на имената на мѣста, селища, рѣки и планини. Въ тоя видъ имена, както е всеизвестно, се отразяватъ наслояванията на различнитѣ по раса и езикъ народи въ отдѣлнитѣ страни, а сѫщо и принципитѣ, които сѫ важели и важатъ за топономастиката на всички народи. Затова и изследването на хорографскитѣ имена въ известна страна не може да се ограничи въ нейнитѣ граници и трѣбва да взема подъ внимание и топономастиката на други страни. А като се вземе предъ видъ, че Балканскиятъ полуостровъ е далъ подслонъ на най-разнообразни народи, то се явява съвсемъ естествено, че въпросното списание по необходимость е отдѣлило доста мѣсто и за изследване на мѣстнитѣ имена въ балканскитѣ страни, като си е осигурило за това и сътрудничеството на наши, югославянски, ромънски и гръцки лингвисти. Тъй, издаваното отъ D-r Josepf Schnez списание представя особенъ интересъ и за насъ като балкански народъ.

Впрочемъ, между публикуванитѣ тамо статии, които засѣгатъ топономастиката на балканскитѣ страни, е и тая на г. проф. Ст. Младеновъ, която носи заглавието „Вода и безводие въ българскитѣ, предимно западнобълграскитѣ планински имена“ (Bd II, S. 45 — 61). Изхождайки отъ обстоятелството, че въ българскитѣ рѣчни имена често се изтъква, дали въпроснитѣ рѣки сѫ голѣми, т. е. пълноводни, или малки, т. е. маловодни, сухи, той констатира, че тоя сѫщи белегъ на пълноводие и липса на вода играе сѫщо роля и въ названията на обитаванитѣ, главно отъ скотовъдци, наши планини. Въ подкрепа на това свое твърдение авторътъ дава названията на 40 наши планини: 1. Суха-гора (южно отъ Преспанското езеро), 2. Мокра-

планина (западно отъ Охридското езеро) 3. Суха-гора (между Гостиваръ и Тетево), 4. Водно (планина на югъ отъ Скопие), 5. Сухо-Планина (на североизтокъ отъ Солунъ), 6. Сухо-поле (планина между Кичево и Крушево), 7. Суха-планина (на югъ отъ Скопие), 8. Бунаръ-дагъ между устието на Струма и Кавала (дословно „Изворна планина"), 9. Езерце-планина (въ областьта на Шаръ), 10. Серта на югоизтокъ отъ Щипъ (името съдържа тракийското Serita „рѣчна планина"), 11. Плаушъ, на югозападъ отъ Струмица (отъ индоевропейски коренъ pleu : plou „тека"), 12. Беласица (като паралелно славянско образование на тракийското Плаушъ), 13. Плавица на западъ отъ Царевъ връхъ (отъ индоевроп. коренъ pleu.—„тека), 14. Плачковица на североизтокъ отъ Щипъ (стои въ връзки съ нашето плакна, вариация на индоевропейския коренъ, *pleu „тека"), 15. Срѣдорѣкъ между Пчиня и Кратовска рѣка), 16. Рѣка(название на планинската область при Дебъръ), 17. Бързина планина на северъ отъ Скопие (срв. бързей), 18. Жеденъ, планинка на западъ и северозападъ отъ Скопие („планика, гдето се страда отъ жажда"), 19. Преслапъ на североизтокъ отъ Прилѣпъ (срв. старобългарски въслѣпати „скачамъ" и чехското slap „водоскокъ"), 20 Салакова-планина на западъ отъ Велесъ (индоевр. коренъ *sel: sol—„тека"), 21. Селца планина на югъ отъ Прилѣпъ (отъ току що поменатия индоевр. коренъ), 22. Студеничищна (срн, староб. студеньць „изворъ, кладенецъ"), 23. Ключъ, планински връхъ на североизтокъ отъ Крива планина (срн. български изразъ „ври на ключъ" и руското ключъ „изворъ"), 24. Ворила на североизтокъ отъ Прилѣпъ (срн. старобълг. вьрѣти „ври" и из-воръ), 25 Езерина, планиниска мѣстность на западъ отъ Велесъ, 26. Мала рѣка (часть отъ планината Малканидже при Леринъ), 27. Нидже-планина на северъ и западъ отъ Островското езеро (индоевр. коренъ пеи: пди; паи „тека, плавамъ"), 28. Сува-планина на западъ отъ Пиротъ, 29. Видличъ планина източно отъ Пиротъ (индоевр. ud — прасл. vud „вода"), 30. Видинъ-бърдо на югъ отъ Пиротъ (отъ току що споменатия индоевропеийски коренъ), 31. Росенъ на югъ отъ Трънъ (фн. староинд. rá sa-s „течность — влага"), 32. Преслапъ на западъ отъ Трънъ (в жъ по-горе № 19), 33, Бѣла вода на изтокъ отъ Парачинъ, 34. Врелски връхъ на североизтокъ отъ Кюприя (срн. северозападнобълг. врѣла „изворъ"), 55. Изворникъ, планински връхъ на западъ отъ Бѣлоградчикъ, 26. Яношица на западъ отъ Бѣлоградчикъ (отъ индоевроп. коренъ г. а „вървя, тека"), 37. Рила (т. е. „рѣчна планина" вж. Изв. на истор. друж. VI, 1914, 23—), 38. Сухи чалъ въ областьта на Рила, 39. Су-

лу-дервентъ (собствено „воденъ проходъ"), 40. Витоша (вж. по 29).

Изобщо издаваното отъ Schnetz списание отдѣля доста за изследване на балканскитѣ мѣстни имена и допринася твърде много за развоя на родната ни топономастична наука. За това и ние си позволяваме горещо да препоржчаме това списание на нашитѣ читалища и учителски библиотеки.

Проф. *Д. Дечевъ.*

Домашна галерия отъ прочути картини: двеста избрани майсторски творения на най-известни живописци отъ всички времена въ цвѣтно възпроизвеждане на оригиналитѣ и съ художествено историческо разяснение. Издание на *Иарно Иесенъ*, Томъ 1. — ренесансъ, т. II — барокъ, т. III— рококо и т. IV по-новото време. Голѣмъ форматъ, цена 30 златни марки едниятъ томъ. Трето преработено издание на фирмата „Херманъ Клемъ А. Г. въ Берлинъ — Груневалдъ.[1])

Това величаво художествено издание е, може би, едно отъ най-съвършеннитѣ нѣща, до които е достигнала нѣмската наука и техника до днесъ. То съдържа двеста оригинални цвѣтно възпроизведени картини отъ най-знаменити автори въ свѣтовната живопись.

Разцъвтяването на последнята, както се знае, започва отъ 15 вѣкъ, когато за пръвъ пжтъ се открива човѣка и свѣта за художеството, когато животътъ тукъ долу на земята, въ противоположность на дотогавашното религиозно схващане на задгробния животъ, изпъква като нѣщо, само по себе си, тъй сжщо ценно и интересно. Веднажъ премахнати дотогавашнитѣ прѣчки, натрупани презъ срѣдновѣковието отдѣлни народи изпъкватъ като ржководители презъ известни епохи въ художественото творчество: Италия е носителка на царствената корона на живописьта презъ времето на ренесанса, Нидерландцитѣ стоятъ начело презъ епохата на „барока", Франция — презъ оная на „рококо"; Испанцитѣ изпъкватъ силно едва въ края на 19 в., Нѣмското искуство разцъвтѣва сжщо презъ ренесанса, но нѣщо велико и върховно то създаде едва отъ 19 вѣкъ насамъ, а едва въ края на „рококо" и Англия се проявява съ една зрѣла и силно национална живопись.

---

[1]) Hausgalerie berühmter Gemälde. Zweihundert ausgewählte Meisterwerke der bedeutendsten Maler aller Zeiten in farbengetreuen Wiedergabe der Originale mit kunsthistorischen Erläuterungen. Herausgegeben von Jarno Jessen. Dritte veränderte Anflage. Verlaganstalt Hermann Klemm A. G. Berlin. Grunewald. Bd. 1. V — XI, 205 s.

Най-хубавитѣ, по общо признаване, най-съвършеннитѣ и най-известнитѣ творения на тия народи и епохи въ областьта на живописьта, подбрани съ особенъ вкусъ, вещина и умѣние, изработени споредъ последнитѣ постижения на нѣмската техника, по 50 картини въ всѣки томъ или всичко 200 въ четиритѣ тома, сж представени въ разгледваното величаво книжовно дѣло, въ което майсторството на живописцитѣ е намѣрило достойно по стилъ и езикъ изложение на текста относно всѣка картина. Тукъ сж намѣрили мѣсто перлитѣ на художественитѣ галерии на Берлинъ, Дрезденъ, Мюнхенъ, на музея „Прадо" въ Мадридъ, на „Лувръ" въ Парижъ, националната галерия въ Лондонъ и пр. отъ първомайсторитѣ въ живописьта, като се почва отъ Фра Анжелико, Ботичели, Леонардо да Винчи, Рафаелъ, Тицианъ, Тинторето, Микеланджело, Дюреръ, Холбайнъ, Рубенсъ Ванъ Дайкъ, Рембрандтъ, Веласкецъ, Мурило, Гейнсборугъ, Констаблъ, Миле, Каулбахъ, Бьоклинъ, и много други и се свършва съ Менцелъ.

Всѣка картина е възпроизведена точно въ сжщия цвѣтенъ и изященъ видъ, какъвто е ималъ оригиналътъ и представя отъ себе си просто и чисто миниатюръ отъ първообраза — перлъ на съвършенство.

По тоя начинъ, чрезъ тия двеста оригинали-репродукции, съпроводени, както се каза, съ съответно майсторско изложение, всѣки може да има у дома си — въ четиритѣ тома — върховнитѣ постижения, квинтесенцията на свѣтовната живопись. Защото днесъ при усложненията и мжчнотиитѣ въ живота, не всѣки може да има възможность да посещава музеитѣ на своята страна, камоли на чуждитѣ земи. Разглежданото творение, следователно, отговаря на една въпиюща нужда, като представя и външно взето — ерезъ разкошната подвързия — една сама по себе си художествена украса на кабинета на всѣки ученъ или любитель, — а по съдържание—ценность за духа и сърдцето на всѣки, който желае да проникне въ върховнитѣ постижения на свѣтовната живопись.

Отъ 50 тѣ картини въ първия томъ ние ще споменемъ само най-известнитѣ и популярнитѣ: 1. Мона Лиза отъ Леонардо да Винчи, който е Д-ръ Фаустъ на италианското изкуство — съ неизмѣрими познания — мислитель, писатель, рисувачь, художникъ и др. Никое отъ неговитѣ творения не е добило такава популярность, както Мона Лиза. Тя е едно отъ творенията му, което повлияло извънредно много върху Рафаела. Картината се е появила следъ четиригодишна работа, защото е трѣбвало да изрази особна колоритна проблема — по-скоро божествена, отколкото човѣшка усмивка. За моделъ му е служила жената на Жиокондо. З да постигне търсения изразъ на лицето, Л. де Винчи е ра

ботилъ подъ звуковетѣ на лютна, пѣнието на пѣвци, шегобийци. Той притежава, казва Херманъ Гримъ, тайната да представя върху лицето на тия, които рисува, биенето на сърдцето имъ. 2. „Данъкътъ“ отъ Тициано Вечели, наречена още „Говорещитѣ ржце“, е една отъ най съвършенитѣ творения на изкуството. То представя не само майсторска характеристика на два съвършено различни свѣта — Христосъ и фарисеятъ, — но и една ненадмината по симфонични тонове красота. 3. „Света нощь“ отъ Кореджио, 4. „Мадона дела Седиа“ отъ Рафаелъ Санти, 4. Мадона della Катена“ отъ Иулио Романо, 5, Сватбата въ Кана отъ Еаронезе, 6. Тритѣ сестри отъ Палма Векхио, 7. Пѣещитѣ ангели отъ Янъ ванъ Ейкъ, 8. Поклонение на царетѣ отъ Хансъ фонъ Кулмбахъ и пр. и пр.

Тая великолепна книга би била отъ голѣмо значение, особно за нашитѣ учители по рисуване, както и за художественото обучение въ срѣднитѣ училища.

Вел. Йордановъ.

Училището за народна култура, отъ Паулъ Остерайхъ, издание на Рьослъ въ Мюнхенъ. джебенъ форматъ, 270 страници (№ 15 отъ библиотека „Педагогична редица“, издавана отъ проф. Леманъ)*), 1923 год.

Съ тая книга уредникътъ и издательтъ на библиотеката „Педагогична редица“ проф. Р. Леманъ дава възможность на тъй нареченитѣ (въ Германия) „решителни училищни реформатори“ да изкажатъ своитѣ идеи. Основательтъ на тоя съюзъ е проф. П. Остерайхъ, авторътъ на въпросната книга. Още въ предговора на сжщата, издательтъ проф. Леманъ изтъква че изложеното отъ Остерайхъ, както по съдържание, тъй и по форма, стои далечъ отъ неговитѣ схващания, ощо повече че Остерайхъ заема и политическо становище. При все това Леманъ издава неговата работа, имайки предвидъ, че въ различията на схващанията и на тоноветѣ, които книгата изнася, се показва характера и днешното състояние на това течение въ педагогията.

Самъ авторътъ на книгата Остерайхъ характеризира своята работа като агресивна, бурна, остра и нападателна, обаче не срещу отдѣлни личности, а само срещу нѣща, състояния, начинъ на мислене. Защото, споредъ него, днешното състояние на културата е авгиеви обори и изисква остра метла и буйни пороища. Той пише като у ч и л и щ е н ъ п о л и т и к ъ.

---

*) D i e S c h u l e z u r V o l k s k u l t u r von Paul Oestereich (Pädagoqische Reihe, B. 15.), Rösl-a, München, 1923.

Въ началото на своята книга Отерайхъ е напечаталъ тезитѣ на своята група, подъ заглавие „Възпитание — за култура". Още отъ тия тези читательтъ чувствува духа на една прѣкомѣрна радикалность въ схващане и разбирането на „решителнитѣ училищни реформонири" въ Германия. Идеята за култура, както е дадена въ първата теза, именно, че култура би имало тамъ, дето една обществена организация въ всички свои части, обвзета и насочвана отъ едно общо съзнание или чувство, може дасе издигне до единъ животворенъ организъмъ, съ качес ва на непреходность (вѣчность), е много обща и отвлѣчена, като изравнява или понизява и игнорира индивидуалностьта, създатель и възвеститель на култура и напредъкъ. Въ втората теза се твърди, че тамъ дето има култура, всѣка нейна часть се твори съ копнежъ къмъ дѣлото, съ огледъ на цѣлокупностьта. Това я спасява отъ нейната едностранчивость. Така, че всѣка часть е необходима и съответсвува на друга часть. „Достоинства, а не нареждане по чинъ, сж необходими и поносими като символизации на културното тѣло. И тая теза е едно пресилено и претънчено схващане и избива въ голословие и искуственость. Защото животътъ е съвсемъ другъ: отдѣлнитѣ културни елементи се създаватъ върху базата на други сжществуващи, безъ да д ржатъ смѣтка за нѣкаква въображаема цѣлость. Сжщата вжтрешна несъобразность виждаме и въ третата теза, въ която се твърди, че днесъ, въ времето на постоянно развиващата и засилващата се цивилизация, не е възможна било слоева, било отдѣлно народна, било пъкъ изобщо човѣшка култура, като прицелна точка! Защото, казва се въ петата теза, нашиятъ свѣтъ е безкултуренъ, понеже му липсва общо съзнание, общносно чувство.

Въ тоя духъ сж изложени и отдѣлнитѣ въпроси, (които авторътъ разглежда въ книгата си): Положение на човѣчеството, Културенъ животъ, Обществеоститѣ, Човѣкътъ Евгеника, Възможно ли е възпитание, Тѣлото, Младежка култура, Кой е образованъ, Надаренность и единно училище, Училище за животъ, Продуктивно училище, Еластично училище и пр. Авторътъ усмива евгениката, когато, като идея, тя не е за отхвърляне, поне до толкова, до колкото може да приведе въ съзнание отдѣлни лица и цѣли общества и да ги насочи къмъ ценното и върховното въ живота.

Както и самъ авторътъ изтъква, той заема винаги нападателно и отрицателно становище къмъ съвременото положение въ училището. Той изнемогва подъ прекаления си радикализъмъ и поради това не би могълъ да допринесе твърде много за подобрение и усъвършенствуване на съвременното училище — съ срѣдствата и целитѣ, които

той предлага. При това и езикътъ му не се отличава съ качества, които да увличатъ читателя.

В. И.

Водачъ въ нѣмски езикъ. Практично ржководство за всѣкиго, отъ д-ръ Е. Васерциеръ и Х. Роснеръ, Стр. 118, повързано 3 зл. м., малъкъ форматъ. Издание на Ферд. Дюмлеръ. Берлинъ[1])

Тая книжка е № 1 отъ серията книжки „Водачи въ езицитѣ" отъ Кохъ (Kochs Sprachführer)— за самообразование, съ означение на изговора. Въ тая библиотека сж излѣзли вече 24 нумера, обемащи всички европейски езици, безъ български, и нѣкои отъ езицитѣ на азиатскитѣ народи и пр. Както показва и името на книжката, тя не е граматика въ истинския смисъль на думата, а водачъ въ езика, т. е. въ главнитѣ негови особности: учение за звуковетѣ, за сричкитѣ, за думитѣ; глагола, имената (сжществителни, прилагателни и пр., вкл. и неизмѣняемитѣ думи) все така на кратко, но сжщественото и важното.

Повечко мѣсто е дадено, както и трѣбва, на устройството на изречението, като сж изтъкнати характернитѣ особности на нѣмския синтаксисъ. Непосрѣдствено следъ това се преминава къмъ учението за значение на думитѣ: значение на представкитѣ и наставкитѣ на еднаквитѣ думи (омоними), синоними, метафори, сравнения, персонифиниция, тафталогия, понѣмчване на чужди думи, писането имъ, изговора им и пр., а подробно е разгледанъ и правописа (заедно съ преп. знакове и съкращенията въ нѣмски езикъ). Всичко е изложено, обаче, тъй стегнато и тъй е засегнато онова, което е важно и сжществено за изучване на нѣмски езикъ, щото е чудно, какъ толкова обширенъ материалъ е било могло да се изложи сбито върху толкова малко странички.

Значително мѣсто е дадено и на учението за стила: какво нѣщо е стилъ, свойствата на добъръ и лошъ нѣмски стилъ, истинсость, чистота, простота, ясность; надутъ стилъ; образни изрази: на стр. 84 сж дадени и шесть правила за добъръ нѣмски езикъ, именно: да се употрѣбява глаголъ вм. сжществително, сегашно време вмѣсто страдателна форма, да се употрѣбяватъ прости думи вмѣсто сложни тамъ, дето това е възможно, да не се употрѣбяватъ модни думи, да се предпазва човѣкъ отъ прекаленость и да се пише съ кратки изречения.

---

[1]) Führer durch die Deutsche Sprache. Praktisches Hand- und Hilfsbuch für jedermann, von Dr. E. Wasserzieher und H. Rosner. S, 118. gebun. 3. M, Ferd Dümmler Verlag — Berlin.

Освенъ това помѣстени сѫ и образци отъ стилъ, планове за разказъ на нѣкои отъ четивата, сравнения, образци отъ писма (Лесингъ до сестра си, майката на Гьоте до последния, Шилеръ до сестра си, Т. Кьорнеръ до майка си и пр.).

Най-сетне въ края на книгата е даденъ и единъ доста обширенъ азбученъ речникъ на думи, заимствувани отъ чужди езици.

Книжката „водачъ въ нѣмския езикъ" е едно отлично ръководство за всѣки, който иска да се запознае съ особноститѣ на нѣмски езикъ, да вникне въ неговата структура, въ неговия духъ. Като се отклоняватъ отъ обикновената граматичность, авторитѣ съумѣли да изтъкматъ пунктуално ония елементи отъ нѣмски езикъ, които даватъ неговата физиономия, неговата цѣлость. Защото не е само граматиката, която въвежда въ езика, а и стилистиката, която ни представя езика въ неговата сѫщность, въ неговата хубость. И едното и другото е дадено въ тая книжка, която и съ своята хубава външность (чистъ печатъ, хубава хартия и подвързия) прави отлично впечатление.

Вел. Иор.

Географски карти отъ Ефтимъ Велиновъ.

Столичниятъ учитель и бивши помощникъ училищенъ инспекторъ Еф. Велиновъ наредилъ и издалъ пъленъ комплектъ, — 9 вида цвѣтни географически карти на всички континенти, България, Балкански полуостровъ и земнитѣ полукълба. При пръвъ погледъ картитѣ правятъ впечатление съ своята хубава външность, съ хармонично и приятно съчетание на боитѣ, съ художествени орнаменти и народни шевици, поставени като рамки на картитѣ.

Краснописътъ (калиграфията) на картитѣ е много ясенъ, хубавъ и четливъ и за най-малкитѣ ученици. При това е изработенъ и съ различенъ по голѣмина шрифтъ, споредъ различнитѣ географски обекти и категории, които сѫ именовани съ тѣхъ. Личи, че е работено отъ специалистъ съ тънъкъ вкусъ.

Видътъ на сушата и водата е изразенъ много релефно и нагледно чрезъ напластяване на 6 — 10 тонове бои възъ основа на така наречениятѣ хоризонтали. Този начинъ на изобразяване, усвоенъ напълно отъ западната картографска литература и приложенъ въ последнитѣ стенни карти на Дановото книгоиздателство, ни дава, наистина, най-вѣрна и ясна представа за земната повърхность и приблизителна илюзия за действителностьта. Лесно ще бѫде за учителя да покаже и изясни на ученицитѣ постепенното издигане на сушата съ постепенното измѣняване и преливане на боитѣ. Нискитѣ мѣста на сушата до 100 м. надъ морското равнище

— сж изобразени съ тъмно-зелена боя, която преминава въ свѣтло-зелена, последнята въ свѣтло-жълта, после въ тъмно жълта, кафяна и т. н. Най-високитѣ части на планинитѣ сж означени съ общо приетитѣ условни знаци, като на всички е дадена и височината. Морскитѣ дълбочини сж изразени сжщо съ 2 — 3 тона синя боя, която постепенно се стъмнява отъ морския брѣгъ къмъ дълбочинитѣ. На картитѣ ясно личатъ, както обширнитѣ и необозрими равнини на Азия, Африка, Австралия, Европа — Срѣдно-руското плато и Малоруската равнина, така сжщо и високитѣ планини: Хималаитѣ, Кордилеритѣ, Алпитѣ, Кавказъ и др. Отбелязани сж сжщо така, непроходимитѣ тундри и блата съ съответни условни знаци. Обширнитѣ пустини на Африка, Азия и Австралия сж показани съ дребни черни точици, които даватъ илюзия за пѣсъка, който ги покрива.

Добре е сторилъ авторътъ, че къмъ картитѣ на чуждитѣ континенти дава и тази на България въ сжщата мѣрка, за да могатъ ученицитѣ да направятъ нагледно сравнение между изучванитѣ континенти и своето отечество. Картата на България съ всички български земи е дадена въ мѣрка 1: 1,500,000 и голѣмина 43/56 см. достатъчна да се нанесатъ всички географски обекти, за които се учи въ прогимназиитѣ и срѣднитѣ училища. Картата може да се използува и при уроцитѣ по българска история. Картата пъкъ на Европа е дадена въ мѣрка 1: 11,000,000 и голѣмина 45/56 см., а картитѣ на другитѣ континенти сж 1: 35,000,000 и на земнитѣ полукълба 1: 70,000,000. Въ картата на Балканския полуостровъ, която е въ мѣрка 1: 4,000,000 и голѣмина 40/50 см сж помѣстени карти на Ромъния и Унгария. Хартията на картитѣ, е чиста и достатъчно дебела, за да не прозира отпечатаното. Цената имъ, сравнително тежкитѣ условия за печатъ, е доста ниска (Африка, Австралия, Южна Америка и Северна Америка по 8 лв.; Азия — 10 лв., Балкански полуостровъ и Земнитѣ полукълба по 12 лв., България и Европа по 15 лв.). Съ тия цени картитѣ сж достжпни за мнозинството ученици.

Нанесениятъ географски материалъ обема предвидения такъвъ въ официалната програма за прогимназиитѣ и срѣднитѣ училища.

Недостатъкъ въ нѣкои отъ картитѣ е, че авторътъ е натрупалъ много излишни имена, което е въ ущърбъ на ясния релефъ. Трѣбвало е сжщо така да се даде скали на височинитѣ въ всички карти.

При все това ние препоржчваме на вниманието на преподавателитѣ по Географ ия тия карти като едно хубаво нагледно пособие при изучване на географската учебна материя.

П. Петровъ.

Хроника и съобщения

Професоръ Б. Цоневъ и науката за родната ни речь.

(Животописни и книгописни чертици).

† ПРОФЕСОРЪ БЕНЬО ЦОНЕВЪ
(починалъ на 5.X.1926 г.)

Съвсемъ неочаквано на 5. октомврий т. г. той напусна нашия животъ тукъ на земята, безъ да каже последната си дума въ своята научна область, безъ да довърши широко

замислената си „История на българския езикъ“, безъ да види поне първия томъ отъ голѣмия „Български тълковенъ речникъ“, надъ който работи дълги години самъ и съ другари.

Отиде си той съ не едно и не малко огорчение и разочарование. Следа на огорчение личи и въ последния му портретъ, който се дава и въ тая книжка на „Училищенъ прегледъ“. Тоя последенъ портретъ предава добре благия и кротъкъ погледъ на покойния. Като гледашъ тоя портретъ, не можешъ да се освободишъ отъ чувството, че човѣкътъ, когото той представя, има и иска да каже нѣщо и то нѣщо важно, нѣщо полезно за нашата родна култура; струва ти се, че тоя човѣкъ ей сега нà ще заговори и ще ни открие болкитѣ на своето наранено българско сърдце.

Но той си отиде, безъ да се доизкаже, отиде си и оставя да зѣе голѣма празнина въ редицата на домашнитѣ ни учени, които създаватъ наша, българска, родна наука.

Не е лесна задача да се направи пълна и всестранна оценка на Цоневата плодотворна дейность въ една сказка отъ 40—50 минути. Та и какъ би могълъ нѣкой да разправи въ нѣколко десетки минути онова, което единъ неуморимъ ученъ е създалъ въ нѣколко десетки години? . . . . За известни учени такава преценка е възможна много късно, нѣколко десетилѣтия следъ смъртьта имъ. Случаятъ съ проф. Б. Цоневъ не е такъвъ: неговитѣ заслуги за историята и диалектологията на българския езикъ бѣха признати на времето си отъ чужди учени, па и у насъ неговото дѣло се посрѣщаше съ пълно признание, ако и по нѣкога да се искаше отъ покойния по-широкъ огледъ къмъ други, сродни и чужди, езици и къмъ разни езикови успоредици.

Покойниятъ нашъ ученъ се занимаваше съ най-скъпото, най-милото, най-свидното ни народно достояние, безъ което не би ни имало български народъ — езикътъ. Не е достатъчно да се каже, че проф. Б. Цоневъ е единъ отъ създателитѣ на славянската филология въ България; трѣбва да се изтъкне, че той най-радѣше за *българска филология* и въ нашия Университетъ, той е първиятъ титуляръ на катедрата по история на *българския езикъ и българска диалектология.*

Покойниятъ стана създатель на българската езикова история при не особено благоприятни условия отъ разно естество, за които ще има да се говори въ подробната история на едновремешното Висше училище и на Университета. И цѣлиятъ животописъ на покойния не се отличава съ нѣкои особени и необикновени събития, но представя интересъ въ това отношение, че ни показва, какъ у насъ, въ началото на свободния ни животъ, дарба и народополезна работа се ценятъ и подпомагатъ, безъ огледъ на потекло. Излѣзълъ отъ най-сиромашко семейство въ едновремешния

„Алтънъ-Ловечъ“ (*алтънъ* на тур. е „жълтица“), синъ на неграмотни родители, Беньо Цоневъ, благодарение на своитѣ способности, се издига до най-високо обществено положение.

Роденъ е Цоневъ на 12 януарий 1863 година. Малкиятъ Беню свършва до преди освободителната война въ 1877/78 год. последния, най-високия (IV), класъ на класното училище въ Ловечъ и презъ време на войната и окупацията изпълнява важна обществена служба — писарь. Такава сѫщо служба въ ония блажени дни е изпълнявалъ и нашиятъ народенъ поетъ въ Свищовъ, както ни разправя въ „Първитѣ дни на свободата“ (сбирката „Пъстъръ свѣтъ). Но и младиятъ ловчански писарь ималъ сѫщото важно странично занятие — той пише стихове — и нѣколко негови стихотворения били после приложени къмъ заявлението му презъ 1879 год. до управляващия Министерството—Дринова за държавна стипендия, съ която искалъ да продължи гимназиялното си образование. Стипендията му била отпусната веднага телеграфически. Младиятъ гимназистъ, писарь и поетъ, заминава за хърватската столица Загребъ, дето на 1884 година свършва класическата гимназия съ блѣскавъ успѣхъ. Въ Загребската гимназия учитель на Цонева по класическитѣ езици е билъ видниятъ хърватски ученъ филологъ Т. Маретичъ, членъ на Югославянската академия и заслужилъ професоръ на Загребския университетъ.

Презъ 1884/85 учебна година Цоневъ е учитель въ Петропавловската духовна семинария при Лѣсковецъ, дето имало ученици малко по-стари отъ младия Загребски възпитаникъ, а презъ 1885/86 той учителствува въ Ломската реална гимназия.

И сега Цоневъ пакъ получава държавна стипендия, та заминава да добие и висше образование по славянска филология при именитя проф. В. Ягичъ въ Виена (две години 1886—1888), като за второстепененъ предметъ си избира романска филология у проф. Мусафиа. Следнитѣ две години той продължава наукитѣ си въ Липиска (Leipzig), дето слуша лекции по езикознание у известнитѣ професори А. Лескинъ, К. Бругманъ, Г. Кертингъ, философия у знаменития В. Вундтъ и др. Тукъ Цоневъ изкаралъ и докторския си изпитъ по славянска филология и второстепененъ предметъ романистика. Дисертацията му — бележитото изследване „*За източнобългарския вокализъмъ*“, поради пуста сиромашия, не излѣзла на нѣмски, както се изисква по нѣмскитѣ наредби, ами се яви на български въ III и IV томъ на „*Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина*“.

Отъ 1890 до 1893 год. Цоневъ е учитель въ Софийската държавна мѫжка гимназия, но чете и лекции въ Висшето училище за ударението въ българския езикъ (1890/91),

по история на български езикъ(1891/92 и 1892/93) и по нѣмски езикъ (1890/91). Отъ 1893 год. той не е вече гимназиаленъ учитель, а само преподаватель въ Висшето училище (изпърво доцентъ, а отъ 1895 професоръ) по история на български езикъ и диалектология, като чете между друго и лекции по славянска, специално кириловска, палеография.

Въ срѣдата на Цоневитѣ научни интереси стои българскиятъ езикъ, взетъ въ най-широкия смисъль на думата. По история на българския езикъ и по българска диалектология (I) Цоневъ е обнародвалъ най-много и най-ценни трудове. Все въ тоя кржгъ влизатъ и многобройнитѣ, сжщо ценни описи и издания на български езикови паметници (II). Отъ тѣхъ незабелязано се минува къмъ работи изъ областьта на българската литературна и културна история (III) и къмъ работи по правописа на новобългарския книжовенъ езикъ (IV), *) къмъ статии за правилность, чистота и благозвучие на съвременната книжовна българска речь (V). Работитѣ отъ IV. и V. група иматъ донѣкжде и практическо значение, сиречъ представятъ приложение на резултатитѣ, до които е стигналъ учениятъ въ своитѣ проучвания върху досегашното развитие на българския писменъ и говоримъ езикъ: тъкмо езиковата история може едничко да даде найздрава и отъ научно гледище най-приемлива основа за разрешение на парливи въпроси, като правописния. И пакъ сжщата научна история на единъ езикъ може най-добре да послужи, кога се решава за правилность и чистота на речьта, кога е дума да се премахнатъ всѣкакви езикови грѣшки и лоши навици. Практическо приложение на Цоневитѣ възгледи за правиленъ и хубавъ български езикъ намираме и въ неговитѣ преводи отъ френски и нѣмски, отъ руски и хърватски (VI). Па и разнитѣ Цоневи стихотворения (VII) заслужаватъ да се споменатъ пакъ заради това, че сж писани въ духа на българската народна речь. Всичко до сега споменато влиза въ оная *българска филология*, която покойниятъ се стремѣше да обособи като отдѣлна цѣлокупна наука тъкмо тъй, както у нѣмцитѣ *deutsche Philologie* е нѣщо различно, макаръ нераздѣлно свързано съ *germanische Philologie*. Като ученикъ на бележити слависти — Ягичъ и Лескинъ - покойниятъ не можеше да не бжде и славистъ и често засѣгаше въпроси изъ областьта на *славянската филология и културна история*, както и на славянската културна политика. Като славистъ и славянофилъ, Цоневъ може и трѣбва да се разгледа на отдѣлно.

---

*) Тоя дѣлъ не се печати, понеже статията излѣзе по-обширна, отъ колкото се предполагаше.

I.

История на българския езикъ съ българска диалектология.

Не сж яко мнозина ученитѣ, които още въ първия си наученъ трудъ да улучатъ тъкмо истинската область на своитѣ бждни занятия и да влѣзатъ веднага in medias res, въ сжщностьта на научното дирене, безъ излишно лутане и обикаляне. Откъмъ тая страна Цоневъ изпъкна като историкъ на българския езикъ и като диалектологъ още съ дисертацията си „За източнобългарския вокализъмъ", изработена подъ вещото ржководство на единъ такъвъ голѣмъ ученъ, какъвто бѣ Августъ Лескинъ.

И преди Цоневата дисертация [1]) главнитѣ особености на източнобългарскитѣ говори не бѣха съвсемъ неизвестни на учения свѣтъ: още въ 50-тѣ години на миналия вѣкъ бѣ излѣзла на нѣмски въ Виена една българска граматика, за основа на която авторитѣ, А. и Д. Цанковъ, взиматъ родния си свищовски говоръ, както следъ 40 години Цоневъ пъкъ описа източнобългарския вокализъмъ възъ основа на родния си Ловчански говоръ. Ловечъ при това не е много далечъ отъ Свищовъ.

По граматиката на Цанкови е съставенъ и първиятъ очеркъ на българска фонетика отъ Ф. Миклошича въ неговата „Сравнителна граматика на славянскитѣ езици" (*„Vergleichende Lautlehre der slavischen Sprachen* първи томъ отъ *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*, Wien 1852, стр. 262—296). Цоневата дисертация *„За източнобългарския вокализъмъ"* заема въ СбНУ III стр. 283—323, IV 484—512, образци 513—528.

Но има доста голѣма разлика между изложението на източнобългарския вокализъмъ у Миклошича и Цонева. Като оставимъ на страна броя на страницитѣ (у Миклошича 24 отъ 35 обикновена осмина, а у Цонева повече отъ 70, голѣмъ лексиконовъ форматъ), у Миклошича не достатъчно се изтъква нераздѣлната връзка между старобългарски (у Миклошича до края на живота му Кирило-Методиевскиятъ езикъ е „старословенски") и новобългарски, а Цоневъ излиза винаги отъ старобългарски, та и вънкашно това личи — за насловъ на отдѣлнитѣ глави стоятъ не новобългарскитѣ белези на гласнитѣ, а старобългарскитѣ: а (т. III 289—244), ѣ (III 294—306), є (III 30:—307), ѧ (III 307—309) ь (III 309

[1]) За източнобългарския вокализъмъ въ Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина. Издава Министерството на народното просвѣщение кн. III. (София 1890) 283—323 и кн. IV (п. т. 1891) 484—528.

—323 IV 484—494), и (IV 495), о (IV 495—497), оу (IV 497) ы (IV 497—498), ъ (IV 498—501), рѫ, лъ (IV 501—504), ѫ (IV 504—512).

Въ сѫщность, Цоневата дисертация за източно-българския вокализъмъ е първиятъ опитъ за историческа фонетика на българската речь, който и день днешенъ запазва своята научна стойность, при все че днесъ сравнителниятъ огледъ би засегналъ повечко и праславянската епоха, та дори и периода на индоевропейския т. н. праезикъ. Съ право авторътъ изтъква въ предговора си значението на срѣднобългарския езикъ като съединителна брънка между старобългарски и новобългарски. За правилния погледъ на Цонева върху по-далечнитѣ цели на неговия трудъ свидетелствуватъ и следнитѣ думи въ края на бележкитѣ за срѣднобългарския езикъ: „Другъ пѫть ще се опитамъ да поговоря по на широко върху *срѣднобългарския езикъ, който не е малко интересенъ за българската филология*“ (СбНУ III 285 к. м.). Така, още въ 1890. г. Цоневъ започна да говори и да работи за *българска филология*. Както у руситѣ наредъ съ славистиката се обработва прилежно *славяноруска филология*; както у западнитѣ славяни славистиката се допълня съ *бохемистика* и *полонистика*, у словенци, хървати и сърби — *словенска, хърватска и сръбска филология*, така у насъ Цоневъ добре схвана, че отъ славянската филология трѣбва да се излиза та да се стигне до една българска филология. Тая си мисъль Цоневъ често подемаше, и въ първия томъ на Историята на бълг. езикъ (София 1919 стр. 6) пакъ я повтаря: „ако има наученъ предметъ, съ чието изследване българинъ (разбира се, подготвенъ за работа) ще успѣе повече отъ чужденецъ, той е именно *родниятъ нашъ езикъ, който чака пакъ насъ* да бѫде и научно разработенъ, и художествено изтъщенъ“.

Появата на Цоневата дисертация не можеше да не привлѣче вниманието на чуждитѣ слависти: въ XV. томъ на добре известния Ягичовъ Archiv für slavische Philologie не нѣкой другъ, а най- добриятъ ученикъ на Ягича — В. Облакъ „рецензира твърде одобрително статията „За източнобългарския вокализъмъ“ отъ Б. Цоневъ“.

Това съобщение за одобрителната Облакова рецензия се дава въ първата книжка отъ I-та годишнина на „Български прегледъ“; авторъ му е г. Л. Милетичъ. Отбелязвамъ това последното обстоятелство, за да се види, какъ и въ самата България се ценѣше по достоинство Цоневата дисертация. Инакъ авторътъ на съобщението щѣше да възрази нѣщо на Облака.

Все въ сѫщата 1891 г., когато завърши печатането на дисертацията си въ IV-та книга на министерския „Сборникъ“, Цоневъ обнародва въ VI-та книга пакъ на „Сборника“: *За*

ударението въ българския езикъ, сравнено съ ударението въ другитѣ югоисточни славянски езици (руски, сръбско-хърватски и словенски). стр. 3 — 82. Това Цонево изследване на ударението въ югоизточнитѣ славянски езици си остава до день днешенъ едничкиятъ български наученъ приносъ къмъ славянската акцентология. Тоя приносъ не е изгубилъ и днесъ своето значение поради изобилния акцентологически материялъ изъ български и сърбохърватски. Той сѫщо показва нагледно, какъ трѣбва споредъ Цонева да си представяме отношението на българската филология къмъ славянската.

Основниятъ законъ на югоизточно-славянската акцентология е формулиранъ отъ младия български авторъ доста правилно, само че е малко разширенъ, та обхваща (безъ достатъчно основание) и случаитѣ съ низходяща дължина. „*Всѣка ударена сричка*" пише Цоневъ, *въ едновремешния югоизточнославянски езикъ е трѣбвало да бѫде непремѣнно кратка*" (с. 39), или съ други думи казано: „*ударението или главниятъ тонъ въ югоизточнитѣ слав. езици избѣгвалъ дългитѣ срички*" п. т.

Цоневиятъ акцентенъ законъ важи напълно за случаи, като сърбохърв. кра̏ва, сла̏ма, кла̏да, кра̏ста, вра̏на, гра̏х, пра̏г, брёза и т. н. съ кратъкъ „двоструки" акцентъ срещу бълг. *кра́ва, сла́ма, кра́ста, гра́хъ* и т. н. съ неподвижно ударение и въ руски: *коро́ва, соло́ма, коло́да, коро́ста, воро́на, горо́хъ, поро́гъ, берёза* и подобни, на които ударението върху втората сричка при пълногласието (*-оро́,-оло̀,-ере́-*) сочи къмъ праславянско възходяще ударение. И тъй всички дълги срички съ възходяще ударение сѫ се скратили. Но думи като сърбохърв. з л̂ а т о, б р а̏ д у, г л а̏ в у, г р а̏ д, в р а̏ н, г л а̏ д, и под., на които отговарятъ въ руски з о́ л о т о, б о́ р о д у, г о́ л о в у, г о́ р о д, г о̀ л о д, в о̀ р о н и т. н. показватъ, че въ едновремешния югоизточнославянски езикъ е имало и дълги ударени срички и то въ думи, дето ударението е подвижно. Отъ руското -о́ р о о́ л о- (срещу о р о́,-о л о́- при първитѣ думи съ неподвижно ударение) тѣбва да се дойде до заключение, че дълги срички съ низходяще ударение не сѫ се скратявали. Това не е никакво „изключение", а втора половина на сѫщия акцентенъ законъ, който въ първата си половина е опредѣленъ съвсемъ точно у младия български авторъ.

Откакъ Цоневъ бѣ изложилъ теорията си за подвижностьта на ударението въ югоизточнитѣ славянски езици, което не е могло да стои на известни видове срички и така е ставало подвижно, въ 1891 г., изминаха се повече отъ десеть години и никой не се обади по него, та самиятъ авторъ писа („Къмъ историята на българския езикъ" СБНУ XIX с. 18): „Откато изказахъ това си мнение, мина цѣлъ деценний, ала и до днесъ не чухъ отзивъ за него; то стои още уединено въ

науката и като че никой не смѣе да се изкаже за́ или про́тивъ него". Тъй стана, че по поводъ на Цоневото оплакване руският ученъ С. М. Кульбакинъ се отзова крайно рѣзко и несправедливо въ предговора къмъ изданието на единъ срѣднобългарски паметникъ (Охридская рукопись апостола „Българ. старини" кн. III София 1907).

Споредъ Кульбакина да сме приемели Цоневия акцентенъ законъ, това би значело да се обърне надолу съ главата и се унищожи всичко, що е било придобито при изследването на сръбския, словенския, чешкия, и полския квантитетъ и при реконструкцията на славянскитѣ квантитетни и акцентни отношения. Истината е, както се каза, друга, а именно, че множество дълги възходящи срички подъ акцентъ сж се скратявали. Особено интересно е да се отбележи, че съпоставянето на литовскитѣ ударени срички съ слвянскитѣ показва по най-очебиенъ начинъ вѣрностьта на първата половина отъ Цоневия акцентенъ законъ.

Върху посочената отъ по-рано закономѣрность на съответствията при литов. *várna*, *kárvê*, béržas — рус. ворóна, корóта, берёза, — сръб. врäна, крäва, брёза (а чешки наопаки съ дължини vrána, kráva, bříze) и при литов. gardas, varnas, galva, — рус. гóродъ, вóронъ, гóлову — сръб. грāд, врāн, глāву (чешки пакъ наопаки съ краткость hrad, vran, hlavu) бѣ обърнато внимание м. др. и отъ мене въ Краковския Roczink slawistyczny IV (1911) 104 — 105.

За жалость, покойниятъ нашъ ученъ не можа да посвети специялна студия на тоя въпросъ, та дори въ отговора си Кульбакину (История на бълг. ез. София 1919 стр. 428—430) не счете за нужно да си послужи съ факти отъ рода на горнитѣ, които отдавна сж влѣзли и въ сравнителното индоевропейско езикознание, особено следъ трудоветѣ на руския езиковедецъ Ф. Ф. Фортунатовъ, отъ когото ги е възприелъ и самъ майсторътъ на съвременната индогерманистика К. Бругманъ.

И тъй, Кульбакиновата отрицателна критика на Цоневиятъ акцентенъ законъ е само отчасти умѣстна, ала тя е и несправедлива, като не сякашъ признава вѣрностьта на Цоневия възгледъ за съкращение на дължината въ случаи като сърбох. крäва, слäма и т. н. Въ защита на истината и на заслугитѣ, които има покойниятъ, трѣба да се повтори, че въ студията за ударението въ бълг. езикъ се съдържатъ много необсрени и необорими съпоставки и положения, които ще останатъ за винаги въ славянската акцентология, толкова повече дето получаватъ подкрепа и отъ редъ други езици — чешки, литовски и т. н.

Голѣма заслуга на покойния ученъ за диалектологичното проучване на днешния български езикъ е съставянето

на обширната „*Програма за изучване българскитѣ народни говори*“ (сѫщия СбНУ XVI—XVII 1900 стр. 879—911), съдържаща *272* въпроса съ многобройни примѣри и подробности. Много описания на български говори сѫ направени по тая програма, и само незначителна часть отъ тѣхъ е обнародвана; повечето отъ останалитѣ студентски описания на говори сѫ одобрени отъ покойния професоръ за печатъ.

Следъ „Програмата“ излѣзоха въ следнитѣ две книги на Министерския сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина две важни статии: *Уводъ въ историята на българския езикъ* кн. XVIII стр. 354—425 и *Къмъ историята на българския езикъ* кн. XIX стр. 1—88. Въ „Увода“ (стр. 355) авторътъ изброява три главни задачи на българската езикова история. „Говорейки частно за нашия български езикъ като наученъ предметъ, *българската филология* има да реши тия *три главни задачи* (к. м): 1) да установи какъвъ е билъ българскиятъ езикъ, когато се отдѣля отъ другитѣ нему сродни езици; 2) какъ се мѣнява и развива българскиятъ езикъ, докато живѣе отдѣлно самъ за себе си и 3) какъвъ е *сега* българскиятъ езикъ следъ всичкитѣ си мѣнитби“. „Уводътъ“ е пъленъ съ интересни посочвания и по въпроса за развитието на българския езикъ въ лексикално отношение, и за границитѣ на българската речь както и между източнобългарски и западнобългарски, особно пъкъ за разпредѣлението на българскитѣ говори споредъ замѣнитѣ на старобълг. **ѣ** и на праслав. *tj—*dj. Показвайки голѣмото разнообразие, що владѣе въ българскитѣ говори особено откъмъ застѫпницитѣ на *tj—*dj въ западнобългарски (покрай *шт-жд* още старинни *штш-, ждж, к'-г',ч—дж*) Цоневъ навсѣкѫде подчертава единството на българскитѣ говори и нераздѣлностьта на западнобългарски отъ източнобългарски. И това последното не бѣ никакъ по угода на сърбитѣ и на тѣхнитѣ защитници. Покрай чуждитѣ бележки противъ „Увода“ въ защита на „сръбски“ говори, обявени отъ Цонева за северозападнобългарски, трѣбва да споменемъ, че единъ български рецензентъ, сравнявайки Цоневия „Уводъ“ съ Кречмеровата книга „Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache“ („Уводъ въ историята на гръцкия езикъ“) бѣше пожелалъ да се засегнатъ и въ българския „Уводъ“ нѣкои въпроси изъ сравнителното (славянско и индоевропейско) езикознание.

Нѣкои отъ тѣзи пожелания отчасти сѫ изпълнени въ статията „Къмъ историята на българския езикъ“, дето подъ **А** продължава *прегледътъ на българскитѣ говори* споредъ *tj—*dj (допълнителни бележки стр. 1—5) и *споредъ ударението имъ* (шесть акцентни системи вмѣсто четири въ СбНУ VI), па споредъ застѫпницитѣ на старобълг. ѫ (осемь замѣни: *ън-ъм, ъ, ъ^а, а, о^а, ô, ê* и *у*), а подъ **Б** иде „*Български*

езикъ къмъ другитѣ славянски езици“ съ кжси бележки и за индоевропейскитѣ езици, за „литославянската взаимность“ (балтийско-славянскитѣ езикови отношения) и доста подробно изложение на въпроса за разнитѣ *класификации на славянскитѣ езици*, за централното положение на български и словашки спрѣмо всички останали езици и за общноститѣ, които свързватъ български съ руски, полски, словашки, словенски и хърватски. Върху тая си теория за словашко-българско езиково единство и за най-голѣма отдалеченость на български отъ чешки Цоневъ се спира повече въ I-ия томъ на „История на български езикъ“ отъ 1919 год., като се опита да я подкрепи съ примѣри. Тая словашко-българска хипотеза съ право се критикува.

Твърде ценни сж Цоневитѣ Диалектни студии I. Поправки и допълнения къмъ Милетичовата книга Das Ostbulgarische (СбНУ XX 1—96).

Къмъ диалектологията ни се отнасятъ Цоневитѣ съобщения за пжтувания съ диалектологически цели по България: *Кратко известие за научното ми пжтуване по Западна България* презъ лѣтнитѣ ваканции 1903 г. (Известия за командировкитѣ при Министер. на нар. просвѣщение, I 1904 г. 138—145 съ карта). — *Диалектни студии по югоизточна България*. Кратко съобщение за научното ми пжтуване презъ лѣтнитѣ ваканции 1904—1905 год. (Архивъ на Министерството на народното просвѣщение, год. I 211—223) съ сведения за рупско-родопскитѣ говори и за границата между северо-източнобългарски и югоизточнобългарски (рупско-родопски).

На нѣмски въ Zbornik u slavu Vatroslava Jagića Цоневъ писа за говора на западно-български преселенци въ юго-източна България, а именно говора на „шопското“ село Дере-кьой въ Кръзлъ Агачко (Westbulgarische Dialekte in OstBulgarien Jagić Festschrift, Berlin 1908, 321—324) И тѣзи преселенци се оказватъ отъ Македония (Воденско). Статийката съдържа и множество други сведения и поправки за разпространението на източни и западни говори по България.

По-рано бѣ излѣзла въ Периодическо списание на Бълг. книж. Друж. (LXIII с. 108—113): *Една особеность на Враждебския говоръ* Казаното въ тази статийка е особено важно за българската езикова история: на нѣколко клм. отъ София, въ с. Враждебна, се говори недéја вместо недел'а, сéјане вместо сел'ане, търкáјамъ вместо търкал'амъ и т. н., както и въ нѣкои Врачански села, па и въ словенско-хърватски говори все подъ романско или румънско влияние. Тази особеность, дори и да бжде непремѣнно възникнала подъ романско влияние, ни освѣтлява звукофизиологически въ обратна посока появата на старобългарското т. наречено

вметнато l (l epenthetrium) въ думи като земльа, корабль, възлюбленъ и под. вместо zemja, korabjь, vъzlʼubjen, сиречъ тукъ наопаки отъ j се развива л', а въ Враждебна отъ л' — j.

Успоредно съ тия студии, които иматъ предимно диалектологиченъ характеръ, Цоневъ обнародва и редица статии по историческата българска граматика. Тъй, въ I-та годишнина на „Български прегледъ", кн. 3, намираме на стр. 76--93: *Отъ историята на Българския езикъ Морфологични и синтактични бележки.* „Стремление къмъ по *комодно*!) и леко говорене" е, каже Цоневъ, речи най-важниятъ, даже единствениятъ факторъ, който причинява всичкитѣ измѣнения въ езицитѣ" (с. 80). Остава да се каже не „стремление", а несъзнателна наклонность („тенденция") къмъ економия на силитѣ, за да се види, че и въ тоя случай покойниятъ се е доближилъ до едно по-дълбоко и всеобщо важеще обяснение на езиковитѣ процеси, като прояви на общия законъ за економия на енергията въ свѣта. „Или не е по-*комодно* съ два падежа отколкото съ седемь?" пита Цоневъ и допълня: „Въ това се състои напредъкътъ, както на хората, тъй и на цѣлата природа изобщо — *съ по-малко разноски и усилие да се извърши повече нѣщо*" (к м.). Това, за което водятъ препирня чужди и наши учени, като К. Н. Муег, Милетичъ и др. — т. н. изчезване на старитѣ падежни форми — тукъ е освѣтлено отъ неговата сѫществена психологическо-енергетическа страна, може би, не независимо отъ работитѣ на френския ученъ Michel, Bréal, който въ своя Essai de sémantique пише подобно за замѣстването на старолатинскитѣ падежни форми съ нови отъ предлози и общия падежъ въ романскитѣ езици.

Въ II-та годишнина на „Български прегледъ", кн. 11, стр. 70—93, излѣзе нова, по-дълга статия подъ сѫщия насловъ: Отъ историята на българския езикъ и подназловъ: Развитие и употрѣбление на членната форма. Особенъ интересъ представятъ тука м. др. сведенията за членнитѣ форми у имената отъ мѫжки родъ ед. ч.: редомъ съ *ът* имаме съкратено *-ъ*, па *-от*, *-о*, *-ат*, *-а* и т. н. Особенно разпространена е формата *-о* въ източна и западна България, та би могла да влѣзе и въ литературния езикъ вмѣсто или наредъ съ *-ът*,*-а*. Тогава би престанала безсмислената препирня за разлики въ писането на имен. и на вин. падежъ безъ и съ предлогъ. Особено полезни и поучителни сѫ Цоневитѣ бележки за случаитѣ, когато не се поставя въ български членна форма.

Къмъ историческата морфология на българския езикъ спада и ректорската речь, произнесена на 25. X. 1910 година: Опредѣлени и неопредѣлени форми въ българския езикъ (печат. въ Годишника на Соф. Ун.

за 1910 год.). Въ нея се изтъква неопредѣлеността на именнитѣ форми, които преобладаватъ въ стария ни езикъ, и опредѣлеността на глаголнитѣ форми, които сѫ характерни за новия български езикъ. Въ замѣна на изоставенитѣ именни форми новиятъ български езикъ е създалъ глаголни форми, каквито въ стария не сѫ сѫществували, напр. прич. за мин. несв.: когато той влѣзълъ, ти си спѣлъ, а тя плетѣла срешу вчера ти си спалъ, а тя еплела цѣла нощь, за да изкара всичкитѣ чорапи.

Презъ 1915 г. излѣзе въ списанието на Българската академия на наукитѣ едно извънредно интересно изследване: Кои новобългарски говори стоятъ най-близу до старобългарски въ лексикално отношение кн. XI клонъ истор. филолог. и филос. общественъ 7, стр. 1—32. И по-рано Цоневъ бѣ обръщалъ внимание върху рѣдки старо-български думи, запазени въ македонскитѣ и родопски говори, а тукъ изнася още множество други думи, възъ основа на които вади следното заключение: „най-много старинни (старобългарски) думи има въ македонскитѣ говори, сетне въ рупско-родопскитѣ, следъ това въ североизточнитѣ и най-сетне въ северозападнитѣ“ (стр. 5).

Взаимнитѣ влияния между български и другитѣ езици сѫщо привличаха вниманието на покойния нашъ ученъ. Още въ първата книжка отъ I та годишнина на „Славянски гласъ“ Цоневъ обнародва (стр. 20—29) началото на своитѣ „Руско-български паралели“, а сетне „понеже продължението на студията му се видѣло „сухичко“ и доста специално за едно обществено списание, каквото е „Славянски гласъ“, решилъ да го даде въ „Период. Списание на Бълг. Книж. Друж.“, дето било, споредъ както му се струва „по на мѣсто“. Проучени сѫ тука доста подробно рускитѣ думи въ българския езикъ, та отъ тия две статии както и отъ тѣхното продължение въ руско-българския сборникъ за споменъ на А. К. Медведѣвъ има доста да се учиме, за да избѣгваме неумѣстнитѣ русизми.

Въ студията Езиковни взаимности между българи и маджари (Годишникъ на Софийския университетъ, истор. филол. фак. XIII—XIV. София 1920, стр. 1—27) Цоневъ посочва многобройнитѣ български думи въ маджарски, запазени съ типични български черти, а въ много по-обширната студия „Езиковни взаимности между българи и румъни (Годишникъ на Соф. универс., истор. филолог. фак. XV—XVI, София 1921, стр. 1—158) се разглеждатъ най-напредъ общи свойщини между български и румънски (стр. 3—6) и нататъкъ твърде подробно българскитѣ думи въ румънски, които се наброяватъ до 6.000. Разделѣни сѫ по значение на 15 групи и обхващатъ: при-

рода, минерали, растения, животни (I), челядь и роднинство, домъ и стопанство, пчеларство, рибарство, стопански уреди (II) занаяти, търговия, пари, мѣрки (III), градежи и градежни части, облѣкло и накити, тѣло, тѣлесни части, болести, душевни качества и действия, суевѣрие, вѣра, църква, училище, управление, сѫдийство, военщина, прѣкори и т. н. и т. н. При нѣколко отъ тѣзи 6 хиляди думи специалиститѣ предлагатъ чисто румънски етимологии вмѣсто българскитѣ у Цонева, но съ двайсетина или тридесеть думи не се измѣнява сѫщностьта на работата, а тя е, че по речникъ народниятъ румънски езикъ е български, а по граматика — латински. Отъ румънски били въ български споредъ Цонева редукцията на *а*, *е*, *о*, въ *ъ*, *и*, *у*, прегласътъ на *ѣ*, въ *е-я*, появата на члена и др. явления, които иматъ свои успоредици и въ редъ други славянски и неславянски езици, та не е нужно да се мисли за нѣкакво ромънско влияние; вж. по тоя въпросъ въ най-новата книжка на „Slavia“ год. V кн. 1.

Едно кѫсо, но твърде съдържателно изложение за сѫдбинитѣ на българския езикъ презъ първитѣ десеть вѣка отъ неговото развитие следъ създаването на старобългарска писменость имаме въ Хиляда години български езикъ, речь произнесена на годишното събрание на Българското книжовно дружество презъ 1908. и напечатана въ „Лѣтописъ“ на сѫщото дружество кн. IX стр. 113—135.

Всички тѣзи отдѣлни езиковноисторически и диалектологични изследвания и приноси се явяватъ като предварителни работи за жизненото дѣло на покойния — неговата широкозамислена История на българския езикъ. За жалость, само единъ томъ отъ първата обща часть на това великолепно дѣло можа да излѣзе въ 1919 (готовъ още въ 1913 г.), и съдържа 7 уводни глави къмъ цѣлото, а именно: I. Езиковна история и диалектология. II. Български езикъ къмъ другитѣ славянски езици. III. Старобългарски и новобългарски езикъ. IV. Българска и славянска азбука. V. Извори и помагала за история на българския езикъ. VI. Граници на българската речь и народность. VII. Прегледъ върху българскитѣ говори. Нѣкои отъ главитѣ на тоя томъ сѫ печатани и по-рано, но има и нѣкои съвсемъ нови, като напр. подробното описание на българскитѣ езикови паметници. Заслужава особено внимание казаното за границитѣ между български и сръбски езикъ. И въ гл. VI на „Историята“, и въ отдѣлното съчинение Произходъ, езикъ и име на Моравцитѣ (издава Културно-просвѣтна дружба „Морава“ София 1918) покойниятъ посочи многобройни български черти въ езика на населението отъ областьта на южна Морава, наричана у самитѣ сърби преди освобождението на България Българска Морава.

Като представитель на катедрата по българско езикознание при Университета въ София професоръ Цоневъ бѣ най-призваниятъ да се произнесе и за българскитѣ граматики, съставени отъ видни чужди учени — една на нѣмски отъ проф. Г. Вайгандъ и друга на руски отъ проф. В. Н. Щепкинъ: Две български граматики за чужденци (Списание на Българската акад. на наукитѣ книга I София 1911, стр. 113—136). Цененъ е и Цоневиятъ отзивъ за *Macedonische Studien* на заслужилия, но рано починалъ Ягичовъ ученикъ В. Облакъ въ „Български прегледъ" год. III кн. 12, стр. 135—141.

II. Описания и издания на български езикови паметници.

Нераздѣлни отъ Цочевитѣ работи по история на българския езикъ и диалектология сѫ не малкото негови описания на славянски рѫкописи и издания на български писмени паметници, особно важни по своя езикъ. Дългата редица на тоя видъ трудове започва съ: „Рѫкописната сбирка въ Рилския монастиръ" въ последната книжка на „Български прегледъ" — год. VI, кн. 10, за м. юний 1900, стр. 89—96. Описанието е направено при единъ рѣдъкъ случай и съдържа кратки бележки за стотина рѫкописи и за Шишмановата грамота. „Тая година" започва авторътъ „първи пѫть, откакъ има Висше училище, студентитѣ филолози предприеха съ професоритѣ си научна обиколка съ цель да се запознаятъ нагледно съ нѣкои български говори и носии . . . но Рила планина се нѣщо разсърди, прати ни дъждове и снѣгове — за чудо — на връхъ Петровдень, обсади ни съ гѫсти мъгли средъ „Великата Рилска пустиня" и ний бѣхме принудени да останемъ светому Ивану повече отколкото бѣ предвидено . . . спрѣхме се на библиотеката, която ни даде хубаво занятие за презъ всичкитѣ четири деня на нашето пребивание" (стр. 89).

Въ 1905 год. излѣзе описанието на единъ срѣднобългарски паметникъ: Кюстендилско четвероевангелие, срѣднобългарски прототипъ на VI правописна школа (Периодическо списание на Бълг. книжовно дружество LXVI, 1905, стр. 536—561). Този паметникъ се явява прототипъ на т. н. влахобългарска школа, която употрѣбя ъ за тъменъ звукъ, и ь за знакъ безъ фонетична стойность. Значението на тоя паметникъ е твърде голѣмо: той показва, че VI-та правописна школа, смѣтана за влахобългарска, е възникнала твърде рано — още презъ XIII в. въ отсамдунавска България. Къмъ описанието е приложенъ текстътъ на 12 листа отъ рѫкописа (11. и 12. въ снимки). Паметникътъ съдържа рѣдки старинни думи (м. др. велеи вм.

великъ, та заслужава да се издадатъ всички запазени листове. Въ книжата на покойния се намира преписъ на цѣлия текстъ, тъй че единъ отъ посмъртнитѣ трудове на покойния ще бѫде изданието на този важенъ паметникъ, пазенъ въ библиотеката на Кюстендилското Държ. педаг. училище.

Въ годишника на Соф. университетъ т. I 1905 година излѣзе Класификация на българскитѣ книжовни паметници, отд. отп. стр. 31.

На следната (1906) г. излѣзе като I кн. на „Български старини", издавани отъ „Археографската комисия при Министерството за народна просвѣта": Добрѣйшово четвероевангелие, срѣднобългарски паметникъ отъ XIII в (Софийска Народна Библиотека № 307 и Бѣлградска Народна Библиотека № 214. Стъкмилъ за издание професоръ Б. Цоневъ, София, Държ. печатница 1906) 4-о стр. XII+264 съ 6 снимки. Изданието на текста се предхожда отъ едно обширно и основателно „изследване" на паметника въ палеографско и езиково отношение (стр. 1—94).

Като IV книга на сѫщитѣ „Български старини", издавани вече отъ Българската Академия на наукитѣ, излѣзе: Врачанско евангеле, срѣдно български паметникъ отъ XIII в. (Софийска Народна Библиотека № 19. Проучилъ и стъкмилъ за издание професоръ Б. Цоневъ, София Държ. печатница 1914. 4-о VI+236 съ приложение на 10 таблици. До стр. 64 е описанието на евангелието откъмъ палеография, фонетика, морфология и синтаксисъ, а за лексикално проучване сѫ дадени подъ чертата съответнитѣ вариянти изъ Асемановото, Остромировото Архангелското, Путнанското и Вукановото евангелие. И Врачанското евангелие пази мнобройни лексикални архаизми, които още чакатъ своя изследвачъ между младитѣ български филолози, ученици на покойния.

Въ междината отъ излизането на Добрейшовото четвероевангелие (1906) до появата на Врачанското (1914) се пада едно крупно дѣло на покойния, извършено по настояването на Пенчо П. Славейковъ, който често пускаше всѣкакви закачки за смѣтка на „филолозитѣ", но ценѣше филологическитѣ трудове и тачеше българскитѣ езикови старини въ книжнината и въ народната словесность.

Презъ 1910 год. именно излѣзе: *Описъ на ржкописитѣ и старопечатнитѣ книги на Народната Библиотека въ София.* Състави проф. Б. Цоневъ. Издание на Библиотеката. Съ приложение на 18 снимки. София, Държавна печатница 1910. In 4-0 XXII + 555. Вториятъ томъ се появи следъ 13 години: *Описъ на славянскитѣ ржкописи въ Софийската Народна Библиотека.* Съставилъ професоръ Б. Цоневъ томъ II

съ приложение на 52 автотипни снимки, Издание на Библиотеката. София, Държ. печатница 1923. 4-о XVI+553.

И пакъ междината отъ 13 години се запълва отъ още единъ голѣмъ описателенъ трудъ: *Славянски ржкописи и старопечатни книги на Народната Библиотека въ Пловдивъ.* Разгледа и описа проф. Б. Цоневъ. Съ приложение на 40 фототипни снимки. Издание на Библиотеката. София. Държавна печатница 1920. 4-о XVI+291.

Все въ тая междина отъ 13 години спадатъ и още два описа на сбирки отъ ржкописи въ две славянски академии — Загребската и Софийската: *Кирилски ржкописи и старопечатни книги въ Загребъ.* I. Ржкописи въ Югославянската Академия. II. Ржкописи въ Загребския Университетъ. III. Пейкичево „Зарцало" отъ 1715 г. (въ Сборника на Бълг. Акад. на наукитѣ кн. I, София 1913 г. стр. 1—54). Въ Загребската академия се намиратъ интересни и старинни български паметници — нѣколко срѣдно-бълг. евангелия, апостоли, октоиси и прочутото Търновско евангелие отъ 1273 г. и единъ псалтиръ отъ XIII вѣкъ съ писмо подобно на Търновското евангелие. Наистина за Търновското и други евангелия се знае доста отъ описанията на М. Валявецъ въ Загребскитѣ академически Starine (XX и XXI), отъ Лескина, отъ Облака, Срезневски, Сперански и др., а Цоневъ подчертава, че повечето отъ тия срѣдно-български паметници произхождатъ отъ Македония и носятъ бележки: Bitolja, Zapadna Makedonija, Izokoline Bitolje u Zapadnoj Macedoniji и под. Освенъ тия бележки на хървати, имаме и други типични по езика си македонско-български бележки: „Богь да проститъ попа Станка ке ми даде книга та се поучихь вѣчна му паметь кои го се родиле и нему" бълг. октоихъ отъ XIV—XV в. Въ Загребската академия се пази и известния сборникъ на Владислава Граматикъ 1469 г., описанъ отъ Сперански СбНУ XVI—XVII 325—338 и още други интересни ржкописи.

Славянски ржкописи въ Българската Академия. (Сборникъ на Бълг. Ак. на Наукитѣ VI София 1916 г, стр. 1—86). Първо мѣсто заема тука прочутиятъ Иванъ Александровъ пѣснивецъ (псалтиръ), съдържащъ една похвала на българския царь Иванъ Александъръ и важенъ за историята на миниятурната живопись у насъ.

Последенъ завършенъ и приготвенъ за печатъ трудъ на покойния, който сѫщо се отнася къмъ тази категория (описанията на цѣли ржкописни сбирки) е: *Описъ на славянскитѣ ржкописи въ Берлинската Държавна Библиотека.*

Въ единъ отъ последнитѣ годишници на Софийския Университетъ (истор.-филол. факултетъ кн. XIX отъ 1923 г.). Цоневъ даде приносъ подъ насловъ: *Книжовни старини отъ Елена,* стр. 1—61. Особенъ интересъ будятъ описанията

на попъ Иоаново или Банишко четвероевангелие (стр. 2—30), срѣднобългарски паметникъ отъ Струмишко, на откжслекъ отъ друго срѣднобългарско евангелие и главно „Еленски Дамаскинъ Студитъ“ стр. 34 нат. Презъ сжщата 1923 г. Цоневъ обнародва въ „Училищенъ прегледъ“ год. XXII, стр. 1—10: *Единъ български книжовникъ отъ края на XVIII вѣкъ — попъ Пунчо отъ Мокрешъ* (попъ Пунчо е отъ писателитѣ на богатата дамаскинска книжнина). А още презъ 1907 г. е излѣзла малка прегледна статийка въ „Българска сбирка“ г. XIV, стр. 645—649: *Ржкописни сбирки въ България.*

III. Българска литературна история и критика.

Езикъ и литература сж тъй тѣсно свързани, литературното творчество е тъй неразделно отъ езиковото, че съ право езиковата история и литературната история съ критиката се броятъ за първи, основни части на филологията, взета въ сжщинския й широкъ смисълъ. Занимаващиятъ се съ литературна история трѣбва да бжде добре запознатъ и съ съответната езикова история, а занимаващия се съ езиковно-исторически въпроси не може да не засегне и областьта на чистата „литература“. Така на 1892 г. младиятъ нашъ филологъ, откакъ бѣ обнародвалъ ценни езикозно-исторически трудове въ министерския Сборникъ (кн. III, IV и VI), пристжпи въ следния VII томъ на сжщия Сборникъ да разправи на българскитѣ читатели: *За произхождението на „Троянска прича“* (стр. 224—244). Авторътъ сравнява езика на 4-тѣ славянски повести за Троянската война (българска, руска, чакавска и кайкавска) и дохажда до убедителното, очебийно заключение, че „българската прича *не е самостойна обработка*, а е напросто *преведена отъ хърватски оригиналъ*“ (с. 235) и то „преведена именно отъ чакавско-хърватски текстъ“ (стр. 239), както показватъ следитѣ на чакавския икавизъмъ въ прѣꙗмоуш вмѣсто приꙗмоуш (Приямъ), Брѣжеида вм. Брижеида (Бризеида) и други подобни.

Въ първата годишнина на „Български прегледъ“ (кн. 8 стр. 80—98) покойниятъ разгледа: *Новобългарската писменость преди Паисия* и предлагаше да се започва новобългарската книжнина не съ Паисия, а 2—3 вѣка по-рано съ дамаскинската книжнина, чийто езикъ е народенъ новобългарски.

Въ „Български прегледъ“ сж обнародвани и Цоневитѣ критики и рецензии на български литературни произведения или христоматии и учебници по стилистика, теория на прозата и поезията. Въ тия литературни работи покойниятъ изпъква като умѣрено строгъ ценитель; само когато има предъ себе си плодове на невежество и бездарность, той

неволно заговорва и по-остро, несъгласно съ благия си и примирителенъ темпераментъ.

Тъй, въ сѫщата книжка на „Бълг. прегледъ", дето е напечатана статията за нашата писменость преди Паисия, намираме отъ Цонева една рецензия за I-та часть на Вазовитѣ „*Драски и шарки*". Рецензентътъ хвали Вазова, че въ тази му книга „нѣма вече ония дебели русизми, съ каквито сѫ пълни повечето Вазови произведения", ами виждаме спретнатъ български езикъ, както откъмъ синтаксисъ, тъй и откъмъ речникъ. „Самитѣ народни пословици, съ които сѫ изпъстрени „Драски и шарки", показватъ, че Вазовъ обръща вече по-голѣмо внимание върху българския народенъ езикъ . . ."

Въ „Български прегледъ" год. II кн. 6 стр. 111—117 се разглежда втората часть на „*Драски и шарки*" и се обръща повече внимание и на съдържанието; сѫщото важи и за рецензията на „*Нова земя*" (год. III кн. 7—8, 253—258). Всрѣдъ хоръ отрицателни критики покойниятъ ученъ посмѣ да излѣзе съ благъ отзивъ, „защото", каже, „всичко въ тоя свѣтъ е релативно и се цени споредъ времето и мѣстото".

Който се наеме да разгледа подробно Цоневитѣ литературни критики и рецензии, може да намѣри доста любопитни и поучителни мѣста, писани за Ив. Вазова, Д. Т. Страшимирова, П. Ю. Тодоровъ, И. Миларовъ и др., па и за учебникари (И. Момчиловъ, Б. Райновъ, А. Байчовъ, Н. Станевъ и други).

Значение за нашата литературна история иматъ оценки като обнародваната въ год. IV кн. 8 на „Бълг. прегледъ" (с 149—151) за т. I отъ Т. Г. Влайковитѣ (Веселинови) „Разкази и повѣсти". „Ако се попитаме, въ какви особени достоинства лежи привлѣкателната сила на Влайковитѣ разкази, отговорътъ, споредъ насъ, ще бѫде, че силата на Влайкова като писатель състои не въ нѣкакви „дълбоки психологически анализи", за каквито иска да го хвали тамъ онзи критикъ отъ „Знаме", не и въ явната тенденциозность на много отъ разказитѣ му, а въ *прекрасния му езикъ и стилъ*. Влайковъ е билъ честитъ да се роди съ поетическитѣ си дарби въ едно мѣсто на Централна България, дето се говори *най-чисто* български, умѣлъ сѫщевременно да запази родния си говоръ не дотамъ забърканъ съ онзи нашъ мишъ-машъ, нареченъ литературенъ езикъ — ето нá, тамъ му е силата и достоинството" (стр. 150).

Рецензията за Кирилъ Христовитѣ „Трепети" (Сливенъ 1897), излѣзла въ „Български прегледъ" г. IV кн. 10, стр. 137—139 съдържа любопитни думи за поезията като срѣдство за облагородяване на българина: „Ние, българитѣ, сме изобщо затворени — да не кажа — саможиви хора; въ сърдцето си не пущаме лѫча да припре и въ езика си

като че нарочно отбѣгваме всѣкакви нѣжности. За това — колкото повече лирически излияния, толкова повече разтворени сърдца и толкова повече искренность, па дано тъй полека-лека привикнемъ на взаимна сърдечность, любовъ и дружба. А на това ще ни научатъ именно лирическитѣ поети съ пѣснитѣ си. Казвали сме го другъ пѫть, казваме го и сега, че тия примитивни нрави, тия наши груби обноски ще се огладятъ само тогава, когато захванемъ и ний да обичаме и достатъчно почитаме *пѣсеньта и жената*" (с. 137).

Простено ще бѫде да споменемъ накрая на този отдѣлъ и две Цоневи статии, които се отнасятъ къмъ славянската културно-литературна история и литературна критика. Съ чувство сѫ написани и двата съставни дѣла на *Славянски великани* I. *Франтишекъ Палацки* (с. 93—98) и II *Адамъ Мицкевичъ* (98—106), Бълг. прег. V, 1, 92—106. Тоя приносъ засѣга еднакво славянската културна и литературна история и спада къмъ най-ценното, що ни е далъ покойниятъ изъ областьта на славистиката. Цененъ е тоя приносъ и за познание на покойния като *славянофилъ*, който иска не само хубави *думи* за славянско единение, но и *дѣла*. Отъ гледището на такова сѫщинско и дейно славянофилство оценява Цоневъ и историческата трагедия „*Симеонъ Велики*" отъ хърватския писатель Тресичъ — Павичичъ (въ „Бълг. прег.", г. V кн. 3, с. 109—121). Цоневиятъ критиченъ разборъ на пиесата, която бѣ цѣла преведена отъ него (вж. по-долу), представя интересъ не само отъ гледището на литературната история, но и отъ онова на *културната история и политика*.

Изоставяме работитѣ на покойния по *новобългарския правописъ (гл. IV)*.

IV. Правилность, чистота и благозвучие на българския книжовенъ езикъ.

Както показва насловътъ на Цоневата статия „Правописъ и благозвучие", печатана въ VII-та годишнина на „Училищенъ прегледъ", правописъ и благозвучие, правилно писане и правилно, хубаво изговаряне сѫ нераздѣлно свързани.

Още въ VI-та книга на министерския „Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина", въ която е напечатано Цоневото изследване за ударението въ българския езикъ, намираме въ отдѣла „критика" единъ прекрасенъ разборъ на: „*Кориоланъ*, трагедия въ 5 действия въ стихове, превелъ отъ руски *Т. Ц. Трифоновъ*" (стр. 27—39). Множество умѣстни бележки за по-правиленъ и по-народенъ български езикъ сѫ дадени тукъ, и отъ тѣзи бележки трѣбва да се поучаватъ всички, що боравятъ съ перо, осо-

бено преводачи и писатели. На края има нѣколко правописни бележки, какъ изобщо е невъзможно да се дѣли езикова правилность отъ правописъ.

Множество статии и рецензии е написалъ покойния въ „Български прегледъ", въ „Училищенъ прегледъ",въ „Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина", въ „Бразда", въ „Развитие", въ „Българска речь" и въ разни вестници, все съ цель да обяснява на съвременнитѣ българи, какъ тѣ могатъ да стигнатъ до по-голѣма правилность, благозвучие и чистота на речьта си и какви грѣшки не бива да се допущатъ въ писмения български езикъ. Нѣкои отъ тия статии сж негови сказки или извадки изъ лекциитѣ му. Въ интереса на българското езиково образование би било да се извадятъ поценнитѣ отъ тия бележки и да се дадатъ въ ржцетѣ на всички за обща поука: ние, днешнитѣ българи, всички безъ изключение, грѣшиме повече или по-малко противъ правилность, чистота и хубость на българската речь, та имаме нужда отъ поука. Въ интереса на езиковото ни оправяне и усъвършенствуване е да се повтарятъ казанитѣ отъ покойния истини непрестанно, докле най-сетне поне донѣкжде се възприематъ и разберат.

V. Преводи

Още въ I-та книга отъ I-та годишнина на „Български прегледъ" Цоневъ се явява и като преводачъ. Той преведе — *Змейски царь*, балада отъ Гете (стр. 66). Въ една бележка се обяснява, че Гетевиятъ Erlkönig е Elfenkönig „Царь, краль на елфитѣ", а „*елфитѣ* споредъ германскитѣ предания много приличатъ на нашитѣ змейове".

Много по многобройни сж прозаическитѣ преводи отъ нѣмски и френски: *Изгубенъ животъ*, финска повесть отъ Pietari Päivärinta („Бълг. прег." год. III кн. 3, стр. 2—32, отъ немски). — Con fiocehi разказъ отъ *Осипъ Шубинъ* (псевд. на нѣмска писателка) („Бълг. прегл." год. III кн. 5, с. 1 — 24, кн. 6 с. 3 — 26, кн. 7 — 8 с. 49 — 74) — *Братучедъ Гавраилъ*, разказъ отъ П. *Хайзе* („Бълг. прегл." год. IV кн. 1, с. 39 — 56, кн. 2, стр. 27 — 51). Отъ френски сж преведени: *Четири дена отъ единъ животъ*, написалъ *Емилъ Зола* (, Бълг. прегл." год. IV кн. 5 — 6, с. 7 — 41; *Атакувана воденица*, отъ *Е. Зола* („Бълг. прегл," г. IV кн. 8 стр. 5 — 16, кн. 9, стр. 1 — 16); *Звездитѣ*. Отъ *Алфонсъ Доде* („Бълг. прегл." г. IV кн. 12, с. 16 — 20). Отъ руски Б. Цоневъ е превелъ Чеховия разказъ „Мужики", на български озаглавено „Мужици" („Бълг. прегледъ" год. IV, кн. 10, стр. 1 — 27) . Ала докато тукъ името на преводача е напечатано цѣло (инакъ обикновено само съ Б. Ц.), има още единъ преводъ на Чеховъ разказъ въ „Бълг. прегл,"

год. V кн. 4. стр. 9 — 24, а именно *Хладна кръвь*, дето нито съ цѣло име, нито съ начални букви се сочи, кой е преводачътъ, но дето нѣкои езикови особености каратъ да мислиме, че пакъ Цоневъ ще да е преводачътъ.

Отъ хърватски е преведена историческата трагедия *Симеонъ Велики* на д-ръ *А. Тресичъ — Павичичъ*, на български озаглавено: „Царь Симеонъ" (въ „Бълг. прегл." год. V кн. 4, с. 29 — 51, кн. 5, с. 37 — 53, кн. 7, 13 — 31. кн. 9 — 10, с. 12 — 49). Пакъ отъ хърватски е преведена и *Моя лаоия* отъ П. Прерадовичъ, първата отъ *Преводни пѣсни* въ „Бълг. прегл." год. IV кн. 5 — 6 стр. 42 — 48. Подиръ „Моя ладия" тукъ иде II. „*Шубертова серенада* (нѣмска)", „III. *Чуй ме* (французка)" отъ В. Хюго, „IV *Споменъ* (нѣмска)" и „V *Издадена любовь* (новогръцка)". Всички тия 5 пѣсни е превелъ „Б. Юнъ", пъкъ Б. Юнъ е обърнато отъ Беню

VI. Стихотворения.

Тъкмо съ *Б. Юнъ* или *Б. Ю.* сѫ подписани и повечето отъ оригиналнитѣ стихотворения на покойния ученъ. По езикъ се издаватъ за Цоневи и други стихотворения, означини съ * * * или съ нѣкой псевдонимъ (по нѣкога и женски), ала такива стихотворения ще влѣзатъ въ пълния книгопись на Цоневитѣ работи, следъ като се провѣри, дали наистина сѫ негови. Всѣкакъ още въ първата годишнина на „Български прегледъ" се обажда единъ пѣвецъ *Орфенъ*, чийто езикъ, силно нагоденъ къмъ езика на простонародната ни поезия, и съ нѣкои умалителни и други форми, сочи да е пакъ неговъ.

Отъ *Б. Юнъ* сѫ стиховетѣ: *Сърдце ми го шъпнѣше, О! ти си жива и Майчина грижа*, „Бълг. прегледъ" год. III кн. 9—10 стр. 1—3 Отъ *Б. Ю.*: *Порадвай се на тоя свѣтъ*. „Бълг. прегледъ" год. IV, кн. 10, стр. 34. Цѣлото гласи:

Порадвай се на тоя свѣтъ,
Докътъ душа ти дава,
Не знайшъ за утре, що ти крий
Орисница лукава.

—

Недей се тъй отчаюва,
Животътъ колело е:
Почакай и ще дойде редъ
На щастието твое.

—

Следъ много злочестия
И щастие ще капне;
Блазе му, който сварюва
Тазъ капчица да лапне . . .

За характеристика на Цонева като стихотворецъ, па и като човѣкъ, това стихотворенийце „Животътъ колело е" и особено подчертаното четиристишие дава доста.

Съ Б. Ю. е подписанъ и „*Деветнайсти вѣкъ*" („Български прегледъ" год. IV, кн. 11, стр. 33.)

* * *

Нека завършиме тоя книгописенъ прегледъ, който далечъ не е и не иска да бжде изчерпателенъ, съ нѣколко бележки за една Цонева статия, обнародвана въ 1-та книга отъ 1-та годишнина на сп. „Български прегледъ“: *По въпроса за класическото образование.* Твърде интересна и ценна е тая статия. На оня, който би рекълъ: „Че какво може да каже по въпроса за класическото образование единъ славистъ“, би трѣбвало да се препоржча прочитътъ на статията, за да види, какъ добре разсжждава по тоя въпросъ Цоневъ, като има предъ очи нуждитѣ на българския животъ, на българ. езикъ и на българската литература. На́мъ сж потрѣбни добри и честни граждани. А „нищо не може да образува тихъ, благороденъ и честенъ характеръ, както ще го образува класическото възпитание“. Само класици ще могатъ да разбератъ тънкоститѣ на нашия езикъ и ще го разработятъ научно и художествено. За нашата родна история, археология, народоука, правни обичаи и т. н. сж необходими класическитѣ езици: „безъ тѣхъ нѣма българска история, разработена както трѣбва; безъ тѣхъ нѣма проучена България“... И когато се застжпва за класическо образование, Цоневъ мисли пакъ главно за родната наша наука. И каквото е казалъ той по тоя въпросъ, преди повече отъ 30 години, то си остава напълно вѣрно и днесъ.

Проф. *Ст. Младеновъ.*

Петгодишнина отъ смъртьта на Вазова. На 31 октомврий т. г. Съюзътъ на бълагрскитѣ писатели уреди въ Народния театъръ поменно утро по случай 5-годишнината отъ смъртьта на народния поетъ, на което, по край другитѣ, говори проф. Д-ръ Ив. Шишмановъ на тема „Вазовъ-човѣкътъ“.*) Въ своята речь проф. Шишмановъ, единъ отъ най-близкитѣ приятели на поета, изобрази предъ публиката извънредно живо и увлѣкателно поета въ частния му животъ и общенията му съ хората. Въ речьта на г-на професора пакъ проблѣснаха хубавитѣ и здрави качества и велики дарби на поета като човѣкъ и като българинъ: и неговата *безпредѣлна обичь къмъ България и нейната природа*, обичь, която Ви заразява; и неговата *любовь къмъ труда*, къмъ благодатния трудъ, който придава животъ на духа на човѣка, любовь, която възвисява и въздига духомъ; и неговата *безпредѣлна преданость къмъ поетич. творчество*, чрезъ

---

*) Речьта на проф. Шишмановъ бѣ напечатана въ в. „Миръ“, брой 7908 отъ 5 ноемврий т. г.

което той въплоти половинъ вѣковната история на българския народъ, въ най-разнообразни творения, творчество, което ви обайва и очарова; и неговата *мила скромность*, която ви трогва и привежда въ умиление; и неговата *искреность, чистота, редъ*; и неговитѣ мили и *бащински обноски*...

Но ето какъ ни се представя Вазовъ отъ гледището и на лѣкаря:

„Преди всичко Вазовъ е билъ умѣренъ въ всичко; презъ цѣлия си животъ той е останалъ подъ възпитателното влияние на стария нашъ учитель, който бѣше хигиенистъ, безъ да е училъ хигиена: Вазовъ обичалъ реда и точностьта и въ ядене, и въ сънь, и въ почивка. Смѣхътъ за него е билъ едно отъ най-хигиеничнитѣ срѣдства. Той се е носилъ безукоризнено чисто. По дрехитѣ му петно не е имало. Охотно и често е посешавалъ басейнитѣ на градската баня. Вазовъ никога не е пушилъ тютюнъ, а пиенето му е било равносилно съ пълно въздържателство. *При другитѣ велики дарби Вазовъ е билъ въ пълната смисъль на думата единъ истински трезвенъ българинъ.* Въпрѣки твърдението на нѣкои нови, съ извратени възгледи писатели, той никога не е вѣрвалъ, че творчеството на поета става само съ съдействието на Бакхуса. Той не обичалъ да гледа лжчезарната си муза презъ мъглата на никотиновия пушъкъ. Фанатиченъ обожатель на природата, той е билъ най-голѣмъ поклонникъ на чистия въздухъ. Съ него той е вдъхвалъ опиянението и възторзитѣ на своята муза, и въ неговитѣ творения чистиятъ въздухъ играе ролята на жизнедателенъ нектаръ.

„Не му е мѣстото тукъ да описваме анатомическото устройство на Вазовия организмъ, но неговата права, като топола, *стойка* дори до преклоната му възрасть, е останала въ въображението на всѣкого, който поне еднажъ го е видѣлъ: и днесъ тя би могла да служи като образецъ на правилно тѣлодържание на всѣки спортистъ, юнакъ, туристъ, гимнастикъ.

„Като единъ последователь на самобитна българска хигиена, съчиненията на Вазова заслужаватъ да се пребродятъ на длъжъ и на ширъ и вѣрваме, че въ тѣхъ не само художникътъ но и реалниятъ хигиенистъ ще намѣрятъ теми — перли за ползотворна дейность въ своята наука“.

Изъ в. „Здравецъ“, брой 29, отъ 15.XI.1926 год.

Освещаване на Българския археологически институтъ въ София. Българскиятъ археол. институтъ произхожда отъ бившето Българско археологическо дружество. Последното бѣ основано презъ 1902 година, обаче засили

своята дейность, когато въ настоятелството му бѣха избрани: За председатель проф. Г. И. Кацаровъ, Б. Филовъ за деловодитель и за членове професоритѣ Иор. Ивановъ и В. Златарски. Научната дейность на дружеството, както и сега на института, е свързана съ Народния археологически музей, дето се събиратъ и запазватъ старинитѣ. Тая свързка между музея и дружеството можи да се възстанови едва когато за директоръ на музея бѣ назначенъ презъ 1909 г., следъ уволнението на Добруски, Б. Филовъ и за делегати на М-вото на просвѣщението професоритѣ Г. И. Кацаровъ и Иор. Ивановъ. Тогава се поде идеята да се започне издаването на *Известия на Българското археол. дружество*, първата книга отъ които излѣзе презъ 1910 година. Редактори на известията бѣха г. г. Б. Филовъ, Г. И. Кацаровъ, В. Златарски и Иор. Ивановъ. Подъ редакцията на сѫщитѣ се започна наскоро и друго издание, именно *Материали за историята на гр. София*, издавани съ срѣдства на общината. Отъ 1914 година се започнаха пъкъ отдѣлни издания на самия музей подъ названия „Материали за археолог. карта на България". „Тази усилена научна дейность на Българ. археол. дружество, свързана съ материалитѣ на Народния музей, повлия и за организиране службата въ последния. Необходимитѣ и при изучване на старинитѣ и при отпечатване на тия издания фотографски снимки предизвикаха учредяването на специална фотографска служба, която даде на самия музей едно отъ най-голѣмитѣ му богатства: когато Б. Филовъ напусна музея, фотографското ателие имаше 2249 негативи и 24 албоми съ снимки".

Съ законъ отъ 1921 г., приетъ отъ XIX Обикн. Народно събрание въ втората му извънредна сесия, утвърденъ съ указъ № 144 отъ 11 юлий 1921 г., обнародванъ въ „Държ. в." брой 83 отъ 16 юлий с. г., отъ Българското археол. дружество се образува *Български археологически институтъ*, който е самостойно научно учреждение, управляванъ по особенъ уставъ, подъ върховния надзоръ на М-вото на нар. просвѣщение. Цельта на института е всестранно проучване на старинитѣ и художественитѣ паметници на Българскитѣ земи, както и по основно разработване българската история. Въ чл. 3 сѫ изброени начинитѣ, по които институтътъ постига своитѣ цели: чрезъ научни издирвания, разкопки, експедиции, издава свой наученъ печатанъ органъ, както и други редици отъ публикации или отдѣлни съчинения; урежда курсове и лекции по застѫпенитѣ въ него специалности; грижи се за подготовка на научни сили по археология; урежда и издържа специална библиотека, както и сбирка отъ фотографии; влиза въ споразумение съ чужди институти и пр. Споредъ чл. 6 на закона, М-рътъ на народ. просвѣщение е почетенъ председатель на интситута,

На 5 декемврий въ 4 часа следъ обѣдъ стана освещаване на института, въ собственото негово здание, находящо се до Дома на изкуствата на ул. Раковска, при присжтствието на г-на М-ра на нар. просвѣщение Н. Найденовъ, бившия м-ръ Р. Маджаровъ и много поканени учени и писатели. Освещаването се извърши отъ Софийския митрополитъ Стефанъ, който произнесе отлична речь за значението на института.

Въ 5 часа, следъ това, стана тържественото събрание на института въ аудитория № 5 на Свободния университетъ, на което присжтствуваха поканенитѣ при освещаването, както и много други. Събранието се откри съ кратка речь отъ почетния председатель на института — Министра на народното просвѣщение г-нъ Н. Найденовъ, който описа на кратко какъ, при много тежки условия, е билъ създаденъ института, слабо подпомогнатъ отъ общество и отъ държава, благодарение на усърдието и вещината на неговитѣ основатели. При все това институтътъ се е разрасналъ и преживѣлъ вече шесть години, безъ да е билъ до сега официално откритъ, и което е много важно, за нашия обществен животъ, институтътъ е учреденъ по частна инициатива, въ какъвто видъ той е създаденъ и чрезъ закона. Въ края на своята речь г-нъ М-ръть пожела найдобро бждеще на института — да се развива и разработва българската наука и археология, обяви заседанието за открито и даде думата на директора на института — Д-ръ Б. Филовъ, който даде отчетъ за дейностьта на института, именнно:

Институтътъ е ималъ годишно отъ 10 до 17 събрания за членоветѣ си отъ всички категории, уреждалъ е *популярни сказки*, направилъ важни *разкопки* при Перушица на „Червената църква", на църквата при Голѣмо Бѣлово и въ пещеритѣ при Карлуково, дето сж намѣрени предисторически паметници; давалъ е *парични помощи* на учени, които сж предприемали екскурзии съ научна цель; издалъ е три тома съ *Археолог. Известия*, четвъртиятъ — подъ печатъ; издалъ *петь годишни отчета* за състоянието на института; предприелъ издание на *художествени паметници* въ България, именно: за Боянската църква, за Месемврийскитѣ църкви (подъ печатъ); издава *популярна библиотека*, отъ която първата книга е „България въ древностьта" отъ проф. Г. И. Кацаровъ, събира и издава материали за историята на гр. София. При това институтътъ си е създалъ връзки съ 90 археол. институти и академии въ Европа и Америка, като размѣня изданията си съ тѣхъ. Институтътъ е прогласилъ за свои редовни членове мнозина чужди учени, които иматъ заслуги къмъ българската наука или сж показали интересъ къмъ българската археология. Най-сетне

директорътъ изтъкна, че институтътъ разполага вече и съ специална библиотека отъ 5000 тома, наредени по начинъ да може да бжде използувана за научна цель.

Следъ това *проф. Г. И. Кацаровъ* прочете своята речь върху „Задачитѣ на българската археология". Проф. Кацаровъ започна съ думитѣ на народния поетъ Ив. Вазовъ, въ „Великата Рилска пустиня", съ които той укорява калугеритѣ, че презъ 1833 година разрушили Хрельовата църква. Ние лесно ще простимъ, продължи г-нъ Кацаровъ, невежеството на това далечно време, ако вземемъ предвидъ, че и днесъ, когато сжществуватъ народни музеи и археолог. дружества, когато имаме специаленъ законъ за запазване на старинигѣ и днесъ продължава разрушението на старинитѣ. Затова време е вече да се взематъ всички необходими мѣрки, та да се спре разрушението на паметницитѣ и хищническото разкопване на могили, гробища и пр.

Следъ това г. професорътъ говори за многобройнитѣ и важни задачи, които предстоятъ на домашната археология, като се спрѣ последователно върху разнитѣ епохи, на предисторическото и историческо развитие на българскитѣ земи. Така, той говори за старокаменния периодъ (палеолитъ), за новокаменния (неолитъ), за бронзовата епоха, за желѣзния периодъ и пр.; описа старинитѣ презъ тия епохи, какво е направило до сега издирването, запазването и проучването имъ и какво ни предстои още да направимъ за тѣхъ. Напр., трѣбва да се направятъ непремѣнно и то наскоро систематични разкопки край Дунава, морето и особно въ могилитѣ, които всѣки день се разкопватъ отъ иманяри, разграбватъ се и унищожаватъ много археол. предмети. По тоя начинъ ще се допринесе твърде много за проучването на нашето минало и за нашата история. Нашето отечество е твърде богато съ извънредно ценни археологични материали, но трѣбва да се намѣрятъ и изровятъ. За тая цель сж потрѣбни обаче много срѣдства и за това г. професорътъ апелира къмъ обществото да се притече на помощь на института, за да може той достойно да изпълни своето предназначение.

Съобщава: Н. Н.

Праздникътъ на държавния университетъ въ София. На 8 декемврий, 10 часа преди обѣдъ, се състоя въ Свободния театъръ — по-случай патронния праздникъ на университета Св. Климентъ Охридски — тържествено представяне на новия ректоръ проф. Д-ръ Вл. Алексиевъ. На празденството присжтствуваха Н. В. Царя, Н. В. княгиня Евдокия, м-ръ председателя Ал. Ляпчевъ, м-ра на нар. прос-

вѣщение Н. Найденовъ, военния м-ръ генералъ Вълковъ, представители на св. Синодъ, на Софийската община, на всички културни учреждения и много народни представители, учени, общественици и писатели, граждани и студенти.

Сцената на Народния театъръ бѣ украсена съ зеленина, въ дъното на сцената се виждаше окиченъ, сѫщо въ зеленина, портрета на св. Климентъ Охридски, рисуванъ отъ известния нашъ художникъ — директора на Художествената академия Антонъ Митовъ.

Проректорътъ Д-ръ Ст. Петковъ въ една хубава и живо произнесена речь, следъ встѫпителни думи, даде обстойни сведения за живота на университета презъ изтеклата академическа 1925-26 година. Именно. За университета презъ тази година сѫ били изразходвани 39,354,859 милиона лева, отъ които 29,224,661 мил. лева за заплата на професоритѣ и административния персоналъ и 10,130,193 мил. лева за разнитѣ институти при факултетитѣ и библиотеката. Фондътъ за университетскитѣ цели, отъ които се издържатъ и зданията, университетския годишникъ и библиотеката е билъ 2,324,900 лева, отъ които сѫ изразходвани 2,099,527 лева, а останалата сума 280,383 до края на годината достигнала до 2,120,396 лева.

Студенскиятъ фондъ е нарастналъ до сумата 664,133 лева, къмъ които трѣбва да се прибавятъ и 200,000 лева, отпуснати отъ Народното събрание. Съ тая сума би могло да се започне постройката на студенскиятъ домъ, обаче мѣстото, опредѣлено нѣкога за тая цель отъ общината, е било дадено на частни лица. Поради това, общината трѣбва наново да опредѣли мѣсто за тоя домъ. Броятъ на професоритѣ презъ академическата година е била 159, на асистентитѣ 127; презъ годината 15 души сѫ чели своитѣ встѫпителни лекции.

Числото на студенткитѣ и студентитѣ презъ зимното полугодие е било 2787 души, отъ които 2065 студенти и 722 студентки, а презъ лѣтния семестъръ — 2743, отъ които 2047 студенти и 296 студентки. Броятъ на студентитѣ и приемането имъ е ограничено, защото липсватъ помѣщения. А тъй както е притѣснена държавата ни сега, едвали биха могли да се намѣрятъ срѣдства за постройка на университетското помѣщение. И г-нъ проректорътъ наблегна на мисъльта да се поиска заемъ отъ 200,000,000 лева чрезъ международния институтъ за сдружение и подпомагане на умственитѣ работници, който се намира при Обществото на народитѣ.

Следъ това проректорътъ представи новия ректоръ на университета за презъ академическата 1926-27 година — професоръ Д-ръ Вл. Алексиевъ, който прочете своята встѫ-

пителна лекция върху „Новия способъ за лѣкуване на тежкитѣ заразителни болести.“

70-годишнината на проф. Ив. Мърквичка. На 24 априлъ т. г. г. проф. Ив. Мърквичка празднува 70-годишнината ота своего рождение въ Прага (Чехия). България не можи да вземе живо участие въ това чествуване, обаче презъ есеньта на 1925 година, когато г. Мърквичка бѣ въ София, му бѣ даденъ банкетъ отъ неговитѣ бивши коле-

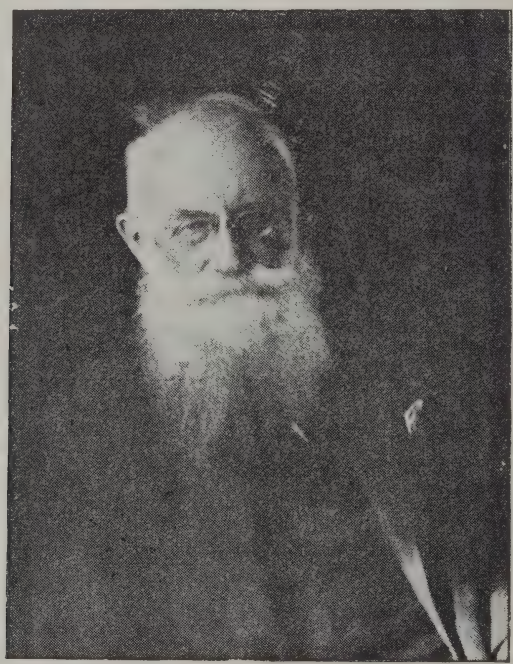

ПРОФ. ИВ. МЪРКВИЧКА

ги отъ Художествената академия и отъ негови ученици, сега вече художници. На банкета присѫтствуваха г. г. проф. А. Муха и писателя Немировичъ Данченко. Сега пъкъ, по случай идването на проф. Мърквичка въ София, на 18 ноемврий т. г., Славянското дружество, заедно, съ дружеството „Чехско-българска взаимность“, му устроиха паметна среща, на която г-нъ професорътъ бѣ поздравенъ отъ много културни дружества и организации въ София.

Както се знае, презъ 1921 година проф. Мърквичка празднува 40-годишнината отъ своята художествена дейность.

По тоя случай тогава Министерството на народното просвѣщение го награди съ златенъ медалъ за наука и изкуство. Юбилеятъ на Мърквичка тогава съвпадна съ юбилея на Художествената академия и онова, което се каза, било отъ Министерството, било отъ културнитѣ учреждения, въ честь на академията, голѣма часть отъ това се пада на г-нъ Мърквичка.

Г-нъ Ив. Мърквичка се е родилъ презъ 1855 година въ градеца Видимъ (при Дубе) въ Чехия и първоначално е училъ въ сѫщия градъ, а после въ Прага и Мюнхенъ — по изящнитѣ изкуства. Презъ 1879-80 година той е билъ една година учитель въ реалната гимназия въ Прага.

Когато презъ 1881 година Дирекцията на народното просвѣщение на Източна Румелия повика отъ Чехия учители за своитѣ гимназии по разни предмети, между тѣхъ бѣше и г. Ив. Мърквичка, като учитель по рисуване. Назначенъ първоначално въ Пловдивската реална гимназия, презъ 1894 година Мърквичка е билъ премѣстенъ въ I Софийска мѫжка гимназия, дето е учителствувалъ до 1896 година. Като учитель по рисуване, той съ своя авторитетъ е сполучилъ да постави тоя предметъ на подобаваща височина, като задължителенъ за всички училища и като еднакво важенъ съ първостепенитѣ предмети.

Наскоро следъ пристигането си въ София, г. Мърквичка основа „Дружество за подържане на изкуствата въ България," което и до сега сѫществува подъ името „Дружество на българскитѣ художници". Това е *първото дружество на художницитѣ въ България;* то издава *и първото илюстровано художествено списание* у насъ, подъ название *„Изкуство"*, което излиза отъ 1895 до 1898 година, подъ редакторството на Ив. Мърквичка и А. Митовъ. Това списание и до днесъ не е надминато въ своитѣ художествени репродукции.

Когато презъ 1896 година Министърътъ на народното просвѣщение К. Величковъ откри тъй нареченото „Рисувално училище", за пръвъ неговъ директоръ, както се каза, бѣ назначенъ Ив. Мърквичка, който рѫководи училището въ продължение на 12 години и положи голѣми старания и грижи както по откриването му, тъй и по неговото закрепване. До колко бѣ се издигнало това училище, се вижда отъ обстоятелството, че то получи презъ 1900 г., едва три години следъ основаването си, награда „златенъ медалъ" въ Парижъ отъ международното жури по художественото образование.

Дейностьта на Ив. Мърквичка след. е тѣсно свързана съ живота и развитието на училището, както и съ развитието на живописьта у насъ. Той е единъ отъ първитѣ, единъ отъ голѣмитѣ наши художници. Никой до сега не е съумѣлъ да представи миналото и настоящето на България въ образъ тъй вѣрно

и всестранно, както той. Голѣма часть отъ неговитѣ картини красятъ царския дворецъ, музея, синодалната палата, катедрала св. Ал. Невски, а нѣкои отъ тѣхъ сж изнесени и въ чужбина, дори чакъ въ Америка.

Първата му голѣма работа е алегорията *„Възраждане на България“*. Следъ това идва цикълъ картини изъ българското робство: *„Хайдути“*, *„Бѣжанци“*, *„Лунна нощь“*, *„Свършено е“*, *„Преследванъ“*, *Печално известие* и пр. Съ тоя цикълъ и картини като и многоизвестнитѣ картини *Отецъ Пайсий*, *Царь Борисъ*, проф. Ив. Мърквичка може да се назове *български националенъ живописецъ*.

На първо мѣсто трѣбва да отбележимъ неговитѣ картини изъ бита на българина: *Сакжджии*, които снабдяватъ Пловдивъ съ вода отъ Марица, *Пловдивски пазаръ*, *Хоро* съ устремни танцови движения, чудната *„Ржченица“*, *Политикани*, *Цигани и циганки*, *Лазарки*, *Задушница*, *Шопска сватба*, *Родопска сватба* и пр., които ще останатъ като скжпи драгоценности на българското изкуство.

На второ мѣсто трѣбва да се отбележи, че проф. Мърквичка е единъ отъ главнитѣ сътрудници по украсата на катедралата св. Ал. Невски и негови сж великолепнитѣ фрески: *Дванадесеть годишниятъ Исусъ Христосъ*, *Христосъ проваля дявола въ ада*, *Кръщението на св. Иоана*; той е работилъ по украсата и на Синодалната палата, Мавзолея въ Плѣвенъ и църквата при Духовната семинария.

Най-сетне, трѣбва да отбележимъ, че проф. Мърквичка е увѣковѣчилъ и царското семейство — княгиня Мария Луиза и царь Фердинанда, както и именити съвременници: народния поетъ Ив. Вазовъ, К. Величковъ, Ив. Ев. Гешовъ, О'Махони и много други.

Макаръ и да не живѣе вече въ България, проф. Мърквичка работи все още за нея. Както се знае, той приготвя сега единъ албумъ отъ типични български, национални носии, изработени (по естествени модели) художествено; за тая цель той пропжтува презъ лѣтото на 1926 год. почти цѣла България; тоя албумъ ще се издаде отъ Българската академия на наукитѣ. Трѣбва да се изтъкне и обстоятелството, че единствениятъ неговъ синъ падна на бойното поле презъ време на войната въ защита на България.

Проф. Ив. Мърквичка е единъ отъ голѣмитѣ майстори живописци у насъ, както по разнообразие на своитѣ сюжети и продуктивность, тъй и по необикновено майсторско изпълнение. Той е преди всичко портретистъ: отъ засмѣни детски главички, та чакъ до старци и изобщо всички възрасти и всички характерни образи и професии сж намѣрили мѣсто въ неговитѣ портрети и сж били обектъ на неговата художествена четка. Проф. Мърквичка живѣе и твори за България и възсъздаде въ образи, както нейното минало,

тъй и нейното настояще, и неговитѣ картини ще останатъ като скѫпи драгоценности на българската живопись, като ярка илюстрация на българската културна история.

Чествуване на председателя на Учебния комитетъ — Г. П. Василевъ. По случай 35-годишната дейность на г. Георги П. Василевъ, председатель на Учебния комитетъ при М-вото на народното просвѣщение, на 4 декемврий 1926 година, въ деня на 15 годишнината на неговото служене само въ М-вото, му се устрои скромно интимно чествуване въ помѣщението на М-вото. Въ 10 часа преди обѣдъ въ сѫщия день всички чиновници бѣха повикани отъ работа и събрани за цельта въ кабинета на главния секретарь, дето бѣ и юбилярътъ, очаквайки г-на м-ра. М-ръ Найденовъ дойде и съ топли сърдечни слова поздрави юбиляра за неговата 35 годишна дейность въ областьта на просвѣтата, отъ която 15 години само въ централното управление на М-вото, като при това му поднесе въ даръ 10,000 лева и орденъ за гражданска заслуга III степень. Отъ страна на чиновницитѣ юбилярътъ бѣ поздравенъ и отъ г-на главния секретарь Ал. Радославовъ. Г-нъ Г. П. Василевъ, трогнатъ отъ сърдечното чествуване, отговори на г-на м-ра съ горещи слова и му благодари за голѣмото отличие, съ което го удостои; той благодари тъй сѫщо и на главния секретарь и на другаритѣ си отъ М-вото за вниманието, което му указаха въ случая. Следъ $^1/_4$ часъ чиновницитѣ и чиновничкитѣ продължиха пакъ работата си.

Роденъ на 15 августъ 1869 година въ гр. Орхание, Г. П. Василевъ произхожда отъ интелигентно семейство. Баща му е билъ дългогодишенъ свещеникъ въ сѫщия градъ, първоначално образование получилъ въ родния си градъ, а срѣдно — въ Самоковската духовна семинария, следъ което свършва и висшето училище въ София по история презъ 1891/92 година. Следъ това се започва неговата служебна дейность по ведомството на народното просвѣщение, разнообразна и поучителна, именно:

Отъ 1. IX. 1892 година до 31. VIII. 1894 г. той е вече учитель въ класното училище въ Орхание; презъ септемврий на сѫщата година държи държавенъ изпитъ и добива право на редовенъ гимназиаленъ учитель.

Като такъвъ той започва своята учителска дейность въ гр. Пловдивъ, дето учителствува две години (отъ 1. IX. 1894 до 18. VIII. 1895 година) въ мѫжката гимназия. Презъ това време, освенъ че изпълнява прѣката си учителска работа, той взема деятелно участие въ тържественото отпразднуване на 25 — годишнината на Екзархията, и неговата речь,

произнесена на 25. II. 1896 година въ гр. Пловдивъ, произвежда силно впечатление и бива напечатана въ спис. „Учитель“.

Отъ учителската длъжность той преминава къмъ училищнатна администрация и отъ 19. VII. 1896 година до 31. VIII. 1899 година ние го виждаме на длъжность окръженъ училищенъ инспекторъ едно подиръ друго на Свищовското, Преславското, Плѣвенското и Видинското учебно окръжие.

Опознаръ се основно съ учебното дѣло почти въ цѣла Северна България, отъ 1. IX. 1899 година той вече се прибира въ София като гимназиаленъ учитель, най- първо въ първата Софийска мъжка гимназия, като взема деятелно участие въ тържеството по 25-годишнината на априлското възстание. Сказката му, държана по случая, е напечатана въ отчета на гимназията за 1900/1901 г. Отъ 1.IX.1908—14.III.1910 година той е учитель въ II Софийска мъжка гимназия, тъй като на последната дата бива назначенъ за директоръ на I Софийска мъжка гимназия, длъжность, която изпълнява до 20. XI. 1911 година.

Отъ 12. XI. 1911 година и до днесъ той е вече въ централното управление на Министерството, дето първомъ работи като началникъ на отдѣление за прогимназиитѣ (до 31. VII. 1920 год.), които до тогава се управляваха по правилника за срѣднитѣ училища, това, обаче, не можеше да продължи тъй. Затова нему се падна да изработи правилникъ и програма за прогимназиитѣ, правилникъ за районнитѣ прогимназии и пр.

Отъ 1. VIII 1920 година до днесъ той е председатель на Учебния комитетъ при Министерството. Отъ изданията на комитета подъ заглавие „Материали по изучване на учебното дѣло въ България“, кн. III, подъ надсловъ „Учебенъ съветъ и Учебенъ комитетъ“ (1925 год.) е негова работа.

Както се вижда отъ изложеното, нашиятъ юбиляръ е преминалъ цѣлата лествица на учителската дейность и училищната администрация; той се е запозналъ основно съ тая дейность, съ българското училище въ негова цѣлость (основно, прогимназиално и срѣдно) и, благодарение на своитѣ способности и системна подготовка, се е издигналъ до една отъ върховнитѣ служби въ Министерството — председатель на Учебния комитетъ. Тоя комитетъ, както се знае, изпълнява важна функция въ дейностьта на Министерството, освенъ това, до комитета, като съвещателно тѣло, се отнасятъ отдѣленията при Министерството за разглеждание на нѣкои неясни или сложни въпроси. По такъвъ начинъ, председательтъ на комитета има възможность да следи цѣлия животъ на Министерството и да взема живо участие въ него. Обединяващъ въ себе си връзкитѣ на Министерството отъ редица години насамъ, нашиятъ юби-

Високоуважаеми
господинъ
Георги Попъ Василевъ

По случай чествуването на Вашата 35-годишна дейность по бедомството на народното просвѣщение, ние, чиновниците при Министерството, считаме за свой приятенъ дългъ да Ви засвидетелствуваме чрезъ настоящия адресъ нашитѣ най-приятелски и другарски чувства.

Въ продължение на 35-години Вие работихте неотклонно, съ рѣдко постоянство и живо усърдие въ полето на народното просвѣщение изобщо, отъ които петнадесеть години непрекъснато само въ Министерството съ високото съзнание, че дѣлото на нашето възпитание и образование се нуждае отъ трезви и съвестни работници, отъ предани на родната культура труженици, като се стремѣхте съ всички сили да будите и подържате това съзнание и у свои колеги-учители и другари въ Министерството.

Вие, Уважаеми Г-нъ Попъ Василевъ, ясно съзнавахте своята цель въ живота, която състоеше въ предано и съвестно служене на народа. Защото само въ такъвъ случай, само при такова съзнание може да има напредъкъ, развитие, преуспѣяние. Съ широта и дълбина на своя поглѣдъ, съ надлежна подготовка, съ трезвенъ умъ и разбиране Вие работихте за достигане на тая цель, само въ училището, дето бащински обучавахте младитѣ български поколѣния, само като окръженъ училищенъ инспекторъ и гимназиаленъ директоръ, като напрѣтвахте живота на училищата, само най-сетне като чиновникъ въ Министерството - началникъ на отдѣление и предсѣдатель на Учебния комитетъ - като взехте най-живо участие въ изработване на закони, правилници и програми, чийто положения, днешни и предишни, Вие познавате съ рѣдка вещина.

Но, което е не по-малковажно и което ние особено изтъкваме тукъ, е, че Вие внесохте работите презъ цѣлото си служене безъ всякакъвъ шум, скромно, обаче съ особна благость и любовь, които се предаваше на другите, и дѣлото, безъ всяко съмнение, отрѣно отъ такива искрени чувства, успѣваше въ своето изпълнение. И така, следъ като предшествахте цѣлата лестница въ учредбите и администрациите на нашето народно образование, Вие проникнахте съ рѣдко умѣние въ устройството на нашитѣ училища, съдействувахте за тѣхното домъгреждане и преуспѣване и се издигнахте, въ качеството си на предсѣдатель на Учебния комитетъ до положението на единъ незамѣнимъ водитель и съветникъ въ Министерството на народното просвѣщение.

Като Ви поднесяме нашитѣ искрени чувства по случай тая тържественъ за Васъ день, ние Ви пожелаваме здравие и животъ, за да творите и за къ бѣдеще съ сѣщото усърдие, съ сѣщата любовь въ полето на българската просвѣта и культура - за благото на нашия народъ.

София, 6 декемврий 1926 година

Адресътъ, поднесенъ отъ чиновницитѣ при М-вото на нар. просвѣщение на предсѣдателя на Учебния комитетъ, Г. п. Василевъ, на 6. XII. 1926 г. по случай 35-годишния му юбилей.

ляръ има възможность да се запознае въ най-голѣми подробности и въ най-голѣми тънкости, както съ живота на днешното наше учебно дѣло, и неговото минало, тъй и съ закона за народното просвѣщение, въ най-разнообразнитѣ негови по-раншни и днешни измѣнения, тълкования и приложения въ училищата и училищната администрация.

По решение на чиновницитѣ отъ М-вото, на 6 с. м. бѣ дадена отъ тѣхъ юбиляру скромна вечеря, на която присѫтствуваха почти всички чиновници и служащи при М-вото. Вечерята, на която бѣ поканена и съпругата на юбиляра, премина въ повишено настроение: изтъкнаха се нѣкои ценни страни отъ дейностьта на юбиляра, произнесоха се хубави наздравици и пр. Отъ страна на чиновницитѣ главниятъ секретарь г. Ал. Радославовъ поднесе въ даръ на юбиляра една хубава мастилница и следния адресъ, изработенъ художествено отъ художника при М-вото, отъ който даваме тукъ отпечатъкъ.

Сведения за гимназиалнитѣ учители, явили се на държавенъ изпитъ презъ октомврийската сесия на учебната 1925/1926 год.

№ по редъ	Предмети	Явили се всичко кандидати.	Издържали изпитъ					Ще полагатъ поправит. изпитъ	Пропадатъ
			съ отлич. успѣхъ	съ много добъръ	съ добъръ	съ срѣд.	всичко		
1	Бълг. езикъ	44	—	2	18	7	27	11	6
2	Математика	29	—	3	9	—	12	15	2
3	Физика	11	—	4	3	—	7	4	—
4	Ест. истор.	8	—	—	3	—	3	4	—
5	Химия	10	—	3	4	—	7	3	—
6	Фил. и пед.	12	—	2	4	3	9	3	—
7	Френ. езикъ	15	—	3	3	3	9	4	2
8	Нѣмс. „	4	1	1	1	—	3	1	—
9	Руски „	1	—	—	—	1	1	—	—
10	Рисуване	14	—	1	7	4	12	1	1
11	Стенограф.	2	—	1	1	—	2	—	—
12	Пѣние	26	—	2	8	3	12	8	6
13	История	9	—	1	3	—	4	5	—
14	География	14	1	2	6	1	10	6	—
		201	2	25	90	22	119	65	17

Здравни и хигиенични сказки съ филмови демонстрации. Комитетътъ за здравна пропаганда въ България, въ последнето си заседание реши да продължи своята дейность на първо време въ Софийски окржгъ съ редица сказки и филмови демонстрации. Въ последствие тия сказки може да се разширятъ въ цѣла България. Презъ януарий 1927 год. ще се четатъ сказки отъ следнитѣ господа:

I. редица.

Проф. Беронъ. — Сифилисъ като лично, семейно и обществено зло.
Д-ръ Стефановъ — борбата съ венерическитѣ болести.
Д-ръ А. Коевъ. — Триперътъ като обществено зло.
Д-ръ Златаревъ. — Дѣлото на Ерлихъ.

II. редица.

Д-ръ Златаревъ. — Храна и животъ (съ филмъ).
Проф. Молловъ. — Храната за болния.
Д-ръ Нейчевъ — Алкохолътъ храна ли е?
Проф. Тошковъ — Храна и хигиена.

Сказкитѣ представляватъ интересъ не само отъ гледна точка просвѣтна, хигиенична, здравеохранителна, но, благодарение на филмитѣ, зрителнитѣ представи добре се улягатъ и отпечатватъ въ мозъчнитѣ процеси; зрителитѣ получаватъ въ съзнанието по-ясна и плътна окраска, зрительтъ излиза съ оформени представи и закржглена убедителность, които неволно се нанизватъ и отпечатватъ, подкрепени съ научни доводи. Входъ за ученици е 2 лв., за възрастни 5 лв.

Съобщава: *Д-ръ И. Горановъ*,
Гл. инспекторъ — лѣкарь.

Една похвална и за примѣръ инициатива. Пловдивската окржжна постоянна комисия въ съставъ: председатель Г. А. Ямболиевъ и членове: М. А. Балабановъ, Ат. Гърневски и Щ. Запряновъ е взела високопохвалната инициатива да открие въ Пловдивъ квартални детски забавачници за децата на беднитѣ работнически семейства. Въодушевена отъ хуманната цель да облекчатъ грижитѣ на работническитѣ семейства, заняти въ разни производства, по отношение възпитанието на децата имъ презъ време, когато родителитѣ сж заети въ работа—комисията предвидѣла въ текущия си бюджетъ сумата отъ 400,000 лв. за учредяване на тия забавачници. Рѣдки сж подобни явления на проявено внимание отъ лица стоещи, като ржководни органи, начело на държавни или обществени институти. Доброто дѣло да се прибиратъ децата на работницитѣ и поставятъ подъ кон-

трола и ржководство на възпитатели, вмѣсто да бждатъ изложени на зловредното влияние на улицата и околната срѣда, е по-горе отъ всѣка похвала. Родителитѣ на тия деца ще бждатъ напълно спокойни, че до завръщането имъ отъ работа сж обезпечени отъ грижи за тѣхнитѣ деца.

Комисията, следъ като се е всестранно занимала и проучила въпроса, въ нѣколко заседания подъ редъ изработила и правилникъ за уредбата и ржководството на въпроснитѣ забавачници.

Споредъ наредбитѣ на правилника, главната цель на тия забавачници е да замѣстятъ майката работничка и я освободятъ отъ грижитѣ за отхраната на рожбитѣ ѝ. Тукъ ще се дава на децата здрава и питателна храна и чрезъ свободни игри и упражнения ще се цели развитието на здравни и морални привички, навикъ къмъ трудъ и пр.

За пълното обзавеждане и ржководство на забавачницитѣ се грижи единъ управителенъ комитетъ въ следния съставъ: 1) председательтъ на окржжната постоянна комисия; 2) окржжниятъ инспекторъ на труда; 3) градскиятъ кметъ; 4) старшиятъ градски медицински лѣкарь; 5) представитель на едно отъ сиропиталищата въ града; 6) председателката на д-вото „Майчина грижа". Прави впечатление, че въ тоя управителенъ комитетъ не е дадено мѣсто на окржжниятъ училищенъ инспекторъ или на учителското тѣло отъ гр. Пловдивъ като хора, които сжщо така иматъ присърдце добрата идея на постояннята комисия и съ не малка компетенция биха подпомогнали доброто начинание.

За възпитанието и физическото закрепване на децата ще се назначаватъ възпитателки — редовни първоначални учителки съ примѣрна практика и доказана опитность въ областьта на възпитателното дѣло. На тѣхъ ще се предостави *пълна свобода въ педагогическо отношение* за развитието на децата.

Предвиждатъ се всѣки месечни педагогически конференции (съвети) за учителкитѣ-възпитателки за обсжждане въпроси относително ржководството, вжтрешния и домакински редъ въ забавачницитѣ.

Правилникътъ е утвърденъ отъ Министра на търговията, промишлености и труда. Прегледанъ е и отъ Министерството на народното просвѣщение.

Това добро дѣло на Пловдивската окржжна постоянна комисия трѣбва да намѣри подръжка и въ Пловдивския окржженъ учил. съветъ и на всички държавни и обществени институти.

П. Петровъ.

Училищни настоятелства въ Франция. Въ тази форма, въ каквато сѫществуватъ у насъ, въ Франция училищни настоятелства нѣма. Има, обаче, нѣколко институти, службата въ които е почетна и безплатна, които обхващатъ отчасти функциитѣ на нашитѣ училищни настоятелства. Това сѫ: 1 *общинскитѣ съвети*, 2. *училищнитѣ комисии* и 3. *училищнитѣ каси*. Трѣбва да се забележи, обаче, че нито единъ отъ тѣзи институти нѣма право да назначава първоначалнитѣ учители, да ги наказва или уволнява, нито пъкъ да ги ревизира и имъ се мѣси въ преподавателската работа.

I. Обзавеждането и поддържането на народнитѣ първоначални училища, както и отпущането на необходимитѣ за това суми, е работа на *общинскитѣ съвети*. Тѣ даватъ мнение (предъ окрѫжния съветъ, председателствуванъ отъ префекта) върху броя, вида и мѣстото, дето трѣбва да се открийтъ народни първоначални училища, а сѫщо и върху необходимия брой учители; върху датата на подвижнитѣ ваканции; върху създаване на специални секции въ горни основни училища. Тѣ взематъ инициатива за допълнителната работа на училищата: отваряне курсове за възрастни, учредяване на училищни каси, трапезарии и пр. Тѣ избиратъ отъ своята срѣда известенъ брой членове за *училищнитѣ комисии*.

II. Такива комисии има по една въ всѣка община. Тѣ бдятъ и насърдчаватъ редовното посещение на училището (прилагане закона за задължителностьта). Тѣ се състоятъ отъ: 1. кмета или неговия замѣстникъ — за председатель; 2 единъ представитель на кантона, посоченъ отъ инспектора на академията, (въ общини съ нѣколко кантона — по единъ за всѣки кантонъ); 3. нѣколко члена на общинския съветъ, посочени отъ самия него, броятъ на които да не е по-голѣмъ отъ едната третя на общия брой на членоветѣ му; 4. окрѫжниятъ училищенъ инспекторъ е членъ по право въ всички училищни комисии на неговия окрѫгъ. Личното му присѫтствие е задължително.

Мандатътъ на членоветѣ, посочени отъ инспектора на академията, изтича, ако си дадатъ оставката или бѫдатъ уволнени отъ инспектора на академията; а мандатътъ на членоветѣ, избрани отъ общинския съветъ, трае толкова, колкото е мандатътъ на общинския съветъ. Тѣ могатъ да се преизбиратъ.

Училищната комисия се свиква на заседание поне всѣки три месеца, по покана отъ председателя си или, ако той не направи това, отъ окрѫжния училищенъ инспекторъ.

Заседанията на училищнитѣ комисии не сѫ публични.

Както споменахъ и по-горе, училищната комисия не може да влиза въ преценка на програмитѣ и методитѣ за преподаване. Членоветѣ ѝ нѣматъ достѫпъ въ училищата и нѣматъ никакво право да контролиратъ нито зданията, нито

учителитѣ. Така че, нейнитѣ права сѫ строго ограничени съ надзора върху редовното посещение на училищата.

III. Училищни каси се учредяватъ по една въ всѣка община, по решение на общинския съветъ, утвърдено отъ префекта. Тя се предназначава да насърдчава и улеснява посещението на училището, чрезъ награди на трудолюбивитѣ и редовни ученици и чрезъ помощи на беднитѣ. Касата се управлява отъ административенъ съветъ, подъ предсѣдателството на кмета. Службата на касиера се изпълнява безплатно отъ бирника. Приходитѣ на касата сѫ: редовни вноски, помощи отъ общината, окрѫга или държавата. Тя може да получава, съ разрешение отъ префекта, дарения и завещания. Разпредѣлението на помощитѣ става отъ общинската училищна комисия.

Училищнитѣ каси могатъ да подпомагатъ само народнитѣ първоначални училища, но не и частнитѣ такива.

Съобщава: *Ек. З-ва.*

Какво може да направи една общинска управа за просвѣтата и здравето на гражданитѣ. Малката Белгия ни е служила досега много пѫти за примѣръ при създаване на нашитѣ обществени учреждения. Високото гражданско съзнание на белгийцитѣ, насаждано у тѣхъ още въ най-крѣхка възрасть отъ училищата и отъ цѣлия общественъ животъ, очудва чужденеца още щомъ стѫпи на белгийска земя. Тамъ всичко и всѣкога е въ редъ, всѣки си знае работата и бърза да я свърши. Общественитѣ часовници, всѣкога точни и поставени почти на всѣки ѫгълъ въ града Брюкселъ, напримѣръ, подканятъ всѣкиго, който случайно би забравилъ за работата и задълженията си.

И чужденецътъ си прави веднага заключението, че надъ отдѣлнитѣ градски общини има едно бдително око, което вижда и се грижи за всичко и за всички: това е общинската управа.

Предъ насъ е една малка книжка, която ни дава сведения за уредбата на общинското образование въ общината Икселъ (часть отъ Брюкселъ). Тя носи подзаглавието: Vade mecum des chefs de famille и обръщението: „Родители, запазете тази книжка; вие ще имате често нужда отъ нея!“ И наистина, подъ това примамливо заглавие въ малката книжка е скрито цѣло съкровище не само за родителитѣ на белгийскитѣ деца, но и за насъ, за нашитѣ общински управници; отъ нея ние научаваме, какво може да направи доброто общинско управление за образованието и възпитанието, за здравето и материалното подпомагане на народнитѣ маси.

Да започнемъ отъ училищата. Въ Белгия болшинството училища сѫ общински. Дори столицата има много малко държавни училища. Отдѣлъ пети на общото управление на общината Икселъ се занимава специално съ народното образование. Отдѣлътъ се управалява отъ echevin (ние бихме казали директоръ), единъ началникъ на отдѣла и двама подначалници. Длъжность на отдѣла е: 1. ръководство и уредба на народното образование; 2) грижа за искуствата — общински музей; 3. контролъ върху дружествата; 4. контролъ върху благотворителнитѣ дѣла; 5. празднества и публични тържества. Още на 2-ра страница, подъ заглавието „*Съвети до родителитѣ*", директорътъ на отдѣла се обръща къмъ тѣхъ съ следнитѣ думи: „Общинската управа прави всѣка година голѣми финансови жертви, за да подържа многобройни училища, дето младежьта може да се учи при най добри условия. Каквото занятие и да си изберетъ за въ бѫдеще, децата трѣбва да притежаватъ едно добро основно образование. И общинската управа е направила всичко, за да снабди общината съ първостепенни училища, отговарящи на нуждитѣ на населението и можейки да иматъ пълното му довѣрие. Сега действуващиятъ законъ за народното просвѣщение задължава родителитѣ да изпращатъ децата си редовно на училище въ продължение на осемь години. Вие трѣбва да бдите за точното прилагане на това нареждане отъ закона. Днесъ, когато борбата за животъ става все по-ожесточена, когато страката ни, още смазана отъ последицитѣ на войната, има нужда отъ действието и упорития трудъ на всички, за да се възстановятъ материалнитѣ и морални развалини, дългъ се налага на родителитѣ да бдятъ най-строго за образованието на децата си; чрезъ тѣсното си съдействие на училището, тѣ ще помогнатъ на последното да създаде отъ децата имъ хора образовани, смѣли, полезни на народа си. Имайте довѣрие въ общинската управа и въ учителитѣ. Обръщайте се къмъ тѣхъ, когато имате нужда отъ полезни съвети върху бѫдещето на децата ви"!

При нашитѣ партизански нрави, бихме казали веднага, че това е обикновена предизборна речь. Въ сѫщность, обаче, това не е така. Приведенитѣ думи чертаятъ не само една програма за бѫдеща дейность. Тѣ съдържатъ задължението, че всичко казано е вече действителность, или че ще се изпълни въ най-скоро време. Единъ кратъкъ прегледъ на училищата и другитѣ социални дѣла на общинската управа въ Икселъ ще ни докаже това веднага.

За деца отъ 4 до 6 годишна възрасть има 7 забавачници (детски градини), които сѫ *смѣсени*.

За деца отъ 7—12 год. има 6 първоначални училища съ 6-годишенъ курсъ за момчета и толкова за момичета.

Смѣсени първоначални училища нѣма. Къмъ мжжкитѣ има единъ 2-годишенъ (13 и 14 г.)технически курсъ, и едно 4-годишно горно основно училище (13 и 16 г.). Завършилитѣ първото продължаватъ образованието си въ професионалнитѣ или индустриални училища, а завършилитѣ второто получаватъ длъжности въ индустрията, търговията, финансовитѣ учреждения и администрацията. При девическитѣ първоначални училища има сжщо единъ 2-годишенъ допълнителенъ курсъ (13 и 14 г.), който имъ отваря достжпъ въ лицеитѣ, педагогическитѣ училища и длъжноститѣ въ банкитѣ, търговскитѣ кжщи и пр. Едно *професионално училище за момичета* съ 4-годишенъ курсъ (13—16 г.) подготвя учителки за професионалнитѣ училища, или служащи въ индустрията, търговията, общественитѣ учреждения и пр.

Въ всички изброени до тукъ училища обучението е *безплатно.*

Въ държавнитѣ училища (подготвителни за гимназията, гимназии и сжщински срѣдни училища — за момчета, а сжщо общински лицей за момичета) се плаща такса за учене или за доставяне на учебници и пособия, която не е висока.

Освенъ това има едно училище за индустриално и декоративно изкуство, което е смѣсено.

Всички деца, които живѣятъ въ Икселъ, иматъ право на безплатно образование въ споменатитѣ вече общински училища,дето имъ се даватъ безплатно учебници и пособия. Въ забавачницитѣ преподаването се води споредъ методата Монтесори. При тѣхъ има уредени и трапезарии, каквито има и при пъроначалнитѣ училища. Тамъ тѣ сж два вида: съ обикновена храна и съ по-силна храна за слабитѣ тѣлесно. Следъ 6-годишния курсъ на първоначалното училище (първитѣ три степени — доленъ, срѣденъ и горенъ курсъ), на четвъртата степень ученицитѣ получаватъ образование, което има вече практически характеръ и подготвя за известна професия. Въ горното основно училище се изучаватъ освенъ общитѣ предмети, търговско знание, смѣтководство, стенография, машинописъ и новитѣ е зици. Училището се грижи и за намиране работа на ученицитѣ си. Особено добре уредено е девическото професионално училище, дето се приематъ ученички, не по-млади отъ 12 години и завършили съ успѣхъ първоначалното си образование. Интересна е програмата на това училище. Въ *общия* курсъ се преподава: моралъ, френски езикъ, фламандски езикъ, аритметика и метрическа система, търговско знание, история и география, начала отъ геометрия, физика, хигиена и домашна икономия. *Професионалнитѣ* курсове сж: 1. *по търговия:* водене на книгитѣ, търговско право, прилагане на аритметиката при търговскитѣ операции, търговски писма, машинописъ, сте-

нография; 2. *по английски езикъ*; 3. *по нѣмски езикъ*; 4. *по долни дрехи*; 5. *по горни дрехи*; 6. *по изкуствени цвѣтя и шапкарство*; 7. *по декоративно изкуство*: рисунки за илюстрации отъ натура, декоративни композиции приложени къмъ бродерията, мебелитѣ, облѣклото и дантелитѣ, история на изкуството и пр. *Домакинскитѣ* курсове се раздѣлятъ на: готварство, пране, гладене, кърпене и чистене. Курсътъ за *усъвършенствуване* е за ученичкитѣ, които сѫ завършили 3-та година. Тамъ се преподава история на френската литература. За ученичкитѣ — стажантки, които се подготвятъ за учителки въ професионалнитѣ училища, има курсъ по *педагогия и методология*. Освенъ това, при дружеството на бившитѣ ученички има уредено *бюро за настаняване на работа*.

Едно домакинско училище, при което има ясли за отглеждане на малки деца, е отворено за ученичкитѣ отъ горния курсъ на основното училище (3 и 4 степень), дето тѣ отиватъ за по 3—6 дни последователно и дето дипломирани по специалностьта учителки ги учатъ не готварство, пране, гладене, кърпене и отглеждане на децата. Тамъ тѣ приготвятъ яденето за обѣдъ и пресмѣтатъ ценитѣ на порциитѣ.

За по слабитѣ ученици отъ основнитѣ училища се нарежда *общо учение на уроцитѣ*, подъ надзора на учителитѣ.

За децата, чиито родители сѫ принудени да излизатъ сутринь много рано отъ кѫщи и да се връщатъ вечерь късно, има наредени въ училищата, дето има нужда, *часове за пазене на децата* (сутринь отъ 7—8$^1/_2$ и вечерь отъ 4—7, а въ четвъртъкъ 2—7 часа). Има сѫщо и общинска детска колония за 50 ученика. Училищнитѣ екскурзии съ научна цель се насърдчаватъ и подпомагатъ материално отъ общината. Събранитѣ материали, описания на впечатления и пр. се групиратъ отъ ученицитѣ въ специални албуми и оставатъ собственость на училището. Лѣтно време се уреждатъ общи разходки, като децата се взематъ всѣки день отъ опредѣлено мѣсто въ 8$^3/_4$ сут. и се връщатъ на сѫщото мѣсто въ 4 часа. На обѣдъ тѣ се водятъ за ядене въ общинската трапезария. Сѫществува и общински *фондъ* за поощрение надаренитѣ деца, за да продължатъ образованието си следъ завършване първоначалното училище, отъ който фондъ имъ се даватъ помощи. За ученицитѣ отъ педагогическитѣ училища се даватъ голѣмъ брой стипендии. При много първоначални училища има курсове за възрастни — отдѣлно за момчета и за момичета. Известенъ брой общински лѣкари специалисти се грижатъ за здравето на децата. Чистотата на тѣлото се подържа чрезъ постояненъ прегледъ и задължителни бани и душове.

Общината подържа и специално бюро за съвети по избора на професията.

Заслужава да се подчертае особно и извънучилищната дейность на общинската управа — грижитѣ за младежьта и следъ завършване курса на учението. Уредени сж много обществени библиотеки, съ отдѣлни читални за възрастни и за деца.

При всѣко училище има училищни комитети, които подпомагатъ администрацията, като следятъ редовното посещение на ученицитѣ. Въ тѣзи комитети влиза и по единъ делегатъ отъ общината за всѣко училище.

Общината проявява още и друга социална дейность, за която се даватъ сведения при всѣко училище, а имено:

1. Съвети за кърмачетата.
2. Добро млѣко за малкитѣ.
3. Ясли — и училище за пазене на децата.
4. Лепта за образованието — дрехи и др. нѣща за беднитѣ деца.
5. Медицинска помощь (безплатна).
6. Помощь на осиротѣлитѣ деца.
7. Облѣкло за беднитѣ деца, които ходятъ на училище.
8. Огнище за сирацитѣ.
9. Изпращане децата въ лѣтни колонии, и пр.

Така общинската управа се грижи не само за просвѣтата, но и за здравето на гражданитѣ, като следи развитието имъ още отъ раждането, дори до най-зрѣла възрасть. Тя схваща добре древната латинска мждрость, че здравиятъ духъ живѣе само въ здраво тѣло.

Съобщава: *Ек. З-ва.*

КНИГОПИСЪ

Педагогични насоки въ днешно време отъ Рудолфъ Леманъ, часть I (стр. 138) и II часть (стр. 194), Мюнхенъ, книгоиздателство Рьослъ и С-ие [1]).

Въ тия две томчета, отъ които първото е излѣзло подъ № 43 въ серията „Философска редица" (Philosophische Reihe), а второ въ серията — „Педагогична редица" (Pädagogische Reihe), се разглеждатъ почти сѫщитѣ течения въ съвременната педагогия, както и въ книгата на A. Herget „Главнитѣ педагогични течения въ съвремената педагогия" (Die wichsigsten Strömungen im pädagogischen Leben der Gegenwart).[2]) Обаче, както обяснява R. Lehmann въ предговора си, работата на Хергета разглежда отдѣлнитѣ литературни явления и се стреми къмъ изчерпателно изложение съ реферативенъ характеръ, когато Леманъ посочва главнитѣ линии на движенията и ги прави достѫпни за читателя.

Свѣтовната война, казва той, завари нѣмското училище въ пъленъ ходъ на неговото развитие. Това движение не спрѣ и въ време на войната; напротивъ, удари по нови пѫтища и следъ революцията съ повишена енергия. Общогерманската учителска конференция презъ 1920 год. съставлява висшата точка на това движение, безъ, разбира се, да бѫде край на сѫщото, нито пъкъ ново начало. Защото изказанитѣ мнения, предложения и изисквания въ тая конференция, сѫществуваха още отъ преди две десетилѣтия. Тоя училищенъ парламентъ бѣ най-отличителното дѣло, което новата република е създала, понеже въ него се стекоха всички възпитателни сили и идеи, отъ които се въодушевява днешна Германия. Да се ориентира човѣкъ въ тия течения, да добие

---

[1]) Die pädagogische Bewegung der Gegenwart, ihre Ursprünge und ihr Charakter, von D-r R. Lehmann, Professor an der Universität zu Breslau. I, 1923, малъкъ форматъ. S. 138. 1, 20 м.; zweiter Theil, S. 194. (Päbagogische Reihe. B. 2.), bei Rösl-a München.

[2]) Отъ Хергета ние дадохме въ преводъ отдѣлитѣ „Трудово училище" (Учил. прегледъ 1925 г.) и „Нравствена педагогия" п. т. 1295, а въ сегашната книжка — „Художествено възпитание", реферат отъ Д-ръ К. Свраковъ. Б. Р.

ясенъ погледъ върху цѣлостьта на движенията, не е лека работа. И задачата на автора на предметната книжка е именно да изтъкне отдѣлнитѣ явления, тѣхната общность и тѣхната характерна особность.

Преди да пристжпи къмъ новитѣ течения въ педагогията, авторьтъ изтъква първомъ историческата връзка между духа на училищния животъ, господствуващъ до къмъ края на 15 вѣкъ и идеитѣ и стремежитѣ на новото движение. Като главна и сжществена особность на последното е, че то решително се противопоставя на *интелектуалистичния* характеръ на господствуващата училищна система, която още отъ 18 вѣкъ и до наши дни едностранчиво култивира предимно интелектуалната (ум твената) дейность въ образованието на поколѣнията и изби въ крайноститѣ на запаметяването и формализма. Нѣщо повече, смѣташе се, че развитието на умственитѣ сили, знанието и умозрението изобщо даватъ основа за нравствено възпитание, па и за всички други области въ живота. Споредъ това схващане, знанието на етични или естетични идеали дава възможность и за тѣхното възприемане въ личната воля и че знанието върху известна култура има за непосрѣдствена последица и нейното вжтрешно усвояване. Достатъчно бѣ да се въведе ученика основно въ грѫцкитѣ и римски автори, за да се смѣта, че неговата цѣлостна личность се е развила въ духа на старата култура. Това е то именно *формалното* образование, което бѣ завладѣло училището до края на 19 вѣкъ.

Това схващане и разбиране води своето начало отъ просвѣтителната епоха и се прояви и чрезъ Хердера и Хумболдта, а се засили чрезъ философията на Хегеля. Интелектуалниятъ образователенъ идеалъ на 18 вѣхъ бѣ наново пресъздаденъ отъ Хербартовата педагогия и чрезъ неговото училище придоби практично приложение. „Всичко се състои въ образуване на кржгъ отъ мисли“ гласѣше принципътъ, който Хербартовата школа създаде въ обучението. И по такъвъ начинъ интелектуалистичниятъ духъ, който собствено принадлежеше къмъ по-миналата епоха, достигна до тамъ, че тъй завладѣ нѣмското училище, щото новитѣ и плодотворни заложби, възвестени въ началото на 19 вѣкъ отъ Песталоци и Фихте и по-късно отъ Фрьобела, — да се насочи обучението къмъ по-други пжтища, бѣха отстранени изцѣло или не можеха да иматъ никакво влияние върху практичното развитие на училището.

Но къмъ срѣдата на 19 вѣкъ развитието на живота решително се сблъска съ идеала на това чисто теоритично образование. Сложнитѣ прояви и изострената борба за сжществуване поставиха по-високи изисквания въ познанията и дейностьта на личностьта. Възренията, отъ които се въодушевяваше Песталоци, когато твърдѣше „че познания, усво-

ени безъ развитие на съответнитѣ способности и възрения, придобити безъ напрежение и надмощие на съответнитѣ сили, сж най-опасния подаръкъ отъ неприятелски гений", бѣха подети наново, и критиката на съвременното състояние на нѣщата въ училището повече или по-малко привлѣче историческото съзнание. Теоретичното схващане за значението на разнитѣ способности на човѣка усили практичната тенденция. Ако рационализмътъ бѣ съвсемъ пренебрегналъ значението на тѣлото и неговитѣ състояния за духовния животъ, то физиологичнитѣ изследвания ги изнесоха въ ново освѣтление, и нормалното развитие на физическитѣ сили и пластичностьта на тѣлото днесъ за насъ е неизбѣжна основа за всѣки видъ нравствена и умствена дейность. Ако рационалистичното учение за душата и въ съгласие съ това Хербартъ вижда въ кржга на представитѣ единствената сжществена особность на психичния животъ изобщо, то модерната психология, напротивъ, търси въ живота на волята централния източникъ, отъ който се управлява или най-малко се повлиява съзнателното движение на представитѣ. Така щото и отъ тая страна се засили възпитанието на волята и тѣлото, и силитѣ на ума не се явяватъ вече като върховенъ принципъ въ възпитанието.

Обаче, противоречието между старото и новото направление по отношение на училището не се изчерпва само съ това. Едно по-дълбоко схващане на *индивидуалното* развитие, отъ една страна, една повишена оценка на *социалния* животъ и общественната дейность, отъ друга страна, съдействуваха, за да се постави възпитанието предъ проблеми и задачи, които бѣха чужди за по-старата педагогия, и именно, образованието на индивида, както и възпитанието му за обществения животъ поставятъ сега нови повишени изисквания и се домогватъ до нови цели. Рационалистичната педагогия изхождаше отъ убеждението, че способноститѣ на хората сж едни и сжщи; че умътъ представя степенно различие, но не и по сжщество; че той опредѣля и направлява и по-долнитѣ душевни сили, за каквито се брояха чувствата и волята. Затова и епохата на просвѣщението създаде училище съ еднакви възпитателни цели за всички младежи, при мисъльта, че еднаквитѣ методи еднакво ще въздействуватъ върху всички възпитаници.

Новото течение, което превъзмогна едностранчивата оценка на ума, донесе и ново разбиране на човѣшката *индивидуалность*: различията въ природата на хората изпъкнаха съ всичката своя значителность; всѣки младежъ представя вече отдѣлна особность и подлежи на специално образование. Нѣщо повече, ако не се отрича окончателно, то поне решително се ограничава възможностьта да се вмѣсваме чрезъ възпитанието въ индивидуалнитѣ особности на

детето. Още Гьоте въ „Херманъ и Доротея“ казва, че всѣки има нужда отъ образование и възпитание и че всѣки може да бжде шастливъ по свой собственъ начинъ. Още по-силно, почти мистично говори Фрьобелъ за светостьта и ненакърнението на детската индивидуалность: възпитательтъ да не се вмѣсва въ индивидуалнитѣ заложби и наклонности на детето и да не се стреми да го възпитава съобразно съ известна цель, поставена отъ вънъ.

Отъ друга страна, и *социалното* възпитание изпъква като принципъ, както и отношението на личностьта къмъ обществото. Осемнадесетиятъ вѣкъ бѣ схваналъ едностранчиво въпроса. И той изхождаше отъ личностьта (индивида) и считаше, че ако всѣки единъ се възпита и образува, то и цѣлото общество ще постигне това. Обаче възпитанието въ такъвъ смисълъ е изключително индивидуалистично и предполага за всѣки възпитаникъ отдѣленъ възпитатель, както това е случай съ Емилъ на Ж. Ж. Русо, когато Русо възпитава въ сжщность за обществото. Срещу това чисто индивидуалистично възпитание се виждатъ прояви пакъ у *Гьоте*, който е ималъ идеята за възпитание на масата или най-малко групово възпитание на хора въ връзкв съ обществения животъ. Преди него *Песталоци*, заставенъ отъ нуждата въ своето училище въ Станцъ, нареди по-възрастнитѣ ученици да обучаватъ новитѣ и по тоя начинъ откри методата за развитието на социални чувства и чрезъ това подготовката за по-послешния общественъ животъ. Обаче едва сто години по-после си проби пжтя мисъльта, че училището, което трѣбва да възпитава за обществения животъ, трѣбва да развива и прилага и съответни на тая цель методи. И понеже между това държавата изпъкна като господстваща фирма въ съзнанието на народитѣ, то постепено се оформи и идеята за едно училищно образование, което по съдържание и методъ да съответствува на тая цель, именно оформи се идеята за едно *държавно гражданско възпитание.*

Когато хуманизмътъ презъ 16 вѣкъ създаде свѣтско училище за подготовка на учени хора, създаде се и друга пропасть всрѣдъ народнитѣ маси, именно противоречието между учени и неучени, което внесе още по-голѣмо различие всрѣдъ народа, отколкото различията по родъ и имотно състояние. Въ Германия училищното дѣло се развиваше именно по тоя двоенъ пжть. Латинско и реално училище служеха на нуждитѣ на горнитѣ народни слоеве, а на тъй наречения „нардъ“ дълго време се даваше твърде малко или почти нищо. Едва въ началото на 18 вѣкъ правителството започна да се грижи за образованието на народа и създаде тъй нареченитѣ „народни училища“, отъ които преходътъ, обаче, къмъ срѣднитѣ училища бѣ възможенъ само за даровититѣ и заможнитѣ, защото липсваше едно принци-

пиално положение, една организирана връзка помежду имъ. Но съ постепенното демократизиране на политикосоциалния животъ разклати се и тая несъобразность между двѣтѣ образователни системи. Идеалътъ за едно *единно* народно образование, което Фрхте за пръвъ пѫть преди сто години прогласи като основа за национална обнова, изпъкна на ново, и идеята „единъ народъ — едно училище“ доби, особно презъ време на войната, все повече и повече сила, докато найпосле изцѣло се наложи чрезъ революцията, разбира се найнапредъ като *принципъ*, по който тепърва ще се работи и прилага тая идея.

Следъ тоя исторически прегледъ, Леманъ излага въ отдѣлни кратки глави гледищата на *индивидуалистичнитѣ противници на училището*: *Елена Кей*, решителна противница на колективното възпитание, имаща предвидъ единичното дете, което да се възпитава отъ гледище морално и естетично. Споредъ Леманъ, Елена Кей, която отхвърля „нивелиращата дисциплина“ въ училището и чийто антиинтелектуализъмъ се проявява въ парадокса: „знанията убиватъ, само чуството ободрява“, проповѣдва не подобрение и обнова на училището, а неговото разрушение — единъ видъ училищенъ болшевизъмъ. Защото тя не иска да остави „камъкъ на камъкъ“ отъ модерното училище и нейната идея води къмъ утопия. Въ бѫдещето училище, споредъ нея, предметитѣ сѫ изборни и както на ученици, тъй и на учители трѣбва да се признае свободно и непринудено развитие на тѣхната индивидуалность. Методитѣ могатъ да бѫдатъ само индивидуални; обучението трѣбва да бѫде колкото се може повече субективно; по назначение на учителитѣ трѣбва да се вземе и мнението на ученицитѣ.

Силното впечатление, което Елена Кей произведе съ своята оригиналность и съ майсторски написаната си книга „Вѣкътъ на детето“, предизвика и друго сродно движение, което се отнася собствено до срѣдното училище, именно движението, подето отъ *А. Гурлитъ*, който повежда борба както срещу *едностранчиво прекаления интелектуализъмъ*, който опредѣля съдържанието на образованието, тъй и срещу *превратното и погрѣшно понятие за училищна дисциплина*, която гнети и разстройва отношенията между ученици и учители. Протестътъ на Гурлита срещу господстващата система се свеждатъ къмъ това: училищното възпитание и образование потиска личностьта на ученика, вмѣсто да я държи свободна и да я развива. Ученицитѣ се измѫчватъ подъ огромната тежесть да възприематъ нагоденъ за ума образователенъ материалъ; постояннитѣ напрягания на паметьта подъ постояненъ мѫчителенъ контролъ, всѣкидневнитѣ уроци, които принуждаватъ къмъ постоянна, подѣлена на части работа — измѫчватъ и най-даровития ученикъ;

недаровити деца пъкъ предъ изискванията на гимназиалното обучение силно и прѣкомѣрно се претоварватъ и разочароватъ. А най-лошото е, че за „способенъ“ се счита оня ученикъ, на който способноститѣ съответствуватъ на ограниченитѣ изисквания на подобно обучение и възпитание, а всѣка друга способность се пренебрегва и отхвърля. Особно силно се потиска пъкъ всѣка проява на фантазия и художество. Тъй щото, натискъ и принуждение сж изобщо характернитѣ признаци на днешния училищенъ системъ. Способноститѣ на ученицитѣ, особностьта на тѣхното лично сжщество и свободата на убеждението не могатъ да се проявятъ. Въ подчинение се изразява тенденцията на училището. Оттамъ и лошитѣ наклонности — ласкателство, умраза и пр. между ученици и учители.

Умразата на страстния нападатель, казва Леманъ за Гурлита, го извежда до крайно отричане на сжществуващото положение, защото той не се упълчва само къмъ едностранчивоститѣ на днешното училище и фалшивия начинъ на дисциплина, но отрича изобщо и всѣка метода за обучение и чувство за дългъ въ възпитанието. Личностьта на учителя трѣбва да замѣсти методата, както и свободната и естествената проява на ученика — наложената отъ вънъ подчиненость. Гурлитъ, следователно, изхожда отъ гледището на Елена Кей. И той проявява сжщата едностранчивость споредъ която стойностьта на възпитанието е сложена изключително върху индивидуалната сжщность на ученика; и той сподѣля благородния, обаче твърде чуждъ за свѣта оптимизъмъ, който приписва на всички млади хора еднаква добра воля и природенъ талантъ; и той, както и Елена Кей, криво схваща практичнитѣ и нравствени ограничения и субективностьта въ възпитанието; и на него не сж ясни необходимитѣ условия на всѣко колективно обучение и тѣхнитѣ ограничителни консеквенции и не прави разлика между необходимото и отрицателното, което единъ вече почти втвърденъ училищенъ системъ е проявилъ. Най-сетне, трѣбва да се изтъкне, че системата на Гулита не предлага никакви положителни начала. Безспорно, той, човѣкътъ на практиката, е свободенъ отъ фантазията на Елена Кей, но напраздно ще тръсите и у него нѣкоя организаторска роля. И онова, което той по-късно възприе, не е нито ново, нито негово. Той препоржчва свободнитѣ и вънъ отъ градоветѣ домове за възпитание (Landerzichungsheime), тѣлесното възпитание и масовъ спортъ, техническо и художествено занимание — нѣща, които отдавна бѣха подети отъ други.

Ние се спрѣхме повечко върху мнението на Леманъ, единъ отъ виднитѣ съвременни педагози, върху новаторствата на Елена Кей и Гурлита, за да се види какъ трезво трѣбва да се гледа на тѣхъ и да се цени у тѣхъ само достой-

ното. Защото и у насъ това криво и едностранчиво новаторство въ възпитанието, макаръ и още теоретично, внася най-малко едно недоразумение. Защото и Леманъ приема, че съществуващата училищна система принципиално не взема предвидъ индивидуалнитѣ заложби и стремежи на ученицитѣ или ги взема до толкова, до колкото това позволяватъ разнитѣ видове училища; дори ученикъ съ срѣдни дарби се цени повече, отколкото ученикъ съ талантъ и стремежи по известно направление. Този нивелиращъ принципъ е именно, който се чувтсвува отъ страна на по-даровититѣ ученици като натискъ и който имъ отнема радостьта въ училището и въ ученишката работа. Тоя изравняващъ принципъ влияе злотворно и върху отношенията между учители и ученици. Учительтъ се явява винаги повече като строгъ ръководитель, който опредѣля и отсъжда, отколкото спокойно да съдействува и подпомага развитието на ученика. Контролътъ заема голѣма часть отъ учебнитѣ часове. Отъ това произхожда чувството за натискъ и ограничение на свободата и стремежътъ да се избѣгне тоя контролъ чрезъ запретени срѣдства. За да се избѣгне тоя основенъ недостатъкъ, казва Леманъ, не трѣбва да става никаква промѣна въ външната организация на училището, а въ схващане на задачата, възложена на учителя: трѣбва единъ по-свободенъ духъ да прониква въ обучението, нѣщо, което може да стане чрезъ подготовката на учителитѣ като такива и следователно чрезъ върховната власть. И той вижда, какъ педагози като *Матнасъ*, който изнесе *системата за компенсация*, особено при матуритетния изпитъ — да се изкупува слаба бележка по единъ предметъ съ отлична бележка по другъ предметъ и ученикътъ да се оценява по общото развитие на неговата личность. По тоя начинъ се дава възможность на ученика въ по-раннитѣ класове да съсрѣдоточи своето внимание върху тия предмети, които той си избира; нему се представя следователно известна свобода на движение и на работа, свобода, която прави изисканията въ училището по-еластични и чрезъ това се намалява тѣхниятъ натискъ. *Фридрихъ Паулсенъ* пръвъ посочи на преголѣмата затегнатость на ученицитѣ въ училището, особно въ горнитѣ класове, като изтъкна, че между тая строгость и затегнатость спрямо ученицитѣ и пълната свобода на студентитѣ има голѣмо незапълнено разстояние, отъ което и едчитѣ и другитѣ страдатъ. И за да се запълни тая пропасть, Паулсенъ предлага да се даде повече свобода на ученицитѣ отъ последния класъ на гимназията. Макаръ предложението на Паулсена и да нѣма положителни резултати, все пакъ Леманъ е на мнение, че за да се постигне що-годе добро нѣщо въ тая посока, би било необходимо да се разшири *системата на компензация*, особно по отношение на ученицитѣ отъ гор-

нитѣ класове, като имъ се даде по възможность по-голѣма свобода за домашна учебна дейность, вмѣсто мжчителнитѣ и еднообразни нормирани училищни уроци. Защото именно последното обстоятелство се чувствува отъ по-даровититѣ ученици като тягостенъ натискъ, който не ги оставя да се концентрираръ върху оная область, къмъ която тѣ се стремятъ; това чувство, отъ друга страна, усилва въ посрѣдственитѣ ученици леность и отвращение отъ училището. Обикновеннитѣ ученишки лъжи, жалкитѣ отношения, които се започватъ още отъ ученицитѣ отъ срѣдиннитѣ класове и учителитѣ, изхождатъ отъ това положение на нѣщата, което може, обаче, да се подобри.

Проф. Леманъ разглежда и появата на *възпитателнитѣ домове*, (извънъ градоветѣ), наченки за които има още у Песталоци, Феленбергъ и Фихте — приближаване къмъ природата, по-естественъ училищенъ животъ не само съ игра и спортъ, но и съ техническа работа, обаче, малцина сж, които може да се ползуватъ отъ тия възпитателни домове; *младежкото движение*, — естественъ младежки стремежъ къмъ самостойность и свобода и ламтежъ за странствуване по гори и полета, задружно момчета и момичета, при едно естествено отношение помежду имъ, което обикновено чрезъ училището не се постига — обща радость на собствената си младость, както и на хубостьта на природата и миналото на своята родина и приятелство, което не рѣдко избива въ еротизъмъ, но и къмъ взаимообразно самовъзпитание. Младежьта търси идеали, които училищното образование не ѝ дава; тя търси водители, каквито нейнитѣ учители много често не сж, понеже имъ липсва разбиране за чувствата и духа на младежьта. Никой нѣма да откаже, че въ младежкото движение действуватъ много благородни мотиви и инстинкти: избѣгва се алкохола и тютюня и, което е много важно, това движение не е насочено къмъ индивидуално изживяване, а е проникнато отъ идеалитѣ на културата и на обществения животъ. Това движение произхожда повече отъ чувства и предчувствия, отколкото отъ ясно съзнати цели, както и предишнитѣ нѣмски буршеншафти, на които то по нѣщо прилича. Че има опасность да се изроди това движение и толкова идеално насочени сили да останатъ безъ трайно значение, е ясно. Поради това потрѣбно е да се намѣри известно съотношение и съгласие между възпитателнитѣ фактори и младежьта. Може би отъ самото движение ще се появи нова генерация възпитатели, които ще успѣятъ въ това. И на днешното учителство това не му е чуждо, особно на помладитѣ. На всѣки случай това движение не ще се поощрява като се върви следъ младежьта, а тя трѣбва да се разбере и ясно насочи къмъ опредѣлена цель. Младежьта се зле разбира, ако мисли, че нѣма нужда отъ възпитатели;

но тя съ право може да изисква, учительтъ да е отъ страни до нея, *истинскиятъ* учитель, а не въоржженъ съ външенъ авторителтъ чиновникъ-възпитатель.

Срещу индивидуалистичното възпитание (Елена Кей, Гурлитъ и др.) се противопоставя стремежътъ къмъ *социално образование и възпитание.* Тая, тъй да се каже, втора тенденция въ съвременнитѣ педагогични движения изпъква не по-слабо, отколкото първата. Теоретиченъ изразъ социалното движение намира у Паулъ *Наторпъ*: всѣко възпитание трѣбва да става *въ* обществото, *чрезъ* обществото и *за* обществото. Социалната и етична насока на училището пъкъ се даде отъ Ф. Фьоретеръ, който има предвидъ народното образование въ цѣлия неговъ обсегъ. Както индивидуалиститѣ, тъй и Фьорстеръ се опълчава противъ едностранчивия индивидуализъмъ, който има предвидъ само напластяване на знания, като пренебрегва други не по-маловажни задачи на възпитанието; и той намира неестественость въ отношенията между учители и ученици, която води къмъ опасность за народния животъ. Възпитанието на характера, споредъ него, или отчасти е занемарено или пъкъ криво е схванато. Но изхождащъ изъ сжщитѣ предпоставки, както и Гурлитъ и пр., той достига до противоположни заключения: сегашното възпитание страда не отъ прѣкомѣрно строга, а отъ външна и повърхностна обвързаность, и спасението не е въ еманципацията на младежкия индивидъ, а въ проникване на цѣлия училищенъ животъ, обучението и дисциплината, съ духа на истинска нравственость. Въ тая смисъль цѣлото възпитателно учение на Фьорстера е *морална педагогия.* Той отблъсква индивидуализма на Елена Кей и на Гурлита, понеже тѣ изхождатъ отъ едно криво понятие за свободата и смѣсватъ „индивидуалность" съ „личность". Защото чистата индивидуалность, като обединение на личнитѣ способности, сама по себе си нѣма никаква стойность, а само до толкова, до колкото тя представя суровъ материалъ и възможность за развитие на личностьта, на характера. Това развитие, обаче, не се постига само съ премахване ограниченията на авторитета. Напротивъ, изнѣжване на индивидуалната особность носи, безъ съмнение, най-голѣма опасность за истинско възпитание на характера. Даже известна строгость при обучението е извънредно целебно противодействие срещу кривитѣ насоки на индивидуалнитѣ особности съ всичкитѣ тѣхни едностранчивости, слабости и опъки страни. Развитие на ученика въ личность, съ цель да се създаде у него характеръ е възможно само когато се подчинятъ чисто субективнитѣ склонности и заложби подъ единъ по-висшъ законъ. Това подчинение не трѣбва да става чрезъ натискъ или измжчване, които създаватъ само

външенъ порядъкъ и вжтрешно възбуждание, а да произлѣзе отъ съзнание за високото му значение и да се желае и изпълнява отъ самия младежъ. Следователно, не чрезъ разхлабяване на дисциплината би се постигнало това подчинение, а чрезъ една *доброволна* дисциплина, като върховно изпълнение и изпитание на личната свобода и волевата енергия. Това е педагогия на послушанието, но тя трѣбва да обема въ себе си и мисъльта за свободата. Ако тая педагогия въ началнитѣ си стадии не може да избѣгне принудата, то доброволното послушание е къмъ което тя се стреми. Въ такъвъ смисъль изисква Фьорстеръ реформа на училищната дисциплина по отношение на отдѣлния ученикъ и ученицитѣ изобщо. Той не иска да потиска естествения духъ на младежьта, а да го повдигне и да му помогне. Съ облагородяване на дисциплината ще изчезнатъ сегашнитѣ недостатъци въ училищния животъ, и училището ще стане мѣсто за създаване социални чувства и нравственость. За тая цель трѣбва и обучението да претърпи вжтрешна преработка: теоритичната часть трѣбва да дойде въ помощь на практичното учениково възпитание; етичнитѣ елементи въ четивата трѣбва по-силно да се изтъкватъ.

Нѣма и съмнение, че моралниятъ факторъ трѣбва да прониква въ училището. Гьотевитѣ думи: „Моралното се подразбира винаги отъ само себе си", като че сж взети отъ съзнанието на лица съ мораленъ характеръ. Но Фьорстеръ почти изпада въ подобна на интелектуализма крайность, противъ каквато той се опълчва. Защото неговитѣ изисквания може да доведатъ до пресита съ моралъ. Специалнитѣ уроци по морала не си пробиха пжть въ Германия, за каквито и Леманъ не се застжпва, защото би се отишло въ друга крайность. Сжщо у него не намира одобрение и тъй нареченото *самоуправление* на ученицитѣ, произходещо отъ Америка, понеже не съответствува за нѣмския темпераментъ и защото се състои въ маловажни нѣща, означени съ голѣмо име, съ които само може да се прекъсва еднообразието на учебнитѣ часове. По-голѣма важность Леманъ дава на *училищнитѣ общини* и *училищнитѣ съвети*, създадени отъ Винекенъ и препоржчани отъ м-вото на просвѣщението въ Германия. Но и тукъ не се касае въпроса до собствено управление, а до институти, въ които се дава възможность на ученицитѣ да изкажатъ свободно своитѣ желания предъ учителитѣ, да задаватъ въпроси и пр. и тъй да се създаде една естествена и човѣшка атмосфера, вмѣсто едностранчиво упражнявания авторитетъ. Но и това е възможно въ училища съ малко ученици и въ интернати. Въ многолюдни у-ща това е невъзможно, защото общиятъ духъ на училището не се постига, освенъ въ единичнитѣ класове, тъй като въ случая играе роля възрастьта на ученицитѣ.

По целесъобразно би било вмѣсто да се действува съ такъвъ голѣмъ апаратъ, да се ограничи разбирателството между отдѣлни класове, или избрани отъ тѣхъ ученици, и учителитѣ, та да се въдворятъ по-естествени и по-човѣшки отношения между ученици и учители. Свободолюбивитѣ течения, свързани съ известна училищна организация, не би довели до нѣщо добро. Всичкото това най-добре би се постигнало чрезъ съответна подготовка на учителя, като му внедри духъ на свобода и човѣчность.

Леманъ решително отхвърля тъй наречениитѣ *ученически сждилища*, понеже тѣ не може да се приложатъ, напр., при психологично заплетени и сексуални случаи и пр.

Относно проблемата на тъй нареченатa *сексуална педагогия* — сжщо единъ отъ новитѣ реформени стремежи, Леманъ намира, че тя е разглеждана отъ лѣкари и отъ духовни лица отъ едностранчиво гледище. Той намира, че Фьорстеръ съ право се опълчва срещу мисъльта да се даватъ познания на ученицитѣ по половата проблема, защото не въ „знанието" може да се намѣри спасение, напротивъ, спасение може да се намѣри само въ сферата на волята. Само знанието не може да предпазва отъ опасноститѣ на сексуалния животъ. Държането на младежа по отношение на тоя въпросъ е продуктъ на цѣлото негово възпитание — да прояви духъ и сила на самообладание и да не изпада въ низмености.

И въ идеята за *държавно гражданското възпитание* на младежьта Леманъ намира сжщата етична основа на Фьорстера, както и въ другитѣ негови нови реформени стремежи. Главното и въ случая не е нито обучението въ гражданско учение, нито познание на държавното и политическо устройство, а въ нравственото възпитание, което трѣбва да се проявява и да действува и въ политиката: възпитанието не трѣбва да води младежьта къмъ сила за надмощие, и завладяване, а къмъ право и правда, за да може да овладява и опредѣля отношенията между партиитѣ въ отечеството си, както и въ отношенията между народитѣ и държавитѣ.

Идеята за държавногражданско възпитание поставя училищното образование въ услуга на държавата и обществото. Тя изисква да се разбудятъ у всѣки младъ човѣкъ способности и воля тъй, че той да постави въ услуга на обществото своитѣ сили, и всичкитѣ негови действия и желания да бждатъ изпълнени отъ мисъльта за обществена работа. Въ това именно държавногражданското възпитание вижда естествена и необходима цель и източникъ на всѣко продуктивно етично схващане и разбиране. То се противопоставя на досегашното както първоначално училище, което се стреми да даде известни познания, свързани съ религи-

озно схващане, тъй и противъ срѣдното училище, което се стреми къмъ едностранчива интелектуалистична култура. Споредъ това, държавногражданското възпитание трѣбва да замѣсти и дветѣ тия течения. И действително, конституционниятъ държавенъ животъ на новото време изисква, щото всички народни слоеве и класи да сѫ *граждани на държавата*, които чрезъ трезво схващане и сѫчность да взематъ участие въ живота на народа.

Но идеята за държавногражданско възпитание е по-обширна отъ понятието за политическо възпитание. Американцитѣ подчиняватъ училището на политиката. Това не се допуска въ училищата въ Европа. На всѣки случай *гражданското учение* е една, макаръ не особно сѫществена стрзна отъ общата задача. Защото то може да се минава, вмѣсто отдѣлно, въ връзка съ историята или географията. Сѫществена особность добива, обаче, държавногражданското възпитание поставено въ връзка съ задачитѣ на допълнителното образование и съ призванието на младежьта. Досегашното училище принципиално не признава непосрѣдствена връзка между училището и призванието. Известниятъ педагогъ *Георгъ Кершенщайнеръ* внесе съвсемъ друга насока, като разкри нови цели и устрои практическа организационна работа. Споредъ това, всѣко обществено училище трѣбва да възпитава силни и ползотворни граждани; само чрезъ практическа работа въ известна область, съотвествища на способноститѣ на ученика, той ще може да достигне до ценно образование. А тая работа е неговото бѫдещо призвание, къмъ което го влѣкатъ стремежи и заложби. Грѣшка е, дето е изключена работата (за призванието) отъ училищното образование и да се приписва на професионалнитѣ училища по-малоценно възпитателно значение. Едно навременно професионално образование не може по никой начинъ да бѫде по-маловажно отъ общото образование. Напротивъ. Схващанието за ограниченость и едностранчивость, които днесъ се свързватъ съ понятието за професионално образование, е погрѣшно схващане за понятието *образование*, което винаги се смѣсва съ *знание*. Истинскитѣ признаци на образованието сѫ *възприемчивость* за всичко свързано съ човѣка, *сигурность въ сѫжденията*, *самостоятелность въ схващане и прокарване на нѣкоя работа*, съгласие между свѣтогледъ, воля и действие. Съ „знание“ образованието има до толкова общо, доколкото то прави тия четири особности необходими.

Техническото и професионално образование се ориентира най-вече въ връзка съ допълнителното училище и неговитѣ идеи. Само въ тия училища може да се развие професионално-техническа работа, и занаятътъ да стане основа, върху която да се издигне образованието на лич-

ностьта. И умственото развитие на ученика намира въ тоя случай своето естествено начало — въ разбиране на собствената си работа, нейнитѣ условия и цели; отъ това начало ще почне да се разширява образованието, което ще обема въ себе си всичко, потрѣбно за работния гражданинъ за разбиране на неговото призвание и неговото положение въ гражданското общество. При това *задружната* работа въ работилницитѣ е главното срѣдство за образуване на характера: социалната насока на волята, държавногражданското гледище и разбиране намиратъ тука своето естествено начало и условия за развитие, но оттукъ изхождатъ и познанията на отдѣлнитѣ класи за цѣлото, за групиране на общината въ държава и общество, та по такъвъ начинъ държавногражданското възпитание се закржглява и, изхождайки на вънъ отъ всѣка едностранчивость, въ сѫщото време е професионално и общочовѣшко образование, обемащо техническа сржчность, социаленъ свѣтогледъ и умствено разбиране. Споредъ това, бѫдещото допълнително училище трѣбва да се развие тъй, щото да води и обучава професионалната младежь толкова време, колкото и по-високитѣ училища — послешнитѣ студенти. Идеалътъ за едно обширно народно образование се явява въ единъ неподозиранъ до сега видъ, като обхваща не само по-горнитѣ училища, но и първоначалното. Една обща тенденция обхваща цѣлостното съвременно училищно обучение — да се гради то по възможность повече на *самодейностьта* на ученика, отколкото е било по-рано. Тоя принципъ, разбира се, не е новъ и изхожда непосрѣдствено отъ Песталоци: да се развиватъ деятелнитѣ сили у човѣка бѣ цельта, която той поставяше на училището и която той искаше да достигне чрезъ своята елементарна метода. Развитие на сили и способности, а не напаметно знание и „зубрене“, трѣбва да съставя сѫщностьта на обучението. Това се постига, обаче, ако се употрѣбяватъ силитѣ и развиватъ способноститѣ, ако ученикътъ се привикне на самостоятелность. Фихте, Шлайермахеръ и особно Фрьобелъ възприеха тия изисквания и решително ги застѫпиха, обаче въ училището все още тоя принципъ не прониква. Новото педагогично течение се зае сериозно съ идеята на *самодейностьта* и да прокара практическото ѝ приложение въ училищата: децата не трѣбва само да възприематъ, въ никое отдѣление или класъ по никой предметъ не трѣбва само вниманието и паметьта да взематъ участие: напротивъ, чрезъ всичко, което тѣ възприматъ трѣбва да се подтиква тѣхната дейность, така щото не толкова да *преработватъ* онова, което имъ се предлага, а да *изработватъ* онова, което имъ трѣбва. Самата тая мисъль води къмъ тъй нареченото *трудово* училище, като противоположно на досегашното, въ което само се *учи*. Мисъльта на трудовото

училище съотвествува, по своето сѫщество, на всѣко истинско образование, макаръ и не винаги въ подходна форма, като при това естествено се свързва съ принципа за държавно-гражданско възпитание: къмъ целесъзнателна работа въ своето призвание и въ държавата ученикътъ може да бѫде възпитанъ само чрезъ целесъзнателна дейность. Трудовото училище само по себе си и въ своята сѫщность не е нова *организация*, а нова *метода*; то е повече вѫтрешно, отколкото външно преустройство на обучението.

Принципътъ за самодейностьта може да се приложи върху всѣкакъвъ видъ дейность — върху духовна и техническа, обаче най-ясно и добре се прилага върху последнята — техническата, именно чрезъ рѫчната работа, рисуване, моделиране и заради това не е чудно, дето нѣкои представители на трудовото у-ще ценятъ много повече тия предмети, отколкото до сега сѫ ценени въ днешното училище. Но това знание има значение и практическо приложение само въ началното обучение на децата — въ тъй нареченитѣ *Фрьобелови детски градини*, дето рисуване, моделиране, градежъ предхождатъ всѣка чисто умствена работа и съставятъ естествено съдържание на началното училище. Едва следъ това презъ годината или на следнята година се започва съ четене и писане. Въ Америка тоя системъ е прокаранъ отдавна: всѣко по-горно училище започва съ детска градина.

Но ако това е възможно за началното училище, принасянето на трудовата метода върху по-горнитѣ сфери на училището се явява вече като една крайность. Нѣкои даже отиватъ до тамъ, че искатъ да преобърнатъ училището въ работилница. Тая тенденция води къмъ пълно извъртване на целитѣ и постиженията на народното у-ще. Напраздно. Защото сѫщинската особность на училището, веднъжъ за винаги, се намира въ *умствената работа*. Ако последнята бѫде поставена по-назаденъ планъ отъ техническата, това би довело до понижение на общото ниво. Теоритичнитѣ познания, които училището дава, не трѣбва да се понижаватъ. При все това прокарване въ училищата принципа на трудовото у-ще: активностьта на ученика, задружната работа въ класъ, както по теоритичнитѣ, тъй и по техничнитѣ предмети, би означавало единъ възпитателенъ прогресъ на модерното училище.

По-нататъкъ авторътъ говори и за *художественото* образование, което въ нѣкои сѫществени точки се допира до техничното и е насочено да подтикне развитието на художественото чувство у народа; за *единното училище* (въ Германия) и за *даровититѣ* деца, както и за *подготовката* на учителитѣ, посочвайки, както добритѣ страни тъй и крайноститѣ, въ които би се изпаднало въ новитѣ реформени стремежи. Едно остава, обаче, сѫществено: *духътъ на въз-*

питанието и на учителството е по-важенъ за положителнитѣ резултати на училището, отколкото всѣка *външна организация.*

Въ второто томче, което е по-обемисто, Леманъ разглежда *педагогичната история* въ днешно време въ следнитѣ отдѣли: I. Историческа връзка. Хербатова школа. II. Социална педагогия и индивидуално образование. III. Систематично и емпирично обоснование; IV. Педагогия и психология; V. Писане история; VI. Политическа педагогия и VII. Практична педагогия.

Написани отъ единъ отъ извеснитѣ педагози въ Германия съ компетенция и съ вещина, критически и прегледно, обективно и спокойно, тия две книжки би били отъ голѣма полза за нашето учителство и учебно дѣло изобщо. Ние ги препоржчваме най-горещо.

Вел. Йор.

Монетитѣ и монетарницитѣ на Сердика отъ Никола А. Мушмовъ, уредникъ на нумизматичния отдѣлъ при Народния музей. Съ 12 автотипни таблици. Издава Българския археологически институтъ. 222 страници, голѣмъ форматъ, София, 1926 год.

Това е книга VI отъ „Материали за историята на София", издавани на срѣдства на Софийската община. Както казва авторътъ въ предговора си, България, като кръстопжть между изтокъ и западъ, е богата съ старини и монети и може да се каже, че наредъ съ Гърция и Мала Азия, тя е страната, въ която сж сѣчени най-много монети. Имало е много градове по брѣга на Черно и Бѣло-море, както и въ вжтрешностьта на страната, въ които сж сѣчени монети, но градъ Сердика, поради своето географско положение, още въ римско време е игралъ твърде важна роля въ цѣлия Балкански полуостровъ, а като главенъ градъ на римската провинция въ вжтрешна Дакия, тоя градъ е билъ седалище на една отъ най-важнитѣ римски автономни монетарници презъ III и IV вѣкъ, основана още отъ императора Маркъ Аврелий; отъ времето на тоя последния (II в.) до Константина Велики въ Сердика били сѣкли монети около 30 римски императори и императрици съ многочислени и разнообразни изображения, описани въ разглежданата книга.

Дали въ Сердика сж сѣчени монети презъ второто българско царство, не е известно.

Тъй като въ турско време София е била важенъ административенъ центъръ — седалище на румелийския бейлеръ-бегъ, затова и тукъ е имало турска монетарница, основана отъ Баязида I. (1338—1402), обаче отъ турскитѣ султани първъ

Сулейманъ I. (1520—1567) е сѣкълъ монети. До сега е известно, че седемь турски султани сж сѣкли монети въ София, и монетарницата е работила въ продължение на два вѣка.

Отъ изложеното е ясно, отъ какво голѣмо значение е частно за историята на София и въобще за българската културна история проучването на монетното дѣла на София, и книгата на г. Мушмовъ ще допринесе твърде много въ това отношение, понеже изнася извънредно цененъ материалъ, вещо подбранъ и изложенъ.

Лѣтопись на Българската академия на наукитѣ, кн. VII (1923/24) и VIII (1924/25), цена 20 лева за всѣка една.

Следъ „Лѣтопись на Бълг. акад. на наукитѣ", кн. IV за 1921/22 година, за която въ „Училищенъ прегледъ" 1925 г., стр. 322, се даде отзивъ, последваха и набързо отбелязанитѣ две книги отъ сжщата лѣтописъ за 1923/24 и 1924/25 години. И презъ 1923/24 година академията е изнемогвала подъ тежкитѣ материални условия, въ която я постави войната. Поради това, тя е трѣбвало да ограничи твърде много своята дейность. Въпрѣки това академията все пакъ е могла да издаде книги XXV до XXIX вкл. отъ своето списание и пр., като е приела за печатане множество други научни работи.

Презъ тая година академията е получила две крупни дарения: едното отъ покойния си председатель Ив. Ев. Гешовъ и другото отъ софийския житель Димитъръ Икономовъ. Дарението на Гешова състои отъ една кжща въ центъра на града, която да се продаде, когато се почне постройката на зданието на академията, за да се добиятъ пари за тая постройка. Дарението пъкъ на Д. Икономовъ, което възлиза на 500,000 лева, е отъ особенъ характеръ. То се дѣли на два дѣла, на 300,000 и 200,000, отъ първия дѣлъ лихвитѣ да се даватъ за награда на лица, *показали добродетель въ дѣла и дали примѣръ на най-възвишенъ подвигъ и себеотрицание;* лихвитѣ пъкъ отъ втория дѣлъ да се даватъ награда на *ценни книги по морала и особно по 14-тѣ Уилсонови точки.*

Фондове при академията има още и отъ покойния български Екзархъ Иосифъ I (първоначално завещаната сума е 150,000 лева) и ще се използува, когато фондътъ достигне сумата 250,000 лева), отъ Хр. Г. Дановъ и пр.

Историко-филологичниятъ клонъ на академията решилъ да се основе *речнишки отдѣлъ*, като изработилъ и правилникъ за *всебългарски речникъ*; философско-обществениятъ клонъ пъкъ взелъ решение да се състави *редакционенъ ко-*

митетъ, който да приготви българска правна терминология, за което изработва и съответна наредба.

Въ разглежданата кн. VII на Лѣтопись, дѣлъ III, сж помѣстени поменици за следнитѣ покойни академици: 1. Антонъ Каблешковъ, отъ Д-ръ И. Фаденхехтъ, 2. Ватрославъ Ягичъ, отъ проф. Б. Цоневъ, 3. Луи Леже, отъ Д-ръ Ник. Бобчевъ, 4. Ив. Ев. Гешовъ, отъ С. С. Бобчевъ. Въ дѣлъ IV сж помѣстени доклади за конгреси: За конгреса по византология въ Букурещъ, отъ проф. Б. Филовъ и Първиятъ конгресъ на славянскитѣ географи и етнографи въ Прага (4—8 юний 1924 год.) отъ проф. Ив. Шишмановъ и Иор. Ивановъ.

Презъ академическата 1924/25 година Академията въ общото си извънредно събрание на 30. I. 1925 година взема вече решение *да си построи собствено помѣщение,* както и за продажбата на кжщата, подарена отъ Ив. Ев. Гешовъ. Помѣщението се строи задъ зданието на М-вото на външнитѣ работи, което помѣщение сжщо е на академията; за цельта е изработенъ планъ по стилъ и по размѣри приблизително такива, каквито има сградата, въ която се помѣщава М-вото.

Презъ тая година Академията е издала книги XXX и XXXI отъ списанието си и пр. Академията между другитѣ трудове е приела и ще издава и труда на професора отъ Московския университетъ А. М. Селищевъ — „Введеніе въ изученіе славянскихъ языковъ". Речнишката комисия изработила упжтване какъ да се събира *градиво* за речника. За сега комисията работи съ 30 души студенти за изчерпване речнишкия материалъ у писателитѣ Ив. Вазовъ, Л. Каравеловъ, Хр. Ботьовъ, Пенчо Славейковъ, Яворовъ, М. Георгиевъ и Елинъ Пелинъ. Материали за речника ще се събиратъ преди всичко отъ живитѣ говори.

Презъ тая година академията е могла да даде повече помощи за научни командировки отъ лихвитѣ на фондоветѣ „Димитъръ Икономовъ", отъ фонда „Българско отечество" и пр., може отъ идната година вече да се даватъ наградитѣ.

Презъ отчетната година е постжпило и ново дарение на академията отъ *Кирилъ Берлиновъ* на сума 200,000 лева, отъ лихвитѣ на които ще се дава само една награда на българи, отличили се въ наука, изкуство, литература. Това ще стане още презъ 1926 година.

Въ книга VIII на „Лѣтопись" сж дадени поменици на *Никодимъ П. Кондаковъ,* почетенъ членъ на бълг. акад. на наукитѣ, починалъ въ Прага въ началото на 1925 г., единъ отъ най-голѣмитѣ руски учени по класическата старина и изкуство, бившъ професоръ и при Софийския университетъ; на *Михаилъ Константиновъ Сарафовъ,* известенъ нашъ държавникъ; на *Порфири Христофоровъ Стаматовъ,* (бившъ

председатель на Върховния касационенъ сѫдъ въ България презъ 1880—86 г.).

Отъ краткото изложение на двете книги „Лѣтопись“ на академията се вижда, че последнята все повече и повече възстановява своето състояние, разнебитено поради войнитѣ, засилва своята научна дейность, укрепва материално и си строи собствено помѣщение, което въ скоро време ще бѫде и окончателно готово.

Годишникъ на Народната библиотека въ София за 1924/1925 година, София 1926 год., 227 страници, голѣмъ форматъ, цена 90 лева.

Трѣбва да се изтъкне, че Народната библиотека въ София издава все по-редовно и по-редовно своитѣ годишници, съ които става известенъ нейния животъ за обществото. Следъ това, което писахме за годишника на сѫщата библиотека за 1923 година, гл. „Училищенъ прегледъ“ 1925 год., стр. 447, тука ще отбележимъ нѣкои отъ характернитѣ особности, изнесени въ последния годишникъ. Отъ голѣмо значение за нормалното развитие на библиотеката е било довършване на склада ѝ въ началото на 1924 година; при това извършена е и катологизацията на натрупванитѣ отъ редица години книги, и това дава съвсемъ другъ видъ на библиотеката, отколкото презъ 1923 година. Въ четири каталога сѫ описани, сигнирани и катологизирани всички книги, които до тогава сѫ били безразборно натрупвани въ библиотеката по таванi и подземия. Новопридобититѣ книги сѫщо сѫ давани веднага на подвързия и оставяни на разположение на читателитѣ, тъй щото отстраненъ е и този недостатъкъ.

Презъ 1924 година сѫ били окончателно привършени и двата азбучни каталози — фишенъ и тевтеренъ, като при това е била направена внимателна провѣрка на периодическия печатъ, и годишницитѣ на библиотеката, особно по уредбата на българскитѣ списания и вестници, отъ които се съставила *пълна основна сбирка.* Сега библиотеката разполагала съ пълни каталози на българскитѣ списания и вестници, както и на географскитѣ и етнографски карти, атлази, албуми, гравюри, илюстрации, и така и тия сбирки сѫ достѫпни вече за публиката. Привършенъ е вече и картонниятъ азбученъ каталогъ за публиката.

Презъ 1924 година въ Народната библиотека се пренася и присъединява къмъ нея *Архива на възраждането,* който до това време бѣ отдѣлъ въ Етнографическия музей. Презъ сѫщата година къмъ библиотеката се додаде и поставя подъ управлението ѝ кѫщата – музей „*Иванъ Вазовъ*“-

Кжщата на народния поетъ държавата е откупила за 1,600,000 лева, а движимоститѣ въ нея за 143,980 лв., и уредбата на музея е повѣрено на пазителя Д Ивановъ (Елинъ-Пелинъ). Между ценнитѣ придобивки на музея трѣбва да се отбележатъ портретитѣ на поета отъ художницитѣ Ник. Михайловъ и Г. Евстатиевъ, както и лирата, подарена на поета по случай 25-годишния му юбилей.

За покупка на книги библиотеката е могла да употрѣби едва 140,741 л, почти половината отъ цѣлия ѝ бюджетъ 310,000 лева, сума не особно голѣма за днешнитѣ условия.

Ценна придобивка за библиотеката е било и откупуването на библиотеката и архива на покойния държавникъ Григоръ Д. Начовичъ, състоеща отъ около 5000 тома и 20,000 документа изъ новата българска политич. история, откупени за 150,000 лева.

Библиотеката издава и „Библиографиченъ бюлетинъ" за депозиранитѣ въ нея книги, обаче, тоя бюлетинъ е достигналъ само до 1911 година и сега се полагатъ усилия да се издадатъ и бюлетинитѣ за последващитѣ години.

Библиотеката е получила презъ 1925 година подаръкъ и библиотеката на Антонъ Г. Драндаръ.

Отъ чужбина Нар. библиотека е получила книги въ подаръкъ отъ обществото на народитѣ, отъ Англия, отъ Ромънската академия на наукитѣ, отъ Чехославия, отъ Полша, отъ централна и южна Америка, отъ Швеция, отъ Североам. съед. щати, отъ Парижкия градски съветъ, отъ Германия, отъ Италия, Унгария, Норвегия, Австрия, Испания, Белгия, Сърбия и пр., а своитѣ издания библиотеката е изпращала на учени, на библиотеки, академии и университети въ Бѣлградъ, Загребъ, Букурещъ, Атина, Виена, Грацъ, Прага, Братислава, Бърно, Берлинъ, Мюнхенъ, Бреслау, Варшава, Краковъ, Стокхолмъ, Упсала, Осло, Петроградъ, Москва, Парижъ, Римъ, Лондонъ, Кенбриджъ, Оксфордъ, Ню Иоркъ и др.

Книжовниятъ имотъ на библиотеката къмъ 31 XII. 1924 год. се е състоялъ:

1.	Отъ съчиния на бълг. и други европ. езици	131,451	тома
2.	„ дубликати на бълг. езикъ	31,587	„
3.	„ периодически издания	27,193	„
4.	„ книги, ржкописи, докум. (на турски ез.)	4,512	„
5.	„ старославянски ржкописи.	1,101	„
	Всичко	194,844	тома

срещу 179,438 презъ 1923 година.

Къмъ края на 31.XII 1925 год. имотътъ на библ е билъ:

1.	Съчинения на български и други европ. езици	138,592	тома.
2.	Дубликати на български книги	34,995	„
3.	Периодически издания	28,193	„
4.	Ориенталски книги, ржкописи, документи	5,134	„
5.	Старославянски ржкописи	1,110	„
	Всичко	208,025	тома

Архивниятъ отдѣлъ заема вече едно почтено—по обемъ и значение — мѣсто въ Народната библиотека. Той съдържа около 100,000 документи по нашето възраждане и по новата ни държавно-политическа история. Тия документи, споредъ доклада на библиотекаря на тоя отдѣлъ В. П. Василевъ, подлежатъ да бѫдатъ подредени, за да могатъ научно да се използуватъ (стр. 106—132).

Въ дѣлъ VI (стр. 133—134) сѫ дадени и кратки сведения за *музея Иванъ Вазовъ*, който тъй сѫщо влиза подъ управата на Народната библиотека. За неговъ уредникъ е назначенъ известния писатель Елинъ-Пелинъ.

Въ неофициалния отдѣлъ на годишника главно мѣсто заема работата на *Вл. Тодоровъ — Хиндаловъ*, библиотекарь на Ориенталския отдѣлъ, — приносъ къмъ Българската история, който съдържа: 1) *Документи за Видинското възстание презъ 1850 год.*) 2) материали по унията презъ 1860 год. и 3) статистически данни за стопанското и икономическо положение на Дунавския вилаетъ презъ 1864—1873 година. Тоя приносъ е издаденъ и въ отдѣленъ отпечатъкъ. Даннитѣ, които се изнасятъ въ него сѫ много ценни и ще допринесатъ твърде много за уяснение на нѣкои въпроси отъ нашето минало презъ турското робство.

На второ мѣсто е помѣстена статията на А. П. Стоиловъ за Кирилъ Пейчиновичъ отъ А. Селищевъ, Ив. Грозевъ дава сведения за Историята на Народната библиотека въ София, а въ края на годишника е помѣстено и заглавието на дисертацията на Д. Мутевъ, свършилъ по философия въ Берлинъ презъ 1842 год., втора следъ оная на Д-ръ Берона въ Мюнхенъ. Въ дисертацията сѫ дадени и кратки сведения за Д. Мутевъ, напечатана е и дипломата му — на латински езикъ. Д. Мутевъ, известенъ като редакторъ на „Български книжици“ и директоръ на гимназията въ Болградъ, е единъ отъ рѣдкитѣ българи съ европейско образование по онова време.

Както съ официалния, тъй и съ неофициалния си отдѣлъ, годишникътъ на Народната библиотека прави хубаво впечатление и свидетелствува, че Библиотеката е стѫпала на по-здрава основа.

Вел. Иор.

Македонски прегледъ, списание за наука, литература и общественъ животъ (Revue Macédonienne), година II, кн. 3.

По край многото интересни статии и рецензии въ тая книжка на „Македонски прегледъ“ особно внимание обръща, статията на проф. Л. Милетичъ: Професоръ В. Ягичъ за Македония (по неиздадени негови писма). Въ тая статия

проф. Милетичъ изнася истинското освѣтление върху мнението на проф Ягича — единъ отъ великитѣ слависти на нашето време, сега вече покойникъ, — за сѫщностьта на македонскитѣ говори. По край другитѣ нелепости по отношение на тия говори, сърбскитѣ „учени" разпространяватъ и легендата, че ужъ проф. В. Ягичъ смѣталъ езика на македонцитѣ за нѣкакъвъ неопредѣленъ, преходенъ диалектъ, повече сърбски, отколкото български. Тенденцията на тая легенда, повтаряна въ чужбина и отъ нѣкои ревностни защитници на сърбската политика въ Македония, е много ясна и нѣма нищо общо съ науката, както и съ истинското мнение на Ягича. Но тя върши своя времененъ ефектъ. Статията на проф. Милетича, обаче, разбива тая тенденция по единъ най-съкрушителенъ начинъ, чрезъ самитѣ писма на проф. Ягича, отпечатани въ факсимиле и за по-ясно четене — и печатно — на хърватска латиница. Отъ 136 писма, писани отъ Ягича Милетичу отъ времето между 1903 до 1914 год., последниятъ отпечатва само 20, въ които по-голѣми или по-малки пасажи се засѣга въпроса за българския характеръ на македонскитѣ говори. Така, още въ писмото си отъ 16. I. 1904 година Ягичъ пише: азъ вече достатъчно съмъ опредѣлилъ положението на македонскитѣ говори, като съмъ ги смѣстилъ подъ заглавието „български езикъ", а въ друго писмо отъ сѫщата година, той казва, че и самиятъ *черковенъ езикъ не е освенъ кѫсъ отъ българското тѣло, кръвь отъ българската кръвь*; при отпечатването пъкъ на Болонския псалтирь, Ягичъ казва въ писмото си отъ 8. I. 1907 година до Милетича, *извоювахъ ви Македония*! Болонскиятъ псалтирь (намира се въ библиотеката въ Болоня — Италия) е писанъ между 1130 — 1245 г. въ с. Равна, близо до Охридъ, и българскиятъ му характеръ изпъква особно силно чрезъ употрѣбата на знацитѣ Ѫ и Ѧ, сиречъ носовкитѣ.

Проф Ягичъ е безпощаденъ и по отношение тенденциознитѣ работи на сърбскитѣ учени Цвиича и Бѣлича. По отношение на първия, Ягичъ, придържайки се о правилото да се казва на боба-бобъ, а на попа — попъ, казва: *за мене това е печално доказателство, какъ и единъ голѣмъ ученъ, какъвто е Цвиичъ, не умѣе да бѫде обективенъ или споредъ израза на покойния Момзенъ*—Vorausetzungslos. Трѣбва да се знае, че именно тоя голѣмъ ученъ е изобретателя на недостойното и обидно за македонцитѣ твърдение, че „*Македонскитѣ славяни нѣмали народностно съзнание, че тѣ лесно можели да се спечелятъ и за панбългарската и за пансрѣбската идея и пр.*" *За Бѣлича проф. Ягичъ* пише, че „изнасилва науката като приказва за три наречия — сърбско, македонско и българско, отъ които чрезъ смѣсване ужъ се образували

сръбско — македонско наречие и македонско българско. Това сж филологически трици."

„Отъ гореизложеното се обяснява, казва проф. Милетичъ, че Ягичъ по етнографския споръ за Македония, който се дължи просто на намѣрението на Сърбия да я обсеби, е решително противъ сръбската теза, дори и въ тази, хитроскроена и ужъ смекчена форма, каквато подържа Цвиичъ. Ягичъ, като сжщински ученъ, не може да смѣта македонцитѣ, освенъ за клонъ отъ българския народъ; той искрено съчувствува на тѣхното освободително дѣло и съ симпатия следи развитието на македонския въпросъ, за който въ писмата си често споменува. Колкото и да се въздържа, той не може да скрие негодуванието си по отношение на сърбитѣ, които той счита за виновни и заради лошитѣ имъ отношения съ хърватитѣ. При все това идеалътъ му е да се постигне братско споразумение между хървати и сърби и между сърби и българи. Ягичъ просто страдае предвидъ на печалната картина, която представляватъ разединени и междуособно смразенитѣ славяни. Но пакъ дълбоко вѣрва, че единъ день, който той надали ще доживѣе, идеята на споразумението ще се осжществи. Тази елегична нота непрекжснато звучи въ всичкитѣ му писма" (стр. II).

В. И.

Библиография по археологията на България, отъ Б. Филовъ. Отдѣленъ отпечатъкъ отъ годишника на Народния музей за 1922—1925 г., стр. 613—649, голѣмъ форматъ.

Тая библиография, както казва въ уводнитѣ слова Б. Филовъ, съдържа само такива съчинения, които той ималъ случай лично да прегледа въ продължение на своитѣ двадесетгодишни археологически изучвания, тя обаче не е плодъ на систематични библиографични издирвания, поради което и не е пълна. При все това тя ще да е отъ голѣма полза за ония, които се занимаватъ съ археологията на България и може да послужи за основа на една по-подробна библиография, като се допълва въ бждеще.

Смѣлость отъ Ш. Вагнеръ, издава Ст. Атанасовъ, София, номеръ 1 отъ „Библиотека за самообразование", стр. 148, цена 40 лева.

Ето една книга, която трѣбва да посрещнемъ съ радость. Тя е преведена отъ 20-то френско издание на сжщата книга, посветена е „на тия, които се трудятъ и се надѣватъ", и е предшетствувана съ нѣколко думи специално къмъ младия читатель и кратко обръщение на автора къмъ българската младежь. Като се обръща къмъ последнята, авторътъ казва, „Бихъ желалъ, като четете книгата ми, да почувствате по-

голѣмо желание да се борите съ всичко — въ това време, когато въ всѣкиго отъ насъ намалява енергията и добротата на характера. И азъ сърдечно ще се радвамъ, ако благодарение на мене, България има нѣколко смѣли и честни граждани повече, — горди, че изхождатъ отъ своя народъ, още по-горди, че сѫ чада на това старо, страждуще и славно семейство — *човѣчеството*". Тоя цитатъ вече характеризира съдържанието на новата книга: отъ нея лъха къмъ васъ бодрость, човѣчность, благородна простота и дълбокъ идеализъмъ. Съ братски и топли чувства се обръща авторътъ къмъ младежитѣ отъ всички страни и отъ всички обществени положения и имъ дава своитѣ мѫдри напѫтвания. Тъкмо тия напѫтвания сѫ необходими, по убеждението на всички ни, на нашата младежь, а изглежда, че сѫщитѣ сѫ необходими и за младежитѣ отъ другитѣ страни. Че е навременна и полезна тая книга, може да се почувства и отъ единъ бѣгълъ погледъ на съдържанието ѝ: придобиване на енергия; цена на живота; послушность; простота и скромность; вѫтрешенъ стражъ; героично възпитание; трудно начало; усилие и трудъ; вѣрность; веселость; мѫжка честь; къмъ недъгавитѣ; страхъ; борба; духъ за защита; добротата поправя; да дигнемъ горе сърдцата си! (Susum corda!).

Ние препорѫчваме на учители и ученици най-горещо поменатата книга, а накрая си позволяваме да поцитираме нѣкои отъ многобройнитѣ хубави мисли, изказани отъ автора:

„Нищо не прави човѣка по-великъ отъ вѫтрешното благородство, облѣчено въ най-голѣма простота. Всички истински велики характери сѫ оставали всѣкога прости и скромни. — Онзи, който не е билъ презъ живота си полезенъ другиму, живѣлъ е напраздно. — Учительтъ не струва нищо, а може да купи всичко. — Онзи, който не обича Отечеството си, не може нищо да обича. — Този, който незнае нито да прощава, нито съзнава, че самъ той се нуждае отъ прошка, е лицемѣръ или жестокосърдеченъ човѣкъ. — Най-добритѣ хора въ тоя свѣтъ сѫ минали презъ земята на великитѣ скърби и великитѣ страдания. Азъ обичамъ и уважавамъ тия, които се привързаватъ къмъ бедностьта си и почти я обичатъ — бедностьта на малкитѣ хора, трезвени, работливи, пестеливи и великодушни; бедностьта на селяни и моряци, които къмъ никого не сѫ озлобени; бедностьта на работници, горди поради състоянието си; бедностьта на студенти, които иматъ едвамъ едно легло, маса и нѣколко книги, но които живѣятъ въ висинитѣ и се чувствуватъ по-богати отъ господаритѣ на свѣта; бедностьта на артиститѣ, които сѫ изпълнени съ любовь, красота и страсть къмъ идеалното; бедностьта на научнитѣ

издирвачи, които забравятъ времето, що минава и удоволствието, което вика, и вървятъ напредъ, следвайки обаятелната следа на неизвестното; бедностьта на мислитѣ, терзани отъ безкрайното, замислени предъ загадкитѣ на всемира и предъ загадкитѣ на душата, загадки по-обширни отъ тия на вселенната; бедностьта на гоненитѣ зарадъ истината и правдата, но които отъ нищо не се смущаватъ, понеже не се боятъ отъ мерзоститѣ. Тия хора сж силата на свѣта". *И. С. П.*

Съюзъ на учителитѣ отъ прогимназиитѣ, срѣднитѣ и висши училища въ България, Юбилейна книга за двадесеть петь годишна съюзна дейность, 1901-1925 г. стр. 270, София, 1926 г., цена 50 лв.

Съюзътъ на учителитѣ отъ прогимназиитѣ, срѣднитѣ и висши училища въ България бѣ образуванъ на първия учредителенъ конгресъ на учителитѣ отъ споменатитѣ училища, свиканъ въ София на 12 августъ (ст. ст.) 1901 г. Въ този конгресъ взели участие 47 делегати отъ тогавашнитѣ пълни и непълни (класни) училища (прогимназията не бѣ отдѣлена още отъ гимназията). Въ първата година били образувани 22 дружества, въ които се записали членове 591 учители и учителки. Презъ 25 годишния периодъ отъ сжществуването на съюза броятъ на дружествата нараства до 72, а числото на членоветѣ се покачва до 2798 души (презъ учебната 1925/26 г.).

Управителниятъ съветъ на съюза, изпълнявайки решението на 20 редовенъ конгресъ (1925 г.), приготвилъ и издалъ озаглавената по-горе „Юбилейна книга за 25 годишна съюзна дейность". Инициативата на конгреса бѣ много умѣстна, а изпълнението на конгресното решение изпълнено много добре. Въ „Юбилейна книга" е изложенъ последователно и пълно животътъ на организацията на учителитѣ отъ пълнитѣ и непълни срѣдни училища въ Царството. Така замислена и издадена „Юбилейна книга" представлява единъ паметникъ — история за миналата дейность на съюза на класнитѣ учители, като сжщевременно тя се явява и като история на учебното дѣло презъ последнитѣ 25 години, засягаща главно срѣднитѣ училища.

Въ „Юбилейна книга" сж разгледани въпроситѣ: 1) „Нашиятъ съюзъ" отъ М. Геновъ; 2) „Двадесеть и петь години" (Подбуди. Защо гимназиалнитѣ учители не се присъединиха къмъ Българския учителски съюзъ) отъ Н. Станевъ; 3) „Обезправяне на учителството и идеята на съюзяването отъ Вл. Дяковичъ; 4) „По пжтя къмъ съюзната цель" (Изъ споровете около образователната система. Духъ,

характеръ и конструкция на нашата образователна система. Учебни програми. Уредба и управление. Постижения на съюза въ ратуването му за правилното развитие на учебното дѣло. Материално положение) отъ Ст. Каблешковъ; 5) „Борби на съюза за гарантиране служебното, гражданско и обществено положение на учителя" отъ Ив. Хаджовъ; 6) „Съюзътъ и правописния въпросъ"; 7) „Развитие на съюза; 8) Конгресна дейность (дадени сѫ въ резюме всички резолюции, гласувани отъ разнитѣ конгреси); 9) Управителниятъ съветъ на съюза презъ 1925/26 год. (съ портрети на членоветѣ му); 10) Починали съюзни дейци (съ кѫси биографии и портрети на Георги Кърджиевъ, Георги Паунчевъ, Ненко Камбуровъ, Никола Алексиевъ и Кръстю Натовъ"; 11) „Първи стѫпки" (спомени) отъ Ст. Костурковъ; 12) „Неотдавна" (спомени) отъ Св. х. Ивановъ; 13) „Заплатата на учителитѣ преди и сега у насъ" отъ Ж. Чанковъ; 14) Нашитѣ класни училища, придружено съ 5 таблици за прогимназиитѣ, гимназиитѣ, непълнитѣ гимназии, педагогическитѣ училища и учителскитѣ институти презъ последнитѣ 30 години (брой на училищата, учителитѣ и ученицитѣ); 15) Колко харчи България за образованието на народа (704 милиона лева за 1925/26 г. = 10·9% отъ общия разходенъ държавенъ бюджетъ) и 16) Нашитѣ министри на Народното просвѣщение (имена и време на министерствуването имъ).

Всички засегнати въпроси отъ живота на Съюза сѫ разгледани изчерпателно и то отъ най-първитѣ и авторитетни съюзни дейци. Въ „Юбилейна книга" сѫ помѣстени: фотография на делегатитѣ отъ X юбилеенъ конгресъ и фотография на управителнитѣ съвети презъ 1910/11 и 1914/15 години.

„Юбилейна книга" трѣбва да се прочете отъ всѣки учитель, който се интересува отъ живота на класния учителски съюзъ.

С. Поповъ

Рѣката Дунавъ въ Срѣдноевропейския воденъ пѫть Рейнъ—Майнъ—Дунавъ, (Политико-икономически очеркъ), стр. VIII + 146, София, 1926 г., цена 60 лева. отъ Д-ръ С. Г. Кашевъ.

Г-нъ Д-ръ С. Г. Кашевъ е ималъ хубавата замисъль да напише книгата подъ горния насловъ, за да запознае българското общество съ този толкова важенъ отъ икономическо гледище за нашето отечество въпросъ — свързването на нашия Дунавъ съ голѣмата западноевропейска рѣка Рейнъ, чрезъ единъ съединителенъ каналъ, като се използува и течението на рейнския притокъ Майнъ. Кана-

лътъ ще бжде 174 клм. дългъ, широкъ на повръхностьта 17 м., а долу 10 м. и дълбокъ 1·50 м., ще се издига до 207 метра надморска височина и ще се обслужва отъ 94. шлюзи. За неговото прокопаване е образувано едно акционерно дружество, което има 900,000,000 зл. марки основенъ и 600,000,000 зл. м. облигационенъ капиталъ.

Прокопаването на този каналъ е отъ такава грамадна важность за българската търговия и изобщо за икономическия животъ на България, че чудно е дори, какъ по въпроса за неговото прокопаване не е излѣзълъ досега другъ нѣкой отъ нашитѣ икономисти да освѣтли българското общество. Частно за рѣка Дунавъ и за нуждата отъ български търговски флотъ по него написа презъ 1917 год. една хубава студия г-нъ Н. Недевъ.

Книгата на г. Кашевъ е раздѣлена на 12 глави, има 7 приложения и две малки картички. По-важнитѣ глави за сѣгатъ въпроситѣ: сжщность на вжтрешнитѣ водни пжтища; Дунавъ и неговото политико-икономическо значение; пречкитѣ за плаването по Дунава; р. Дунавъ презъ време на свѣтовната война; неутрализирането на Дунава следъ войната; каналътъ Рейнъ — Майнъ — Дунавъ; стопанскитѣ ни отношения по Дунава; плавателностьта на нашитѣ по-голѣми рѣки.—Споредъ автора, могатъ да се направятъ пригодни за корабоплуване, следъ като предварително се канализиратъ, рѣкитѣ: Искеръ (отъ ст. Романъ надолу до вливането му въ Дунава), Витъ (отъ с. Чириковци), Осъмъ (отъ ст. Левски), Янтра (отъ ст. Горна-Орѣховица), Камчия (отъ Ново-село надолу), Тунджа (отъ Ямболъ и дори отъ Бинкосъ) и Марица (отъ ст. Бѣльово надолу).

Г-нъ Кашевъ е разгледалъ въпроситѣ изчерпателно, като се е спрѣлъ по-подробно на главитѣ: Дунавъ и неговото политико-икономическо значение; пречкитѣ за плаването по Дунава и плавателностьта на нашитѣ по-голѣми рѣки. Последната глава изнася на сцената въпроса за плавателностьта на нашитѣ рѣки, толкова премълчаванъ и пренебрегванъ досега.

Отъ приложенията най-важно е „Конвенцията за окончателния статутъ на Дунава".

Книгата „Р. Дунавъ . . . . ." е замислена и работена по единъ строго-опредѣленъ планъ, като всички въпроси сж разгледани доста изчерпателно. Тя ще бжде хубава и полезна справочна книга не само за учителитѣ по география и история, но — и за всички, които се интересуватъ и боравятъ съ политико-стопански въпроси. Заинтересуванитѣ учители трѣбва да я иматъ въ своитѣ библиотеки.

С. П.

Обиколка на България отъ две деца отъ *Ал. Николовъ*. — Пжтни впечатления. Обичь къмъ Родината. Стр. 92 + 12 + 15, София, 1925 г., цена?

Въ последнитѣ години се създадоха и излизатъ нѣколко библиотеки, които съдържатъ историко-географически четива и които се предназначаватъ главно за деца и юноши — ученици въ първоначалнитѣ училища и прогимназиитѣ. Илюстрованата библиотека „Макъ" за деца и юноши си поставя сжщата цель. Отъ самото заглавие на книгата—„Обиколка на България" — се вижда, че нейниятъ авторъ Ал. Николовъ, първоначаленъ учитель, си е поставилъ за задача да накара своитѣ малки читатели да изучатъ и обикнатъ нашата родина, като е избралъ увлѣкателния начинъ на пжтуването и на изказване на впечатленията за всичко видено и чуто отъ тѣзи две деца.

Авторътъ избира за цельта две братчета — Симеонъ и Здравко, на възрасть 14 и 10 години, които сж свършили прогимназия и първоначално училище въ гр. Добричъ. Тѣзи деца, родени въ България, но останали кржгли сирачета въ Добричъ, подпаднали подъ румънска власть, обичатъ страстно България и желаятъ да се прибератъ въ нея. Тамъ тѣ се надѣватъ да бждатъ подкрепени отъ тѣхния чичо (въ Шуменъ). Снабдени съ редовенъ паспортъ, тѣ заминаватъ една сутринь пѣшъ за Варна. Тѣ престояватъ известно време въ града, додето се съобщи на чичо имъ, който изучватъ, а сжщо и морето. Извикани отъ чича си, тѣ тръгватъ пакъ пѣшкомъ и презъ Гебедже, Девня, Провадия, Марковча, Каспичанъ и Мадара, пристигатъ въ Шуменъ. Тукъ тѣ престояватъ нѣколко дни, отиватъ съ чича си веднажъ въ Плиска, другъ пжть въ Преславъ, отдето заминуватъ за Котелъ. Понеже работата на чича имъ не се свършва въ този градъ, тѣ отпжтували за Габрово, минувайки презъ Ески-Джумая, Горна-Орѣховица, Търново, кждето се отбиватъ за 6 часа, и пристигатъ въ Габрово. Ала и тукъ чичо имъ е принуденъ да остане 5—6 дни, които тѣ използватъ да посетятъ Габровския манастиръ, да преминатъ презъ Шипченския проходъ и презъ Шипка да стигнатъ въ Казанлъкъ. Следъ единъ день тѣ отиватъ въ Тулово и Чанакчийскитѣ бани и презъ Дервентския проходъ пристигатъ въ Стара-Загора. Отъ този градъ дветѣ братчета заминаватъ сами съ влака за София, като се отбиватъ за единъ день въ Пловдивъ. Тѣ го разглеждатъ и заедно съ пловдивски туристи заминуватъ за Костенецъ, Долна-бана и Чамъ-Кория. На другия день тѣ продължаватъ пжтя си презъ Кобилино бранище за Рилския манастиръ. Отъ тамъ тѣ отпжтуватъ презъ с. Рила, Дупница, Радомиръ за Перникъ, кждето разгледали мината и после заминали за София.

Авторътъ използува изъ пжтя всичкитѣ знания, които по-голѣмиятъ братъ Симеонъ има за България, и когото авторътъ кара да разказва на своя по-малъкъ братъ. По сжщия начинъ той кара и срещнатитѣ лица да разказватъ това, което той желае да узнаятъ и научатъ неговитѣ малки пжтници, а чрезъ тѣхъ — и многобройнигѣ читатели на неговата книга.

Изработениятъ отъ автора начинъ за даване знания за България е интересенъ, увлѣкателенъ и поучителенъ. Той възбужда интереса у читателя и не го напуща, докато не прочете цѣлата книга. Избраниятъ маршрутъ е добъръ и по-пжтя авторътъ не е оставилъ нито една забележителность на посетенитѣ мѣста не описана. При тѣзи описания, обаче, той не всѣкога е можалъ да тури граница между това, което по-голѣмиятъ братъ знае отъ историята и географията на България и това, което той, свършилъ само III класъ и то въ едно училище, което сигурно е лишено отъ по-добри учители, и отъ учебни помагала и отъ библиотека, може да знае. Така напримѣръ: Невѣроятно е Симеонъ да може да обясни червениятъ цвѣтъ на скалата съ това, че тя съдържала соль (стр. 36); Невѣроятно е Симеонъ да не знае нищо за Дели-Орманъ и да задава въпроса „Що е това Дели-Орманъ?“ (стр. 40); невѣроятно е Симеонъ да може да посочи много вѣрно мѣстото на Котелъ (стр. 54).

Авторътъ е допусналъ доста много невѣрности и несъобразности. Напримѣръ: въ варненската памучна фабрика работели около 5,000 работници (стр. 12.); че провадийската и разградска гари, както и много гари и мостове на желѣзопжтната линия Русе—Варна, сж строени отъ камъни, взети отъ Плиска (стр. 47), докарвани на времето отъ Източния балканъ, защото строителитѣ на тази линия (1867—8 г.) не ще да сж знаяли нищо за Плиска, пъкъ и линията минува помежду каменни кариери; Мраморни статуи не е могло да има въ църквата на Плиска, защото източно-православната църква не допуща украсяването на църквитѣ съ статуи (стр. 46); Плиска не е била столица и на царь Симеона (стр. 46); Презбалканската линия не преминува презъ Трѣвненския проходъ (стр. 62); Дунавътъ не може да се вижда отъ Шипченския проходъ (75); Управителятъ на розовата фабрика не може да отпуши мускала съ розово масло, за да го помиришатъ малкитѣ пжтници, защото то бързо извѣтрява (80); Невѣроятно е Здравко (ученикъ отъ IV отдѣление) да може да нарисува течението на р. Тунджа между Стара-планина и Срѣдна гора (83). Невѣрно е твърдението, че въ България се добиватъ 1·4 мил. тона пшеница (89); Варна не е основанъ отъ старитѣ римляни (стр. 24); Провадия нѣма 10,000 жители (36); Царь Симеонъ не е царувалъ въ Плиска (47) и не той е премѣстилъ столицата

въ Преславъ (50); Пловдивъ преди войнитѣ не е ималъ население 63,000 души (прибавка, стр 6); Дупница не се намира на р. Струма и не по нейната долина се пѫтува отъ този градъ за Радомиръ (13); Въ Рилския манастиръ нѣма катакомба (12 прод.); Авторътъ не е съгласувалъ датитѣ за пѫтуването на Симеона и Здравко: тѣ влизатъ въ България на 15 августъ (стр. 8), а се разписватъ върху паметника въ Шипченския проходъ на 5 юлий (стр. 76), и други.

Допуснати сѫ и нѣколко печатни грѣшки, като Августа Трайна, гюрлета, и пр.

Авторътъ влага въ устата на чичото на двѣтѣ деца, търговецъ, много обяснения отъ наученъ характеръ, които той едва ли може да знае. Напр. за селищна могила (стр. 45), че Крумъ е I законодатель (50), че църквата Св. 40 Мѫченици е построена въ 1230 г. (64), че Габрово е българския Манчестеръ (68), за Самарското знаме (74), за дивата коза по Юмрукчалъ (84), подробности за старитѣ килийни жилища (69) и пр.

„Обиколката на България" е илюстрована съ 24 картинки, които сѫ избрани доста сполучливо, но хартията не е позволила щото да излѣзатъ достатъчно ясни.

„Обиколката на България отъ две деца" може спокойно да се даде въ рѫцетѣ на всички по-малки ученици въ Царството и естествено тя трѣбва да се намира и въ всички ученически библиотеки. Авторътъ заслужава всѣка похвала за хубавата инициатива, но при ново издание да поправи посоченитѣ и други невѣрности. Пожелаваме му още да издаде въ скоро време втора и трета книга отъ „Обиколка" съ други маршрути, та да могатъ неговитѣ малки читатели да си съставятъ пълна картина за своето отечество.

С. Поповъ.

Получени въ редакцията

I. Книги:

1. **Синоветѣ на Балкана**, романъ — войната и събитията презъ 1912—1914 г. (Хроника на Балкан. война) отъ Гр. Чешмеджиевъ, въ четири части: Предъ Буря, Желѣзния маршъ, Кървави хоризонти, Гробища. София, издателство „Ново училище" 540 стр. цена 100 лв.

2. **Хлѣбъ нашъ насущни**, романъ отъ Ст. Чилингировъ, София, издателство „Факелъ" 1926 г., 240 стр., цена 60 лева.

3. **Устрой живота си**. Сждбата е въ ржцетѣ ни, отъ Шарлъ Риве, стр. 175, цена 30 лв. Съ предговръ отъ автора къмъ българскитѣ читатели. Библиотека за самообразование, год. XII, кн. 2. Книгоиздателство Ст. Атанасовъ ул. „Рилски" 36. София.

4. **Дружбата ми съ природата** или защо живѣхъ при Валденъ, отъ Хенри Торо. Сжщата библиотека на сжщото книгоиздателство, кн. 3 и 4.

5. **Съчинения на митрополитъ Климентъ Търновски** (Василъ Друмевъ). Издава Бълг. акад. на наукитѣ, подъ редакцията на Г. Ст. Пашевъ, редовенъ доцентъ. Томъ 1: повести, разкази и драми.

6. **В. Друмевъ — Климентъ Браницки и Търноски**, животъ, дейность и характеръ, отъ Юрд. Трифоновъ, издава Българ. акад. на наукитѣ, 1926, цена 50 лв.

7. **Избрани сждебни речи**, превелъ Георги Ст. Георгиевъ, н-къ на бюро за сждебна статистика при М-вото на правосждието, кн. I **Обвинителни речи** отъ А. Ф. Кони 1926 г. цена 60 лв.; кн. II — 70 лв.; книга III; **Защитни речи от.** В. Д. Спасовичъ, цена 60 лв.

8. **Сборникъ на Българската академия на наукитѣ**, кн. XXII, клонъ природо-математиченъ 6, 1926 г.

9. **Училищна самодейность като дидактиченъ принципъ** отъ Д-ръ Мих. Герасковъ (отдѣленъ отпечатъкъ отъ Годишникъ на Соф. университетъ, истор.-филол. факултетъ, кн. XXII. 1.) 1926 г.

10. **История на учебното дѣло въ България**, ржководство за педагогичнитѣ училища и училищнитѣ институти, II преработено издание, отъ Н. Ив. Ванковъ. Вратца, 1926 г.

11. **V. Отчетъ на българския археол. институтъ въ София** за 1925 г.

12. **Предъ възхода на зората**, драма отъ Ив. Кириловъ, София 1926 г., цена 20 лв.

12, **Градъ Клисура въ Априлското възстание**, очеркъ за миналото и настоящето на града, отъ Хр. Поповъ. По случай 50-годишнината отъ възстанието. 1926 год., 181 стр., цена 50 л.

13. **Шели**, лирични стихотворения. Съ биографически очеркъ. Преведе отъ английски Г. Миневъ, цена 20 лева.

14. **Опиянение**, повесть отъ Христо Миндовъ, София, 1926 год., цена 20 лева. (Книгоиздателство „Денница" София)

15. **Вѣра и безвѣрие**, поеми, пѣсни и легенди отъ Велико Саминъ, София 1926 г. цена 15 лева. (Издание на „Ясна поляна" София).

16. **Хайдушка поляна**, (5 действия и 1 картина съ илюстрация) отъ Д. Г. Молеровъ, София, 1926 год., цена 22 л.

17. **По разкаляния пѫть**, разкази отъ Любенъ Дюкмеджиевъ, томъ I, 1926 год., цена 40 лева.

18. **Свѣтлина отъ изтокъ**, избрани разкази отъ Илия Ивановъ — Черенъ. Следсмъртно издание, 1926 год., цена 20 лева, (книгата се доставя отъ Н. Беневъ — Габрово).

19, **Славянски календаръ за 1927 год.**, издава Слав. друж. въ България, XVII годишнина, цена 15 лева.

20. Пълно издание на съчиненията на Майнъ-Ридъ подъ редакцията на М. Московъ, томъ II: Въ севернитѣ страни, цена 18 лева.

21. **Майка мащеха**, детска драма въ 2 действия. отъ Недѣлчо Беневъ (Наша библиотека № 5), цена 6 лева.

22. Ученишка библиотека „Забава и поука". **Какво ни наричаха оситѣ**, разказъ отъ Шарлъ Гюйомъ, кн. 17, цена 5 лева.

23. **Къмъ въпроса за самостойна Украйна** отъ Д-ръ Н. Бобчевъ и **Присъединението на Малорусия къмъ Московското царство** отъ проф. П. М. Богаевски (Славян. библиотека № 1, 1926 г.).

24. **Изповѣдь** на единъ бившъ протестански писатель, отъ М. Михаиловъ, цена 10 лева.

25. **Безвѣрие и религия**, издание на Св. Синодъ, 1926 г. цена 5. лева.

26. **Истината** по младежкото христ. дружество, издание на Св. Синодъ, цена 15 лева.

27. **Жената и алкохолизма** (кн. 2 отъ библиотека „Трезва просвѣта") отъ Ив. П. Андреевъ, Габрово, 1926 год.

II. Списания.

1. **Slavia**, časopis pro slovanskou filologii, vydávaji O. Hujer a Murko. Ročnih V., Sešit 2. 1926.

2. **Vestnik ministerstva školstvi a narodni osvety**, ročnik VIII, sešit 7—12.

3. **Vestnik pedagogicky,** vidava československa pedag. knihovna Jana Amosa Komenského, Ročnik IV, číslo 7 и 8, 9—10.

4. **Komensky,** pedagogicky časopis, vydava jednota, učitelstva škol obecnych na Morave a československa obec učitelska v Praze; год. 1925, кн. 4—10 и 1926, číslo 1.

5. **Slovansky přehled**, Ročnik XVIII, číslo 7, 8. 1926 г.

6. **Nastavni vjestnik**, izdaje Društvo hrvatskih srednjoškol. skih profesora, Zagreb, 1926. Kniga XXXV, sv. 1—2, sv. 3—4.

7. **Българочехословашка взаимность**, органъ на Б-Ч. В. въ София, излиза 4 пжти въ годината, урежда редакц. комитетъ, единъ брой 10 лева; София, ул. Раковски 99.

8. **Българска мисъль**, год. I, кн. VI—VII и кн. IX—X, издание на Върховния читалищенъ съюзъ въ България. Редакторъ проф. М. Арнаудовъ, книгоиздателство Ал. Паскалевъ, София; годишенъ абонаментъ 150 лева.

9. **Златорогъ**, кн. 7 и 8., София, ул. Солунъ, 30; год. абонаментъ 150 лева.

10. **Листопадъ**, кн. VIII, IX, X. 1926, София, ул. Оборище № 46, годишенъ абонаментъ 70 лева.

11. **Огнище**, спис. за култура и общественъ животъ, год. V, кн. 3, 5 и 6, София, ул. Царь Самуилъ 145.

12. **Демократически прегледъ**, год. XVIII (1926) кн. V, VI, VII и VIII; годишенъ абонаментъ за България 125 лева, за чужбина 180 лева, София, ул. Аспарухъ № 61.

13. **Списание на Българската академия на науките**, кн. XXBV, клонъ историко-филологиченъ и филос. общественъ.

14 **Хиперионъ**, издава литерат. задруга „Хиперионъ", год. V, годишенъ абонаментъ 150 лева.

15. **Обществена мисъль**, месечно сп. за политика, литература и критика, год. VII, кн. 8, 9 и 10, год. абонаментъ 100 лева. София, ул. Доспадъ 49.

16. **Учителска мисъль**, год. VIII, кн. 1, 2 и 3.

17. **Свободно възпитание**, спис. за педаг. култура, год. IV, книгоиздателство „Възраждане", София, кн. 10, год. абон. 60 лева.

18. **Педагогическа практика**, Варна, ул. Кр. Мирски № 14, годишенъ абонаментъ 100 за България, 120 лв. за чужбина.

19 **Школа и изкуство**, спис. на дружеството на учителитѣ по рисуване и ржчна работа въ България; год. 2, кн. 2. 1026 г. София, ул. Кракра № 20, год. абонаментъ 30 лв.

20. **Училищенъ бюджетъ и администрация**, месечно списание за учители, учил. настоятелства и просвѣтни институти. Година II, кн. I и II (1926 г.). Год. абонаментъ 120 л. София, ул. „Алабинска" 36.

21. **Улилищна управа,** списание за училищноадминистративни въпроси. Шуменъ, книгоиздателство „Спасъ Поповъ", год. абонаментъ 60 лева.

22. **Занаятчийска практика**, списание за обща просвѣта и практически знания за занаятии. Плѣвенъ, 1926 год. год. II, кн. 9 и 10, год. абонаментъ 80 лева.

23. **Младежки Червенъ кръстъ**, год. V. кн. 1 и 2; год. абонаментъ 60 лв., за България, 100 — за чужбина. София, „Булевардъ Македония" 49.

24. **Български туристъ**, год. XVIII, кн. 8, 9. (окт. и ноем.) 1929 г.

25. **Български парнасъ**, двуседмично илюстровано списание за обществена култура. София, год. I, кн. 1. 1926 г. год. абонаментъ 200 лева, за странство 400 лв.

26. **Здраве и сила**, органъ на съюза на бъл. гим. дружества „юнакъ", год. XXII, (1926 г); год. абонам. 80 л., за юнаци 50 л. София, ул. Добруджа № 7.

27. **Свѣтулка**, списание за деца, год. XXII (1926—1927), год. абонаментъ 40 лева. София, книгоиздателство „Свѣтулка", ул. Бачо Киро 13.

28. **Детска радость**, спис. за деца, год. XII (1926—1927), книгоиздателство „Хемусъ", София.

29. **Детски свѣтъ**, месечно илюстровано списание за деца, год. VII (1926—1927), год. абонам. 40 л. София. ул. Гурко 58.

30. **Свѣтлина**, месечно списание културно-възпитателно, год. XXXIV (1927), кн, X—XI. София. ул. „Генералъ Паренсовъ" № 20 год. абонаментъ 120 лева.

31. **Народно стопанство**, популярно-икономическо списание; год XII (1926), кн. 7 и 8; год. абон. 70 л. за България, 100 — за чужбина, София, ул. Царь Самуилъ 15.

32. **Природа**, илюстровано популярно-научно списание; год. XXVII (1926), год. абон. 60 л. за България, 90 — за чужбина. София, ул. Парижъ № 14.

33. **Морски сговоръ**, органъ на Бълг. народ. морски сговоръ, год. III, брой 9 и 10, год. абон. 100 л. за България, 120 за чужбина, излиза въ Варна.

34 **Списание на Бълг инж. архит. дружество**, год. XXVI (1926), год. абонаментъ 250 л., за чужбина 350 лева. София, ул. Аксаковъ № 10.

35. **Земледѣлска практика**, спис. за лозарство, овощарство, пчеларство и пр., год. VII, год. VIII кн. I. Книгоиздателство „Агрария". София, площадъ Солунъ № 1; год. абонаментъ 40 лв.

36. **Земледѣлие**, спис. на бълг. землед. дружество, год. XXX, год. абонаментъ 50 лв. София, ул. „Хаджи Димитъръ" № 13.

37. **Стопанка**, списание, год. I (1926), кн. 8 и 9, год. абонам. 50 лева; София, Неоф. Рилски № 24 III.

38. **Известие на бълг. дружество Червенъ кръстъ**, год. XI, кн. 3. 4—5; год. абон. 50 лева.

39. **Телеграфопощенско и телефонно дѣло**, месечно списание, издава Глав. Дирекция на П. Т. Т., год. II, кн. 7, 8 (юбилейна) и 9. 1926 год.

40. **Известия на Дирекцията на народ. здраве**, месечно списание, год. XI, кн. 10 (1926); год. абонам. 150 лева.

41. **Юридически прегледъ**, списание за право и пр, подъ редакцията на С. С. Бобчевъ, XXVII годишнина (1926), кн., год. абонаментъ 100 л., за чужбина — 120, София, ул. Славянска 22.

42. **Славянски гласъ**, издание на Славянското дружество въ България, редакторъ Д ръ Н. Бобчевъ, год. XX (1926), год. абон. 60 л. София.

43. **Списание на Българското икономическо дружество,** издание на дружеството, год. XXV (1926), год. абонаментъ 120 лв., за чужбина 150 лв. София, ул. Бенковски № 3 (Чинов. застр. д-во).

44. **Архивъ**, за стопанска и социална политика, списание, редакторъ Д-ръ П. Джидровъ, год. II (1926), София, ул. Лавеле 16, год. абон. 160 лв., отдѣлна книжка 40 л.

45. **Естествознание и география**, год XI (1926/27), годиш. абон. 60 лв. Издателство „Ново училище".

46. **Химия и индустрия**, списание на съюза на българскитѣ химици, год. V (1926) год. абон. 90 лв., за странство 130 лв. София, Бул. Скобелевъ 9.

47 **Нова ера**, списание на студенч. христ. д-во, год. III (1925—1926), цена на кн. 10 лв.; София ул. Оборище и Кракра.

48. **Морска библиотека**, кн. № 13. издание на Бълг. морски сговоръ въ Варна.

49. **Въздържатель**, органъ на Българ. еван. въздър. съюзъ, год. XII (1926), год. абон. 30 лв., за чужбина 50 лв,

50. **Полезни съвети**, популярно месечно списание за финансови и юридич. въпроси, год. II, кн. 2, абон. 70 л. София ул. Солунъ 4.

51. **Нашето семейство**, двуседмично списание за обнова и колтура, год. I, год. абон. 80 лв, Русе, ул. Баба Тонка 75.

52. **Библиотека „Географско естество"**, год. IV, № 16, К. Рачевъ — Струмската долина, цена 6 лв.

53. **Библиотека „Нашата татковина"**, географско четиво за деца: Бѣло море, цена 5 лв.

53. **Учителски вестникъ**, органъ на съюза на учителитѣ отъ прогимназиитѣ, срѣднитѣ и висши у-ща въ Бъл-

гария, излиза седмично, год. XXII (1926), год. абон. 80 лева, София.

54. **Съзнание**, органъ на бълг, учителски съюзъ, год. XXIX, (1926), излиза седмично, год, абонаментъ 60 лева.

55. **Развигоръ**, седмиченъ литературенъ вестникъ, год. VI. (1927), год, абонаментъ 160 лева, за чужбина 200 л. София, издателство „Право", ул. Бачо Киро 2.

56. **Изтокъ**, седмичникъ за общественъ животъ и култура, год. II, год. абонаментъ 100, за чужбина 150 л. София ул. Мария Луиза 45.

57. **Трезва просвѣта**, органъ на учителския неутраленъ въздържателенъ съюзъ, год. I (1926), год. абонам. 30 л. Габрово, редакция Ив. П. Андреевъ.

58. **Детски другарь**, списание, излиза два пжти въ месеца, год. II (1926) София, печатница „Гладстонъ".

59. **Родопа**, месечно списание за миналото и настоящето на Родопския край, год. V (1926), год. абонам. 70 лв., за чужбина 200 лева. София, 4 клонъ ул. Добромиръ Хризъ.

60. **Prager Presse**, 6 Iahrgang № № — 357, 358, 359 (31. XII 1926).

61. **La Bulgarie** quotidien politique, litteraire et economique, — № № 1042 (31. XII. 1926).

62. **Музикаленъ прегледъ**, двуседм. вестникъ за музика и критика. Ст. Загора, год. III, абон. 50 лева годишно.

63. **Провинциаленъ актьоръ**, двуседм. вестникъ. София, год. абон. 50 лева.

64. **Комедия**, седмиченъ вестникъ за театъръ, критика и изкуство. София, год. III (1926), год. абон. 100 лева.

65. **Борба**, идейно-организационенъ органъ на ученич. въздържателенъ съюзъ, год. V (1926), год. абонаментъ 20 л., София, площадъ „Св. Недѣля" № 5.

66. **Родина** илюстровано списание за наука и литература, год. XV (1927), год. абон. 50 лева, София. ул. Опълченска № 69.

67. **Кооператоръ**, органъ на общия съюзъ на българскитѣ земледѣлски кооперации год. VII. год. абон. 50 лева. София, ул. Раковски № 85.

68. **Младежки веститель**, вестникъ за християнска култура, органъ на съюза на младежкитѣ християнски организации, год. XI (1926) год. абонаментъ 30 лева. София, ул. Раковски 123а.

69. **Духовна култура**, тримесечно списание за религия, изкуство и наука, безплатна притурка на „Църковенъ вестникъ" год. XXVII (1926).

70. **Църковенъ вестникъ**, седмично издание на Св. Синодъ, год. XXVIII (1927) съ безплатни притурки „Духовна култура", „Църковенъ архивъ" и „Книжки за деца". Синодалната палата въ София.

71. **Народенъ стражъ**, полумесечно списание на Софийската епархия; годишенъ абонаментъ 70 лева, за чужбина 170 лева. Адресъ: София, Свещен. братство, площадъ „Св. Недѣля".

72. **Здравна просвѣта**, седмиченъ вестникъ за популярна хигиена и медицина. София, ул. Царц Крумъ 18. Год. абонаментъ 100 лева.

73. **Здравецъ**, вестникъ за училищна и обществена хигиена, излиза два пѫти месечно, абонаментъ 25 лева годишно. София, ул. „Лавеле" 20.

74. **Българско овощарство**, списание на Българското земл. дружество, год. VII (1926), год. абонаментъ 40 лева., София, ул. „Хаджи Димитъръ" № 13.

Съдържание

на кн. 9 и 10 отъ XXV годишнина (1926) на списание „Училищенъ прегледъ“.

I. ОФИЦИАЛЕНЪ ОТДѢЛЪ

Стр.

Докладъ до г. М-ра на нар. просвѣщение върху преподаването на френски езикъ и литература въ срѣднитѣ училища въ Парижъ, отъ Н. Табаковъ, учитель въ Сливенската м. г. . . 2043

Окръжни

I. ОТДѢЛЕНИЕ ЗА ОСНОВНИТѢ УЧИЛИЩА

Окр. № 21016 отъ 16 септ. 2926 г. — учителитѣ да взематъ участие въ общото измѣрване на вината и материалитѣ, отъ които се вари ракия. 2069

Окр. № 22633 отъ 27 с. м. — за изборитѣ за членове на окръжнитѣ съвети на 4 ноемврий 1926 год. . . . 2069

Окр. № 24049 отъ 6 окт. с. г. — разрешава се да повторятъ III класъ на прогимназиитѣ ученици, пропаднали на приеменъ изпитъ въ гимназиитѣ. 2070

Окр. № 24608 отъ 9 с. м. — искатъ се сведения за учителкитѣ, навършили 25 годишна служба. . . . 2070

Окр. № 27179 отъ 26 с. м. — педагогически конференции ще се разрешаватъ само презъ свободни отъ учил. занятия дни. 2071

II. ОТДѢЛЕНИЕ ЗА СРѢДНИТѢ И ВИСШИ УЧИЛИЩА

Окр. № 21533 отъ 18 септемврий. 1926 г. — даватъ се опитвания какъ да стане избора на нови учебници въ основнитѣ и срѣдни училища. 2071

Окр. № 22104 отъ 22 с. м. — искатъ се сведения за категориитѣ и класоветѣ на всички редовни и волнонаемни учители. 2072

Окр. № 22105 отъ 22 с. м. — искатъ се сведения за произведенитѣ въ началото на учебната 1926—1927 год. приемни изпити за IV кл. въ гимназиитѣ. 2072

Окр. № 21258 отъ 17 с. м. — съобщава се за държавния изпитъ на кандидати за редовни учители въ срѣднитѣ училища. 2073

Окр. № 22558 отъ 27 с. м. въ допълн. на окр. № 21533 отъ 18 с. м. даватъ се нови нареждания по избора на учебницитѣ. 2074

Окр. № 24195 отъ 7 X. с. г. — правятъ се поправки въ програмата за срѣднитѣ училища. 2075

Окр. № 24502 отъ 8 с. м. — да се издавать удостовѣрения на свършилитѣ VIII кл. на срѣднитѣ училища за пжтуване съ 50 % само до мѣстожителството имъ. 2075

Окр. № 25301 отъ 14 с. м. — за репертоара на задължителни пѣсни за всѣки класъ по пѣние въ срѣднитѣ училища. . 2076

Окр. № 25082 отъ 20 с. м. — за духовно-културното, нравственото и физическо възпитание на учащата се младежь. 2077

III. БЮРО ЗА КУЛТУРНИТѢ УЧРЕЖДЕНИЯ И ФОНДОВЕТѢ

Окр. № 17630 отъ 18 августъ 1926 — за конкурснитѣ изпити за следване въ висши учебни заведения въ чужбина — отъ фонда за соц. и култ. подпомагане на учителитѣ. 2079

Окр. № 27409 отъ 28 окт. с. г. (къмъ окр. № 2805 отъ 10.II. с. г.) — за дружеств. групи „Младежки червенъ кръстъ". 2081

Окр. № 29109 отъ 16.XI.1926—за учен. лѣтни колонии. 2082

IV. ОТДѢЛЕНИЕ БЮДЖЕТО-КОНТРОЛНО

Окр. № 6257 отъ 1.X.1926 — искатъ се сведения, какви количества дърва и камени вжглища, както и какви суми сж изразходвани за учебнитѣ 1924/25, 1925/26 и 1926/27 год. . . 2083

Окр. № 6386 отъ 8.X. с. г. — искатъ се сведения за заплати и други възнаграждения на персонала при училищата. . 2083

Окр. № 6711 отъ 15.10. с. г. — искатъ се сведения за броя на седмичнитѣ уроци свръхъ максимума за времето отъ 15.IX.1925 год. до 31.III. 1926 год. 2085

Окр. № 6735 отъ 18 с. м. — да не се внасятъ отъ платцитѣ одръжкитѣ за пенсия върху мес. заплати и възнагражденията. 2085

Окр. № 6948 отъ 22.X.1926 год. — искатъ се сведения за числото на гл. учители, на директоритѣ и пунктовитѣ учители. 2086

Окржжна телеграма № 7566 отъ 17.XI.1926 — иска се таблица за пунктовитѣ учители и директори на прогимназии, които получаватъ платежни заповѣди. 2086

Окр. № 7708 отъ 19.XI. с. г. — даватъ се допълнителни нареждания по окржжната телеграма № 7566 отъ 17.XI. с. г. 2087

V. ОБЩИ.

Окр. № 28581 отъ 10.XI.1926 — даватъ се нареждения по преброяване на населението. 2088

II. НЕОФИЦИАЛЕНЪ ОТДѢЛЪ

Статии:

стр.

Проф. Б. Цоневъ: Къмъ правилна българска речь . . 2091

Ат. Илиевъ: Психология и психоанализъ на художественото творчество 2181

Ив. Т. Бракаловъ: Прегледъ на програмитѣ по история и нейното изучване въ първоначалнитѣ у-ща . . 2145
Д-ръ К. Свраковъ: Художествено възпитание (по Хергетъ)
Г. Лансонъ: Нѣколко думи върху обяснителното четене. Прев. Ек. Златоустова 2155
2163

Критика и рецензии:

Вел. Иордановъ: Естетично съзнание, принципиални въпроси въ естетиката, отъ Иох. Фолкелтъ 2173
Проф. Г. И. Кацаровъ: Социалната и економическа история на Римската империя, отъ М. Ростовцевъ . . . 2178
История на стария свѣтъ, отъ М. Ростовцевъ , . 2183
Проф. Г. И. Кацаровъ Наржчникъ за държавна и стопанска наука, т. I, св. I: Сжщность и развитие на държавата, отъ проф. Рих. Шмидтъ 2185
Проф. Ст. Младеновъ: Два критични приноси по история на Българитѣ и на Южнитѣ славяни, отъ Проф. Иосефъ Матлъ 2186
Проф. Д. Дечевъ: Списание за изследване на мѣстни названия, издавано отъ Иосифъ Щнецъ въ Мюнхенъ. . . 2192
Вел. Иордановъ: 1. Домашна галерия отъ прочути картини, отъ Иарно Иесенъ 2194
2. Училището за народна култура, отъ П. Остерайхъ . 2196
3. Водачъ въ нѣмски езикъ, отъ Д-ръ Е. Васерциеръ и Х. Роснеръ. 2198
П. Петровъ: Географски карти отъ Ефтимъ Велиновъ . . 2199

Хроника и съобщения.

Проф. Ст. Младеновъ; Професоръ Беньо Цоневъ и науката за родната ни речь 2201
Вел Иордановъ: Петгодишнина отъ смъртьта на народния поетъ Ив. Вазовъ 2222
Вел. Иор.: Освещаване на Българския археологически институтъ. 2223
Д. В.: Празникътъ на държавния университетъ . . . 2226
Вел. Иор. Чествуване 70-годишнината на проф. Ив. Мърквичка. 2228
„ „ Чествуване председателя на Учебния комитетъ при М-вото — Г. П. Василевъ 2231
Т. Ст. Сведения за кандидатитѣ за редовни гимназиални, учители явили се на държавенъ изпитъ презъ октомврийската сесия на учебната 1925/1926 години 2234
Д-ръ И. Горановъ: Здравни и хигиенични сказки съ филмови демонстрации. 2235
П. Петровъ: Една похвална и за примѣръ инициатива . . 2235

Ек. Златоустова: Училищни настоятелства въ Франция . 2237
„ „ Какво може да направи една общинска управа за просвѣтата и здравето на гражданитѣ . . 2238

Книгописъ.

Вел. Иордановъ: 1. Педагогични насоки въ днешно време, отъ проф. Рудолфъ Леманъ, кн. I и II. 2243
2. Монетитѣ и монетарницитѣ на Сердика, отъ Н. А. Мушмовъ. 2257
3. Лѣтописъ на бълг. академия на наукитѣ, кн. VII и VIII . 2258
4. Годишникъ на Народната библиотека въ София за 1924/25 год. 2260
5. Македонски прегледъ, спис. за наука и пр., год. II, кн. 3. 2262
6. Библиография по археология на България, отъ Б. Филовъ 2264
И. С. П.: Смѣлость, отъ Ш. Рише 2264
Сава Поповъ: 1. Юбилейна книга на съюза на учителитѣ отъ прогимназиитѣ, срѣднитѣ и висши у-ща въ България . 2266
2. Рѣка Дунавъ, отъ Д-ръ С. Г. Кашевъ . . . 2267
3. Обиколка изъ България отъ две деца, отъ Ал. Николовъ 2269

Получени въ редакцията книги и списания . . . 2272

Съдържание

на XXY-годишнина на „Училищенъ прегледъ“

I. ОФИЦИАЛЕНЪ ОТДѢЛЪ

Стр.

Законъ за признаване право на заплата, добавъчно възнаграждение и др. презъ преме на войнитѣ 1912—1913 и 1915—1918 години на учители или лица, които мобилизацията не е заварила на учителска служба . . 1

Докладъ отъ Учебния комитетъ при Министерството на нар. просвѣщение за състоянието на основното образование въ царство България презъ учебната 1924/25 година. 2

Докладъ на Худож. секция по прилагане закона за поощрение родната литература и изкуство 102

Правилникъ за управлението на фонда за социално и културно подпомагане на учителитѣ отъ народнитѣ училища 289

Докладъ отъ Учебния комитетъ при Министерството на народното просвѣщение за състояние на учебното дѣло въ срѣднитѣ училища и учителскитѣ институти въ България презъ учебната 1924—25 година 292

Докладъ до г. М-ра на нар. просвѣщение върху преподаването на френски езикъ и литература въ срѣднитѣ училища въ Парижъ, отъ Н. Табаковъ, учитель въ сливенската м. г. 2043

Прилагане закона за поощрение на родната литература и изкуство:

1. Докладъ отъ секцията по литература 649
2. „ на драматичната секция 656
3. „ по детската литература 660
4. „ на музикалната секция 663

Наредба за издържка и подпомагане даровити деца и младежи въ царството (§ 120 отъ бюджета на Министерството за 1926—27 година) 967

Административенъ рапортъ върху организацията на службитѣ въ Министерството на народното просвѣщение въ Франция и срѣднитѣ училища въ Парижъ, отъ Екатерина Златоустова 969

Окржжни

стр.

I. Отдѣление за основнитѣ училища

Окр. № 30196 отъ 28.XI.1925 — за съставяне на инвентарнитѣ книги за училищнитѣ имоти 104
„ 30286 отъ 30.XI. с. г. — за попълване на стат. листове по здравословното състояние на зжбитѣ у ученицитѣ . 105
„ 30711 отъ 4.XII с. г. — относно сждеб. процеси за спорове по училищнитѣ имоти 106
„ 30925 отъ 8.XII с. г. — часоветѣ по бълг. езикъ въ III прог. кл. да нѐ се увеличаватъ отъ 5 на 6. . . 107
„ 31242 отъ 12.XII с. г. — упжтване за съставяне описание на селищата въ България 108
„ 31243 отъ 12.XII с. г. — относно 5% такса за „фонда за соц. и култ. подпомагане на учителитѣ“ и отъ наематели на учил. имоти на частнитѣ турски училища. . . 107
„ 32267 отъ 17.XII с. г. — относно библиотека „физическо възпитание“ 108
„ 32712 отъ 22.XII с. г. — относно картоннитѣ надписи за запазване на горитѣ 109
„ 33006 отъ 24.XII с. г. — относно списъцитѣ за таксата 2% върху годишния наемъ на учил. имоти . . 109
„ 33136 отъ 25.XII с. г. — относно уреждане положението на екзархийскитѣ учители 110
Окр. № 2016 отъ 1, II. 1926 г. — за излишъцитѣ по училищнитѣ бюджети. . . . . , . 403
„ 2017 и 2023 отъ 1. II. с. г. — за изборитѣ на училищни настоятелства въ чистнитѣ училища. . . 404
„ 2299 отъ 4. II. с. г. — за изплащане сумитѣ по заемъ, отпуснатъ за училищна сграда по закона за кооперативенъ строежъ на народни основни училища . 405
„ 2313 отъ 5. II. с. г. — за изпитъ за завършенъ прогимназиаленъ курсъ 405
„ 2413 отъ отъ 5. II. с. г. — относно събиране сумитѣ за фонда за социално и културно подпомагане на учителитѣ 406
„ 2519 отъ 6. II. с. г. — за назначаване при окржжнитѣ съвети дѣловодители по училищнитѣ имоти- . . 407
„ 2520 отъ 6. II. с. г. — за застраховка противъ градушка на непокрититѣ училищни имоти . . . 408
Окр. № 6449 отъ 24.III.1926 г. — искатъ се сведения за броя на ученицитѣ отъ народнитѣ и частни основни у-ща къмъ 25 мартъ с. г. 664
„ 6809 отъ 29.III. с. г. — искатъ се сведения за построенитѣ основни училища презъ календарнитѣ 1920—1926 г. 665
„ 6951 отъ 30.III. с. г. — учители и ученици ще отбиватъ трудовата си повиность презъ ваканц. месеци . . 666
„ 8053 отъ 8.IV. с. г. — учителитѣ да устроятъ презъ първия учебенъ день следъ Великд. ваканция беседа за зна-

стр.

Окр. чението на застраховка отъ градушка за нашето земледѣлие 665

„ 8908 отъ 19.IV. с. г. — влоговитѣ книжки не трѣбва да се прилагатъ къмъ отчетитѣ, а завѣрено банково извлѣчение отъ тѣхъ 667

„ 9312 отъ 24.IV, с. г. — за касиери на учил. настоятелство може да се назначаватъ и лица, непредвидени въ чл. 85 на закона за народното просвѣщение. . . 668

Окр. № 9621 отъ 27. IV 1926 г. — даватъ се нареждания какъ да се води книгата за подлежащитѣ на задължително учение деца и какъ да се разработватъ статистическитѣ сведения за сѫщитѣ, съ приложение на съответни образци 1004

„ № 11,540 отъ 28. V с. г. — даватъ се упѫтвания, какъ да се урежда положението на училищнитѣ гори (общински балталъци) 1012

„ № 11541 отъ 28. V с. г. — изпраща се окрѫжното на М-ството на правосѫдието подъ № 1409 отъ 16. II. 1926, относно прилагането на чл. чл. 100 и 110 отъ закона за народното просвѣщение 1015

„ № 12041 отъ 4. VI с. г. — изпраща се преписъ отъ окрѫжното на М-ството на финанситѣ подъ № 10996 отъ 20. V. 1926 г., досежно сумитѣ отъ събранитѣ общински приходи, които бирницитѣ трѣбва да предаватъ на училищнитѣ касиери 1016

„ № 14233 отъ 30. VI. с. г. — за начина, по който да се издаватъ на учителитѣ увѣрения за пѫтуване съ намаление по Б. Д. Ж., за да не ставатъ злоупотрѣбления . 1018

„ № 14829 отъ 7. VII. с. г. — за урежданитѣ и тази година отъ Музикалната академия въ София лѣтни курсове по пѣние за учители отъ първоначалнитѣ училища и прогимназиитѣ 1020

Окр. № 16250 отъ 13. VII. с. г. — относно заемитѣ за кооперативенъ строежъ на здания за народни основни училища 1021

„ № 15373 отъ 15. VII. с. г. — за предметитѣ, по които се държи изпитъ за завършенъ прогимназиаленъ курсъ при народнитѣ прогимназии 1018

„ № 15933 отъ 22. VII. с. г. — за търговетѣ на училищни сгради, строени по кооперативенъ начинъ . . . 1019

„ № 16088 отъ 26. VII. с. г. — за еврейскитѣ религиозни празници, презъ които ученицитѣ евреи при народнитѣ училища ще се освобождаватъ отъ учебни занятия . 1021

„ № 17542 отъ 16. VIII. с. г. — за замѣната на отчужденитѣ училищни имоти съ равноценни такива . . 1022

„ № 17313 отъ 20. VIII. с. г. — даватъ се нареждания, какъ да се представятъ сведения за учителския персо-

стр.

Окр. наль при народнитѣ първоначални училища и прогимназии и за въведенитѣ учебници . . . . , 1022
Окр. № 21016 отъ 16 септ. 2926 г. — учителитѣ да взематъ участие въ общото измѣрване на вината и материалитѣ, отъ които се вари ракия. 2069
Окр. № 22633 отъ 27 с. м. — за изборитѣ за членове на окржжнитѣ съвети на 4 ноемврий 1926 год. . . . 2069
Окр. № 24049 отъ 6 окт. с. г. — разрешава се да повторятъ III класъ на прогимназиитѣ ученици, пропаднали на приеменъ изпитъ въ гимназиитѣ. 2070
Окр. № 24608 отъ 9 с. м. — искатъ се сведения за учителкитѣ, навършили 25 годишна служба. . . 2070
Окр. № 27179 отъ 26 с. м. — педагогически конференции ще се разрешаватъ само презъ свободни отъ учил. занятия дни. 2071

II Отдѣление за срѣднитѣ и висши училища и университета.

Окр. № 27555 отъ 29 окт. 1925 — препоржчва се спис. „Спортенъ прегледъ“ 111
„ 29916 отъ 25 ноем. с. г. — за размѣната на класоветѣ по предобѣдни и следобѣдни занятия . . . 111
„ 30415 отъ 2. XII с. г. — за допълнит. часове по физич. възпитание“ 111
„ 30544 отъ 3. XII с. г. — иска се списъкъ на общинитѣ, които влизатъ въ района на всѣка непълна гимназия въ всѣки окржгъ 113
„ 30850 отъ 7. XII с. г. — искатъ се сведения за извънучил. организации, помощни на училището . . . 113
„ 30832 отъ 8. XII с. г. — забранява се на учители и учителки въ срѣд. училища, учит. институти и пр. да откриватъ курсове по танци 115
„ 30845 отъ 9. XII с. г. — препоржчватъ се списанията на спортнитѣ организации, на млад. християнски и въздърж. дружества, на разузнавачитѣ и пр. 115
„ 32028 отъ 15. XII с. г. — за народния праздникъ 3 октомврий: Възшествието на Н. В. Царя и независимостьта на България 116
„ 32028 отъ 15. XII с. г. — за библиотека „Физич. възпитание“ 116
„ 32323 отъ 18. XII с. г. — припомня се окр. № 29216 — за следобѣднитѣ занятия 117
„ 33229 отъ 26. XII с. г. — да се държатъ на 16. I. 1927 г. беседи на ученицитѣ отъ срѣд. у-ща противъ алкохола 117
„ 452 отъ 13. I 1926 — за лекторскитѣ възнаграждения . 118
„ 468 отъ 13. I 1926 — искатъ се сведения за свършилитѣ последния класъ на непъл. гимназии . . . 118
„ 789 отъ 16. I с. г. — за стипендията отъ международния

стр.

Окр. институтъ за подготовка на учители при универ. „Колумбия“ въ Ню-Иоркъ 121
„ 959 отъ 18. I с. г. — за премѣстване на ученици отъ пълно и непълно училище въ пълно срѣд. училище . 121
„ 1095 отъ 20. I. с. г. — въ допълнение на окр. № 1337 отъ 17. I 1924 г.—да се дава подкрепа и съдействие на въздърж. дружества при срѣд. училища . . . 122
„ 3739 отъ 22. II 1926 г. — за поправка на § 93 въ „Правила за строево обучение въ училищата“ . . . 409
„ 4195 отъ 25. II с. г. — относно увѣренията за пжтуване съ намалени цени по желѣзницитѣ 409
„ 4408 отъ 27. II с. г. — забранява се да се въвежда въ училищата учебника руска христоматия „Цвѣты“ за VI кл., издание на Ал. Паскалевъ 410
„ 5246 отъ 11. III с. г. — гимнастическитѣ салони да се отстжпватъ и на извънучилищни организации . . 410
„ 5647 отъ 17. III с. г. (къмъ № 4103 отъ 27. II с. г.) — запрещението на учебното пособие по руски езикъ „Цвѣты“ се отнася до III издание, книгоизд. Паскалевъ . . 674
„ 8303 отъ 10. IV с. г. — за сътрудничеството между разнитѣ извънучил. организации за физич. възпитание . 674
„ 8542 отъ 14. IV с. г. (къмъ № 25146 отъ 12. X 1925) — приемния изпитъ на ученици, свършили прогимназия, остава въ сила и ще бжде приложенъ за учебната 1926/27
„ 8764 отъ 17. IV с. г. — въ централното техническо училище за изкуство и индустрия въ Франция за въ бждеще ще се приематъ чужденцитѣ само като слушатели и безъ конкурсния изпитъ 675
Окр. № 11660 отъ 29. V. 1926 г. — досежно улесненията за учителитѣ, които пжтуватъ по Дунава съ параходитѣ на първото Дунавско параходно дружество . . . 1025
„ № 12491 отъ 9. VI. с. г. — за строгая надзоръ, който учителитѣ трѣбва да упражнявать върху ученицитѣ при събори, като юнашкия съборъ въ гр. Враца , . 1026
„ № 12520 отъ 9. VI. с. г. — за курса по френски езикъ на учителитѣ по този предметъ въ прогимназиитѣ и срѣднитѣ училища, който се открива презъ лѣтната ваканция при френския институтъ въ София 1027
„ № 12554 отъ 11. VI. с. г. — изпращатъ се формуляри за статистически сведения, заедно съ нареждания за попълването имъ 1027
„ № 12705 отъ 12. VI. с. г. — какъ да се даватъ сведения за зрѣлостнитѣ изпити 1028
„ № 13031 отъ 17. VI. с. г. — въ допълнение на окржжни № 23076 и 29180 отъ 1925 г. — относно изучването на ржкодѣлие, ржчна работа и домакинство . . . 1030
„ № 13667 отъ 23. VI. с. г. — изпраща съ заповѣдь

стр.

Окр. № 1590, съ която се утвърждава избора на членове въ окръжнитѣ училищни съвети 1031
„ № 14157 отъ 30. VI. с. г. — относно задължителния лѣтенъ курсъ за учителитѣ по физическо възпитание отъ непълнитѣ гимназии 1032
„ № 15486 отъ 17. VII. с. г. — допълнение къмъ окр. № 14157 1032
„ № 16757 отъ 3. VII. с. г. — относно приемнитѣ изпити за постжпване въ срѣднитѣ училища на ученици отъ прогимназиитѣ и непълнитѣ гимназии . . . 1033
Окр. № 21533 отъ 18 септемврий 1926 г. — даватъ се опжтвания, какъ да стане избора на нови учебници въ основнитѣ и срѣдни училища. 2071
Окр. № 22104 отъ 22 с. м. — искатъ се сведения за категориитѣ и класоветѣ на всички редовни и волнонаемни учители 2072
Окр. № 22105 отъ 22 с. м. — искатъ се сведения за произведенитѣ въ началото на учебната 1926—1927 год. приемни изпити за IV кл. въ гимназиитѣ. . . . 2072
Окр. № 21238 отъ 17 с. м. — съобщава се за държавния изпитъ на кандидати за редовни учители въ срѣднитѣ училища 2073
Окр. № 22558 отъ 27 с. м. въ допълн. на окр. № 21533 отъ 18 с. м. даватъ се нови нареждания по избора на учебницитѣ . , . , . . . , 2074
Окр. № 24195 отъ 7 X. с. г. — правятъ се поправки въ програмата за срѣднитѣ училища. . . . . , 2075
Окр. № 24502 отъ 8 с. м. — да се издаватъ „удостовѣрения на свършилитѣ VIII кл. на срѣднитѣ училища за пжтуване съ 50 % само до мѣстожителството имъ. . . 2075
Окр. № 25301 отъ 14 с. м. — за репертоара на задължителни пѣсни за всѣки класъ по пѣние въ срѣднитѣ училища 2076
Окр. № 26082 отъ 20 с. м. — за духовно-културното, нравственото и физическо възпитание на учащата се младежь 2077

III. Бюро за култ. учреждения и фондоветѣ.

Окр. № 33169 отъ 26. XII. 1925 за вноски по 1 л. за уч. колонии 122
„ 33291 и 29 XII. с. г. — за сумитѣ събирани отъ продажба на минист. издания за фондоветѣ „Ив. Вазовъ и литератур. издания“ 123
„ 33446 „30. XII. 1925 г.—за фонда на Българ. академия“ „братя Димитъръ и Стефанъ Костови Икономови“. . 123
„ 759 отъ 15. I. 1926 г. — „библиотека Ив. Вазовъ“, издавана отъ Борисъ Базовъ 124
„ 853 отъ 18. I. с. г. — къмъ окр. № 9767 отъ 10. V. 1924 — препоржчва се в. „Здравна просвѣта“ отъ Д-ръ

стр.
Окр. Витановъ 125
„ № 1048 отъ 20. I. 1926 — за билията . . . 125
„ № 1050 отъ 20. I. с. г.—за списанието на физикомат. д-во 126
„ № 1775 отъ 28. I. 1926 г. — одобрява се и се препоржчва сп. „*Сестра*“ 411
„ 2712 отъ 9. II, с. г. — да не се разпространяватъ между децата издания, които не сж одобрени и препоржчани отъ Министерството 411
„ 3691 отъ 20. II с. г. — за специалната служба при народния Етнографически музей — събиране народни мелодии 412
„ 4834 отъ 5. III. с. г.—препоржчва се и се изпращатъ за продаване екземпляри отъ албума „*Азбука за малкитѣ*“.
„ 5220 отъ 11 III. с. г. — да се изпращатъ публикации на международния институтъ за интелектуално сътрудничество при Обществото на народитѣ . . . 413
Окр. № 5989 отъ 19. III. 1926 год. — препоржчватъ се изданията на Българ. туристична библиотека . . . 669
„ 6563 отъ 25. III. с. г. — да се дава пълно съдействие на братя Владигерови, които ще даватъ концертъ отъ собствени композиции на народни мотиви — изъ България специално за ученицитѣ 669
„ 7219 отъ 31. III. с. г. — да се запознаватъ ученицитѣ съ целитѣ и стремежитѣ на Българския морски сговоръ, както и да се образуватъ отъ ученици при морския сговоръ 671
„ 8050 отъ 8. IV. с.г.—да се дава пълно съдействие на младитѣ приятели на въздържателната идея—алкохолизма и пр. 672
„ 9093 отъ 21. IV. с. г. — за 50 годишнината на априлското възстание (20 априлъ 1876—20. IV. 1927).
Окр. № 14149 отъ 29. VI, 1926 г. — открива се презъ лѣтната ваканция германска изложба на учебни пособия . 1035
„ № 15202 отъ 10. VII. с. г. — да се дадатъ съдействия по регулиране отношенията между държавни, окржжни и общински учреждения и кооперации въ Върховния кооперативенъ съветъ 1035
„ № 17229 отъ 10. VII. с. г. — окржжнитѣ управители да напомнятъ на печатари, автори и уредници на книги и списания за деца и юноши да се съобразяватъ съ §§ 6, 7 и 8 отъ правилника за прилагане на закона аз детската литература 1036
Окр. № 17650 отъ 18 августъ 1926 — за конкурснитѣ изпити за следване въ висши учебни заведения въ чужбина — отъ фонда за соц. и култ. подпомагане на учителитѣ 2079
Окр. № 27409 отъ 28 окт. с. г. (къмъ окр. № 2805 отъ 10.II. с. г.) — за дружеств. групи „Младежки червенъ кръстъ“. 2081
Окр. № 29109 отъ 16.XI.19_6—за учен. лѣтни колонии. 2082

Бюджето-контролно отдѣление.

стр.

Окр. № 6925 отъ 3. XII 1925—изпраща се преписъ отъ писмо на окр. смѣт. палата — за излишецитѣ отъ прикпючване на бюджети на учил. настоятелства 127

„ 6956 отъ 4. XII с. г.— изпраща се преписъ отъ писма на Дирекц. за държав. дългове — искатъ се сведения за броя на служителитѣ — по поводъ новитѣ измѣнения на закона за изпититѣ 127

„ 6999 отъ 7. XII 1925 — за каква сума сж издадени плат. заповѣди до 1. XII 1925 г. по § 101 . . . 129

„ 7035 отъ 8. XII с. г. — за добавъчното възнаграждение по § 107 на бюджета на служащитѣ отъ V и VI категория 129

„ 7058 9. XII с. г. — за оправдание на отпуснати авансови суми 129

„ 7290 18. XII с. г. — даденитѣ вече суми на служителитѣ отъ V и XI катег. (гл. окр. № 7035) да не се искатъ обратно 129

„ 7035 отъ 9. XII 1925 — за платежнитѣ заповѣди по изплащане наемнитѣ цени на държ. учреждения . . 129

„ 7120 а отъ 12. XII 1925 — за фондовитѣ марки 50 ст. . 130

„ 167 отъ 15. I 1926 — че длъжностьта счетоводитель при инспекциитѣ е предвидена 132

„ 217 отъ 13 I с. г. — за икономии въ канцеларскитѣ материали 132

„ 534 отъ 4. II 1926 г. — за признаване право на заплата и добавъчно възнаграждение на учителствувалитѣ презъ 1911/1912 и 1914/1915 учебни години . . . 414

„ 560 отъ 5 II с. г.—да се облепватъ всички учебници за основнитѣ и срѣдни училища съ марка отъ фонда за социално и културно подпомагане на учителитѣ . . 415

„ 715 отъ 12. II с. г. — относно доставкитѣ чрезъ търгъ и по доброволно съгласие 417

„ 1023 отъ 23. II с. г. — относно наема на учрежденията подъ ведомството на Министерството на народното просвѣщение 417

„ 1045 отъ 24. II с. г. — относно кредита за заплати и добавъчно възнаграждение за м. мартъ . . . 418

„ 1075 отъ 25. II с. г. — за възнаграждението на служителитѣ отъ V и VI категория 419

„ 1093 отъ 3. III с. г. — къмъ окр. №№ 715 и 936 отъ 12 и 18. II с. г. — да не се облагатъ съ данъкъ върху занятията премиитѣ на учителитѣ 419

„ 1646 отъ 27. I с. г.—за учителската взаимноосигурителна и спомагателна каса 419

„ 1944 отъ 27. I. с. г. — за издръжката на непълнитѣ

стр.
Окр. гимназии 420
„ 1573 отъ 19. III с. г. — да отпуснатъ кредитъ за премиитѣ на уволненитѣ по чл. 128 отъ закона за народн. просвѣщение 676
„ 1851 отъ 2. IV с. г. — съ което се изпраща преписъ отъ решението на Върх. смѣтна палата по приложението на чл. 141 отъ закона за бюджета, отчетностьта и предприятията 677
„ 1886 отъ 3. IV с. г. — за заплатитѣ на прислужницитѣ въ прогимназиитѣ отъ 1. IV т. г. ще се изплаща по бюджета на учил. настоятелство 678
„ 2569 отъ 12. IV с. г. — платежнитѣ заповѣди по бюджета за 1925/26 година следъ 30 юний 1926 г. не се изплащатъ 678
„ 2913 отъ 20. V с. г. — за отопление учрежденията съ камени въглища 679
„ 2914 отъ 21 с. м — изпраща се окр. 1415 отъ 2. IV 1926 г. на Върх. смѣтна палата 679
„ 2915 отъ 21 с. м. — дългове за минали години отъ държавни учреждения 681
„ 2679 отъ 25. V с. г. — издаването на платежни заповѣди отъ миналогодишното бюджетно упражнение да продължи и следъ 3. III 1926 г. 1037
„ 4347 отъ 14. VII с. г. — относно договоритѣ за наемане помѣщения за държавни учреждения . . 1038
„ 4534 отъ 20 VII с. г. — относно пенсионнитѣ удръжки на всички лица, подведомствени на М-ството на народното просвѣщение 1038
„ 4655 отъ 27. VII с. г.—допълнение къмъ окр. № 4539,
„ 4889 отъ 3 VIII с. г. — относно срока за оправдаване авансовитѣ платежни заповѣди 1039
„ 4963 отъ 5. VIII с. г. — на каква сума възлиза възнаграждението отъ кредита по § 137 на бюджета за 1926—927 год. 1040
„ 5104 отъ 11. VIII с. г. — искатъ се сведения за прослужени години на чиновницитѣ (мжже и жени) . 1040
„ 5151 отъ 14. VIII с. г. — искатъ се сведения за неизплатенитѣ дългове 1044
„ 5195 отъ 18. VIII с. г. — на каква сума възлиза разхода за заплати и др. възнаграждения на учителитѣ отъ първоначалнитѣ училища и прогимназиитѣ за м-цъ августъ т. г. 1044
Окр. № 6257 отъ 1.X.1926 — искатъ се сведения, какви количества дърва и камени въглища, както и какви суми сж изразходвани за учебнитѣ 1924/25, 1925/26 и 1926/27 год. 2083
Окр. № 6386 отъ 8.X. с. г. — искатъ се сведения за заплати и други възнаграждения на персонала при училищата. 2083

стр.

Окр. № 6711 отъ 15.10. с. г. — искатъ се сведения за броя на седмичнитѣ уроци свръхъ максимума за времето отъ 15.IX.1925 год. до 31.III. 1926 год. 2085

Окр. № 6735 отъ 18 с. м. — да не се внасятъ отъ платцитѣ одръжкитѣ за пенсия върху мес. заплати и възнагражденията. 2085

Окр. № 6948 отъ 22.X.1926 год. — искатъ се сведения за числото на гл. учители, на директоритѣ и пунктовитѣ учители. 2086

Окржжна телеграма № 7566 отъ 17.XI.1926 — иска се таблица за пунктовитѣ учители и директори на прогимназии, които получаватъ платежни заповѣди. . . . 2086

Окр. № 7703 отъ 19.XI. с. г. — даватъ се допълнителни нареждания по окржжната телеграма № 7566 отъ 17.XI. с. г. 2087

VI. Общи

Окр. № 33034 отъ 24 дек. 1925 г. — относно задълженията на общинитѣ по издръжката на непълн. гимназии . 133

„ 33183 отъ 25 дек. с. г. — за праздника на залесяването 133

„ 105 отъ 4. I. 1926 — прощалното окржжно на М-ръ Ал. Ц. Цанковъ 134

Окр. № 4435 отъ 27. II. 1926 г, — по мѣроприятията, чрезъ които учащата се младежь би се запазила отъ странично влияние и би се поставила изключително подъ контролата на училището . . , . . 681

„ 6980 отъ 31. III. с, г. — за освобождение на трудовата повиность и начина на отбиването ѝ . . . 687

„ 8582 отъ 15.IV с. г. — за избиране членове на окржж. училищни съвети 681

„ 8583 отъ 15.IV. с. г. — за агитационната седмица на Бълг. национ. спортна федерация . , . 691

Окр. № 28581 отъ 10.XI.1926 — даватъ се нареждения по преброяване на населението. 2088

IV. Учебенъ комитетъ

Окр. № 16784 отъ 3. VIII. 1926 год. — да се съобщи, има ли ученици изключени презъ изтеклата година за слабъ успѣхъ (чл. 140 отъ закона) 1073

II. НЕОФИЦИАЛЕНЪ ОТДѢЛЪ

Статии:

Проф. А. Иширковъ: Влиянието на културата върху слабокултурнитѣ народи 139

Ж. Чанковъ: Грамотность на населението въ България . 150

стр.
Ек. Златоустова: Международна федерация на университетскитѣ жени 179
П. Петровъ; Читанката въ основнитѣ народни училища . 196
Н. Начовъ: Ботьо Петковъ. (Животъ и дейность) . . 423
А. Хергеръ: Нравствена педагогия. (Превелъ съ съкращения Вел. Йордановъ) 465
Хр. Вакарелски: „Недѣлникътъ" на Софрония и неговото значение 503
Слава Щиплиева: Какъ да се отхранятъ ценни расови черти у българското момиче чрезъ нашата народна пѣсень . 519
Никола Т. Балабановъ: Ученически лѣтовища (детски колонии) презъ 1926 година. 543
Проф. Ж. Радевъ: Географска и етнографска България въ нейнитѣ исторически граници 692
Н. Начовъ: Ботьо Петковъ (продължение и край) . . 716
Ал. Н. Жековъ: Недьо Жековъ при уредбата на учебното дѣло въ Лѣсковецъ и на богословското у-ще въ Петропевловския мънастиръ 754
Д-ръ Сл. Чаушовъ: Иоханъ Фридрихъ Хербартъ (по случай 150-годишнината отъ рождението му). . . . 805
Д-ръ Б. Н. Шумпфъ: Съвременни схващания за физич. и нравствено възпитание 813
Д-ръ Ст. Г. Тончевъ: Новитѣ американски методи за здравна просвѣта на народа 832

Проф. Димитъръ Т. Кацаровъ: Нѣколко психодидактични изследвания 1047
Никола Д. Иордановъ: Съвременниятъ материализъмъ (рефератъ 1073
Иох. Фолкелтъ: Изкуството и моралъ. Прев. Любенъ Георгиевъ 1087
Ангелъ Ивановъ: Борбитѣ на българитѣ за черковно-училищни правдини въ Неврокопъ (записки) 1110
Проф. Б. Цоневъ: Къмъ правилна българска речь . 2091
Ат. Илиевъ: Психология и психоанализъ на художественото творчество . . . ! . . 2181
Ив. Т. Бракаловъ: Прегледъ на програмитѣ по история и нейното изучване въ първоначалнитѣ у ща . . . 2145
Д-ръ К. Свраковъ: Художествено възпитание (по Хергетъ) Г. Лансонъ: Нѣколко думи върху обяснителното четене. Прев. 2155
Ек. Златоустова 2163

Критика и рецензии

Проф. Г. К. Кацаровъ: Годишникъ на Народната библиотека въ Пловдивъ за 1923 год. 197
Д-ръ В. А. Мановъ: Нравственость и възпитание отъ Ф. Тома, превелъ Илия Краевъ 270
Т. Константинъ Величковъ, личность и творчество отъ Ст. П.

стр.
Василевъ 211
О. Н.: Библиотека „Музика“ № 1: *Моцартъ* отъ Камелъ Белегъ, превелъ Н. Абаджиевъ 215
Т.: Писменитѣ упражнения по български езикъ, ржководство за прогимназиални учители отъ Д. Марчевски . . 215
Б. Ахтаровъ: Растенията отъ биологично гледище отъ Б. Митовъ 219
Вел. Йордановъ: Библия, сиречъ книгитѣ на свещеното писание на вехтия и новия заветъ. Издава Св. Синодъ на българската църква 551
Ст. Младеновъ: Изборъ отъ старославянски (старобългарски) текстове отъ Станиславъ Слонски. . . . 568
Д-ръ В. А. Мановъ: Възпитатель и възпитаникъ, педагогическа монография отъ Цвѣтко Петковъ . . . 574
Н. Т. Балабановъ: Речникъ на чужди думи (и мжчноразбираеми български) отъ З. Футековъ 578
Б. Ахтаровъ: Практическо ржководство по естествознание за основни учители отъ Ат. Георгиевъ, П. К. Домусчиевъ и П. Миневъ 572
Проф. Г. И. Кацаровъ: Старокласическиятъ свѣтъ отъ проф. Д-ръ Хансъ Ламеръ . , ... 847
Проф. Ст. Младеновъ: Ромънскитѣ номади отъ Т. Капиданъ. 848
Проф. Б. Цоневъ: Въ Америка, впечатления отъ В. Узуновъ. 856
Вел. Иордановъ:
1. Нѣмската драма отъ Ф. Арнолдъ 858
2. Приказк отъ Балканскитѣ земи отъ Августъ Лескинъ. 860
3. Българско нѣмски речникъ отъ проф. Г. Вайгандъ и Нѣмско-бълг. речникъ отъ Ал. Доричъ . . . 872
4. Кюршнеровъ всеобщъ разговоренъ речникъ („Kürschners Univarsal — Konversations Lexikon) . . . 864
Ж. Ч.: Какъ е уредено промишленото допълнително (чиращко) образование въ Австрия и Германия и какъ трѣбва да се уреди у насъ 864
П. Петровъ: Ржководство по преподаване на граматиката въ основнитѣ училища 869
Проф. Ст. Младеновъ: Най-новиятъ томъ на полскитѣ „Филологически трудове“ 1141
Проф. Ст. Младеновъ: Испанска граматика за българи отъ Димитъръ Д. Даскаловъ 1145
Проф. К. Ивановъ: Руская школа за рубежомъ . . . 1149
А. П. Стоиловъ: Nastevni Yjestnik, Jzdae Drustvo hrvafskih srebnkoskolskih pofesora 1152
Ст. Чилингировъ: Младежка библиотека, издание на кооперативното дружество „Посрѣдникъ“ въ София . . 1153
Н. Табаковъ: Пѣснитѣ на Чинтулова 1155
Б.: Учение за засилване паметьта отъ проф. Пьолманъ . . 1158
Ал. Д. Пиронковъ: Учебникъ по старобъл. езикъ за V кл. на срѣд. у-ща, отъ проф. Ст. Младеновъ, Т. Атанасовъ и

стр.
Ст. П. Расилевъ 1159
Вел. Иордановъ: Естетично съзнание, принципиални въпроси въ естетиката, отъ Иох. Фолкелтъ 2173
Проф. Г. И. Кацаровъ: Социалната и економическа история на Римската империя, отъ М. Ростовцевъ . . . 2178
История на стария свѣтъ, отъ М. Ростовцевъ , . 2183
Проф. Г. И. Кацаровъ Наржчникъ за държавна и стопанска наука, т. I, св. I: Сжщность и развитие на държавата, отъ проф. Рих. Шмидтъ 2185
Проф. Ст. Младеновъ: Два критични приноси по история на Българитѣ и на Южнитѣ славяни, отъ Проф. Иосефъ Матлъ 2186
Проф. Д. Дечевъ: Списание за изследване на мѣстни названия, издавано отъ Иосифъ Щнецъ въ Мюнхенъ. . . 2192
Вел. Иордановъ: 1. Домашна галерия отъ прочути картини, отъ Иарно Иесенъ 2194
2. Училището за народна култура, отъ П. Остерайхъ . 2196
3. Водачъ въ нѣмски езикъ, отъ Д-ръ Е. Васерциеръ и Х. Роснеръ. 2198
П. Петровъ: Географски карти отъ Ефтимъ Велиновъ . . 2199

Хроника и съобщения.

25-годишнината на „Училищенъ прегледъ". Съобщава: Вел. Иор. 221
5-годишниятъ юбилей на Славянското дружество въ България. Съобщава: Вел. Иор. 224
Празникътъ на Софийския университетъ 230
30-годишниятъ юбилей на професоръ Д-ръ В. Н. Златарски. Съобщава: Ив. Ст. Поповъ 230
Художникътъ Никола Михаиловъ, неговото творчество и неговиятъ юбилей. Съобщава: Вел. Иор. . . . 237
Отличили се български артистъ въ Виенската народна опера. 245
Юбилеятъ на проф. Луборъ Нидерле. Съобщава: Н. Т. Б. . 245
Юбилеятъ на Унгарската акад. на наукитѣ. Съобщава: Н. Т. Б. 246
Тържествено празднуване патронния праздникъ на III Соф. м. гимназия. Съобщава: С. Денковъ 248
Българскиятъ езикъ въ срѣднитѣ у-ща въ Франция. Съобщава: Ек. З-ва 250
Институтъ за славянски езикъ и литература въ Страсбургъ Съобщава: Ек. З-ва 251
Фотографическо копие на видинския сборникъ отъ XIV вѣкъ (Н. Т. Б.) 252
Варненската окр. учил. инспекция за националното възпитание на младежьта. Съобщава: Вел. Иор. 253
Курсъ по пѣние за първон. и прогим. у-ли въ Варненския окржгъ. Съобщава: Вел. Иор. . . , . . 255
Курсъ по техн. предмети за прог. учители презъ 1925 год. въ

стр.
Лжджене (Пещерско) 256
Курсъ по физическо възпитание на учителитѣ въ София. Съобщава: А. В. Д. 258
Праздникъ на залесяването. Съобщава: Вел. Йор. . . 259
Учителска конференция. Съобщава: П. П. 261
Нравствено възпитание въ Япония. Различия въ даровитостьта и училището. Какъ трѣбва да става изборътъ на даровититѣ деца въ училището. } Съобщава: Вел. Йор. . . 263 266
† Емануилъ Ивановъ и Антонъ Шоурекъ. Съобщава: М. Николовъ 585
Домъ на Иванъ и Мария Ев. Гешови въ София. Съобщава: Вел. Йордановъ 589
Ролята на обучението по история при възпитанието. Съобщава: И. П. С. 590
Учителитѣ при основнитѣ училища въ България къмъ 1. III. 1926 година. Съобщава: Д. Цонковъ . . . 595
Резултатъ отъ държавния изпитъ за редовни първоначални учители въ България презъ 1925 г. Съобщава: Д. Ц . 599
IV международенъ конгресъ по нравствено възпитание. Съобщава: Ек. З-ва 601
Просвѣтното дѣло въ Австрия, Съобщава: С. Поповъ. . 602
Народното образование въ Ромъния. Съобщава Вел. Йор. . 606
Международно висше училище въ Дания 609
Подготовката на основнитѣ (народнитѣ) учители въ Германия. 610
Възможно ли е тъй нареченото „цѣлостно обучение“ . . 615
Висша търговска академия въ Варна. Съобщава: П. П. . 617
Даскалъ Петъръ Арнаудовъ. Съобщава: Д-ръ Сл. Ч. . . 619
Праздникътъ св. Кирилъ и Методий на 24 май 1926 год. въ София. Съобщава Вел. Йор. 872
50-годишнината отъ смъртьта аа Хр. Ботевъ. Тържествата въ Калоферъ на 2, 3 и 4 юний 1926 год. Съобщава Вел. Йор. 878
Пиерсъ О'Махонъ и неговото благотворително дѣло въ България. Съобщава Вел. Йор. 883
Изъ училищния и революционенъ животъ на гр. Ямболъ. Съобщава: Георги Стефановъ 896
Изложба на българскитѣ организации за физическо възпитание. Съобщава: А. Друмевъ 903
Изложба на бълг. народенъ морски сговоръ и на дветѣ туристически организации (Б. Т. Д. и Ю. Т. С.) въ България. Съобщава: Сава Поповъ 905
Училищни постройки. Съобщава: Д. Цонковъ . . . 910
Ученически трапезарии при основ. у-ща въ България . 915
Уравновесяване умственото и физич. развитие. А. Д. . . 917
Балетната продукция на у-щето на Пешо Радоевъ. Съоб. А. Д. 920
Извлѣчение изъ годишния рапортъ на единъ селски главенъ учитель — Т. Новаковъ въ с. Драговищица, Софийско.

стр:
Съобщава: П. Петровъ. 922
Едно отъ голѣмитѣ французки училища — Ecole Normale supérieure. Съобщава: Д-ръ К. Берберова . . . 925
III международенъ педагогически конгресъ въ Хайделбергъ презъ 1925 год. 928
Народното образование въ южна Сърбия. Съобщава: В. И.
Ваканционенъ курсъ по френски езикъ при института „Ж. Ж. Русо" въ Женева. Съобщава Пан. Петровъ . . . 932
Учебното дѣло въ Чехославия 935
Изложба на учебни пособия въ София 937
Проф. Ст. Младеновъ; Професоръ Беньо Цоневъ и науката за родната ни речь 2201
Вел Иордановъ: Петгодишнина отъ смъртьта на народния поетъ Ив. Вазовъ 2222
Вел. Иор.: Освещаване на Българския археологически институтъ. 2223
Д. В.: Празникътъ на държавния университетъ . . . 2226
Вел. Иор. Чествуване 70-годишничата на проф. Ив. Мърквичка. 2228
„ „ Чествуване председателя на Учебния комитетъ при М-вото — Г. П. Василевъ 2231
Т. Ст. Сведения за кандидатитѣ за редовни гимназиални учители явили се на държавенъ изпитъ презъ октомврийската сесия на учебната 1925/1926 години 2234
Д-ръ И. Горановъ: Здравни и хигиенични сказки съ филмови демонстрации. 2235
П. Петровъ: Една похвална и за примѣръ инициатива . . 2235
Ек. Златоустова: Училищни настоятелства въ Франция . 2237
„ „ . Какво може да направи една общинска управа за просвѣтата и здравето на гражданитѣ . . 2238

Книгописъ.

История на философията, томъ I Древня философия (№ 49 отъ „Универс. библиотека") отъ проф. Д-ръ Ив. Георговъ 269
Личности и проблеми, литературни очерки отъ М. Арнаудовъ, професоръ въ университета 271
Българска мисъль. Издание на върховния читалищенъ съюзъ въ България. Редакторъ проф. М. Арнаудовъ Издатель: Ал. Паскалевъ 272
Библиографически бюлетинъ на депозиранитѣ книги въ Софийската народ. библиотека презъ 1919—1923 год. . . 273
Хемусъ и Родопи, приносъ къмъ старата география на България отъ Д-ръ Д. Дечевъ 274
Библиотека Иванъ Вазовъ 277
Гатанки отъ дѣдо Благо 278
Ржководство по четене въ основно училище отъ Хр. Николовъ, прогим. учил. и-ръ въ Пловдивъ, Ив. Велиновъ

стр.
и Н. Моневъ, образцови у-ли при Севл. педаг. у-ще . 279
Народна цѣлина, илюстровано списание за народна просвѣта. Редакторъ Г. Балтаджиевъ 281
Сборникъ за народни умотворения и народописъ, книга XXXVI. Съобщава: В. Й. . . , . . . 623
Витоша, популяренъ очеркъ отъ Павелъ Делирадевъ. Съобщава: С. Поповъ 624
Die vertikale Verteilung der Lepidopteren in dén Hochgebirgen Bulgariens, отъ Ал. Дрѣновски. Съобщава: Z. . . 626
Теория и практика на професионалното движение отъ Д. Негенцовъ. Съобщава: П. Петровъ 629
Сборникъ на Габровската народна библиотека „Априловъ-Палаузовъ“ . . . . . , . . 631
Здравна просвѣта, вестникъ за популярна хигиена и медицина 632
Добро здраве, вестникъ за хигиена и санитарна просвѣта . 633
Библиотека „Детска Радость“, издава книгоиздателство „Хемусъ“. Съобщава: Д-ръ В. А. Мановъ . . . 633
Детски другарь, спис. за деца 635
Сборникъ за детски забавления отъ Димо Бойчевъ . . 636
Пиене и пиянство (умѣрено пиене) отъ Ив. Н. Андреевъ . 636
Ржководство по картонажъ отъ Ив. Д. Караивановъ. Съобщава: П. Петровъ 636
Учебникъ по търговска география за срѣдчитѣ търговски училища отъ Генчо А. Влайковъ и Спиридонъ Г. Марковъ. Съобщава: С. С. Поповъ 637
Вѣстникъ Союза русскихъ педагоговъ въ королевствѣ С. Х. С. Съобщава: С. С. П. 640
Покровитель на животнитѣ, списание на българското благотворително дружество за покровителство на животнитѣ . 642
Получени въ редакцията книги, списания и вестници . . 642
Сборникъ въ честь на Василъ Златарски по случай 30-годишната му научна и професорска дейность. Съобщава: Ив. Ст. Поповъ , ... 938
Юбилеенъ сборникъ по миналото на Копривщица. Съоб. Вел. Иор. 950

Книга на мждростьта отъ Е. Казъ, II издание } Вел. Иор. 652
Българскитѣ собствени имена отъ проф. Г. Вайгандъ } Вел. Иор. 954
Книга на откровенията отъ Д. Бабевъ „ } Вел. Иор. 955
Библиотека Ив. Вазовъ . . . . } Вел. Иор. 956

Юбилеенъ сборникъ на „Росица“, клонъ на Ю. Т. С. . . . . } С. Поповъ 957
Метеорология отъ Сава Н. Ивановъ . . } С. Поповъ 959

Какъ трѣбва да изпитваме и преговаряме отъ Хр. Николовъ. Съобщава: П. Петровъ 960
Сборникъ на просвѣтното министерство въ Турция. Съобщава: Вл. Тодоровъ . . . . . , . 961

стр.
А. П. Стоиловъ: Спомни на Ат. Т. Илиевъ . . . 2011
Вел. Иордановъ: 1. Основни етични въпроси, десеть лекции отъ Теодоръ Липсъ 2013
2. Съвременното състояние на умствените науки и училището отъ Едуардъ Щпрангеръ 2021
3. Философско обоснование на педагогията . . . 2032
4. Обща история на най-ново време — отъ 1815 до днесъ, отъ д-ръ Рихардъ Фондъ Краликъ . . . 2035
5. Офелия на българска сцена отъ Д. Т. Страшимировъ . 2036
Г. П. Василевъ: Орхание и орханийско отъ П. П. Ценовъ . 2037
Маринъ Влайковъ: Василъ Друмевъ — Климентъ Търновски, отъ Ил. С. Бобчевъ 2038
Вел. Иор.: Активно обучение отъ Димитъръ Грънчаровъ . 2040
Z.: Тетрадки за краснописъ отъ Д. Грънчаровъ. . . 2041
Н. Станевъ: „Училищенъ прегледъ" преди 30 години . . 1169
А. П. Стоиловъ: Училищно свидетелство отъ 1857 година . 1171
Н. Табаковъ: Руски „официални" поети въ България . . 1177
С. Поповъ: Юбилейниятъ конгресъ на учителитѣ отъ прогимназиитѣ, срѣднитѣ и висши училища въ България . 1179
П. Петровъ: Двадесеть и осмиятъ конгресъ на Българския учителски съюзъ 1195
Д. Цонковъ: Прогимназии въ България презъ 1925—1926 г. 1187
Ек. Златоустова: Срѣднитѣ училища въ България презъ 1925/26 1197
Вел. Иордановъ: Откриване окръжния театъръ въ Търново 1196
„ „ : Полагане основния камъкъ на ново учил. здание въ с. Муселиево, Никополско . . . 1198
Писмо отъ Робертъ Колежъ въ Цариградъ . . . 1199
Ив. Йордановъ: Археологически находки на Трапезица . 2000
Ек. Златоустова: Курсъ по френски езикъ при френския институтъ въ София 2005
Д-ръ Ст. Г. Тончевъ: Новъ типъ здания за училища въ Англия 2008
Вел. Иордановъ: 1. Педагогични насоки въ днешно време, отъ проф. Рудолфъ Леманъ, кн. I и II. 2243
2. Монетитѣ и монетарницитѣ на Сердика, отъ Н. А. Мушмовъ. 2257
3. Лѣтописъ на бълг. академия на наукитѣ, кн. VII и VIII . 2258
4. Годишникъ на Народната библиотека въ София за 1924/25 год. 2260
5. Македонски прегледъ, спис. за наука и пр., год. II, кн. 3. 2262
6. Библиография по археология на България, отъ Б. Филовъ 2264
И. С. П.: Смѣлость, отъ Ш. Рише 2264
Сава Поповъ: 1. Юбилейна книга на съюза на учителитѣ отъ прогимназиитѣ, срѣднитѣ и висши у-ща въ България . 2266
2. Рѣка Дунавъ, отъ Д-ръ С. Г. Кашевъ . . . 2267
3. Обиколка изъ България отъ две деца, отъ Ал. Николовъ 2269
Получени въ редакцията книги и списания . . . 2272

УЧИЛИЩЕНЪ ПРЕГЛЕДЪ излиза всѣки мѣсецъ, освенъ презъ юлий и августъ, най-малко въ 10 печатни коли.

Абонаментътъ на списанието, заедно съ приложенията, които ще се издаватъ тая година, е: въ България 300 лева, за г. г. учителитѣ 200 лева, а въ чужбина 400 лева.

Абонаментътъ се изплаща въ предплата и се внася съ вносенъ листъ въ Българската земл. банка въ приходъ на фонда „Училищенъ прегледъ", както е изложено на втората страница на първата корица. Поради това, абонаментъ, изпратенъ въ Министерството, нѣма да се приема.

Ржкописи, изпращани въ редакцията на „Училищенъ прегледъ", трѣбва да бждатъ написани на чистъ, ясенъ и четливъ почеркъ или на машина, иначе не ще бждатъ разглеждани.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 108067858